LOUIS BERTRAND

Prancūzų Akademijos narys

ŠVENTASIS AUGUSTINAS

KAUNAS, 1930 V. D. M. „ŽINIJOS" B-VĖS LEIDINYS

„Žaibo“ spaustuvė Kaune, Duonelaičio g- ė 24, tel. 20, 35-35.

Vertėjo pratartis

Šventasis Augustinas — Louis Bertrand'o gyvenimas ir jo atsivertimas — Moderninės hagiografijos menas — Šio veikalo savybės.

Šventasis Augustinas vienas nuostabiausiųjų žmonijos genijų. Jis didelis filosofas, autoritetingas teologas ir genijalaus pajėgumo rašytojas. Dar daugiau. Pats jo gyvenimas didingas šedevras: jis nuostabiai turtingas ir nepaprastai komplikuotas. Visa kas žmogiška nėra jam svetima. Jis draug ieško juslingiausios materijos ir aukščiausio dvasiškumo, kojomis klimpsta į patį gyvenimo gelmių šiurpą, o dvasios sparnais siekia pačių žydriųjų dangaus skliautų.

Šventasis Augustinas gyveno taip, kaip galvojo ir galvojo taip , káip gyveno. Tai tikras vieningumo stebuklas. Šiame nepaprastame jo gyvenimo ir jo minčių sudėtingume spindi nuostabus vieningumas. Ir todėl jis mums tiek įdomus ir tiek pamokantis. Bet užtat plokščios dvasios žmonėms jis neprieinamas ir nesuprantamas. Tik gyvybė gyvybę pažįsta. Lavonai nežino kas yra gyvybė.

Šventojo Augustino raštai nėra kabinete sugalvoti. Jie kilę iš patirties. Juose garuoja pati gyvenimo tikrovė. Jo mintys pergyventos, jo jausmai apgalvoti, jo vaizdai susimbolinti. Jis kaip didelis žmonių vadas žino, kad žmoguje viskas draugėj, kad atskirai nėra nei proto, nei širdies, nei valios ir, kad norint turėti įtakos, reikia veikti visą žmogaus būtybę. Ir iš tikrųjų jo raštai įtikrina žmogaus protą, sužavi širdį, jo valią patraukia prie konkrečių žygių. Jie iš vieningumo kilę, vieningumą ir realizuoja.

Tad rašyti tokios, tiek turtingos ir įdomios, asmenybės gyvenimo biografija labai dėkingas darbas. Be to, šventasis Augustinas gyveno dar labai įdomiame laikotarpy — antikinės kultūros žlugimo ir krikščioniškos civilizacijos gimimo epochoje.

Toku būdu įdomiam gyvenimui vaizduoti susidaro ir labai įdomus fonas. Bet biografui nors ir dėkingas darbas, bet sunkus. Augustino asmenybę gali suprasti tik taip pat labai turtingos ir gilios dvasios žmogus. O jo gyvenimo dramai atvaizduoti reikalinga didelio talento. Šios knygos autorius kaip tik ir atitinka šiuos reikalavimus.

Louis Bertand didelio kūrybinio talento ir gilaus mokslo rašytojas. Be to, jis, kaip ir šv. Augustinas, yra konvertitas, pats pergyvenęs visas paklydimų ir atsivertimo kančias. Jis kaip ir šv. Augustinas yra kūrėjas, mokslininkas ir konvertitas. Todėl jam atviri visi keliai šv. Augustinui pažinti ir suprasti. Ir iš tikro jo *Šventasis Augustinas* vienas geriausių, jei ne geriausias šios rūšies veikalas visame pasauly. Jis autoriui suteikė pasaulinės garbės. Prancūzų kalboje iki 1930 m. jis jau susilaukė 146 leidimų. Taip pat verčiamas į svetimas kalbas. 1925 m. Louis Bertrand išrenkamas į Prancūzų Akademiją — ir tuo įeina į „nemirtingųjų“ tarpą. Jis šiandie vienas didžiųjų prancūzų rašytojų ir jo *Šventasis Augustinas* beveik įžymiausias jo veikalas.

Louis Bertrand gimė 1866 m. Prancūzijos Lotaringijoj. Augo šioje drėgnoje ir ūkanotoje šalyje, kas gal ypač ir sužadino jo šviesos ir skaidrumo ilgesį, kurs spindi visoje jo kūryboje. Jis iš tėvų gavo religinį išauklėjimą, bet, gimnazijoj ir universitete jo neteko — ir pasidarė laisvamanis, universalinio determinizmo šalininkas. Bet dabar jį prislėgia gilūs, žmogaus be Dievo liūdesys ir jo nebeapleidžia kol vėl grįžta į tiesos ir tikrovės kelią. „Man moksleivio ir studento gyvenimas buvo liūdnas ir be dėkingumo. Legendariškas jaunuomenės, klajojimo ir amžinos puotos kvartalas (čia autorius turi galvoj lotynų arba studentų kvartalą Paryžiuj, kuriame randasi Sorbonnos universitetas) man buvo be džiaugsmo...“ Naturalistinė Emile Zola literatūra ir Renano religinis naturalizmas visiškai atitraukė jauną studentą nuo tikėjimo. Čia turėjo dar įtakos ir jaunatvės juslingumo pabudimas, kuris visados stengias nusikratyti visų dorovės varžtų.

Baigęs „Ecale Normale“ paskiriamas Marseille'o licėjaus mokytoju ar profesoriumi, kaip ten yra vadinama. Pietų dangus jį tiek sužavi, kad greit keliasi į Afriką retorikos profesorium Alžiro licėjuje. Afrika jį sužavi. Jis visa savo būtybe pa-

milstą šią šventojo Augustino tėviškę. Po ją beklajodamas praleidžia dešimtį metų. Per šį patį laiką parašo didžiulę disertaciją — *Klasicizmo pabaiga ir grįžimas prie antikos,* kuri buvo išspausdinta 1897 m.

Sorbonnos universitete gavęs literatūros daktaratą, atsisako nuo grynai mokslinių darbų ir ieško naujų kelių tarp erudicijos ir grynojo romano formų. Jo tolimesnėje kūryboje mokslas bendradarbiauja su poeto lirizmu ir tapytojo vaizduote.

Afrikoje gyvendamas ima studijuoti archeologiją, senovės bazilikas, krikščioniškojo meno liekanas. Tas jį supažindina su krikščioniškosios civilizacijos didingumu. Jis pradeda nujausti, kad krikščionybė yra grožio ir kūrybos religija. Jis susižavi jos meniškomis pasireiškimo formomis. Bet dar reikia suprasti ir pamilti jos dvasią.

Jo draugai, Emile Baumann (dabar įžymus romanistas) ir J. Lotte, abu uolūs katalikai, stengiasi jam padėti rasti tiesos kelią. Bet susipažinęs su Nitzshe, aplankęs senovės pagoniškojo graikų meno liekanas vėl tolsta nuo Kristaus religijos. Jis minta pozityvistine filosofija, volterizmu, enciklopedizmu, nitzscheizmu ir Renano egzegetiniu diletantizmu. Tokiam inteligentui nebus lengva į meilės ir tikrosios laisvės religiją. Bet malonė visur randa sau kelius.

Iš Graikijos L. Bertrand vyksta į artimuosius Rytus — Smirną, Beyroutą ir į Siriją. Čia jis susipažįsta su katalikų vienuoliais, beskelbiančiais Kristaus mokslą ir beskleidžiančiais Vakarų civilizaciją. Jis savo akimis mato jų pasiaukojimą, jų širdžių gerumą, jų sielų sparnuotumą ir jų šventumą. Tas padaro jam neišdildomo įspūdžio. Noroms nenoroms reikia nusilenkti prieš tokią dvasią, duodančią tiek moralinės jėgos. Jo širdis susižavi šia apaštalavimo ir meilės, heroizmo ir dvasinės laisvės religija. „Aš dar netikėjau, tada jis pats apie save sako, bet jaučiau didelį troškimą tikėti“.

Širdį jau apėmė religijos ugnis, bet kaip jai palenkti individualistinį ir pozityvistinį protą? — Štai atsivertėlis filosofas Georges Dumesnil jam paskiria didelį veikalą *Spiritualizmą,* kuriame aštriai sukritikuojamas absoliutinis evoliucionizmas. Dumesnil įtikina savo draugą — ir šis atsisako nuo darvinizmo.

Bet dar liko Renano *Jėzaus Gyvenimas,* kur savotiškai buvo aiškinamas Šv. Raštas ir Kristaus asmuo bei jo gyvenimas.

Bet ir ši kliūtis nugalima. Jis susipažįsta su Biblijos Mokykla Jeruzalėje, kur didžiausi šios srities specijalistai naujausiais ir tiksliausiais mokslo metodais tyrė Šv. Raštą. Louis Bertrand visiems abejojimams išsiaiškinti čia užsidaro šešioms savaitėms. Daugiausia čia jam padeda Tėvas Lagrange, dabar žymiausias Šv. Rašto aiškintojas Prancūzijoje, visiškai palaidojęs Renano krypties diletantišką egzegezę.

1906 m. Kalėdų naktį Betlejuje Louis Bertrand atlieka išpažintį ir priima Šv. Komuniją. Tuo įeina į didelį garsių prancūzų atsivertėlių būrį, kurį sudaro: Allain-Fournier, Paul Bourget, Ferdinand Brunetière, Paul Claudel, Jean Cocteau, Charles Du Bos, François Copée, Henri Ghéon, J. K. Huysmans, Francis Jammes, Jacques Maritain, O. W. de L. Milosz, Charles Péguy, Ernest Psichari, Jacques Rivière ir Paul Verlaine (čia minimi tik patys įžymiausieji).

Louis Bertrand dabar pasiryžta parašyti veikalą *Šventasis Augustinas.* Ilgus metus studijuoja jo gyvenimą liečiančius dokumentus ir jo parašytus veikalus. Lanko visas vietas, kur gyveno ir keliavo Šventasis. Tyria jo gyventą epochą. Stengiasi antrąsyk pergyventi visą šv. Augustino gyvenimą. Po tokių pastangų parašytas veikalas vienu žygiu jam suteikia pasaulinės garbės rašytojo vardą. Jis duoda pradžią meniškai ir moderniškai hagiografijai (šventųjų gyvenimų aprašymams).

Hagiografija, šiais laikais, sudaro atskirą literatūros žanrą. Pasirodė, jog šventųjų gyvenimai nuostabiai tinka literatūros veikalams rašyti. Jie daug įdomesni už nuotykių ar sugalvotų fikcijų romanus. Juk kas gali būti įdomesnio, kaip stebėti materijos slėgiamą ir dieviškumo išsilgusią sielą, per visą savo amžių kovojančią su žemaisiais gaivalais ir su nepalankia išorės aplinkuma, siekiančią pilnutinės buities, nuolat suklumpančią, bet ir vėl prisikėliančią dar didesniems idėjos žygiams? Tokiam gyvenimui nestinga nuostabiausių nuotykių ir giliausio tragizmo. Dar daugiau jame kiekviena smulkmena turi gilios prasmės. Hagiografijos menas tai nuotykių romano ir tragedijos, epo ir lirizmo originali sintezė.

Pasirodė, jog šventumas literatūrai dar neišnaudotas kon-

tinentas, kur vyksta gilūs judėjimai, kruvinos kovos, turtingiausias žmogiškumo pasireiškimas, kur niekad nenurimsta kova tarp dangaus ir pragaro, tiesos ir melo, buities ir nebuities. Juk prieš šv. Pauliaus, šv. Pranciškaus, šv. Teresės, šv. Augustino, šv. Jono nuo Kryžiaus tragedijas nublunka Sofoklio, Shakespeare'o ir k. tragedijų fikcijos.

Bet meniškoji hagiografija turi ne vien estetinio pagrindo. Jos pasisekimui didelės reikšmės turi ir psichologinės priežastys. Modernųjį žmogų pagavo pašėlusio mašinizmo ritmas. Jį blaško chaoso ir žemųjų gaivalų sūkuriai. Jis nebeįstengia būti laisva, savarankiška ir patvaria asmenybe. Tvirta žemė dingsta iš po jo kojų. Pagrobė jį vulkano pašėlimas. Šiurpo pagautas ir norėdamas stabilizuoti savo gyvenimą jis su pavydu žiūri į šventuosius, įstengusius nugalėti visą vidaus ir išorės chaosą, — palenkti visas žemesniąsias gyvenimo sritis aukštesniosioms ir laimėti dievišką nemirtingumą. Moderniajam žmogui pasidarė nuostabiai įdomu susekti *kaip ir kodėl* šventieji tą laimėjo, ko jis negali laimėti. Jis nori iš jų pasimokyti žmogiškesnio ir vertingesnio gyvenimo. Tai ir yra viena didžiausių priežasčių, duodančių hagiografijos literatūrai nepaprasto pasisekimo.

Šventųjų gyvenimus pradėjo rašyti didžiausieji šių dienų prancūzų rašytojai. Kurių žymiausi šie: *Henri Bremond,* Histoire littèraire du sentiment religieuse en France depuis la fin des Guerres de Religion jousqu'à nos jours (pasirodė jau 8 dideli tomai); *Emile Baumann,* Saint Paul; Fortunat *Strowski,* Saint François de Sales; *Henri Bordeaux,* Saint François de Sales; *Georges Goyau,* Saint Bernard; *René Bazin,* Le Père de Foucauld; *André Bellessort,* Saint François Xavier;*Gaètan Bernoville, Sainte* Thérèse de l'Enfant — Jésus; *Lavedan,* Monsieure Vincent; *Fumet,* Sainte Jeaune d'Arc; *Julien,* Saint François de Sales; *Bonlanger,* La vie saint Lois; *Maurice Beauffreton,* Saint François d'Assise; *Paul Renaudin,* Saint Vincent de Paul. (Pilnumo reikalui reikėtų paminėti dar ir dabarties įžymių filosofų mokslo veikalai, kaip antai: prof. E. Gilsono apie šv. Augustiną, šv. Tomą Akvinietį ir šv. Bonaventūrą, Sertillanges'o apie šv. Tomą, prof. Maritain'o irgi apie šv. Tomą,

prof. J. Baruzi apie šv. Joną nuo Kryžiaus, prof. Marechal'o apie mistiką).

Žymiausiu šios hagiografinės literatūros kūrėju laikomas mūsų Louis Bertrand, autorius veikalų apie šv. Augustiną ir apie šv. Teresę. Jo *Šventasis Augustinas* turi visą vertingo romano žavingumą. Prof. J. Calvet apie jį sako, jog tai „šedevras, žavįs vaizduotę ir širdį". Jo intryga labai komplikuota. Jis kupinas suintelektualizuoto lirizmo ir skrajingo plastiškumo. Jo stilius muzikalus, bet draug pilnas subtiliausių niuansų. Todėl jis nėra lengvas. Norįs pajusti jo grožį ir suprasti patį veikalą turi jį skaityti palengva, atsidėjęs ir susitelkęs. Neatydus skaitymas maža duos naudos. Ypač tai tenka turėti galvoj lietuviui skaitytojui, kurs dar nepratęs prie inteligentiško ir subtilaus stiliaus. Juk mes dar tik kopiam iš liaudies literatūros. Pasirodžiusį šiek tiek sudėtingesnį veikalą tuoj apšaukiame nesuprantamu ar net pamišėlio darbu. Užplūdę lengvaus turinio ir tokio pat stiliaus vertimai, skiriami ne inteligentams, dar toliau palaiko tą šį mūsų estetinį periferiškumą. Tad skaitytojas iš pirmo žygio tenenusimena susidūręs su kaikuriomis sunkenybėmis. Šis veikalas užsitarnauja būti skaitomas kelius kartus.

Tiesa, vertimas galėjo būti ir geresnis. Apie Augustiną galima būtų ir kiek kitaip parašyti. Louis Bertrand konvertitas, gal ir jaunatvėj buvęs kataliku, rašytojas kai ką būtų kitaip aiškinęs. Aš pats, rašydamas apie Augustiną, būčiau pavartojęs kitokį stilių. Bet dabar, beveik, nėra geresnio apie šv. Augustiną veikalo, kaip šis. Tai šedevras, autoriui suteikiąs nemirtingumą.

J. Keliuotis.

ŠVENTASIS AUGUSTINAS

Prologas

Šventasis Augustinas yra tik garsus vardas. Šalia teologų ar eruditų aplinkumos jo beveik nieks nebeskaito. Tokia jau tikroji garbė: tik dėl pasitikėjimo žavimasi šventaisiais ir didžiausiais žmonėmis. Apie jo netgi *Išpažintį* kalbama tik bendromis pritarimo frazėmis.

Ar šiuo indiferentiškumu jis baudžiamas dėl garbės jaunatvės, kuria spindėjo XVIII šimtmety, kai jansenistai savo tezėms apginti juo rėmėsi su nenugalimu užsispyrimu? Ar rigorizmas atstumia, ar su Port-Royal rašytojais, išskyrus Paskalį, susijęs ginčytinas ir įkyrus užsispyrimas tamsiu šešėliu pridengė Augustino veikalus, Augustino, kurs prieš jį patį buvo įtrauktas į šių dievotų sektantų ratą? Vienok, jei yra žmonių, kurie jam nepanašūs ir, kurie, gal būt, jo ieškojo su visu savo iškalbingumu ir su visa savo dialektika, tai jansenistai. Be abejo, apie juos su neapykanta sakoma „Janseno partija", panašiai kaip kadaise, katalikiškos vienybės meilėje, buvo sakoma: „Donato partija".

Taip pat prisipažinkime, kad vienas tik jo veikalų vaizdas gąsdina, ar tai turime galvoje benediktinų išleidimo didžiulius in folio tomus dviejose kolonose, ar tai naująsias laidas dar tiek suglaustas ir gausias. Šis spaudinys tvirtove ginasi nuo lengvaus smalsumo. Reikalinga drąsos ir patvarumo drįsti gilintis į šiuos teksto labirintus, persunktus teologija, egzegėze ir metafizika. Bet kai pereinamas laukinio užtvaro slenkstis, kai susigyvenama su rūmų tvarka ir su jų išvaizda, tai netrunkama čia gyvenančiam šeimininkui užsidegti karšta simpatija ir dar nuolat didėjančiu susižavėjimu. Atgyja seno vyskupo heroiškas veidas, pasidaro nuostabiai gyvas ir savo išraiška beveik moderniškas. Čia visoje istorijoje po tekstu randamas aistringiausias, judriausias ir turtingiausias pamokymais gyvenimas. Šie pamokymai kalba mūsų sielai, atsako į mūsų praeities ir dabarties klausimus. Jo gyvenimas primena mums mūsų pačių gyvenimą. Epocha, kurioje jis spindėjo, primena dabartį. Panašių aplinkybių pasikartojimas gamina panašias situacijas ir panašius po-

būdžius: tai beveik mūsų pačių portretas. Ir prieiname išvadą, kad dabar nėra aktualesnio dalyko kaip šv. Augustinas.

Mažiausia, jis vienas įdomiausių. Iš tikro kas begali būti nuostabesnio, kaip šis klajojąs retoriko ir studento gyvenimas, kaip jaunasis Augustinas keliaująs iš Thagastės į Kartaginą, iš Kartaginos į Milaną ir į Romą, ir kurs, pradėjo gyvenimą didžiųjų miestų pomėgiuose ir triukšme, jį pabaigė atgailoje, tylumoje ir vienuoliškame susitelkime. Iš kitos pusės, ar būtų galima rasti drama, turtingesnė spalvomis ir paslaptingesnė mintimis, kaip ši imperijos agonija, kurią stebėjo Augustinas ir kurioje norėjo dalyvauti su visa Romai ištikima širdimi? Ir pagaliau ar gali būti labjau jaudinanti ir skausmingesnė tragedija kaip ši sielos ir sąžinės krizė, kuri perskrodė jo gyvenimą? Bendrai galima pasakyti, kad Augustino gyvenimas buvo ne kas kita, kaip dvasios kova, kaip sielos mūšis. Tai nuolatinis mūšis, kurį poetai dramatizuoja ir kurs yra amžinoji Krikščionio istorija. Mūšio laukas — tai siela. Jo pabaiga, tai galutinis trijumfas — sielos atpirkimas.

Kas padaro Augustino gyvenimą tiek turtingu ir tiek pavyzdingu, tai tas, kad šauniai kovojo ne vien tik su savimi, bet su visais Bažnyčios ir imperijos priešais. Jis buvo ne vien daktaras ir šventasis, bet dar tikras veikėjas vienoje šiurpulingiausių epochų. Kad jis nugalėjo savo aistras, tas liečia tik Dievą ir jį patį. Kad jis mokė, rašė, jaudino minias, veikė sielas, į tai gali abejingai žiūrėti tie, kurie neigia jo doktriną. Bet kas mus visus liečia be skirtumo, tai tas faktas, kad jo meile liepsnojanti siela per amžių bėgį šildo mūsų sielas, mus apipavidalina, mums patiems to nežinant, ir mažiau ar daugiau tebėra mūsų širdžių ir, kai kuriais atžvilgiais ir mūsų proto valdovu. Augustinas užima žymią vietą ne tik gyvame visų krikštytų bendravime, bet visa Vakarų dvasia nudažyta jo sielos spalva.

Pirmiausia, jo likimas susijęs su besibaigiančios imperijos likimu. Jis pro šį visišką žlugimą, ar mažiausia šios nuostabios Romos imperijos laipsnišką nykimą jau matė katalikiško vieningumo vaizdą. O gi mes esame imperijos skeveldros. Paprastai, mes su neapykanta nusigręžiame nuo šių baisių barbarų antplūdžio laikų. Mums — tai imperijos galas, gėdingo dekadenso epocha, kuri užsipelno tik neapykantos. Vienok, mes pa-

kilome iš šio chaoso ir iš šio žlugimo. Romos respublikos karai mus mažiau liečia, negu barbarų vadų plėšimai, kurie atskyrė nuo imperijos mūsų Galiją ir kurie, nežinodami, prirengė Prancūzijos gimimą. Kokios reikšmės mums turi Marijaus ir Syllos rungtynės? Aetijaus laimėjimai kataloniškuose laukuose mums įdomesni. Galop būtų neteisinga imperijos pabaigoje matyti tik silpnumo, niekšystės ir korupcijų epochą. Tai buvo taip pat nežaboto veiklumo, turtinga drąsiais, kartais ir heroiškais žygiais epocha. Netgi paskutiniųjų imperatorių labjausiai išsigimę niekados nebuvo netekę didingumo ir romėniško majestotingumo jausmo. Iki galo jie naudojosi visomis savo diplomatijos gudrybėmis, kad barbarų vadai nelaikytų savęs kuo kitu kaip kad tik imperijos tarnais. Honorijus, apsuptas Ravenoje, atsisako Alarikui pripažinti armijos vado titulą, nors dėl šio atsisakymo galėjo netekti savo gyvybės ir Romą įstatyti į plėšimo pavojų.

Augustinas savo ištikimumu imperijai pasireiškia kaip vienas mūsiškių, Occitanijos Lotynas. Bet dar didesnės analogijos jį priartina prie mūsų. Jo šimtmetis daug kuo panašus šiam. Jau šiek tiek susigyvenę su jo knygomis, jame pastebime brolišką sielą, kuri kentėjo, jautė ir galvojo beveik taip kaip mes. Jis gimė besibaigiančiame pasauly, angoje didelio kataklizmo, kuriame žlugo visa civilizacija; tragiškame istorijos pasisukime, neramiame ir dažnai žiauriame laikotarpy, kurs buvo kietas visiems ir beviltiškas skaidresnėms sieloms. Dar nebuvo realizuota Bažnyčios taika, sąmonė buvo pakrikusi. Buvo svyruojama tarp praeities ir rytojaus tikėjimo. Augustinas buvo vienas tų, kurs turėjo drąsos pasirinkti ir kurs radęs tikėjimą, jį skelbė nenuilsdamas. Užgeso tūkstančius metų praktikuotas kultas, nugalėtas jaunojo tikėjimo, kuriam pažadėtas nemirtingumas. Kiek švelnių sielų kentėjo dėl šio skilimo, kurs juos atskyrė nuo praeities ir kurs juos privertė išduoti mirusius draug su tėvų religija! Tada daugelis pergyveno panašų neramumą, kuriuo šiandie sektantai užkrečia tikinčiuosius. Skeptikai kenčia dėl kitų savarankiškumo. Bet blogiausia — kaip kad ir dabar — tai stebėti antplūdį kvailysčių, kurios filosofijos, religijos ar taumaturgijos pavidale stengiasi užkariauti protus ir širdis. Šiame doktrinų ir ekstravagantiškiausių herezijų sąmišy, šioje

kreivo intelektualizmo orgijoje, tie, kurie įstengia atsilaikyti viešam svaiguliui, turi būti stiprios galvos. Visų šių besiblaškančių žmonių aplinkumoje, Augustinas žavi savo šauniu protu.

Šis inteligentas, šis mistikas nebuvo vien maldos ir meditacijų žmogus. Veikėjo ir administratoriaus išmintis apvaldė jo dažnai vienašališkus dialektiško subtilumo potvynius. Jis turėjo tikrovės jausmą, jis turėjo gyvenimo ir aistrų praktikos. Palyginti su Bossuetu, Augustino patirtis daug platesnė. Šalia to, virpąs juslingumas, kuriuo ir mes dabar gyvename, kultūros vienašališkumo juslingumas, kur minties iškrypimai didino kentėjimo priežastis, gimdą geidulių reikalą: „Antikos dvasia buvo žiauri ir tuščia". Ji ypač buvo ribota. Augustino siela švelni ir rimta, pasiilgusi tikrovės ir neapviliančios gėrybės. Ji plati ir skambanti: mažiausi susikirtimai virsta giliu virpėjimu ir suskamba amžinybe. Augustinas, prieš savo atsivertimą, pilnas romantikų neramybės, nežinomos melancholijos ir paslaptingo liūdesio, ilgesio audringų sūkurių, kurie blaškė mūsų tėvus. Jis netoli mūsų.

Jis išplėtė mūsų lotynų dvasią, mus suderindamas su barbarais. Lotynas, kaip ir graikas, supranta tik pats save. Barbaras neturėjo teisės išsireikšti imperijos kalba. Pasaulis suskaldytas į dvi dalis, kurios nenorėjo viena antros pažinti. Augustinas atidarė mūsų sąmonės vartus nežinomoms sritims, atskleidė sielos gelmes, kurios kadaise skendo barbarijos tamsumose. Per jį įvyko semitų ir Vakarų genijų jungtuvės. Jis interpretavo mums Bibliją. Hebrajų grubi kalba sušvelnėjo, perėjusi per retoriko elegantišką burną. Jis mus prijaukino prie Dievo žodžio. Tai Lotynas, kurs mums kalba apie Amžinybę.

Be abejo, ir kiti tą darė dar anksčiau negu jis. Bet nė vienas čia neįdėjo tiek liaunumo ir tiek skaidraus švelnumo. Malonus jo meilės sūkurys žavi širdis. Jis tik meile kvėpavo. Po švento Jono, jis pasidarė meilės Apaštalas.

Nepailstąs jo balsas valdo visus Vakarus. Viduramžis dar klausys jo. Per amžius kopijuojami jo pamokslai ir jo traktatai. Jie kartojami katedrose. Jie komentuojami teologinėse sumose. Jis pasisavinamas net iki jo laisvųjų menų teorijos. Viskas, kas pasilaikoma iš senovės palikimo, imama iš Augustino. Tai didelis daktaras. Jame pavidalinasi katalikybės doktrinalinė ap-

tartis. Galima matyti tris bežygiuojančios tiesos etapus: Kristų, šv. Povilą, šv. Augustiną. Paskutinysis artimesnis mūsų silpnybėms. Iš tikro, jis mūsų dvasios tėvas. Jis mus mokė maldos kalbos. Augustiniškų maldų formulės dar tebėra tarp dievotų lūpų.

Šis universalusis genijus, per keturiasdešimt metų, buvo ryškiausias katalikybės balsas, ir draug savo šimtmečio ir savo krašto žmogus. Thagastės Augustinas yra didelis Afrikietis.

Mes galime didžiuotis juo ir jį sau pritaikinti kaip vieną iš mūsų garbių, mes, kurie jau beveik visas šimtmetis jo tėvynėje vedame panašią kovą, kurią jis vedė dėl romėniško vieningumo, mes, kurie Afriką laikome prancūzų tėvynės tęsiniu. Jis išreiškė savos šalies temperamentą ir genijų, kaip nė vienas iš rašytojų. Ši įvairi Afrika su savo individualistinių rasių amžinu mišiniu, su jų pavyzdžių skirtingumu, su klimato ir vaizdų įvairumu, juslių ir aistrų karštumu, savo charakterio rimtumu ir nuotaikos judrumu, savo pozityvia ir laisva dvasia, savo materiališkumu ir misticizmu, savo žiaurumu ir palaidumu, savo rezignacija vergavimui ir savarankiškumo instinktais, savo valdžios apetitais, visa tai jaudinančiai spindi Augustino veikaluose. Ne vien tik jis pareiškė savo tėvynę, bet, kiek buvo galima, jis realizavo savo seną viešpatavimo svajonę. Šią pirmenybę, dėl kurios Kartagina tiek ilgai ir brangiai grūmėsi su Roma, dėka Augustino laimėjo dvasios srityje. Tol, kol jis gyveno, Afrikos Bažnyčia turėjo pirmenybę Vakarų Bažnyčioje.

Aš, jei tik galima drįsti save čia minėti, turiu džiaugsmo jame sveikinti daktarą ir šventąjį, kurį aš garbinu, idealų Afrikos Lotyno tipą.

Šis vaizdas, kadaise matytas keliaujant paskui mano nepermaldaujamus herojus, besiformuojąs tarp Pietų miražų, sekant Augustino pėdomis, jis galop precizavosi, grynėjo, kilnėjo ir augo iki pat dangaus.

Ir net tada, jei Thagastės vaikas, Monikos sūnus, nebūtų tiek glaudžiai susijęs su mūsų gyvenimu, jei jis būtų mums svetimas, gimęs tolimoj šaly, vistiek jis mums pasiliktų viena mylimiausių, viena švenčiausių sielų, kuri spindi mūsų tamsybėse ir kuri šildo mūsų liūdesį, vienas žmogiškiausių ir dieviškiausių tvarinių, kokių tik yra keliavę mūsų keliais.

PIRMOJI DALIS

Jaunatvė

Sed delectabam ludere
Aš mėgau tik žaisti
(Išpažintis, I, IV)

I
AFRIKIETIŠKAS MIESTELIS

Visiškai baltos mažikės gatvės, kylančios į molėtas kalvas, giliai išraižytas žiemos audringų vėjų, tarp dviejų trobelių eilių, skęstančių ryto saulėje, pasislėpimo vietų nuo dangaus švelnaus žydrumo; tai šen tai ten, tarp tamsių šešėlių, pridengiančių slenksčius, baltos formos sutūpę ant divonų, tingūs siluetai, apsirėdę šviesiomis spalvomis, ar apsivilkę tamsiais ir liūdnais rūbais; raitelis iki pusės prisišliejęs prie balno, Pietų didelė skrybėlė užmesta už pečių, ir raginąs žirgą elegantiškų turėklių galais, — tokią mes matome šiandie Thagastę, tokia, be abejo, ji rodėsi keliauninkui, Augsutino laikais.

Kaip prancūzų miestelis pastatytas ant jo griuvesių, afrikietiškas miestelis užėmė savo rūšies aukštumą, suspaustą tarp trijų kalvų. Viena jų, aukštesnioji, kuri dar saugoma mūro sienos, turėjo būti senovėje pilimi. Gausūs vandenys gaivina žemę. Kai atvykstama iš akmenuotos Constantinos ir Setifo, ar iš didelės be debesų Medžerdos lygumos, Thagastė sudaro šviežumo įspūdį. Besijuokianti vieta, kupina žalumynų ir judrių vandenų. Afrikiečiams ji, su savo miškuotais laukais, apaugusiais pušimis ir ąžuolais, sudaro Šiaurės kraštų vaizdą, kurio jie nepažįsta. Šis aspektas yra kalnų ir miškų — ypač miškų. Tai medžiotojų šalis. Medžioklei siužetų čia nestinga: šernai, kiškiai, strazdai, putpelės, kurapkos. Augustino epochoje laukinių žvėrių, be abejo, buvo daug daugiau, negu šiandie. Kai jis savo priešininkus donatistus palygina su raustančiais liūtais: jis kalba taip, kaip kalbėti gali žinąs kas yra liūtas.

Į Rytus ir į Vakarus, miškuotos plačios lygumos, išsiplėtusios skrituliais, raižą upeliai ir šaltiniai plauną pakalnes: štai Thagastė ir jos apylinkės, — pasaulis, koks jis rodėsi Augustino, vaiko akims. Bet, į Pietus, gamta darosi skurdesnė. Iškyla sausos viršukalnės, suskilusios į bukus konusus, ar nudailintos į Įstatymo lenteles: tyrumų nevaisingumas perskrodžia gyvybės turtingumą. Ši žaliuojanti šalis turi laukinius ir žiaurius kampus. Afrikietiška šviesa ją vis dėlto sušvelnina. Ąžuolų

ir pušų gilus žalumas banguoja besikeičiančiais ir karštais dažais, kurie akims teikia aistringo malonumo. Gerai jaučiama, kad čia saulės šalis.

Mažiausia, tai šalis su aiškiomis ribomis, kuri ryškiai skirias nuo kaimyninių sričių. Ši miškuota Numidija, su savo vandenimis, savo pievomis, kur ganosi karvės, kiek galima skiriasi nuo setifieniškos Numidijos, didelės apsivylusios lygumos, kur javų laukai, skurdūs stepai atsiskleidžia monotonišku bangavimu iki Atlaso rūkingų ribų, kur užsidaro horizontas. Ir ši raukšlėta ir liūdna lyguma savo ruožtu sudaro ryškų kontrastą su Bugijos ir Hipponos jūriška sritimi, kuri turi tiek švelnumo ir tiek linksmumo. Šie tiek griežti tos pačios provincijos kantonų priešingumai, be abejo, išaiškina esminguosius Numido būdo bruožus. Vyskupas Augustinas, kurs ganytojiškais rūpesčiais apkeliavo visą šią šalį, kurs turėjo veiklią ir galvojančią sielą, gal būt iš šios šalies gavo kontrastus ir jos turtingos gamtos įvairumą.

Thagastė, be abejo, neturėjo sostinės išvaizdos. Tai buvo antros ar trečios eilės miestas, bet kurs savo nutolimu nuo didelių centrų laimėjo tam tikros reikšmės. Kaimyniški miestai, Thubursicum, Thagura, buvo maži miesteliai. Madaura ir Théverstė didesnės reikšmės neturėjo, gal būt, tik tos pačios prekybinės. Thagastė buvo kryžkelėje daugelio didžiųjų romėniškų kelių.

Mažutis Augustinas galėjo su kitais savo metų vaikais žavėtis imperatoriško pašto kurjeriais ir vežimais, kurie sustodavo ties miesto viešbučiais. Kas yra neginčytina tai tas, kad Thagastė, tada kaip ir dabar, buvo tranzito ir trafiko vieta, tarpininkaujanti stotis tarp Pietų irjūros miestų, kaip kad tarp Proconsulairės ir Numidijos. Panašiai kaip dabartinis Sonk-Ahras, Thagastė turėjo būti pirmoj eilėj mugė. Numidijos javai ir vynas čia buvo mainomas su Aurès bandomis, su Saharos sričių odomis, figomis ir divonais. Simitthų marmumas, citroniniai medžiai, iš kurių daromi brangūs akmens, be abejo, plaukė per šią vietą. Kaimyninės girios galėjo visos šalies statybai tiekti medžiagos. Thagastė buvo miškuotos Numidijos emporijumas, sandėlis ir turgus, kur nomadas ateina dar pasiplėšti, kur su vaikišku susižavėjimu jis kontempliuoja miesto amatininkų kūrybiškos dvasios pagamintus stebuklus.

Taigi pertekliaus ir džiaugsmo vaizdai supa Augustino lopšį. Lotynų grožio šypsena jį sveikino nuo pirmųjų žingsnių. Tiesa, Thagastė nebuvo tuo, kas vadinama gražiu miestu. Rastos senovės liekanos yra ne kažin kokio darbo. Bet nedaug tereikalinga talentingo vaiko vaizduotei sužadinti! Aišku dar, kad Thagastė turėjo mozaikomis ir statulomis išpuoštų pirčių, kur Augustinas maudėsi su savo tėvu. Dar galimas daiktas, kad pagal savo kaimynų Thubursicum ir to paties rango miestų pavyzdį, jis turėjo savo teatrą, savo forumą, savo amfiteatrą. Iš to visko nieko neberasta. Kelios stėlės, papuošimai keli kolonų gabalai, akmuo su parašu, kurs priklauso katalikų bažnyčiai, — štai viskas, kas užsiliko iki šių dienų.

Nereikalaukime negalimo. Thagastė turėjo kolonų, gal būt visą gatvę su dviguba kolonada, kaip kad Thimgadė. To pakanka turtingos vaizduotės berniuko akims sužavėti. Net apgriauta kolona, net neaptašyta, turi kilnumo. Tai kaip laisva meliodija, dainuojanti tarp slegiančių mūrų. Dar ir dabar mūsų Alžiro miesteliuose vienas tik sugriuvusios kolonos vaizdas mus žavi ir ekzaltuoja šia balta grožio šmėkla, kuri pakyla iš griuvesių.

Thagastė turėjo kolonų.

II

ŠVENTOJO ŠEIMA

Šiame mažame, maloniame ir vėsiame mieste, kurs iš senovės buvo puošiamas Romos menu, gyveno Augustino tėvai.

Patricijus, jo tėvas, mums duoda suromėninto afrikiečio pakankamai gražų tipą. Jis priklausė prie dekurijonų, „šviesiausios Thagastės miesto tarybos“, *splendissimus ordo Thagastensis,* kaip kad sako Sonk-Ahras parašas. Šie pompastiški epitetai buvo įprasti oficialioje frazeologijoje; jie vaizdavo prestižą, kurio turėjo šios fukcijos. Patricijus savo mieste buvo reikšmingas asmuo. Jo sūnus pripažįsta, kad jis buvo neturtingas, bet mes įtariame šventąjį vyskupą tai perdedant dėl krikščioniško nusižeminimo. Tikriausia jis turėjo daugiau kaip dvidešimt penkias dešimtines žemės, be kurios negalima buvo eiti minėtų pareigų. Jis turėjo vynuogynų, sodų, kurių Augustinas

prisimena skanius ir gausius vaisius. Galop jis turėjo keletą namų. Tiesa, Afrikoje namiškumas niekad nebuvo didelis liuksusas. Vienok Patricijaus vaikai turėjo *pedagogą*, vergą jiems skirtą specijalistą, kurį turėdavo geros šeimos vaikai.

Tvirtinama, kad Augustino tėvas, būdamas dvariškis, turėjo netekti savo turtų. Dvariškiai, kurie rinko mokesčius ir už juos atsakydavo, turėdavo iš savo turto padengti gautą deficitą. Patricijus galėjo tapti viena iš šios nelaimingosios sistemos gausių aukų. Bet galėjo būti ir išimčių. Galop, Augustino prisiminimuose nieko tokio nerandame, iš kur būtų mums matyti, kad jo tėvas kentė skurdą ar nors nedateklių. Kas labjau tikėtina, tai tas faktas, kad jis savo nedideliame ūkyje pragyveno iš savo pelno. Afrikoje pasitenkinama nedideliais dalykais. Žemė visados išlaiko savo savininką, išskyrus tik ypatingai blogus metus, ar po ilgo be lietaus laikotarpio ar po vabzdžių įsiveržimo.

Medžioti, jodinėti, dalyvauti paraduose, prižiūrėti nuomininkus ir vergus, būdėti mugėse, kur triumfuoja afrikietiškas gudrumas — štai kokie buvo Patricijaus uždaviniai. Jis dažniausiai gyveno savo nedideliame ūkyje. Kartais per didelis veiklumas ir pašėlęs pyktis atimdavo pusiausvyrą šiam tingiam žmogui. Jis būdavo tada griežtas ir brutualus. Tokiuose momentuose jis veikdavo lyg apsvaigęs. Jis gal būt tada sumuštų ir savo žmoną, jei šios rezervuotumas, jos krikščioniškas kilnumas nuo to neapgintų. Neteiskime šitaip pagal save: nieko tada nesuprastume. Senovės, ypač afrikietiški papročiai, buvo tai nesuprantamas didžiausio rafinuotumo ir nesąmoningo brutualumo mišinys.

Štai kodėl reikėtų perdaug nesistebėti Patricijaus piktais užsidegimais, į kuriuos jo sūnus padaro kuklią aliuziją. Tais laikais, daugiau negu dabar, nusižengimai prieš moterystės vieningumą buvo žmonių laikomi lengvais nusikaltimais. Tikrovėje afrikietis visados pageidavo savo namuose haremo: natūraliai jis linko prie muzulmoniškos poligamijos. Kartaginoje ir kitur, viešoji moralė buvo pilna nuolaidumo vyrui, nusidedančiam su vergėmis. Dėl to buvo čia nusišypsoma, kaltininkui buvo dovanojama. Tiesa, visuomenės nuomonė būdavo griežtesnė dėl žmonų, kurios panašiai pasielgdavo su negrais. Į tai vienok būdavo atsižvelgiama. Hipponos vyskupas savo pamoksluose

krikščioniškas šeimas energiškai kaltindavo dėl šių per dažnų nusikaltimų, kurie vargiai buvo laikomi klaidomis.

Patricijus buvo pagonas, kas iš dalies ir išaiškina jo palaidumą. Bet pasakyti, kad jis buvo pagonas iki savo gyvenimo pabaigos, būtų, be abejo, nueita per toli. Šis Thagastės miesto patarėjas neturėjo būti labai giliai įsitikrinęs pagonas. Intelektualinės ir spekuliatyvinės tvarkos principai jam mažai terūpėjo. Jis nebuvo diskusijų mėgėjas, kaip kad jo sūnus. Jis buvo pagonas dėl rutinos, dėl įgimto buržujaus ir savininko konservatizmo. Jis buvo tas, kurs su užsispyrimu prisiriša prie kartos ir šeimos tradicijų. Čia turėjo reikšmės dar praktiškumas ir diplomatija. Daugelis didelių žemės savininkų gynė ir praktikavo pagonybę dėl tų pačių motyvų, kaip ir Patricijus. Šis nenorėjo pyktis su šalies žymiausiais ir įtakingiausiais asmeninis. Jis buvo reikalingas jų protekcijos, kad išgelbėtų savo kuklią tėviškę nuo valdžios iždo plėšrumo. Be to dar ir garbingiausia tarnyba nebuvo atskirta nuo pagoniškos kunigystės. Augustino tėvas gerai jautėsi laikydamasis šios religijos, kuri buvo tiek galinga ir kuri tiek gerai rekompensavo savo šalininkus.

Vienok, politiškai kalbant, yra neginčytina, kad tais metais pagonybė buvo ne kokiame būvyje. Vyriausybė į ją žiūrėjo blogomis akimis. Po Konstantino mirties, „pašventinti Imperatoriai“ vedė su ją griežtą kovą. 353 m. Augustino užgimimo angoje, Konstancijus paskelbė ediktą, kuriuo vėl buvo įsakyta uždaryti šventyklas ir panaikinti pagoniškas pamaldas. Neklausantiems šio edikto grėsė turtų konfiskavimas ir mirties bausmė. Bet tolimose, kaip kad Numidija, provincijose, centrinės valdžios veikimas buvo lėtas ir netikras. Jis reikšdavosi per krikščionybei priešingus ar abejingus tarpininkus. Vietos aristokratai ir jos klientai iš to juokėsi viešai ar slaptai. Turtingi dvarininkai savo didžiulėse vilose, už savo parkų nešė aukas, organizavo procesijas ir šventes, taip kad jokio uždraudimo nebūtų buvę.

Patricijus tą viską žinojo. Ir, iš kitos pusės, galėjo stebėti naujos religijos antplūdį. Per pirmą IV šimtmečio pusę, Thagastė buvo užimta Donato partijos schizmatikais. Po Konstancijaus edikto gyventojai, bijodami imperatoriaus spren-

dimo, grįžo į katalikybę. Bet toli buvo iki visiškos ir galutinos santaikos. Po edikto visa Aurės sritis buvo pagauta revoliucijos karščio. Bagai vyskupas, užsidaręs savo vyskupiškame mieste ir savo bazilikoje, atsilaikė prieš tikrą romėnų pulkų apgulimą. Beveik visur slapta vyko kova tarp katalikų ir donatistų. Thagastė, be abejo, nebuvo laisva nuo šių kovų. Augustino tėvas, tiems kurie jį ragino priimti krikštą galėjo atsakyti su ironiška pagarba: „Kad sužinočiau kur yra tiesa, laukiu kada jus susitaikinsite". Tikrovėje, šis drungnas pagonas neturėjo nepermaldaujamo nusistatymo prieš krikščionybę.

Tai pirmiausia įrodo tas faktas, kad jis vedė krikščionę. Kaip Monika pasidarė Patricijaus žmona? Kaip šios dvi būtybės, tarp kurių buvo tiek maža panašumo, kurias skyrė toks didelis amžiaus skirtumas, jau nekalbant apie kitką, galėjo sujungti savo likimus? Tai klausimai, kurių Thagastės žmonės nė nesvajojo kelti. Patricijus vedė kaip visi, — ir taip pat todėl, kad turėjo jau daugiau kaip keturiasdešimt metų, kad jo motina buvo sena ir, greičiausia, kad ji jau nebegalėjo tinkamai šeimininkauti.

Monika taip pat turėjo savo motiną. Abi senos moterys tarėsi su dideliu mandagumu ir su ceremoniškom formulėm, ir kadangi dalykas joms pasirodė išmintingas ir tinkamas, tai nutarė daryti jungtuves. Ar Patricijus kada nors matė jaunąją mergaitę, kurią jis vedė pagal papročius, kad turėtų vaikų ir šeimininkautų? Greičiausia, kad ne. Ar ji buvo graži, turtinga ar vargšė? Šie dalykai buvo antraeilės svarbos. Jungtuvės nebuvo širdies dalykas, bet atliktina tradicinė pareiga. Pakako to, kad jungtuvės buvo tinkamos, garbingos.

Kas tikra, tai faktas, kad Monika buvo labai jauna. Ji turėjo dvidešimt du metu, kai gimė Augustinas, kurs, gal būt, nebuvo pirmgimis. Žinome, kad ji vos buvo subrendusi, kai buvo atiduota vyrui, kurs ją vedė. O Afrikoje moterys anksti subręsta. Jas apvesdina keturiolikos, kartais net dvilikos metų. Gal būt ji turėjo septyniolika ar aštuoniolika metų, kai ji ištekėjo už Patricijaus. Pirmiausia ji sulaukė sūnaus Navigijaus, su kuriuo vėliau susidursime Milane, ir taip pat dukters, kurios netgi nežinome ir vardo, kuri pasidarė vienuolė ir Hipponos diocezijos vienuolyno viršininkė. Šie du Monikos ir Patri-

cijaus vaikai yra mums nežymios fizionomijos. Jie dingo garsaus ir didelio jų brolio spindėjime.

Monika savo brangiajam sūnui maloniai pasakojo savo atsiminimus. Keletą jų jis ir mums įdavė.

Ji, pagal tų laikų madą, gavo žiaurų išauklėjimą. Jos tėvai buvo krikščionys, krikščionys katalikai, jau iš daugelio kartų. Jie pasipriešino Donato schizmai: tai buvo žmonės užsispyrę savo įsitikinimuose, — tai ryškus Afrikoje būdas, priešingas Numido ir Mauro nepastoviam ir lengvam tipui. Ši užsispyrusi rasė nepaliko abejinga Augustinui. Dievo malonei padedant štai kuo jis buvo išgelbėtas: energiškais savo valios žygiais.

Tačiau, jei jaunosios Monikos tikėjimas, nuo pat kūdikystės metų, buvo tiek tobulas, tai kalti čia ne tiek jos motinos pamokymai, kiek senos tarnaitės aiškinimai, apie kurią ji kalbėdavo visados su pagarba. Ši senelė savo ponų šeimoje užėmė panašią vietą, kurią turi dar ir dabar turkų šeimose maitintoja, *dada*, gerbiama viso haremo ir visų namiškių.

Ji, be abejo, gimė šiuose namuose ir matė gimstančius visus jų vaikus. Ji ant savo nugaros nešiojo Monikos tėvą, kai jis buvo mažas, kaip kabilų ir beduinų moterys dar nešioja savo penimuosius. Tai buvo pasiaukojusi vergė ir tam tikra prasme fanatikė, tikras židinio šuo, kurs sargo atsidėjime energiškai puola praeinantį svetimąjį: tai negrė šių dienų arabų šeimose. Ji esti dažnai geriausia musulmonė, priešingesnė krikščionims, negu jos šeimininkai. Ši stebėjo paskutinius persekiojimus, gal būt ji lankė kunigus kalėjimuose, gal būt ji matė kankinių bėgantį kraują. Šios baisios ir jaudinančios scenos pasiliko jos atmintyje. Kiek garuojančių atsitikimų ši sena tarnaitė galėjo papasakoti savo jaunoms panelėms! Kiek ji galėjo joms nurodyti iš ištvermingumo ir heroizmo pamokų! Monika godžiai jos klausė.

Dėl savo didelio tikėjimo, ši paprasta vergė buvo garbinama savo ponų kaip šventoji. Jai buvo pavesta jų dukterų auklėjimas. Ji buvo griežta ir mėgstanti drausmę. Šalia jos buvo tik draustini dalykai, — ir tokia buvo jos įtaka savo mokiniams, kad šie netekdavo palinkimo prie nepageidaujamų dalykų. Ji neleisdavo jiems net gerti, nė pietų ar pusryčių metu. Žiauri

kankynė jaunoms afrikietėms! Thagastė — netoli nuo Troškulio Šalies. Bet senė joms sakydavo:

— Dabar jūs geriate vandenį, nes vyno nėra jūsų žinioje. Vėliau, kai jūs būsite ištekėjusios, rūsių ir sandėlių šeimininkės, nekęsite vandens, ir jūsų įprotis gerti jus paskandins!...

Monika nepateisino geros moters spėliojimų. Ji buvo dar neištekėjusi. Kadangi ji buvo labai išmintinga ir labai blaivi, tai ji būdavo siunčiama į rūsį vyno prileisti į ąsočius. Prieš ji pilsiant į butelį, jo paragaudavo lūpų galais. Nebūdama įpratusi, negalėdavo daugiau gerti: buvo jis per stiprus jos burnai. Ji tai darė ne dėl palinkimo, bet išdykaudama, norėdama nusišypsoti iš savo tėvų, kurie jai pasitikėjo ir dar todėl, kad tas buvo uždrausta. Kiekviename atsitikime ji vienu gurkšniu jo daugiau išgerdavo. Galop ji prie to tiek įprato, kad pradėjo gerti stikline. Vieną kartą tarnaitė ją palydėjo į rūsį. Čia jos susiginčijo. Monika judriai kirtosi. Tarnaitė ją pavadino girtuokle!...

Girtuoklė! šis keiksmo žodis tiek užgavo būsimos šventosios savimylą, kad ji nusikratė šios begimstančios aistros. Augustinas mums netvirtina, kad tą ji padarė dėl savo dievotumo, bet todėl, kad pajuto šios nuodėmės bjaurumą.

Yra tam tikro žiaurumo šioje vaikiškoje istorijoje, brutualumo senovės papročių, su kuriais visados yra susijęs ir taurumas ar kilnumas. Krikščionybė baigs tašyti Monikos sielą. Šiame laikotarpy, jei ji jau ir buvo labai dievota jaunuolė, bet dar toli nuo tos didelės krikščionės, kokia pasidarė vėliau.

Kai ji ištekėjo už Patricijaus, buvo rezervuota mergaitė, iš paviršiaus šalta (gilumoje buvo aistringa), tiksliai atliekanti religines pareigas, net truputį rigoristė, perdedanti krikščionišką griežtumą, nekenčianti visokio brutualumo ir visokio palaidumo, kuriam neprieštaravo pagonybė. Vienok ši griežta siela mokėjo nusilenkti būtenybei. Monikai nestigo takto, švelnumo, ir, prie progos, labai judraus ir protingo praktiško jausmo, kurio ji daug kartų parodė auklėdama Augustiną.

Ši siela, rigoristiška sau pačiai, savo tikėjimo savarankiškumą vyniojo į nesikeičiantį švelnumą, kurs jai buvo daugiau malonės vaisius, o ne prigimties dovana.

Nėra jokių abejonių, kad pradžioje jos elgesys ir būdas per daug neužgavo Patricijaus. Jis gal būt gailėjosi ją vedęs. Koks jam reikalas buvo šalia savęs turėti šią vienuolę! Viena ir antra pusė kentėjo nuo to atšalimo, kurs neužtrunka pasireikšti šios rūšies jungtuvėse tarp pagonų ir krikščionių.

Tiesa, tai buvo jau Tertulijono laikai, ne heroiška persekiojimų epocha, kada krikščionės moterys įsibraudavo į kalėjimus, kad išbučiuotų kankinių grandinius. (Kaip moteris pašoko priekin išsivadavusi iš ilgos verguvės! Ir koks skandalas vyrui romėniško išauklėjimo!). Bet krikščioniško gyvenimo praktikavimas sudarydavo momentinį perskyrimą skirtingų religijų poros. Monika dažnai išeidavo viena ar lydima atsidėjusios tarnaitės. Reikėjo klausyti mišių, vaikščioti po miestą belankant vargšus, dalyti išmaldą. Būdavo pasninko dienos, kurios pasikartodavo porą ar trejetą kartų per savaitę, galop gavėnios didysai pasninkas: erzinanti kliūtis, kai vyras norėdavo šiomis dienomis kelti puotą! Švenčių vigilijose Monika dalį nakties praleisdavo Bazilikoje.

Regulariškai, sekmadieniais aplankydavo kapines ar keletą koplyčių, pastatytų kankinių atminimui, kur dažniausiai jie buvo palaidoti: tarp kitko šias koplyčias vadindavo „atminimais“, *memoriae*.

Šių koplyčių buvo daug. Monika eidavo iš vienos į kitą, krepšy nešdama mėsos gabalėlių, duonos ir vyno vandenimi atmiešto. Čia ji rasdavo draugių. Jos susėsdavo apie kapus, kurių kai kurie turėjo stalo pavidalą, išdėdavo maistą, dievotai valgydavo ir gerdavo kankinių garbei. Tai buvo pas krikščionis pagoniškų prietarų liekanos. Šios dievotos agapės dažnai išsigimdavo į visuotines orgijas. Augustinas, pasidaręs Hipponos vyskupas, turėjo daug vargo, norėdamas nuo to atpratinti savo aveles.

Bet tradicija pasiliko. Kiekviename penktadienį, Afrikos moterys musulmonės dar lanko kapines ir marabutus (musulmonų dvasininkus). Kaip šventosios Monikos laikais, susėdama apie kapus, ant dažytų divonų, kiparisų ir eukaliptų pavėsyje. Čia smaguriauja, plepa, juokiasi, būna laimingos; vyrų čia neesti.

Monika darydavo šiuos vizitus nuoširdžioje dievotumo

dvasioje, toli nuo ištvirkimo ir išsiblaškymo ieškojimo. Ji labai nedaug teragaudavo vyno: visados atsimindavo savo jaunatvės nuodėmę. Be to dar, šis vynas atmieštas vandeniu, kai ji išeidavo iš namų, atėjus į kapines pasidarydavo išblyškęs: buvo tai ne perdaug malonus gėrimas, kurs negalėjo pataikauti juslingumui. Likučius išdalydavo pavargėliams ir kukliai grįždavo namo.

Nors šie jos žygiai buvo tiek blaivūs ir tiek rezervuoti, bet jie sukeldavo įtarimų. Jie jaudino įtariantį vyrą. Visi afrikiečiai tokie. Ne Islamas išrado jungtuvinį paviduliavimą. Be to, dar Monikos laikais, vyrai ir moters bendrai dalyvaudavo mirusiems pagerbti agapėse. Patricijus užsigaudavo dar dėl daugelio kitokių dalykų.

Jo sena motina didino įtarimus savo piktais apie ją atsiliepimais ir perdavimais net tarnaičių keiksmų prieš jo žmoną. Savo kantrybės, savo švelnumo ir savo paslankumo jėga ji nuginklavo savo uošvę ir atskleidė jai savo elgesio tyrumo gelmes. Senė supyko ant tarnaičių, kurios jai primelavo ir jas įskundė savo sūnui. Patricijus, kaip geras šeimos tėvas, jas liepė išlupti, kad išmoktų daugiau nemeluoti. Šios pavyzdingos pamokos ir jaunos moters išminties dėka, taika apgaubė jų šeimos židinį.

Monikos draugės stebėjosi, kad šauni harmonija jau nesuardoma, mažiausia, viešu ar regimu būdu. Thagastėje visi pažino cholerišką ir piktą Patricijaus būdą. Ir vis dėlto nebuvo šnekama ir nebuvo pastebima, kad jis muštų savo žmoną. Kitos matronos, kurios nors turėjo švelnesnius vyrus, bet buvo jų mušamos. Kai jos ateidavo pas Moniką, jai parodydavo smūgių ženklus ir sutinusius veidus, ir pradėdavo kolioti vyrus; kaltino juos dėl jų ištvirkimo, kurs pagal jas buvo jų žiauraus elgimosi priežastis.

— Suvaldykite savo liežuvius! atsakydavo Monika.

Pagal ją, reikią nekreipti dėmesio į vyrų netvarką, ir, kai jie supyksta, vengti jiems atsakinėti. Tylėjimas, nuolankumas buvo jos didžiausi ginklai. Ir kaip jauna moteris, turinti įgimto palinkimo prie žaismo, šypsodamosi dar pridurdavo:

— „Atsiminkite kas buvo skaitoma jūsų jungtuvių die-

noje. Jums buvo pasakyta, kad jūs esate savo vyrų tarnaitės. Nesukilkite prieš savo viešpačius!.."

Gal būt čia slepiasi švelni pagoniško kodekso, tiek žiauraus savo įsakymais, kritika. Bet čia romėnų įstatymas derinosi su Evangelija. Uoli krikščionė, Patricijaus žmona niekad jam neprikaišiojo jo neištikimumo. Toks švelnumas ir tokia rezignacija veikė brutualų ir ištvirkusį vyrą, kurs be to buvo šaunus, geros širdies žmogus. Monika dėl savo skaistumo pasidarė graži jo akyse. Jis ją mylėjo, jei taip galima pasakyti, ir stengėsi gerbti ir žavėtis. Bendrai, būtų visiškai neišmintinga būti nepatenkintu dėl tokios žmonos, kuri tiek mažai jį trukdė ir kuri buvo namų šeimininkė: tą tik vėliau Cursiciacume pamatysime gyvenimo tikrovėje. Ji dar, jam to nežinant, jau laimėjo Thagastės krikščionių palankumą, kai jis pagonims, smerkiantiems jo jungtuves, galėjo pasakyti:

— Argi aš nėsu vienas jūsiškių?

Nežiūrint to visko, kas jį skyrė nuo Monikos, Patricijus buvo laimingas vyras.

III

PIENO MALONUMAS

Augustinas atėjo į pasaulį 354 m. lapkričio 13 d. po Kristaus gimimo.

Buvo tai mažutis vaikelis šioje juslingoje ir aistringoje Afrikoje, nuodėmės ir kūniško vaisingumo žemėje, kur vaikai gimė ir mirė kaip lapai. Bet Monikos ir Patricijaus sūnus buvo saugomas Dievo Apvaizdos: jis nemirė lopšy, kaip tenka daugeliui mažučių afrikiečių.

Netgi ir tada, jei jis nebūtų skirtas dideliems dalykams, jei butų buvęs tik galva minioje, šio vaiko atėjimas vis dėlto turėtų mus stebinti: krikščioniui ir neryškiausių ir paprasčiausių sielų likimas nuostabiai reikšmingas. Po keturiasdešimt metų Augustinas apmąsto, savo *Išpažintyje,* šį savo gimimo banalų faktą, kurio Thagastės gyventojai beveik nepastebėjo ir tas jam, tikrovėje, pasirodė dideliu įvykiu, ne todėl kad tas liečia jį, Bažnyčios vyskupą ir daktarą, bet todėl, kad viena siela, šitaip nepastebimai, atėjo į šį pasaulį.

Gerai supraskime Augustino mintį: sielos buvo išganytos begalinės kainos auka. Tuo pačiu jos turi begalinio vertingumo. Viskas yra reikšminga kas jose atsitinka. Mažiausios jų nuodėmės, menkiausios jų pastangos dorybėms laimėti yra galutinos jų likimo amžinumui. Teisingo Teisėjo bus viskas įskaityta. Obuolio pavogimas gal būt tiek nusvers sprendimo balanse, kiek pagrobimas ištisos provincijos ar karalystės... Intencijos blogumas gamina nuodėmės blogumą. O nuo to pareina, Dievo sukurtos sielos, likimas. Todėl viskas žmogiškame gyvenime yra rimta ir turi nepaprastos svarbos. Tvarinio istorijoje, viskas apsimoka ištirti, įvertinti, apgalvoti ir gal būt kitiems papasakoti, jų labui.

Štai visiškai naujas gyvenimo supratimas ir tuo pačiu paties meno. Kaip vergai, krikščionybės dėka, įėjo į dvasinę karalystę, taip skurdžiausi tikrovė draug su ją (krikščionybe) įėjo į literatūrą. *Išpažintis* bus naujųjų laikų meno pirmasis modelis. Iš šios naujos koncepcijos gimė gilus ir didingas realizmas, nes jis siekia net dieviškumą, — visados aiškiai skirtingas nuo diletantų paviršutiniško realizmo. Be abejo, Augustinui kiekvienas dalykas turi grožio, kiek jame spindi žodžio tvarka ir mintis. Bet taip pat jis turi dar esmingesnį pobūdį; jis vertingas, jis turi moralinės prasmės. Kiekvienas dalykas, tikrovėje, gali būti sielos pražūties ar jos atpirkimo veiksnys. Menkiausi veiksmai gali turėti mūsų likimui amžinos prasmės. Iš šio taško žiūrint, daiktai ir esybės draug gyvena solidariškesnį ir intimiškesnį, individualesnį ir bendresnį gyvenimą. Viskas susiję, vis dėlto viskas atskirta. Mūsų išganymas liečia tik mus, ir vienok, per meilę, jis jungiasi su mūsų brolių išganymu.

Šioje dvasioje pažvelkime į Augustino lopšį. Pažvelkime į jį pačio Augustino ir, taip pat gal būt, Monikos akimis. Susimąstęs prie trupaus kūdikėlio paveikslo, jis kelia visus didžiuosius ir šiurpulinguosius klausimus, kurie žmonijai per tūkstančius metų neduoda ramybės. Gyvenimo ir mirties paslaptis jam rodosi tikrai didelė. Ji Augustiną kankina iki pašėlimo: „Mano Dieve, leisk man maldauti Tavo gailestingumo, man, kurs esu ne kas kitas, kaip pelenai ir dulkės. Leisk man kalbėti, nes aš kreipiuos į Tavo gailestingumą, o ne į žmogų,

kurs iš manęs pasijuoktų. Ir Tu taip pat, gal būt, juokiesi iš manęs, bet švelniu atsigręžimu pasigaili manęs. Ką noriu pasakyti, Viešpatie mano Dieve, jei ne tą, kad nežinau iš kur esu atėjęs čia, t. y. į šį mirtingą gyvenimą, ar greičiau į šią gyvają mirtį, galop nežinau kokį vardą tam duoti... Štai, jau senai yra mirusi mano kūdikystė, — ir aš dar gyvenu!.. Bet prieš tai, mano Dieve, Tu, mano džiaugsme, ar aš buvau kas nors?..“

Tas primena Paskalio garsiąją prozopopėją: „Aš nežinau nei kas mane išstūmė į šį pasaulį, nei kas yra pasaulis, nei kas esu aš pats. *Aš gyvenu baisiame visų dalykų nežinojime*... Iš visko tikriausiai žinau tai, kad greitai mirsiu, bet mirtis ir yra tas, apie ką turiu mažiausio supratimo, kurios negalėsiu išvengti“.

Minčių frazės yra tik *Išpažinties* aidas. Bet kaip skirtingas tonas! Paskalio nusiskundimas žmogišku nežinojimu yra nepermaldaujamas. Port-Royalio Dievas turi senovės likimo kietą ir uždarą veidą. Jis dingsta rūkuose. Ir pasireiškia tik savo šešėliu, kad pakeltų aukštyn šį skurdų pasaulį. Pas Augustiną akcentas švelnus, pasitikįs, tikrai sūniškas ir net neramiame nusiminime, plasda nenugalima viltis. Vietoj to, kad prislėgtų žmogų. Teisėjo geležine ranka jam duoda pajusti Tėvo gerumą, kurs vargšui kudikėliui viską prirengė dar prieš jo užgimimą: „Viešpatie, tavo gailestingumo paguodą laimėjau gyvenime, kai mano tėvai suteikė man kūną... Ateidamas į pasaulį, *džiaugiaus moters pieno malonumu*. Tai ne mano motina ir mano auklės pilnomis krūtimis mane penėjo, tai tu per jas man teikei kūdikystės maistą...“

Šiuose motiniško pieno prisiminimuose atsiveria jo širdis. Didysis daktaras čia suprastina savo stilių, kad mums papasakotų apie savo pirmąsias ašaras, apie kūdikiškus pykčius ir džiaugsmus. Jis taip pat buvo tėvas; jis suprato kas yra naujai gimusis, kurį jauna motina peni, jis jį savo akimis matė visiškai netoli savęs: jis pergyveno visus mažus skausmus susijusius su tėviškumo džiaugsmais. Savo sūnuje jis rado pats save.

Šis vaikas, gimęs iš motinos krikščionės ir, kurs turėjo būti didelis tikėjimo gynėjas, ne tuoj buvo pakrikštytas. Tai buvo senovės, ypač Afrikos, Bažnyčios paprotys. Krikštas bū-

davo atidedamas kaip galima ilgesniam laikui, nes buvo manoma, jog nuodėmės papildytos po krikšto daug sunkesnės negu prieš krikštą. Afrikiečiai, pozityvūs žmonės, gerai numatė, kad jie nusidės dar ir po krikšto, bet stengėsi nusidėti patogesnėse sąlygose ir sumažinti atgailos išlaidas. Ši atgaila, tiesa, Augustino laikais, nebebuvo jau tiek žiauri kaip seniau. Bet vis dėlto dar niekas nebuvo pamiršęs senovės griežtumų, ir senu įpratimu buvo atidėliojamas krikštas, kad nusidėjėlių neįvarytų į perdaug didelį nusiminimą.

Monika, ištikima savo šalies papročių ir savo Bažnyčios tradicijų stebėtoja, prie to prisitaikė. Gal būt jai teko dar čia susidurti su vyro opozicija, kurs likęs pagonu, ne labai brangino krikščionių ir dideliu krikščionišku uolumu nenorėjo kompromituotis savo bendratikių tarpe ir skubiai krikštyti savo vaiką, kas būtų priešinga įsigalėjusiems papročiams. Siūlėsi vidurio kelias: naujai gimusį įrašyti į katechumenų skaičių. Pagal pirmosios įžangos ritualą, Augustino kaktoje buvo įbrėžtas kryžiaus ženklas ir ant lūpų uždėta simboliška druska. Taip jis buvo nepakrikštytas. Gal būt tas atsiliepė visame jo gyvenime. Krikšto drovumo jam stigo. Tapęs vyskupu, jis pilnai nenusikratė senojo žmogaus, kurs maudėsi visuose pagoniškuose nešvarumuose. Kai kurios jo kalbos nekaltoms ausims turi žeidžiančio brutualumo. Afrikietiškos aplinkumos įtaka visko neišaiškina. Yra per daug ryšku, kad Patricijaus sūnus nepažino grynos dvasios nekaltybės.

Jam buvo duoti Aurelijaus Augustino vardai. Ar jis pirmas šeimoje gavo šį vardą, nežinia. Afrikiečiai labai laisvai taikė romėnų onomastikos taisykles. Tik aišku, kad šis vardas buvo paplitęs Afrikoje. Kartaginos vyskupas, provincijos primatas ir Augustino draugas irgi vadinosi Aureliju. Dievoti komentatoriai norėjo čia įžvelgti jo būsimos kalbėtojo garbės ženklą. Jie pastebėjo, jog žodis „aurum“, auksas, yra Aurelijaus turinys: pranašiška aliuzija Hipponos didelio pamokslininko aukso burnai.

Tai buvo žinduolis kaip ir visi, kurs nieko kito nemokėjo, sako jis, kaip „imti savos motinos krūtį“. Tačiau jis kalba apie penėtojas, kurios jį maitino: buvo tai gimtųjų namų tarnaitės ar vergės. Jos jam davė savo pieną, kaip kad ir dabar daro Al-

žiro moterys, kurios, nesant kaiminkai, pačios žindo jos vaiką. Be to čia žindimo laikotarpis daug ilgesnis negu pas mus. Ten matyti motiną, atsisėdusią ant slenksčio, pertraukusią savo darbą, kad pakviestų dviejų ar trejų metų belakstantį po gatvę bamblį ir jam pasiūlytų savo krūtį. Ar Augustinas atsiminė tokius dalykus? Mažiausiai jis atmena savo penėtojų žaidimus ir kaip jos stengdavosi jį nuraminti, ir vaikiškus žodžius, kuriuos jos išmokė jį burbėti. Pirmuosius lotynų šaltinius, kuriuos jis pakartojo išgirdo iš savo motinos ir iš tarnaičių, kalbėjusių taip pat ir pūnų kalba, kuri buvo liaudies ir smulkiosios buržuazijos kalba. Poniškai jis pramoko, apie tai negalvodamas, žaisdamas su Thagastės vaikais, panašiai kaip mūsų kolonistų vaikai išmoksta arabiškai, bežaisdami su arabų mažais berniukais.

Jis apie tai pasakoja jau krikščionis, vyskupas, jau garsus daktaras, kurio klauso visas katalikų pasaulis. Jis tą pasakoja su rimtu ir stipriu akcentu, su aiškiu susirūpinimu priskirti Dievui, kaip vienintelei priežasčiai, visas gėrybes, kurių jis gavo savo vaikystėje, ir apgailėti visus savo vargus ir klaidas, kaip fatališką pirmosios nuodėmės paseką. Ir, vis dėlto, gali nujausti, jog šie tolimi ir tiek malonūs atsiminimai, turi jam dar to žavingumo, kurio jis negali visiškai nusikratyti. *Išpažinties* autoriaus elgimasis neaiškus ir šiek tiek suvaržytas. Jame tėvas, kurs mylėjo savo vaiką, kurs džiaugėsi jo žaidimais, kovoja su teologu, kurs vėliau, gins prieš eretikus Malonės doktriną. Reikalinga, kad jis įrodytų, ne vien tik, jog Malonė reikalinga išganymui ir jog reikia krikštyti maži vaikai, bet dar kad jie jau nusideda. Taip, vaikai nusideda jau prie krūtų. Ir Augustinas duoda šį žindamo vaiko bruožą, kurį jis pastebėjo: „jis dar nekalbėjo, ir jis žiūrėjo, *išbalęs iš pykčio ir pavydo, į* savo pieno brolį, tarsi šis išvogtų jo dalį“. Vaikai yra jau vyrai. Subrendusio vyro egoizmas ir plėšrumas jau virpa naujai gimusiame.

Vis dėlto, Malonės teologas negali pamiršti Evangelijos žodžių: „S i n i t e a d m e p a r v u l o s v e n i r e, leiskite prie manęs prieiti mažiesiems“. Bet jis juos interpretuoja siauroje prasmėje, jis juos verčia palankiu savo tezei argumentu. Jam, mažas vaikų ūgis yra nusižeminimo simbolis, be kurio neįeinama į Tėvo Karalystę. Pagal jį Viešpats čia nenorėjęs vaikų

imti pavyzdžiui. Jie yra tik nuodėmės kūnas. Jis tiktai jų jaunumą panaudojo, kaip savo minties simbolį.

Turėkime drąsos pripažinti: Augustinas čia kiek klysta. Tokia jau žmogiškos minties kaina, kad ji teisingiausiuose tvirtinimuose visados šiek tiek įžeidžia mažiau matomą tiesą, ar sudrumsčia kokį nors švelnų jausmą. Esmėje, Augustinas neklysta. Vaikas blogas kaip ir žmogus. Tą mes žinome. Bet prieš teologo giežtumą pastatome dievišką Kristaus gerumą: „Leiskite prie manęs eiti mažiesiems: dangaus karlystė tiems, kurie jiems panašūs".

IV

PIRMIEJI ŽAIDIMAI

„Mėgau tik žaidimus", sako Augustinas, mums papasakodamas apie šiuos tolimuosius metus.

Kas gali būti nuostabesnio, kad šis judrus protas, kurs be pastangų ir tarsi instinktu pasisavino savo laikų enciklopedinius mokslus, kurs laisvai jautėsi subtiliausiose abstrakcijose, kurs pradžioje gyvenimą laikė žaismu?

Šiandie mažųjų afrikiečių žaidimai nėra nei labai gausūs, nei labai įvairūs. Jie neturi kūriamosios vaizduotės. Jų draugai prancūzai juos čia daug ko pamoko. Jei jie žaidžia biljardą, marelį, kuoleliais, tai tą daro imituodami romiečius. Ir vis dėlto, jie dideli žaidimų mėgėjai. Ypač juos vilioja netikėtinumų žaidimai. Jie praleidžia ištisas valandas, šešėlio kampe gulėdami ant pilvo ir į žaidimus įneša nepaprasto aistrų intensyvumo. Visą dėmėsį jie čia sutelkia; jie naudojasi per anksti išlaisvintos jų dvasios gudrumais, kuri tiek greitai paskęsta medžiagoje.

Augustinas, prisimindamas savo vaikystės žaidimus, mums pasakoja vien tik apie riešutus, sviedinius ir paukščius. Sugauti paukštį, tai lengvas, skrajingas ir spindįs dalykas, tai visų pasaulio vaikų svajonė ir troškimas. Bet Afrikoje, kur paukščių nestinga, juos mėgsta maži ir dideli. Maurų kavinėse, skurdžiausiose bakūžėse, nendrių narveliai, skambą čiulbėjimais ir sparnų plėvenimais, pakabinti prie sienų. Čia uždaryti volungės, špokai ir lakštingalos. Lakštingala, giesmininkė „par

excellence", tiek sunki maitinti, yra liuksiukinis svečias, kaimiškų trobų privilegiruotas gyventojas. Su rože ji sudaro arabų poezijos esmingą dalį. Thagastės miškai buvo pilni lakštingalų. Nėra abejojimo, kad Augustinas vaikas nebus jautęs, virpant tarp savo pirštų giesmininkų paukščių mažų meliodiškų kaklų. Apie tai prisimena savo pamoksluose, savo rimčiausiuose traktatuose. Tą panaudoja įrodymui kuriančiojo žodžio, kurs visur paliejo grožio ir harmonijos. Lakštingalos giedojime jis girdi tarsi visatos muzikos aidą.

Jei jis, kaip poetas mėgo paukščius, tai ar tiek pat jis mėgo žaisti riešutais? „Riešutai" yra ne kas kita kaip malonus ir suktas žaidimas, per daug suktas mažam nekaltam ir idealistui vaikui. Reikalinga čia dvasios veikimo ir atsargumo. Subrendę vyrai jam atsideda kaip vaikai. Laiptas, kiemo akmuo žaidėjams yra stalas. Išdeda ant akmes tris kevalus ir mažą smalos gabalėlį. Tada, su nepaprastu vikrumu, tamsios ir judrios rankos bėga nuo vieno kevalo prie kito, juos apčiuopia, juos maišo, paslepia smalos gabalėlį, tai po vienu tai po kitu kevalu: paskui reikia įspėti po kuriuo smalos gabalėlis paslėptas. Suktų priemonių dėka, judrus žaidėjas sugeba prilipinti prie savo pirštų ar kevalo viduje, ir priešininkas pralošia kiekvienu žygiu. Apgaudinėjama su ramiu begėdiškumu. Augustinas irgi apgaudinėjo: kas vis dėlto jam netrūkdė drąsiai atskleisti jo partnerių apgaudinėjimus.

Galop, jis nebūtų savo šalies tikras vaikas, jei prie progos, nebūtų melavęs ir vogęs. Jis melavo savo pedagogui ir mokyklos mokytojams. Jis vogė nuo tėvų stalo, virtuvėje ir sandėly. Bet jis vogė kaip džentelmenas, kad teiktų dovanų ir kad pritrauktų žaidimo kompanijonų: jis valdė savo draugus dovanomis, tai esmingas jo būdo bruožas pas būsimą sielų valdovą. Šiek tiek žiaurūs papročiai kaip šie sudaro laisvas ir drąsias būtybes. Šie Afrikos vaikai buvo daug mažiau pasislėpę ir daug sunkiau pataisomi kaip kad dabar. Monika turėjo kitokių rūpesčių: ji negalėjo daboti savo berniukų. Jiems tai buvo nuolatinis gyvenimas lauke, kurie ugde jiems energiškus ir atsparius kūnus. Augustiną ir jo draugus reikia perstatyti kaip jaunus laukinius katinus.

Šis laukiniškumas viliojo juos prie sviedinio ir, apskritai,

prie visų tų žaidimų, kur pasidalinama į du lauku, kur yra nugalėtojų ir belaisvių, kur mušamasi lazdos ir akmenų smūgiais. Akmenų mėtymas yra sugalvotas mažųjų afrikiečių įprotis. Dar ir šiandie miestuose mūsų policija yra verčiama griežtai kovoti su šiais bamblių žiaurumais. Augustino laikais, Šeršely, senovės Moretanijos Cezarėjoje, vaikai buvo pasidalę į du priešingus lagerius, kurie tarp savęs mušėsi akmenimis. Tam tikrose šventėse, tėvai ir vyresnieji broliai prisidėdavo prie vaikų: bėgdavo kraujas, būdavo užmuštų.

Vyskupas Augustinas jau griežtai smerkia „išdidžias pergales“, kurias laimėdavo šios rūšies rungtynėse. Bet aš mažai tikiu, kad šiam liaunam vaikui (jis buvo ligonis beveik per visą savo gyvenimą) būtų jau labai patikę šie brutualūs žaidimai. Jei kitų pavyzdys jį prie to traukė, jis turėjo jais persiimti ypač vaizduotės jėga. Šiose kovose, kuriose ėjo rungtynės tarsi tarp romėnų ir kartaginiečių, tarp graikų ir trojiečių, jis save laikė Scipijonu ar Hannibalu, Achilu ar Hektoru. Jis jau pergyveno triumfo svaigulį, triumfo, kurį smarkiai ginčijo jam draugai, stipresni ir muskulingesni už jį.

Jis ne visada laimėdavo, išskirus gal būt tuos atsitikimus, kai apgaudavo savo priešininką. Bet karšta jo siela negalėjo pasitenkinti ne pilnais laimėjimais: jis gimęs viešpatavimui. Todėl stengėsi atsigauti tuose žaidimuose, kur dvasia turėjo lemiančio vaidmens. Jis su pasigėrėjimu klausė pasakų ir jas vėliau pasakojo savo draugams, atskleisdamas vaikų auditorijai šį savo kalbos žavingumą, kuris vėliau jam palenkė minias. Taip pat buvo žaidžiama teatru, gladijatoriais, žirgais ir vežikais. Kai kurie Augustino draugai buvo vaikai turtingų piliečių, kurie savo tėvinainiams keldavo šaunių pasilinksminimų. Besiartinant dramatiškiems vaidinimams, arenos ar cirko žaidimams, šį mažą vaikų pasaulį pagaudavo imitacijos karštis. Visi Thagastės vaikai pamėgdžiodavo vaidylas, gladijatorius, ar amfiteatro medžiotojus, panašiai kaip dabar jauni ispanai pamėgdžioja žaidėjus su buliais.

Šių malonybių sūkury, Augustinas susirgo: jis turėjo karščio, kentėjo didelius vidurių skausmus. Pamanyta, jog jis mirs. Rodosi, jog jis pats, šioje bėdoje, pareikalavo krikšto. Monika jau rengėsi jį krikštyti, kai staiga, prieš visokius nu-

jautimus, vaikas pasveiko. Krikštas vėl buvo atidėtas, visados dėl tos pačios priežasties: sumažinti klaidų sunkumą, kurių Augustinas neišvengs. Jo motina, kuri tą pramatė, dar kartą nusilenkė papročiui.

Patricijaus autoritetas, gal būt, čia turėjo lemiančio vaidmens. Tuo metu, katalikybė buvo blogame būvy. Julijaus trumpas valdymas sužadino triukšmingą pagonų reakciją. Visur buvo atidaromos šventovės ir pradedami aukojimai. Iš kitos pusės, donatistai slaptai rėmė pagonus. Jų banditai daugiau ar mažiau atviri Cirkoncelijonai, fanatiškų kaimiečių bandos, plaukė per visą numidų šalį, puldami katalikus, plėšdami ir degindami jų ūkius ir vilas. Argi tai patogus momentas drąsiam katalikų tikėjimo pareiškimui, įsirašyti į pralaimėjusios pusės eiles?

Mažasis Augustinas nieko nežinojo apie šiuos protingus motinos išrokavimus ir apie tėvo diplomatiją: jis reikalavo krikšto. Tai nuostabus apsireiškimas pas tiek jauną vaiką. Bet jis gyveno namuose, kur visi namiškiai — tarnai buvo krikščionys. Jis girdėdavo Monikos draugių kalbas, ir gal būt savo senelių, kurie buvo griežti ir ištikimi katalikai. Galop jo siela buvo religinga. Viską paaiškina štai kas: jis reikalavo krikšto, kad pasielgtų kaip užaugę žmonės, ir todėl, kad jis buvo išrinktasis. Išrinktieji vaikai turi staigių apsireiškimų. Jie kai kuriuose momentuose skuba prie to, ką jie padarys kada nors. Prie visko, Monika turėjo su džiaugsmu pastebėti šį ženklą.

Jis pasveiko. Pradėjo vėl gyventi vaiko gyvenimą, tarp žaidimų, klajonių ir mokyklos.

Mokykla! liūdnas atsiminimas Augustinui! Jis buvo atiduotas pradžios mokytojui, *primus magister,* tikram baubui, apsiginklavusiam su ilga lazda, kuri nepermaldaujamai švaistėsi tarp išsklidusių mokinių. Susėdę suoluose aplink jį, ar susirangę ant divono, jie giedojo choru: „Vienas ir vienas bus du, du ir du bus keturi“, — bjaurią giesmę, kuri apkurtindavo visą aplinkumą. Mokykla kartais būdavo paprasta daržinė, ar kaimiška *pergola,* ant kurios užtiesta oda geram ar blogam saugojo juos nuo saulės ir nuo lietaus, trobesys — laužas, pigia kaina išnuomuotas, atvirus visiems vėjams, su voratinkliu kybančiu

prieš duris. Vaikai čia turėjo žiemą šaltį, o vasarą kepti. Augustinas ją prisimena kaip vaikystės kalėjimą.

Jis nekentė mokyklos ir visko kas joje buvo dėstoma: alfabeto, skaitliavimo, lotynų ir graikų gramatikos elementarinių taisyklių. Jis baisėjosi mokslo, ypač graikų gramatikos. Šis mokinys, kurs vėliau pasidarė mokslo vadu, nepakentė mokyklinės drausmės. Intuityvinės dvasios ir judriausio temperamento, jis negalėjo prisitaikinti prie metodų lėtumo. Jis užsispirdavo prieš sunkenybes ar jas nugalėdavo vienu žygiu. Augustinas buvo vienas iš gausiųjų amžinosios pedagogų klaidos aukų, kurie nesugeba savo pamokų pritaikinti prie mokinių dvasios įvairumo.

Kaip dauguma būsiančių didelių žmonių, jis buvo blogas mokinys. Jis dažnai buvo baustas, muštas, — ir žiauriai muštas. Magisterio vytys jam teikė neapsakomo pasibaisėjimo. Kai, suražuotas smūgiais, atbėgdavo pas tėvus pasiskųsti, tai šie juokėsi, tyčiojos iš jo netgi ir dievota Monika. Tada, vargšas vaikutis, nebežinodamas prie ko kreiptis, atsimindavo, kad jo motina ir tarnaitės yra kalbėjusios apie Būtybę labai galingą ir labai gerą, kuri gina našlaičius ir skriaudžiamuosius. Jis tardavo iš visos širdies:

— Mano Dieve, padaryk, kad aš nebebūčiau mušamas mokykloje.

Bet gerasis Dievas jo neišklausydavo, nes Augustinas nebuvo išmintingas. Vargšas nusivildavo.

Reikia tikėti, kad šios bausmės buvo labai skaudžios, jei jis po keturiasdešimt metų jas smerkia su pasibaisėjimu. Jam, tai kankinimas lygus bizūno ir geležinių replių kankinimo būdui. Nieko nėra menko vaikams, ypač tiek jausmingam kaip Augustinas. Jų juslingumas ir jų vaizduotė viską labai padidina. Čia taip pat auklėtojai dažnai klysta. Jie nesugeba ugdyti jautrių sielų. Jie jas žiauriai baudžia, kai malonus žodis labjau veiktų kaltininką.

Monikos sūnus juo labjau dėl to kentėjo, juo labjau svaigo triumfu žaidimuose. Jei jis vaikų kovose buvo garsus kaip Scipijonas, tai be abejo jis save laike kankiniu, šv. Laurinu ar šv. Sebastijonu, kai gaudavo mušti. Jis tik kaip krikščionis galės dovanoti savo mokytojams, kurie jį tiek prikankino.

Vis dėlto, — nežiūrint šios, blogai suprasto mokinimosi neapykantos, — jo ankstyba inteligencija visus stebino. Reikėjo tik nepaneigti šių laimingų dovanų. Monika pirmoji susiorientavo, ir patarė Patricijui leisti Augustiną į mokslus.

Ūkio dalykai nebuvo geriausi: gal būt buvo nujaučiama, kad sūnus, įgijęs laisvą profesiją, galės juos pakelti, pataisyti. Augustinas garsus retorikas ar advokatas bus šeimos išgelbėtojas ir jos geradarys. Retorika, tais laikais, visko galėjo duoti. Savivaldybės ir net imperatoriaus iždas mokėjo dideles algas iškalbos profesoriams. Kai kurie jų, kurie kaip paskaitininkai lankė miestus, surinko didelių turtų. Thagastėje su pagarba buvo minimas retorikas Victorinus, afrikietis, tautietis, kuriam buvo plojama kitoj jūros pusėj ir kuriam buvo pastatyta statula romėnų forume. Kadaise, Fronton de Cirta, kitas afrikietis, argi nebuvo Marco-Aurelijaus mokytojas, kurį jis apdovanojo garbėmis ir turtais, ir, kurs galop tapo konsulu? Netgi Pertinare, paprastas gramatikos mokytojas, ar nepasidarė Afrikos prokonsulu, vėliau ir Romos imperatorium? Kiek akstinų provincijališkoms ambicijoms! ..

Augustino tėvai galvojo kaip šių dienų pasiturintieji. Tikėdami ateičiai, nors turėjo varžytis, nepagailėjo aukų jo auklėjimui. Thagastės mokyklos buvo nepakankamos, buvo nutarta šį gražios vilties vaiką siųsti į Madaurą.

V

MADAURO MOKSLEIVIS

Naujas pasaulis atsidengė Augustinui: tai gal būt buvo pirma jo kelionė iš Thagastės.

Be abejo, Madauras nebuvo toli: yra apie dešimt varstų tarp šių dviejų miestų. Bet vaikams nėra mažų kelionių. Buvo vykstama kariškuoju keliu, kurs ėjo iš Hipponos į Thévestę, — dideliu romėnų keliu miestų turgavetėse išmūrytu plačiomis plytomis, ir rūpestingai išgrįstu akmenimis likusiose vietose. Įsisėdęs aukštame savo žirgo balne, Augustinas, kurs pasidarė nepailstąs keliauninkas, ir, per visą savo vyskupavimo laiką be paliovos keliavęs Afrikos keliais, — buvo pagautas Kelionės poezijos: poezijos amžinai mums dingusios!

Kaip buvo linksmi, vaisingi vaizdais, tų laikų Afrikos keliai! Buvo sustojama viešbučiuose su storomis kaip tvirtovės rūmų sienomis, su kiemais viduje, apsuptais tvartais ir arkadomis, kur pilna nešulių ir pakinktų, kur vidury dunkso tvenkiniai ir pompos, ir maži kambariai atviri pusrutuliu į balkoną, kur dvelkia aliejaus ir maisto kvapas, ir kur eina ir išeina būriais žmonės ir gyvuliai, majestotiški vartai įeiti drambliams. Čia buvo šnekamasi su pirkliais, atvykstančiais iš Pietų, jie atnešdavo naujienų iš nomadų kraštų, jie papasakodavo visokių istorijų. Ir buvo palengva išvykstama į tolimesnę kelionę, buvo susitinkama su ilgomis vežimų gurguolėmis, kurios gabeno maisto reikmens pasienio garnizonų kariams ar, kurios vežė į jūrų miestus romėnų metinę provizija, — ar, kartas nuo karto, pasirodo vyskupas vizitacijoj po baldakimu nešamu ar mulo vežamu, ar uždengta didelės matronos ar įžymaus vyro karieta. Staiga tenka pasitraukti į kelio kraštą ir sulaikyti arklius, kad duotum kelią, belekiančiam dulkių debesyje, imperatoriškam pasiuntiniui...

Iš tikro, šis kelias iš Hipponos į Thévestę buvo labjausiai naudojamas, vaizdingiausias iš provincijos: buvo tai vieta svarbiausių arterijų.

Pirmiausia, šalies aspektas beveik panašus Thagastės apylinkėms. Kalnuotas ir miškuotas peizažas atskleidžia savo žalumo antklodes ir jų bangavimą. Retkarčiais išplaukia lyguma, giliai Madžerdos išrašyta. Šlaitų apačioje — bedugnėse — girdėti šnokščiąs upelis, per savo neramios lovos akmenis, — ir tai yra staigūs nusileidimai apaugę, ir kur įsikišę pušų šaknys sudaro priedangą nuo saulės. Galop, žemės išsiplėtime, pasirodo Madauras, visiškai baltas vidury plačios lygumos, kaštonuoto pilkumo, kur šiandie nieko daugiau nebematyti, kaip kad tik mozolėjo griuvėsiai, bizantiškos tvirtovės liekanos, ir dingstą neaiškūs pėdsakai.

Tai pirmas aukštas didelės aukštumos, kuri tęsiasi iki Thévestės ir Orės masivo. Pasibaigus Thagastės miškuotosioms sritims, nuogumas pasidaro labai ryškus. Tai ten tai šen, ganosi liesos karvės tarp žolės pluoštų, augančių versmių pakarščiuose. Laisvi mažiukai asilai risčia lekia prie nomadų palapinių, juodų ir plaukuotų, kaip didžiuliai šikšnosparniai išsta-

tyti laukų balkšvume. Šalia suspindi raudonas moters nuometas, vienintelis ryškus taškas, kurs sudrumsčia pilką lygumos monotoniją. Jaučiama čia numidiškas kietumas: tai beveik tyrumų nusivylimas.

Bet, Rytų pusėje, nuostabiai išskulptuotų kalnų architektūra paįvairina horizonto skurdumą. Skaidrioje dangaus gilumoje, glūdi šlaitai pielos dantų pavidale, konusas panašus Tanito mistiškam stabui. Pietuose, pasipylusios įzoliuotos uolos, kaip gigantiški piedestalai, netekę savų statulų, ar kaip vargonų eilės, išstatytos stepių didžiųjų vėjų skundui sugauti ir apipavidalinti.

Šis kraštas pasižymi charakteriu kitaip energingu negu Thagastė. Jame daugiau oro, šviesos ir erdvės. Augmenija gali būti neturtinga: dėl to tik ryškiau matomos gražiosios žemės formos. Niekas nesulaiko ar nesusilpnina stebuklingų saulės efektų.... Nieks negalėtų pasakyti, kad Augustino akys būtų buvusios tam abejingos, tam, kurs po savo atsivertimo parašė visame atgailos griežtume: *„Jei juslingieji daiktai neturėtų sielos, jie tiek nebūtų mylimi.“*

Čia Madauroj, Thagastėje, aistringuose jaunatvės metuose, jis surinko pajautų ir vaizdų sėklas, kurios vėliau jo *Išpažintyje*, jo homelijose ir jo šv. Rašto parafrazėse pražys karštomis ir verdančiomis metaforomis. Po to jau nebus laiko ar jis jau negalės. Retorika amžino pasaulio žydėjimo užties jam savo banalybės šydą. Ambicija atitrauks nuo šių vaizdų, kurie prieinami tik neinteresuotoms sieloms. Paskui tikėjimas visą pagaus. Jis suvoks gamtą tik per intermitenciją, metafizinės svajonės būdu, ir, taip sakant, per Kūrėjo garbę. Priešingai, šiuose jaunatvės metuose, ji Augustiną pagavo su magiška jėga ir su begaliniu švelnumu. Jo godžios juslės plataus pasaulio teikiamajame baliuje svaigsta aistros troškuliu. Laikinasis ir žavingasis daiktų grožis atsiskleidė jame visame savo šviežume: *novissimarum rerum fugaces pulchritudines carumque suavitates.* Šis juslingumo pašėlimas gims pas didelį krikščionių daktarą ir pasireikš karštose ir spalvingose jo stiliaus figūrose. Tiesa, jis nebuvo profaniškas aprašinėtojas, susirūpinęs sudaryti frazių, kurios sudaro vaizdą ir tvarkytų spindinčius paveikslus: visos šios pastangos jam svetimos. Bet, instinktu, vien

tik savo karšto Afrikos temperamento dorybe, jis buvo impresionistinis ir metafizinis poetas.

Jei kai kuriuose, švelniausiuose *Išpažinties* pasažuose atsispindi Thagastės bukoliškas vaizdas, visa didžioji Augustino veikalų dalis, šioje nevaisingoje ir šviesioje Madauroje, randa savo simboliškąjį komentatorių. Kaip ir ji, Augustino mintis neturi šešėlių. Kaip ji, ji nudažyta nuostabiais ir skaidriais atspindžiais, kurie, rodos, atplaukia iš židinio, žmonių akims neregimo.

Joks moderniškas rašytojas daugiau nėra garbinęs šviesos, — ne vien tik palaimos nemirtingą šviesą, — bet ir šiuos Afrikos laukus, šią sausumą ir jūrą, ir nieks kitas nėra apie tai šnekėjęs su didesniu turtingumu ir susižavėjimu. Nes nė vienoje pasaulio šalyje, netgi nei Egipte, nei rusvuose Karnako ir Luksoro kraštuose, šviesa nėra grynesnė ir nuostabesnė, kaip kad šiose didelėse ir apsivylusiose Numidijos lygumose ir Saharos regijonuose. Ar šis šviesos žaismas nėra magiški burtai metafiziko akyse, šie bevardžių spalvių audiniai, kurie rodosi nebežemiški, kaip kad minties žaismas? Eteriškos ir banguojančios dekoracijos yra padarytos iš nieko: iš linijų, niuansų, įvairaus skaidrumo. Ir šie visi baikštūs ir žavingi pavidalai užgęsta draug su saule, pasislėpia šešėliuose, kaip sąvokos besiilsiančio proto tamsiose gelmėse...

Ne mažiau kaip ši žiauri iki liūdnumo šalis, bet liepsnojanti ir skaidri. Madauros miestas turėjo paveikti Augustiną.

Tai buvo senas numidų miestas, besididžiuojąs savo senove. Seniai dar prieš romėnų nukariavimą, jis buvo karaliaus Syphako tvirtovė. Paskui čia įsisteigia nugalėtojai, ir, antrame p. Kristaus amžiuje, Apulėjus, jų garsiausias, galėjo prieš prokonsulą išdidžiai paskelbti, kad Madaura yra šauniai klestinti kolonija. Be abejo, nė vienas miestas nebuvo tiek sumenintas kaip jo kaimynai, Thimgad ir Lambèsė, kurie buvo nesenai įkurti ir kurie buvo pastatyti vienu žygiu pagal administratyvinį dekretą. Bet jis galėjo būti kaip Thévestės, miestas ne mažiau senas ir kur gyventojai galėjo būti taip pat susimaišę. Kaip Thévestėje, jis turėjo savo šventyklas su piliastrais ir korintiškais portikais, savo triumfo arkas (kurios visur buvo sta-

toms), savo forumą, apsuptą papuoštą statulomis galerėja. Statulos tais laikais buvo klaidžios.

Mes jų mažiausia pažįstame tris, apie kurias Augustinas kalba viename savo laiške: dievas Marsas atvaizduotas dieviškoje nuogystėje ir kitas Marsas apginkluotas nuo kojų iki nosies; priešais, žmogaus statula, realistinio stiliaus, ištiesęs tris pirštus, kad apsigintų nuo blogos akies. Šios gerai pažįstamos statulos pasiliko Augustino atmintyje. Vakare ar miegojimo metu, jis atsiguldavo prie jų piedestalų, žaisdavo kauleliais dievo Marso ar Žmogaus su ištiestais pirštais šviežiame šešėlyje. Buvo gera žaisti ar miegoti ant portiko marmuro plytų.

Tarp šių statulų, gal būt, radosi viena, kuri viliojo jaunuolio žvilgsnius ir kuri žadino visas begimstančias ambicijas, — tai Apulėjo, didelio Madauros vyro, oratoriaus, filosofo, taumaturgo, apie kurį kalbėjo nuo vieno iki kito Afrikos krašto. Ar jį kontempliuodamas, girdėdamas pagyrimus vietiniam dideliam rašytojui, jaunas moksleivis pajuto besireiškiantį pašaukimą? Ar nuo šio meto jis turėjo baikštų dar troškimą vieną dieną pasidaryti antruoju Apulėju, krikščionišku Apulėju, — kad užtemdytų šio garsaus pagono garbę? Šie jaunatvės įspūdžiai ir šie susižavėjimai turi visados mažesnės ar didesnės įtakos talento orientacijai.

Augustinas Madauroje negalėjo padaryti žingsnio, nesusidūręs su Apulėjo legenda. Jo tautiečiai jį beveik dievino. Jis buvo laikomas ne vien dideliu mokslininku, bet dar nepaprastos jėgos magu. Pagonai jį lygino Kristui, ir iškeldavo dar aukščiau. Pagal juos, jis daręs dar nuostabesnių stebuklų negu Jėzus ar Tyano Apolonijus. Jo ekstravagantiškos *Metaformozų* istorijos buvo laikamos kaip tikrai įvykę faktai. Visur buvo įžiūrima raganų, žmonių pavirtusių gyvuliais, užburtų žmonių ir gyvulių. Viešbučiuose buvo įtariančiomis akimis sekami tarnaitės gestai, kuri pilstė vyną ar padavinėjo patiekalus. Gal būt sūryje ir duonoje, kurios ji atnešė prie stalo, yra įmaišyta philholipčikų. Buvo tai egzaltuoto ir lyguisto tikėjimo aplinkuma. Pagonų kvailystėmis užsikrėsdavo net krikščionys. Augustinas, gyvenęs šioje aplinkumoje, vėliau, nelengvu būdu, galės išlaikyti sveiką protą, šiame stebuklų antplūdyje.

Kol kas jį žavėjo pasakų fantazija, mažiausia, tiek pat kiek antprigimtinis pasaulis. Jis Madauroje gyveno stebuklingame pasauly, kur viskas žavėjo jo jusles ir jo dvasią, kur viskas žadino jo ankstybą grožio instinktą.

Be abejo, labjau negu Thagastė, Madaura turėjo romėnų konstruktyvinio genijaus antspaudą. Dar šiandie, jų ainiai italai, yra Universo skulptoriai, anksčiau buvę architektai. Romos tauta buvo tauta statytoja par exellence. Ji ta, kuri statė ir tvarkė miestus pagal tą patį modelį ir pagal tą patį idealą pagal kurį buvo gaminamos prakalbos ar poemos. Ji tikrai išrado namą, *mansio,* ne vien pastogę, kur gyvenama, bet dar trobesį, kurs *gyvena,* kurs nugali metus ir amžius, platų monumentalinį ir dekoratyvinį ensemblį, kurs egzistuoja tiek pat ir gal būt daugiau akių džiaugsmui negu naudingumui. Namai, *Miestas giliomis gatvėmis,* ir gerai sutvarkytomis, Afrikos nomadui, — barbarui, kurs keliauja niekados nesustodamas, — buvo didelis susižavėjimo subjektas. Jis be abejo jų nekentė kaip kareivių ir muitininkų jų spaudėjų, stovyklių, bet pavydžiai žavėjosi kaip ištikimų rasės vaizdu, kai jis įsibriauna į kurią nors šalį, nori čia įsitaisyti amžinybei, ir kuri prie savo jėgos pareiškimo stengiasi prijungti didingumą ir grožį.

Romėnų griuvesiai, kuriais nusėta dabarties Alžiro žemė, mus pažemina savo šaunumu, mus, kurie giriamės pasiėmę imperatoriaus uždavinį ir tęsią jo tradiciją. Jie yra nuolatinis priekaištas dėl mūsų kūrybinio skurdo, amžinas paskatinimas prie didybės. Nėra abejonės, kad Romos architektūra Augustinui, šiam dar netašytam afrikiečiui, nebūtų padariusi to paties įspūdžio, kurio šiandie daro prancūzui ar šiaurės žmogui. Iš tikro jie teiks jo minčiai ir jo jausmingumui savą pakraipą; jie papildys jam gramatikos mokytojų ir lotynų istorikų pamokas.

Tas viskas nebuvo aiškiai krikščioniška. Bet, nuo šių pirmųjų mokyklos metų, Augustinas vis labjau tolinosi nuo krikščionybės, — pavyzdžiai, kurių Madauroje, turėjo prieš akis, nestiprino jo tikėjimo. Tai buvo aplinkuma nelabai palanki katalikui jaunuoliui, kurs turėjo judrią vaizduotę, aistringą temperamentą, ir kurs mėgo pagonų literatūrą. Didžioji gyventojų, ypač aristikratijos dalis, buvo pagonai. Dešimtinin-

kai dar ir toliau vadovavo šventėms, rengiamoms anųjų stabų garbei.

Šios šventės buvo dažnos. Pakakdavo mažiausio maldingo preteksto, kad girlandų vainikais papuoštų rūmų duris, kad sukruvintų kiaulę, kad aukai nusmaugtų aviną. Vakare aikštės ir kryžkelės būdavo iliuminuojamos. Mažutės žvakės degdavo ant visų slenksčių. Baccho misterijų metu patys dvasininkai vadovavo liaudies pasilinksminimams. Tai buvo afrikietiškas, brutualus ir spalvingas karnavalas. Viešpataudavo svaigulys ir pamišimas. Žaisdami užpuldavo praeivius ir juos apiplėšdavo. Bubinų kurtūs balsai, isteriškas dainavimas ir fleitų šniokštimas žadino didelę egzaltaciją iš dalies juslingą ir iš dalies mistišką. Ir viskas baigdavosi lauke, tarp vyno taurių ir bačkų, tarp baliaus lašinių ir mėsos.

Netgi blaivioje Afrikos šalyje, pagonų šventės buvo ne kas kita kaip girtuokliavimo ir orgijų progos. Augustinas, kurs po savo atsivertimo, tik sarkastiškai atsiliepia apie šiuos Madauros karnavalus, leido čia save įtraukti kaip ir daugelis kitų krikščionių. Turtingi ir įtakingi žmonės davė pavyzdį. Atsiskyrimu buvo bijamasi užgauti daugumą. Pagaliau, nebuvo priešinamasi puotų malonumams.

Gal būt jis savų šeimininkų būdavo nuvedamas į šias agapes. Nes galop pas ką jis buvo apgyvendintas? Be abejo, pas Patricijaus draugą, pagoną kaip ir jis. O gal jis buvo apgyvendintas pas savo mokytoją, gramatiką, kurs laikė moksleivių pensijoną. Šie, beveik, visi pedagogai buvo taip pat pagonai. Tad ar reikia stebėtis, kad tokioje aplinkumoje, Monikos ir Thagastės auklių krikščioniški pamokymai palengva išdilo iš Augustino dvasios? Po kelerių metų, senas Madauros gramatikos mokytojas rašė meilingo priekaišto tonu: „Tu nutolai nuo mus: *a secta nostra deviasti*". Ar jis čia norėjo pastebėti, kad tame laikotarpy jis paskendo pagonybėje? Visiškai ne. Jis pats mums tikrina, kad Kristaus vardas visados pasiliko „įbrėžtas jo širdyje". Bet, būdamas Madauroje, jis abejingas maišėsi tarp pagonų ir krikščionių.

Be to, mokslas, kurį jis čia sėmė, visiškai buvo persisunkęs pagonizmo dvasia. Jis pradėjo pasirinkdamas tą, kas jam tiko, pagal savo skonį ar įprotį. Sielos kaip kad Augustinas

aistringai grobia tą, kas tarnauja jų maitinimuisi: jos atmeta visą kitą arba priima nenoromis, su pykčiu. Taigi šitokios nuosravos turės jo graikų neapykanta: jis vidutiniškas helenistas. Širdy jis nekentė graikų. Pagal Vakarų prietarą, šie Rytų žmonės, visi buvo niekšai ir nerimti juokdariai. Augustinas kaip pozityvus afrikietis juos visados laikė gražiomis chimeriškomis dvasiomis. Apskritai, tai nebuvo rimti žmonės, kurie galėtų didžiuotis. Klasiškųjų graikų autorių „parapijinis" patriotizmas taip pat erzino romėnų pilietį, kuris buvo įpratęs visą pasaulį laikyti savo tėvyne: jis juos laikė menkais, kad tiek daug domėjosi mažų miestų istorijomis. Jis aukščiau ir toliau matė. Tiesa, kad šioje IV šimtmečio pusėje, praplėstas ir sąmoningas helenizmas vis labjau ir labjau priešinosi lotyniškumui, ypač politiškai. Jis prieš Vakarus sudarė neįveikiamą ir priešingą bloką. Tai dar daugiau pagrindo suramėnintam afrikiečiui nemėgti graikų.

Nelengvai jis dešifravo „Ilijadą" ir „Odisėją", pykdamas dėl svetimos kalbos sunkenybių, kurios paslėpdavo nuo jo vaizdžių ir gražių pasakojimų tinklą. Vienok mokyklose buvo vartojama santraukų, suglaustų apie Trojos karą pasakojimų pavidaluose, sudarytuose lotynų gramatininkų, pasislėpusių po keistais Darès le Phrygien ir Dietys de Crète pseudonimais. Bet šios santraukos tokiai vaizduotei kaip šv. Augustino buvo labai sausos. Jis labjau brangino „Eneidą", afrikiečių labjausiai garbinamą poemą, ypač dėl epizodo, paskirto Kartaginos įkurimui aprašyti. Virgilijus buvo jo aistra. Jis jį skaitė ir skaitė be paliovos, mokėjo iš atminties. Iki savo gyvenimo pabaigos, savo raštuose, jis cituoja eiles, ištisus numylėto poeto pasažus. Ypač nuotykiai su Didona jį jaudino iki ašarų. Reikėdavo jėga išplėšti iš jo rankų knygą.

Tai todėl, kad tarp Virgilijaus ir Augustino sielų buvo paslaptingo bendrumo, harmonijos. Abu buvo švelnūs ir rimti. Abu, didelis poetas ir vargšas moksleivis, gailėjosi Kartaginos karalienės, jie norėtų ją išgelbėti, mažiausia, sušvelninti jos nelaimę, nors šiek tiek sukrėsti Enėjaus nejausmingumą ir likimo žiaurumą. Bet kaip? Meilė — šventa liga, bausmė Dievų siųsta. Po viso to, yra teisinga, kad kaltininkė iki galo iškentėtų savo skausmą. Ir paskui tiek didelių dalykų, kyla iš

šios vargšės meilės. Nuo jos pareina dviejų imperijų likimas. Kas yra moteris prieš Romą ir Kartaginą? Galop ji turi žūti: Dievai to nori.... Visame šiame dalyke turtinga emocija, jausmų giluma, religinis akcentas, kurs jaudino Augustino širdį dar nepažįstančią save pačio. Šis Virgilijaus karžygio pasidavimas dieviškai valiai, jame gaivino būsimo krikščionio nuolankumą. Iš tikro šiuose neramiuose jaunatvės metuose, Augustinas tik neaiškiai nujautė aukotą Virgilijaus poemos religinę prasmę. Savo audringos prigimties stumiamas pasiduodavo draskančiam šios vaizdžios istorijos žavingumui; literariai jis gyveno su karžyge. Tikras riksmas išsiverždavo, kai mokytojai jam paskirdavo lotynų prozoje, išdėti mirštančios Didonos skundus. Nebeatsilaikydamas prieš širdies ir aistros miražų antplūdį, viena idėja ir vienu žygiu pasireikšdavo visa aistros jėga.

Visas meilės poemas jis rijo su pritariančios sielos karščiu. Jis gėrėjosi Planto ir Terencijaus laisvingumais, jei jis džiaugsmingai skaitė tas komedijas, kur blogiausios silpnybės dovanojamos ir garbinamos, išsivaizduoju, kad dar labjau jam patiko lotynų elegikai, kur be gėdos pasireiškia aleksandrinės meilės romantiškas pamišimas. Juk ką šie poetai iki sotumo apdainavo, jei ne tą, kas nesipriešina Cyprijui, kad gyvenimas neturi kito tikslo kaip meilė? Mylėti kad mylėti, meilė dėl meilės, štai įprasta šių aistringųjų Catullo, Propercijaus, Tibullo, Ovidijaus tema. Po Didonos avantiūrų, nuoširdus skaitytojas susidomi Arijanos avantiūromis, dar neramesnėmis, nes čia joks kartumas neatvėsina pašėlimo. Jis skaitė:

> Kai bėga užuomarša karžygis irklais plakdamas bangas ir erdvių vėjui mesdamas savo tuščius pažadus, — Minos'o duktė paskendusi tarp pliažo maldų, jį seka savo skausmingomis akimis; ji žvelgia, sustingusi iš skausmo, panaši Baccho mergaitei statula pavirtusiai. Ji žiūri, ir jos širdis plaka didelėmis skausmo bangomis. Ji leidžia nuo jos galvos nuslysti švelniajai mitrai, ji nuo savo krūtinės nuplėšia lengvuosius drabužius ir švelniąją juostą, kuri prilaikė jos virpančias krūtis. Visa tai nukrenta nuo jos kūno į sūriąsias putas, kurios žaidžia po jos kojų. Bet ji nesirūpina nei savo mitra, nei skaromis, kurias jau neša bangos. Pražuvusi, paklydusi, visa savo širdimi, visa savo siela, Tezėjau, ji prie tavęs prisirišus!

Kai Augustinas perskaitė šiuos deginančius Catullo eilė-

raščius, jei vartė afrikiečių mokykloms žinomas antologijas, užtiko „Veneros Prieblandą“, šį epilogą, kurs baigiasi šiuo tiek aistringu riksmu:

> Oh! kada ateis mano pavasaris! Kada aš elgsiuos kaip lakštingala? Kada pasiliausiu tylėjus?... Kad jis rytoj mylėtų tą, kurios dar nemylėjo! Ir kad tas, kuris jau mylėjo dar mylėtų rytoj!...

Reikia tik išsivaizduoti kokio įspūdžio darė panašia poezija penkiolikos metų jaunuoliui. Tikrovėje, Monikos sūnus gerai jautė, jog jam jau atėjo šis meilės pavasaris, poeto svaigulio pageidautas. Kaip jis klausė šio harmoniško ir melancholiško patarėjo, kurs jo reikalą dėstė knygos puslapiuose! Koks akstinas ir koks maistas jaunuolio troškimams ir svajonėms! Ir koks dieviškas didžiųjų elegijos ir antikinės epopėjos meilužių — Elenų, Medejų, Arijanų, Fedrų — grožio choras, kurs aidėjo ir pinėsi jo perpildytoje atmintyje! Mes kiti, kai jaunatvėje skaitėme panašių eilėraščių, kartumai maišėsi su susižavėjimu. Šie karžygiai ir šios karžygės buvo toli nuo mus. Čia beveik chimeriškos būtybės mums paskęsdavo neprieinamose šalyse, dingusiame pasauly, kurs niekados nebegrįš.

Augustinui, priešingai, šis pasaulis bus tas, kuriame jis gimė, buvo tai jo pagoniška Afrika, kur malonybės buvo viskas, kur buvo gyvenama tik aistrai. Ir pasakų princesų rasė nebuvo išmirusi: jos visados Kartaginos rūmuose laukė numylėtinio. Taip, Madauros moksleivis tarp šių poetų puslapių pergyveno maloniausių valandų, besvajodamas apie meilę. Šios jaunuolio svajonės, kurios gimsta pirm meilės yra svaigulingesnės negu pati meilė: čia randamas visas nepažįstamas pasaulis, į kurį įeinama su kūrybinio džiaugsmo plasdesiu, kurs lydi kiekvieną žingsnį. Iliuzijos nepaliesta jėga rodosi neišsemiama, erdvė gilesnė, širdis galingesnė...

Daug vėliau, kai Augustinas kalbės apie dievišką meilę, žinos gerai, jog ji tik turi begalinę vertę, nes jau bus išbandęs kitos meilės skurdų svaigulingumą. Jis mums tars su patirties tikrumu: „Žmogaus širdies džiaugsmas tiesos šviesoje ir išminties pertekliuje, ištikimos, pašventintos širdies džiaugsmas yra

vienintelis. *Jūs nė vienoj aistroj nerasite nieko kas galima būtų jam palyginti.* Netvirtinkite, jog ši aistra mažesnė, nes kas laikoma mažesnė, tik didės, kad prilygtų. Ne, nesakau, kad visos kitos aistros mažesnės. Jų negalima palyginti. *Ši kitos tvarkos, kitos tikrovės*".

VI

THAGASTĖS ATOSTOGOS

Apulėjos mieste, krikščionės Monikos sūnus pasidarė drąsus pagonas. Jam artinosi jau šešioliktieji metai: prasidėjo jau brendimo krizė. Madauroje prirengta išsiveržė Thagastėje.

Augustinas grįžo pas savo tėvus atostogų metu. Bet šios atostogos gal būt užsitęs per ištisus metus. Jis baigė savo humanitarinius mokslus. Madauros gramatininkai negalėjo jau nieko pamokyti. Studijoms vainikuoti reikėjo dar išklausyti keletą garsių retorikų kursus. Bet tik Kartaginoje buvo gerų retorikų. Buvo mada, garbė ir numidų šeimoms savo vaikus siųsti mokslui baigti į provincijos sostinę. Patricijus to karštai pageidavo savo sūnui, kurs Madauroje pasireiškė kaip labai šaunus mokinys ir kurio nebuvo norima nustumti nuo tiek gražaus kelio. Bet studentui pragyvenimas brangiai kaštavo, o Patricijus neturėjo pinigų. Jo reikalai visados buvo sunkoki. Turėjo laukti, kol apsimokės nuomininkai, išreikalauti iš jų nuomą, čia nieko nelaimėjus gauti iš turtingo patrono piniginės paskolos. Tam buvo reikalinga laiko ir diplomatijos.

Bėgo dienos, slinko mėnesiai ir Augustinas, be užsiėmimo, lengvų draugysčių viliojamas, pasidavė savo metų pasismaginimams kaip Thagastės pasiturį jaunuoliai. Šie pasismaginimai buvo ne per švelnūs ir ne per daug įvairūs, tokie, kokių galima būtų rasti tų laikų miestelyje, tokie, kokiais naudojas šiandie vietiniai, miesto ar kaimo jaunuoliai: medžioti, jodinėti, rizikos žaidimai, gert, valgyti, mylėti; jie nieko daugiau netroško.

Kai savo *Išpažintyje* Augustinas kaltina save dėl jaunatvės ištvirkimo, tai vartoja karčiausių išsireiškimų. Jis čia kalba su pasibaisėjimu ir pasibjaurėjimu. Dar kartą čia mes lin-

kę manyti, kad jis čia perdeda dėl savo krikščioniškos atgailos ekscesų. Kai kurie asmens, nepatenkinti šiuo jo karštu tonu, net ginčija *Išpažinties* istorinį vertingumą. Jie pastebi, jog kai Hipponos vyskupas rašė ją, buvo pasikeitę jo jausmai ir jo idėja. Jis jau nebe ta akimi ir nebe ta dvasia žvelgė į savo jaunatvės nuotykius. Tai per daug aišku: jis save teisė kaip krikščionis, kaip šaltas istorikas, kurs nenutolsta nuo brutualaus fakto. Jis stengėsi išsiaiškinti savo paklydimų priežastis ir pakelti skaudžiausias savo veiksmų pasekas, nes tai turi nepaprasto svarbumo išganymui. Bet jo nors ir griežčiausias savęs smerkimas dar neiškreipia paties fakto tikrumo. Be to, tokios kaip jo prigimties žmogui ir abejingi veiksmai turi neproporcingai jaudinančio pobūdžio. Nuodėmės blogumas pareina ir nuo kaltininko sąmonės gilumo ir nuo gailesčio intensyvumo. Augustinas buvo labai inteligentiškas ir labai aistringas.

Kas bebūtų, jaunieji afrikiečiai turi ankstybą temperamentą, ir jų rasės linkimas į ištvirkimą priežodiškas. Toje epochoje, kai dar Islamas papročių nebuvo pažymėjęs savo veidmainiško griežtumo antspauda, kai krikščionybė dar kovojo su pagonišku laisvumu, buvo dar blogiau. Dar net nuostabu brendimo krizė pas Augustiną nepasireiškė prieš šešioliktuosius metus. Ji buvo , berods, tik dar audringesnė. Ir kokiais žodžiais jis ją aprašo: „Aš drįsau leisti visam meilės potvyniui kaip giria pilna šešėlių". Bet jis dar nemylėjo. Buvo tai pas jį grynasis jauslingumas. „Neramūs garai kilo iš kūniško geidulingumo jūrų... Mano širdis buvo prislėgta ir pajuodusi... Neišlaikiau pusiausvyros, nuėjau toliau už skaidraus draugiškumo slenksčio... Aš jau neskyriau grynosios meilės širdingos šviesos nuo blogųjų troškimų garų". Netvirtinkime, kad jis to nebūtų norėjęs. Kai turima galvoje visos afrikiečių ydos, tai nesistebiama tokiais prisipažinimais. „Viešpatie, sako jis, buvau puvesys prieš Tavo veidą". Ir jis su nepermaldaujamu teisingumu analizuoja blogo pasekas: „Aš leidau save blaškyti šen ir ten, skendau tirpau daiktuose, liejausi kaip tuščias vanduo". Vietoj to, kad susikoncentruotų ir susitelktų vienintelėje Meilėje, jis blaškėsi ir tirpo žemų prisirišimų meilių daugybėje. Ir per šį laiką „tu tylėjai mano Dieve!" Šis Dievo tylėjimas, tai užkietėjimo ir beviltiškos pražūties baisus žen-

klas. Buvo tai visiškas valios netekimas: jis nebeturėjo net kartumų.

Štai kaip atskirtas nuo vaikystės dvasios, nuo pačio savęs esybės. Jaunatvės tikėjimo objektas neteko prasmės. Jis jau nebesusivokia. Jam vistiek. Šitaip pasipasakota bendroji Augustino gyvenimo krizė įgyja bendros prasmės. Kartą jau amžinai, galutinoje tam tikra prasme klasiškoje formoje, su subtilia sielų gydytojo patirtimi, jis nustatė visų jaunuolių, visų jaunų krikščionių, kurie ateis po jo, brendimo krizės diagnozą. Augustino istorija pasikartoja pas mus visus. Tikėjimo netekimas visados sutampa su juslių pabudimu. Šiame kritiškame momente, kai prigimtis stengiasi mus palenkti savo tarnybai, pas daugelį dvasiškų daiktų pajutimas užgęsta ar susilpnėja. Pripratimas prie instinkto, brutualumo baigiasi vidaus švelnumo mirtimi. Ne protas jaunuolį atstumia nuo Dievo, bet kūnas. Netikėjimas tik teikia pateisinimo naujam gyvenimui.

Šitaip paslydęs, Augutinas negalėjo sustoti pusiaukely: niekad niekam perpus savęs neatiduodavo. Šiuose blogų jaunuolių vulgariuose nusikaltimuose, jis dar norėjo vadovauti, jis stengėsi būti ir čia pirmutinis kaip mokyklos suole. Jis skatino ir viliojo savo draugus. Šie savo ruožtu gundė vėl vienas kitą. Tarp jų buvo tas Alypijus, kurs buvo jo draugas per visą savo gyvenimą, kurs dalinosi su juo visais paklydimais ir visomis klaidomis, kurs sekė jį ir atsivertime ir kurs pasidarė Thagastės vyskupas. Šie abu būsimieji Kristaus ganytojai klajojo tada su paklydusiomis avimis.

Naktis praleisdavo aikštėse, žaisdami ar svajodami prie taurių su šviežiais gėrimais. Voliodavos ten, atsigulę ant divonų, su iš lapų nupintais vainikais ant galvos, su žasmino rožančiais ant kaklo, su rožėmis ar plunksnomis, užkištomis už ausų. Nebeišmanė kokių šėlmysčių beišgalvoti, kad praleistų laiką. Štai gražiame vakare džiaugsminga banda nutaria apiplėšti Patricijaus kaimyno sodą. Šis sodas buvo visiškai šalia Augustino tėvo vynuogyno. Išdykėliai purtė kriaušes. Kriaušes kandžiodavo jų skoniui pažinti, nepatinkamas atiduodavo kiaulėms.

Šiose vagystėse, padarytose vien dėl malonumo, Augustinas įžiūri šėtoniško blogumo bruožą. Be abejo, jis padarė dar kitokių nusižengimų, kurių visas malonumas glūdėjo vel-

niškame džiaugsme, kurio duoda įstatymų laužymas. Jo šėlimo karštis nežinojo poilsio. Ar Monika pastebėjo šią Augustine įvykusią permainą? Užaugęs jaunuolis išsivaduodavo nuo motinos priežiūros. Jei motina kai ką nujautė, tai ne viską. Reikėjo, kad jos vyras jai atvertų akis.

Augustino tėvas praneša apie šį faktą su senovės papročių laisve visame jo nuogume ar paprastume... Tas įvyko Thagastės ribose. Jis maudėsi draug su savo tėvu, gali būt šalto vandens tvenkiny. Kai besimaudą išlindo iš tvenkinio, kai vandenimi varvą nariai ant mozaikų plytų įspaudė nuogų kojų pėdsakus, tai Patricijus jas stebėdamas staiga konstatavo, kad jo sūnus yra pasidaręs jau subrendusis, kad jis, kaip vaizdžiai išsireiškia pats Augustinas, — pridengtas jaunuolio neramumu, kaip kitu progos drabužiu. Kaip geras pagonas, jis su džiaugsmu sutiko šį vaisingumo pažadą, ir, jausdamas greit pasidarysiąs seneliu, linksmas skubėjo apie savo išradimą pranešti Monikai.

Ši visiškai kitokiu būdu priėmė šią naujieną. Išsigandusi tų pavojų, kurie vyjosi jos sūnaus dorovę, davė jam griežtų nurodymų. Bet Augustinas, iš savo šešiolikos metų viršūnės, pasijuokė iš jos: „Geros moters plepėjimas! Kam čia kišasi kur neišmano!...“ Konfliktui praėjus, Monika prisiekdina savo sūnų susivaldyti mažiausia savo pašėlimuose: „Kad jis vengtų kurtizanių ir ypač, kad saugotųs susitepti svetimoteryste“. Likusiuose dalykuose ji pasidavė Dievo valiai.

Galime stebėtis, — Augustinas irgi stebisi, — kodėl ji tada nenusprendė jo apvesdinti. Afrikoje vedasi jauni. Dar ir dabar, dažnas arabų ūkininkas savo vos tik penkiolika metų turinčiam sūnui perka moterį, kad apvaldytų per daug verdančios jaunatvės ugnį. Bet Monika, kuri dar nebuvo šventa, šiame atsitikime pasielgė kaip atsargi ir praktiška miesčionė; moteris būtų grandiniai tokiam jaunuoliui kaip Augustinas, kurio paskyrimas tiek šauniai reiškėsi. Per ankstybos jungtuvės pakenktų jo ateičiai. Pirmoj eilėj, buvo svarbu, kad jis pasidarytų įžymus retorikas, kad iškeltų šeimos garbę. Šiam sumetimui viskas turėjo nusilenkti. Ji tikėjosi, mažiausia, kad audringas studentas savaime norės būti išmintingas.

Lygiai taip pat į šį dalyką žiūrėjo ir Patricijus. „Ir taip,

sako Augustinas, mano tėvas nesirūpino, o mano Dieve, ar aš augsiu Tavo meilėje, ar aš būsiu nekaltas, kad tik pasidaryčiau iškalbus.... Mano motina ir jis ėjo net iki to, kad paleido vadžias mano pasismaginimams..." Vis dėlto Patricijus, nors per vėlai, įsirašė ir į katechumenų skaičių. Jo žmonos raginimai jį laimėjo katalikų tikėjimui. Bet jo jausmai nepasidarė krikščioniškesni: „Jis negalvojo apie Tave, mano Dieve!'" pripažįsta jo sūnus, kurs vienok džiaugėsi jo atsivertimu.

Jei jis nusprendė atsiversti, tai gal būt dėl politinių sumetimų. Po Julijaus Apostato mirties pagonybė rodėsi galutinai nugalėta. Imperatorius Valentinas paskelbė žiaurią bausmę prieš naktines pagoniškas pamaldas. Afrikoje grafas Romanas persekiojo donatistus. Viskas kas tik Thagastėje buvo krikščioniško buvo draug katalikiška. Kam priešintis nenaudingame ir pavojingame užsispyrime. Gal būt, Patricijaus gyvenimo pabaiga, — kuri buvo jau netoli, — irgi sudarė patogesnių tam sąlygų. Prie visko, buvo tai ne jis, kurs šiame momente galėjo sulaikyti Augustiną nuo pasismaginimų: jis galvojo tik apie jaunuolio būsimą laimę. Tik viena, Monika galėjo jam turėti šiokios tokios įtakos, bet ir ji pati buvo sužavėta savo sūnaus pasauline ateitimi. Gal būt taip pat ji sau tvirtino, kad nuramintų savo sąžinę, kad šie pasauliniai mokslai netiesioginiu būdu prisidės prie jo atvedimo prie Dievo, kad ateis diena, kai garsus retorikas pasidarys Kristaus gynėjas?...

Vis dėlto, tikrai rodosi, kad išsigandusi savo pasielgimo, ji pradėjo artintis prie jo, rūpintis šiuo vaiku kaip brangiausiuoju dalyku. Bet visiškas motinos ir sūnaus sutarimas pasireikš tik daug vėliau. Per seni papročiai dar trukdė užsimegzti šeimoje, tarp vyrų ir moterų, glaudžiam intimiškumui. Ir šis intimiškumas nevaizduoja mums šių dienų draugiškumo koks dabar esti tarp motinos ir sūnaus.

Jokio pataikavimo, nuolaidumo, jokių peiktinų silpnumų, kurie praskėčia motinišką švelnumą ir kurie yra kenksmingi vyriško temperamento energijai. Monika buvo griežta ir šiek tiek kieta. Jei ji nusileisdavo, pasiduodavo, tai tik Dievui. Vis dėlto, nėra abejonės, kad, savo širdies gelmėse, jį mylėjo Augustiną, ne vien tik kaip būsimą Kristaus narį, bet žmogiškai, kaip moteris nevykusiose jungtuvėse gyvenanti be meilės

gali mylėti savo vaiką. Žeidžiama pagoniškų papročių brutualumo, ji šiai jaunai galvai aukojo visą savo nesunaudotą prisirišimą: ji Augustine mylėjo esybę, kurią norėjo mylėti savo vyre.

Čia asmeniški sumetimai, be abejo, buvo susiję su giliu ir neinteresuotu jausmu: instinktyviai savo sūnuje ji ieškojo atramos prieš tėvo žiaurumus. Ji nujautė, jog jis bus jos senatvės atrama, ir, galop, ji neaiškiai jautė kuo jis bus vieną dieną. Visa tai rengė santaiką, vis glaudesnį Augustino ir Monikos susitarimą. Nuo to meto vienas ir antras mums rodėsi tokiais, kokiais bus po mirties; kaip sūnaus ir krikščionės Motinos pirmavaizdžiai. Jų dėka, žiaurus senovės įstatymas neteko savo griežtumo. Nebėra pertvarų tarp motinos ir jos vaiko. Tai ne išviršiniai ritualai artina tos pačios šeimos narius: jie bendrauja dvasioje ir tiesoje. Širdis kalba širdžiai. Įsteigta sielų bendruomenė, ir židinio ryšiai suglausti, kokiais jie nebuvo senovės laikuose. Nebedirbdama vien tik materialiniams dalykams, telkiasi meilei, jos padidėjimui. Sūnus labjau priklauso savo motinai.

Nuo šio meto Monika pradėjo tą Augustino sielos užkariavimą. Ji karštai meldėsi dėl jo. Jaunuolis tuo nesidomėjo: dėkingumas jame gims tik po atsivertimo. Jis svajojo tik apie pasismaginimus. Jis net užmiršdavo savo ateitį. Bet Moniką ir Patricijus apie jį nuolatos galvojo, ypač Patricijus, kurs daug turėjo vargo, kad galėtų nieko neveikiančiam studentui baigti savo studijas. Galop jis surinko reikalingą sumą, gal būt ją papildė paskola, gauta pas turtingą žemvaldį, kurs buvo smulkių Thagastės buržujų globėjas, — šį prabangingą Romanijaną, kuriam Augustinas, dėl dėkingumo, paskyrė vieną pirmųjų savo traktatų. Jaunuolis galėjo keliauti į Kartaginą.

ANTROJI DALIS

Kartaginos žavingumas

Amare et amari.
Mylėti ir būti mylimu.

(Išpažintis, III,1)

I

GARBINAMA KARTAGINA

„Atvykau į Kartaginą, ir visur, apie mane, šėlsta, kaip verdąs aliejus, gėdingų meilių potvynis“.

Šis gailesčio šauksmas, išsiveržęs po dvidešimt penkerių metų, iš atsivertusio Augustino, nenustelbia susižavėjimo sena jo šalies sostine. Tarp eilučių jausti šis patriotiškas garbinimas. Kartagina padarė jam labai stiprų įspūdį. Jis jai atidarė savo širdį ir jai liko ištikimas iki galo. Jo priešai, donatistai, jį vadino „Kartaginos disputininku“. Hipponos vyskupas, nuolatos Kartaginos kelyje, kur skelbia Kristaus mokslą, ginčijasi, tariasi su draugais, daro žygių pas oficialiuosius asmens. Kai ten jo nėra, jis be paliovos kalba apie ją savo homelijose ir savo traktatuose, naudoja ją savo išsireiškimuose: „Jūs, kurie esate alėjos, vedančios į Kartaginą...“ dažnai kartoja savo klausytojams. Vykti į Kartaginą mažos Thagastės vaikui buvo kaip mūsų provincijalams, vykti į Paryžių. *Carthaginem veni,* šiuose paprastuose žodžiuose yra naivaus pompastiškumo bruožas, kurs išduoda susižavėjimą šviežiai atvykusio į didelį miestą numidų studento.

Iš tikro buvo tai viena iš penkių didžiųjų imperijos sostinių: jomis buvo Roma, Konstantinopolis, Antiochija, Aleksandrija, — Kartagina. Kartagina buvo viso vakarinio Viduržemio jūros sotinė. Su plačiomis visiškai naujomis gatvėmis, su savo miestais, šventyklomis, rūmais, vartais, su savo įvairiaspalviais ir kosmopolitiškais gyventojais ji nustebino ir sužavėjo Madauros moksleivį. Ji baigė jį atitraukti nuo gimtinės ir jį atidavė visiems keturiems vėjams. Pradžioje Augustinas turėjo jaustis pražuvęs.

Jis buvo ten, paliktas vienas sau, neturįs jokio patarėjo ir jokio vado. Jis mums daug šneka apie savo tėvynainį, šį Romanijaną, jo tėvo ir Thagastės gyventojų globėją, kaip apie kilnų draugą, kurs jį priglaudė, kai neturtingas jis atėjo į svetimą miestą baigti savo studijų, — kurs jam padės, ne vien tik

pinigine, bet ir savo draugiškumu. Deja, aliuzija nėra aiški. Vis dėlto rodosi, jog pradžioj atvykęs Augustinas į Kartaginą, apsigyveno pas Romanijaną. Visiškai patikėtina, kad šis turėjo rūmus, kur praleido žiemos mėnesius; likusią metų dalį, jis būdavo Thagastės vilose. Šis turtingas mecenatas nepasitenkino vien duodamas Augustinui kelionpinigių, kai šis apleido savo gimtinį miestą, jis dar jį priglaudė savo namuose Kartaginoje. Toks buvo senovėje milžiniškų turtų atpirkimas: jie įpareigojo nuolatiniam išlaidumui. Draug su turtų suskaldymu mes pasidarėmė daug didesni egoistai.

Prie visko, Romanijanas užimtas pasismaginimais ir reikalais, negalėjo būti rimtu Monikos sūnaus vadu. Augustinas buvo pats savęs viešpats, ar beveik toks. Jis atvyko į Kartaginą su dideliu troškimu padidinti savo mokslingumą ir įgyti garbės, bet dar labjau ištroškęs meilės ir sentimentališkų emocijų. Jis kaip Thagaste gyveno meilės pasilgime. Džiaugsmingai jam tęsėsi meilės preliūdija. Tas jį tiek pagauna, kad tai yra pirmas dalykas, kurį prisimena, kai papasakoja apie Kartaginoje praleistus metus. „Mylėti ir būti mylimu“ jam rodėsi, kaip brangiems aleksandrininiams poetams, vienintelis gyvenimo pagrindas. Jis ne visados mylėjo, bet buvo „įsimylėjęs į meilę“, — *Nondum amabam, et amare amabam... amare amans...*

Tikrovėje, joks pagonų poetas su panašiu akcentu nekalbėjo apie meilę. Šios subtilios frazės nebuvo vien tik stebuklingo žodžių menininko darbas: per jų beveik nepagaunamus niuansus spinduliuoja visiškai nauja siela, aistringa senojo pasaulio siela, pabundanti dvasiniam gyvenimui. Modernieji jas kartojo iki pasisotinimo, bet juos išverčia per daug literališkai, — „mėgau mylėti“, — gal būt jie iškraipė jų prasmę. Jis iš Augustino padarė romantiką ir la Munet meilės diletantą.

Augustinas nėra tiek moderniškas, nors, dažnai, yra labai mums artimas. Kai rašė šiuos sakinius buvo vyskupas ir atgailotojas. Kas jį stebina, šiame neramiame ir karštame jaunuolio gyvenime tai tas didysis jo būtybės elanas, kurs stūmė jį prie meilės. Aišku, žmogus yra tam, kad mylėtų, nes jis myli be priežasties ir be objekto, nes viena tik meilės idėja jam yra meilės pradžia. Vis dėlto jis klysta tvariniams, atiduodamas savo širdį, kurią, tik vienas Kūrėjas gali pripildyti ir patenkinti.

Šioje meilės meilėje, Augustinas pažino sielos paskyrimo ženklą, kuri nurims tik Dievuje. Štai kodėl jis svaigulingai kartojo šį žodį *mylėti*. Jis žino, jog tie, kurie myli kaip jis negali ilgai mylėti žmogiška meile. Ne, jis neraudonuoja prie to prisipažindamas: jis mylėjo, — jis mylėjo visa savo siela, mylėjo iki meilės užgesimo. Laimingas ateities ženklas krikščioniui! Tiek karšta širdis skirta amžinosioms jungtuvėms.

Su šiuo aistrų karščiu, su judriu juslingumu, Augustinas buvo grobis Kartaginai. Geidulingas miestas jį visą pagavo, savo žavingumu ir savo grožiu, savo dvasios ir juslių vilionėmis, savo lengvų pasismaginimų pažadais.

Pradžioje jį sušvelnino šį provincijalą, pripratusį prie kaimiško ir kietesnio gyvenimo, ji išlaisvino šį suvaržytą klimato žiaurumu Numidą. Ji savo vandenų pertekliu ir savo dangaus malonumu atgaivino saulės nudegintas akis. Buvo tai tinginiavimo ir ypač geismų miestas, lygiai tiems, kurie buvo paskendę dorybių rūpesčiuose ir tiems, kurie tinginiavo. Ji buvo vadinama *Carthago Veneris,* Veneros Kartagina.

Čia visados viešpatavo finikiečių senas Tanitas. Po to kai romėnai pastatė joje šventyklą, ji buvo paversta „Virgo Caelestis". Ši Dieviškoji Mergelė buvo didelė nešvari Mūsų — Dama, prie kurios iš afrikiečių žemės, dar ketvertą šimtmečių po Kristaus gimimo, kilo maldos: keista Mergelė, pasakys vėliau Augustinas, kuri galima garbinti tik jos mergystės subjaurojimu. Jos tvirkinanti įtaka, rodos, persunkė visą regijoną. Niekur nerasti moteriškesnio kampelio, kaip šis kartaginiškas pusiausalis, iš visų pusių apsuptas vandenų glamonėjimu. Kartagina, išsitiesusi tarp savo ežerų ant jūros kranto, spaudė savo drėgname garų drungnume, kaip šiltoje ir troškioje atmosferoje.

Ji, energijos eikvotoja, žavingi burtai akims. Nuo monumentališkų laiptų viršaus, kurie vedė į Eskulapės šventovę. Akropolio viršūnėje, Augustinas galėjo po savo kojų matyti milžinišką ir regularų miestą, su savo sodų, mėlynųjų vandenų, šviesių pakalnių ir kalnų juosta, kuri plėtėsi į begalybę. Jei sustodavo saulės nusileidimo metu, tai gale gatvių kaip rubino akys suspindėdavo išlenktos formos dvieji vartai. Kairėje Tuniso ežeras, ramus, be riaukšlės, turtingas kaip Venecijos valtelė

skaidriomis šviesomis, bangavo švelniais ir didingais niuansais. Priešais, kitoje gelfo pusėje, kur plėvesavo laivų būrės, per šviežinamą ir virpančią erdvę Rhadės kalnai kilo prieš dangų savo laisva architektūra.

Jaunuoliui, besvajojančiam apie garbę, kokia perspektyva į pasaulį! Ir kur rasti labjau svaiginanti vieta kaip ši Byrsos kalva, kur giliais sluoksniais telkiasi ir kryžiuojasi tiek heroiškų atsiminimų! Didelės dulkėtos lygumos, kurios tęsiasi ten iki tyrumų smėlio, kalnai, salos, aukštumos — viskas nusilenkia prieš Virgilijaus apdainuotą Kalvą ir rodosi viskas jai atiduoda garbę. Ji priverčia nusilenkti barbariško kontinento nesuskaitomoms ordoms, ji yra jūrų valdovė. Net pati Roma, Palatiumo viršūnės, iškyla ne tiek imperiališkai.

Augustinas, atsisėdęs retoriko suole labjau negu kitas kuris jaunuolis klausė tylaus žadinimo, kurs kilo iš senovės griuvesių ir iš naujųjų Kartaginos rūmų. Bet niekšiškas ir veidmaniškas miestas žinojo suviliojimo paslaptį. Jis Augustiną gundė visų pasismaginimų išstatymais. Po šia saule, prisidengusia kalkių grožiu, brutualiausi pasismaginimai turi tokio žavingumo, kurio nesupranta šiaurės žmonės. Kūno geismų antplūdžiai jas apsupa. Šis profiliškas, vaisingas šėlimas, šie visi nekantrūs ir drėgni nuo prakaito kūnai dvelkia tarsi palaidumu, kur dingsta valia. Augustinas su džiaugsmu kvėpavo deginančiu ir slegiančiu oru, apsunkintu žmogiškomis emancipacijomis, kurios užpildė Kartaginos kryžkeles ir gatves. Jis pasidavė šioms ištiestoms begėdiškoms rankoms, kurios jam pastodavo kelią.

Bet, tokiai sielai kaip jo, Kartagina turėjo rezerve dar subtilesnių pagundų. Ji Augustiną suviliojo savo teatrais, savo poetų eilėmis ir savo muzikų meliodijomis. Jis verkdavo matydamas Terencijaus ir Menandro komedijas; jis gailėjosi išskirtų besimylinčiųjų; užsidegdavo jų ginčiais, džiaugėsi ir liudėjo draug su jais. Ir jis laukė dar Meilės apsireiškimo, — šios Meilės, kurią komedijų žaismai vaizdavo tiek jaudinančią ir tiek gražią.

Toks buvo tada Augustinas paliktas savo aštuonioliktųjų metų pašėlimui: širdis vaizdžios literatūros sudrumsta, dvasią linkusi prie visų intelektualinių avantiurų, labjausiai ištvirkusiame ir žavingiausiame pagoniškųjų laikų mieste, vidury skaidriausių pasauly vaizdų.

II

AFRIKOS ROMA

Kartagina ne vien pasismaginimų teikė Augustinui: ji dar buvo tiek judriai ir gyvai inteligencijai, nepaprastų galvojimų siužetas.

Geriau negu Madaura ir numidų miestai, ji Augustiną supažindino su romėnų didingumu. Ten, kaip ir kitur, Romėnai buvo susirūpinę nustebinti nugalėtų tautų dvasią savo jėgos ir didingumo plastišku spinduliavimu. Pirmoj eilėj, jie buvo linkę prie kolosališkumo. Jų pastatyti miestai turėjo šį dekoratyvinį ir monumentalinį pobūdį, kuriuo pasižymėjo helenistiškos epochos miestai ir kur buvo dar perdėtas, — tai pobūdis, kurs buvo išpūstas ir perkrautas, bet kurs pirmiausia stebino: jų akyse buvo tas svarbiausia. Bendras jų idealas nebuvo ryškiai skirtingas nuo moderninės statybos. Ištiesti stačiu kampu besibaigiančias gatves, statyti taisyklingus miestus ketvirtainių pavidale, didinti perspektyvą ir dideles architektūrines mases, — visi tos epochos romėnų miestai išduoda šią tendenciją su beveik indentišku planu.

Kartagina, pastatyta pagal šį tipą, stūmė prie senosios Kartaginos užmiršimo. Visi manė, jog ji tik prieš Romą priversta nusileisti. Afrikos rašytojai ją hiperboliškiausiu būdu apdainavo; jiems ji buvo „spinduliuojanti, kilni, didinga Kartagina". Yra galima, kad šiuose garbinimuose yra šūkavimų ar patriotiškų perdėjimų. Bet yra tikra, kad Afrikos provincijos sostinė mažiau įžymi kaip senoji Honnonų ir Barcų metropolija. Beveik turinti tiek pat gyventojų kaip Roma, ji tik šiek tiek užėmė mažesnį plotą. Dar reikia priminti, kad iki vandalų antplūdžio neturėjusi tvirtovės sienų, ji išsiliejo į kaimą. Su savo sodais, vilomis, akropoliais užėmė beveik visą pusiausalį, šiandie nebegyvenamą.

Ji taip pat ant Byrsos kalvos turėjo savo kapitolį ir savo palatiną, kur be abejo stovėjo šventykla, pašvęsta kapitolinei trejybei — Jupiteriui, Junonai ir Minervai, netoli nuo didelės Esculapės šventovės, seno puniško Eschmoûn'o moderninės metaformoza. Prokonsulo rūmai, šventyklų kaimynystėje nuo Akropolio rampų viršūnės imponavo Kartaginai. Prie kalvos slenk-

sčio buvo forumas, greičiausia vartų kaimynystėje, — romėniškai pastatytas ir sutvarkytas forumas, su savo mainininkų ir bankininkų krautuvėmis, sustatytomis pusrutulio galerėja, su tradicijiniu Marsyaso ženklu ir su daugybe statulų, skirtų lokalinei iliustracijai: Apulėjus be abejo čia turėjo savąją.

Toliau buvo Jūros Aikštė, kur telkėsi neseniai atvykę svetimtaučiai, miesto žiopliai, begaudą naujienas, kur knygininkai išstatydavo knygas ir dienos pamfletus. Čia buvo matyti viena iš Kartaginos įdomybių, — mozaika vaizduojanti pasakiškas šmėklas, žmones be galvų, ir žmones turinčius tik vieną blauzdą ir vieną leteną, milžinišką leteną, po kuria jie aukštelninki kaip po lietsargiu gulėdami, slėpdavosi nuo saulės. Todėl juos vadino *sciopodais.* Augustinas, kurs kaip ir visi sustodavo ties šiomis juokingomis figūromis, jas kelius kartus primena savo skaitytojams... Žemojoje miesto dalyje, ant jūros kranto, ir ant dviejų netoli nuo Akropolio esančių kalvų, tęsėsi trobėsių eiles, kuriuos senovės autoriai trumpai aprašė ir pažymėjo jų vardus. Archeologų atsidėjimo dėka, šiandie galima susekti kur jie radosi.

Pagonų šventovės buvo gausios: štai deivės Caelestis, didelės Kartaginos globėjos šventovė, užėmė dviejų tūkstančių žingsnių plotą. Štai kitoj vietoj kilo Deivės (Déesse) statula, sodai, šventieji miškai, portikais apsupti kiemai. Senovės finikiečių Molochas Saturno vardu irgi turėjo savo šventovę. Jis buvo vadinamas *Senu,* sako mums Augustinas, ir jo kultas gyveno dekadansą. Priešaky, Kartagina kaip Aleksandrija turėjo madoje esančią šventovę — Sérapèum, kur Apulėjo švenčiamos nykdavo Egipto ritulio iškilmės.

Šalia šventųjų vietų buvo pasilinksminimo vietos: teatras, Odeonas, cirkas, stadijonas, amfiteatras, — šis buvo panašaus didumo kaip romėnų Kolizėjus, su savo susipinusiomis arkadomis, su savo realistinėmis skulptūromis, vaizduojančiomis gyvulių ir amatninkų figuras. Paskui, visuomenės naudai skirti trobėsiai; Rytų ir Malgos kolosališkos cisternos, didelis aqueducas, kurs devyniasdešimties kilometrų ilgumo kanalais, gabeno Zagonano vandenį į Kartaginos rezervuarus. Galop termos, kurių keleta žinome, Antoninos ir Maksimieno, Gargilijaus, kur buvo susirinkęs vienas svarbiausių konsilijumų bažnytinėj Afrikos istorijoj. Augustino laikais buvo lygiai garsios ir krikščioniško-

sios bazilikos. Autoriai mini jų septyniolika: galimas daiktas, kad jų buvo dar daugiau. Vienintelė, kurios surasti reikšmingi pėdsakai, tai Damons — et — Karita, buvo didžiulė ir turtingai išpuošta.

Kiti trobesiai visiškai yra dingę istorijai. Vis dėlto daleidžiama, kad Kartagina kaip ir Roma, turėjo *septysionium,* tai dekoratyviniai rūmai su daugeliu susipinusių kolonų eilėmis, kurios apjuosė vandens tvenkinį: manoma, kad šio pobūdžio Romos rūmai buvo tik Kartaginos kopija. Tiesios gatvės, išgrįstos plačiomis plytomis, kryžiavosi apie šiuos paminklus, sudarė didelių aiškių ir erdvių alėjų tinklą. Kai kurios jų buvo garsios senovės pasaulyje ar savo grožiu ar savo komercijiniu judrumu: Auksakalių gatvė, Saturno gatvė, Sveikatos gatvė, Dangiškoji gatvė, Junonos gatvė, Figų ir daržovių turgavietės, viešieji sandėliai taip pat buvo svarbiausieji kartaginiškojo gyvenimo centrai.

Nėra abejojimo, kad Kartaginos aspektas su savo paminklais, aikštėmis, savo alėjomis, viešaisiais sodais dar neturėjo didelės sostinės pobūdžio ir kad ji pilnai neatitiko jėgos ir didingumo idealui, kurį romėnai visur bruko ir kurs buvo šiek tiek brutualus.

Afrikos Roma, sužavėjusi jauną Thagastės provincijalą, dar atskleidė jam socialinės ir politinės tvarkos prasmingumą. Kartagina, vakarinės Afrikos metropolija, laikė armiją valdininkų, kurie dalinosi administraciją iki mažiausių detalių. Pradžioje, centrinės valdžios atstovai, imperijos magistratai, — prokonsulas, viceimperatoriaus pobūdžio, kurs turėjo aplink save tikrą dvarą, civilinius ir militarinius rūmus, privatinę tarybą, *officium,* turintį kilniųjų ir žemesnių valdininkų minią. Paskui, Afrikos vikaras, kurs savo valdžioje turėjo kitų Afrikos provincijų valdytojus, ir kurių *officium* buvo, gal būt, gausesnės negu prokonsulo.

Po to ėjo savivaldybių magistratai, kurie dalyvavo dekurijonų taryboje, — tai Kartaginos senatas. Kartaginos senatoriai turėjo įžymių asmenų išvaizdą, su kuriais koketavo jų Romos kolegos ir su kuriais imperatoriai derinosi šeimininkauti. Jų aukštoje priežiūroje buvo miesto aptarnavimo skyriai: susisiekimas, trobesių, savivaldybės mokesčių nustatytojų, policija, į kurią

įėjo ir forumo sargai. Paskui armijos ir laivyno tarnautojai. Kartagina maistui gabenti laivyno uostas, per kurį buvo gabenama į Ostiją Afrikos javai, galėjo, norėdama, Romą badu numarinti. Grūdai ir aliejai, surinkti į sandėlius ir iš visos šalies, — kariški magazinai, kuriuos valdė specialus prefektas, savo valdžioje turįs ištisą skribų ir budėtojų hierarchiją.

Be abejo Augustinas turėjo girdėti tam tikrą nusiskundimą valdininkų piktadarystėmis. Miestas tiek gerai administruojamas buvo šauni mokykla jaunuoliui, kurs vėliau ėjo vyskupo, teisėjo ir administratoriaus pareigas. Tvarkos gėrybės, kurios buvo vadinamos „romėnų taika", be abejo, jam darė gilaus įspūdžio, ypač, kad jis buvo kilęs iš neramaus krašto, kurs dažnai buvo drumsčiamas religinių sektų agitacijomis ir nomadų plėšimais, kurs radosi Saharos sričių kaimynystėje, kur centrinei valdžiai buvo sunkiau veikti, negu jūros miestuose. Kad pajustum administracijos grožį, geriausia gyventi šalyje, kur viskas atiduota jėgai ir geram pasismaginimui. Barbarai, arčiau pažvelgę į romėnų civilizaciją žavėjosi gražia tvarka, kurią jie realizuodavo. Bet kas juos ypač stebino, tai imperijos visuresamumas.

Žmogus, nesvarbu iš kokios rasės ar tėvynės būtų kilęs, galėjo tik didžiuotis savo priklausimu prie romėnų valstybės. Jis visuose pasaulio užkampiuose jautėsi palenktas Romos valdžiai. Mūsų Europa, susiskaldžiusi į tauteles, nebesupranta šio puikybės jausmo, tiek skirtingo nuo mūsų siauro patriotizmo. Kad tą suprastum, reikia nukeliauti į kolonijas: ten mažiausias mūsų gali save laikyti suverenu vienu tik metropolijos piliečio titulu.

Senovės pasaulyje šis jausmas buvo labai stiprus. Kartagina, kur imperijos prestižas reiškiasi visame savo žavingume, be abejo jį plėtojo ir ugdė Augustine. Reikėjo tik pažvelgti aplink save, kad pastebėtum tas privilegijas, kuriomis Roma apdovanojo savo piliečius. Žmonės be rasių skirtumo, susirinkę iš visų šalių, buvo tarsi prijungti prie imperijos, jie dirbo romėnų didingumo reikalui. Kai garsus Symmaque, prokonsulas, kurs tada gyveno Byrsos rūmuose, priklausė senai italų šeimai, tas, kurs atstovavo imperatorių Valentinijų, buvo Pannonijos kareivio sūnus. Karo komendantas Theodosijus, generolas, kurs Moretanijoj numalšino Firm'o sukilimą, buvo ispanas; ir kariuomenė, kurią jis atsivedė į Afriką savo daugumoje susidėjo iš galų. Vė-

liau, Arcudijaus laikais, kitas galas Rufin bus visų Rytų viešpats.

Galvojanti Augustino dvasia negalėjo pasilikti abejinga šiam pasaulio spektakliui, kurį Roma atskleidė visų talento žmonių ambicijai. Jis turėjo poeto sielą, linkusią prie entuziazmo: viršum Kartaginos Akropolio iškeltų erelių vaizdas padarė jam neišdildomo įspūdžio. Jis įprato čia plačiai žiūrėti, išsivaduoti nuo savo rasės prietarų ir nuo visų lokalinės dvasios siaurumų. Tapęs krikščioniu, jis neužsidarys savo Afrikos bažnyčioje: jis svajojo žemišką Kristaus Imperiją prilyginti prie cezarių.

Vis dėlto dėl šio romėniško vieningumo neturime pasiduoti iliuzijai. Už imponuojančios fasados, kuri tęsėsi nuo vieno Viduržemio jūros krašto iki kito, tautų su jų papročių, jų tradicijų, jų skirtingų religijų įvairumas, Afrikoje buvo didesnis negu kur kitur. Kartaginos gyventojai buvo nuostabiai maišyti. Maišytas be vieningumo šio krašto pobūdis reikšdavosi Kartaginos minių įvairume. Gatvėse stumdėsi visų Afrikos rasių atstovai, pradedant negrų pirkliais iš gimtinio Sudano atgabentu negru, baigiant romanizuotu numidu. Nuolat besikeičiąs pirklių ir kosmopolitiškų avantiūristų antplūdis didino dar šį sąmišį. Ir taip Kartagina buvo rasių, papročių, tikėjimų ir idėjų Babelis. Augustinas, kurs savo gelmėse buvo mistikas, bet taip pat aistringas dialektikas, mėgstąs šaunias diskusijas, ten rado gyvus jo laikų religijų ir filosofų pavidalus. Per šiuos mokslo ir susitelkimo metus surinko gausius mokslo ir observacijos turtus, kuriuos vėliau panaudojo.

Šventovėse ir mokyklose, aikštėse ir gatvėse, jis galėjo matyti visų sistemų mokinius, visų prietarų vergus, visų kultų davatkas. Jis girdėjo karčius disputų šauksmus, koliojimosi ir peštynių triukšmą. Kai išsisemdavo argumentai tarp priešininkų prasidėdavo muštynės. Tik valdžia galėdavo įvesti tvarką. Augustinas kaip drąsus logikas įsikišdavo į šiuos ginčius. Bet tikėjimo negalima improvizuoti iš vienos dienos iki rytojaus. Laukdamas tiesos apšvietimo, observavo Kartaginos Babelį.

Pirmiausia jis turėjo ryškiausį ir gal būt skaidriausį imperatorių Dieviškumo oficialų kultą, kurs dar laikėsi net ir prie krikščioniškųjų cezarių. Kiekvienais metais spalių pabaigoj, atvykdavo į Kartaginą iš visos provincijos išrinkti atstovai, savo

priešaky turėdami *sacerdos provinciae,* provincijališką kunigą. Jų vadas, apsidengęs palmomis papuoštu drabužiu, su aukso karūna ant galvos, iškilmingai įžengdavo į miestą. Būdavo tai tikri įsiveržimai, paskui kiekvieną atstovą sekė klientų ir tarnų būriai. Afrikiečiai, dėl savo palinkimo prie iškilmingumo ir spalvų, naudojosi pražutingo prabangumo proga: brangūs kostiumai, vertingi žirgai su brangiausiais aprėdymais, vaikštynės, aukojimai, vieši baliai, žaidimai amfiteatre ir cirke. Šie svetimieji tiek užliedavo miestą, kad imperatoriška valdžia, žiauriomis bausmėmis, drausdavo jiems pasilikti ilgiau negu penkias dienas. Tekdavo naudotis labai atsargiomis priemonėmis: tais laikais susikirtimai tarp pagonų ir krikščionių buvo neišvengiami. Reikėdavo kaip galima greičiau išblaškyti šias minias, kuriose visados buvo perimi maištai.

Ne mažiau buvo lankomos ir Dangiškos Mergelės šventės: tautinio kulto liekanos, jos kartaginiečiams buvo brangios. Augustinas jose dalyvaudavo su savo draugais. „Mes čia subėgdavom iš visų pusių“, sako jis. Būdavo didelis žmonių susigrudimas vidaus kieme, per kurį buvo einama į šventyklą. Statula būdavo išnešama iš šventovės, pastatoma prieš kolonų eilę, ant tam tikro altoriaus. Pašventintiems pabuklams skambant, kurtizanės, pasipuošusios su barbarišku liuksusu, šokdavo apie šventąjį paveikslą; historijonai pamėgdžiojo ir giedojo himnus. „Godžios mūsų akys nuodėmingai, priduria Augustinas, dairėsi tai į Mergelę, tai į jos garbintojas, kurtizanės“.

Dievų Didžioji Motina, deivė Bérécinthe, buvo švenčiama su panašiu laisvumu. Kasmet Kartaginos gyventojai iškilmingai į ją plaudavo jūrose. Jos statula, parado vežime, aprėdyta brangiomis medžiagomis, frizuota ir papuošta, historijonų ir šventikų apsūpta, keliaudavo miesto gatvėmis. Šie, riebiais nuo pommadų plaukais, su baltai nudažytais veidais, su lėta ir ištyžusia eisena, ziūrėtojams turėjo atkišę savo krepšius.

Isis'o kultas būdavo naujas procesijoms pretekstas: Sėrapijus darė konkurenciją Caelestės šventyklai. Afrikiečiai, jei tikėti Tertulijonui, prisiekdavo tik Sėrapijaus vardu. Gal būt ir Mithro taip pat Kartaginoje turėjo žiūrėtojų. Bendrai čia buvo nemaža okultiškų religijų. Taumaturgija vis daugiau ir daugiau virto pačiu pagonybės pagrindu. Niekados haruspicinės smar-

kiau neklestėjo. Visi slaptai knisėsi aukų viduriuose, ar praktikavo magijos burtus. Pranašai ir astrologai viešai užsiėmė savo industrija. Net pats Augustinas, kaip ir visi kartaginiečiai, jų klausdavosi. Prietaringumui nebuvo ribų.

Šalia pagoniškų kultų zirzė iš krikščionybės kilusios sektos Be abejo Afrika davė pradžią tik nedideliam herezijų skaičiui: afrikiečiai neturėjo Rytų subtilios dvasios ir nebuvo metafizikai. Bet daug Rytų herezijų buvo įsibrovusių į Kartaginą. Augustinui čia teko dar susidurti su arijonais, nors arijonizmas tais laikais jau nyko Afrikoje. Kas tikra, tai kad ortodoksiška katalikybė buvo gana kritiškame būvyje. Donatistai iš jos išplėšė tikinčiuosius ir bazilikas: jų tikrai buvo dauguma. Jie statė altorių prie altoriaus. Kai Genethlijus buvo katalikų vyskupas, Parmenijanas buvo donatistas. Jie pretendavo esą didesni katalikai negu jų priešininkai: jie gyrėsi esą vienintelė Kristaus Bažnyčia. Bet šie atskalūnai jau skaldėsi į daugybę sektų. Rogaass, Tėnės vyskupas, tais laikais, kai Augustinas studijavo Kartaginoje, atskilo nuo Parmenijano bendruomenės. Tykonijus, kitas donatistas, paskelbė knygas, kuriose jis puolė daugybę teorijų, brangių jo partijos apologėtams. Abejonės drumstė protus. Kur ieškoti tiesos šių ginčų sūkury? Pas ką buvo apaštališka tradicija?

Šiai anarchijai vainikuoti, pasireiškė dar manichėjizmo sekta, laikanti save krikščionybe, ir Afrikoje pradėjo laimėti daug šalininkų. Valdžios įtariama, ji slėpė vieną savo doktrinos skandalingiausiąją ir labjausiai erzinančią dalį. Šis paslaptingumas, kuriuo ji buvo apsigaubusi didino jos pasisekimą.

Tarp šių apaštalų, kurie skelbė savo evangeliją, tarp šių davatkų, kurios mušė prieš savo dievą bugnus, tarp šių teologų, vienas antrą koliojančių ir ekskomunikuojančių, Augustinas atėjo dar su savo aštuonioliktųjų metų paviršutinišku skepticizmu. Jis jau nebenorėjo būti tos religijos, kurioje jos motina jį išauklėjo. Jis buvo geras kalbėtojas, judrus dialektikas, skubino emancipuotis, iškariauti savo minčiai kaip ir elgesiui laisvę, ir žaisti savo jaunatve. Su tokiomis dovanomis ir tokiose dispozicijose, jis galėjo tik pasirinkti tarp šių doktrinų tą, kuri labjausiai tiko jo dvasios savybėms, glostė jo intelektualines pretenzijas ir išvadavo jo geismingus instinktus.

III
KARTAGINOS STUDENTAS

Kokios būtų bebuvusios didelio miesto pagundos, Augustinas labai gerai žinojo, kad jis čia buvo atsiųstas ne tam, kad linksmintųs ar kad dilentantiškai filosofuotų. Būdamas neturtingas, jis turėjo užtikrinti sau ateitį, sukurti sau laimę. Jo šeima daug ko iš jo tikėjosi. Jis puikiai žinojo savųjų sunkią situaciją ir kokiomis aukomis jie jam suteikė priemonių baigti mokslus. Tad prisiversdamas dirbo studento darbą.

Su nepaprastu lengvumu jis greit iškilo tarp savo kolegų. Retorikos mokykloj, kurios kursą jis klausė, buvo kaip pats sakosi, „vyriausias", ne vien tik pirmasis, bet ir savo draugų vadas. Jis pirmaudavo visur. Retorika tada buvo labai plati: ji suėmė visas mokslo šakas, iki gamtos mokslų ir filosofijos. Augustinas giriasi visko išmokęs ko galima buvo išmokti pas jo laikų mokytojus: retorikos, dialektikos, geometrijos, muzikos, matematikos. Išėjęs visą mokyklos ciklą, manė paskui studijuoti teises ir dėka savo iškalbos talentui, įeiti į advokatūrą: talentingam jaunuoliui buvo tai trumpiausias ir tikriausias kelas prie turtų ir garbės.

Nelaimei, vos tik apsigyveno Kartaginoj, kaip mirė jo tėvas. Ši mirtis jo ateitį pavertė klausimu. Kaip tęsti studijas be tėvo pagalbos? Patricijaus palikimas dar mažiau duoda pelno. Bet Monika atkakliai užsispyrusi vykdyti savo drąsius dėl sūnaus projektus, sugebėjo nugalėti visas sunkenybes: ji ir toliau Augustinui teikė pensiją. Romanijanas, Thagastės mecenatas, be abejo, jos prašomas, ateina į pagalbą nuliūdusiam studentui. Nusiraminęs dėl savo likimo, Augustinas lengva širdimi vėl pradėjo savo įvairių studijų gyvenimą.

Iš tikro neatrodo, kad ši šeimos nelaimė būtų jam padariusi didelio skausmo. Savo *Išpažintyje* tėvo mirtį tepamini dviem žodžiais ir, taip sakant, tarp eilučių, kaip numatytą ir nesvarbų nuotykį. Ir vis dėlto Augustinas daug kuo jam buvo skolingas. Patricijus, būdamas suvaržytas, negailėjo aukų, kad galėtų savo sūnų išmokslinti. Bet, su jaunatvės egoizmu, jis gal būt manė, kad pakanka pasinaudoti tėvų pasiaukojimu, ir

dispensavo save nuo dėkingumo. Galop, jo tėvo meilė buvo drungnoka. Tarp jų dviejų buvo perdaug prigimties skirtumų. Nuo šio meto Monika užėmė visą Augustino širdį.

Tačiau ir pačios Monikos įtaka šiam aštuoniolikos metų dideliam vaikui buvo nestipri. Jis užmiršdavo jos pamokymus ir nesirūpino ar jo elgesys lengvino našlės rūpesčius, kuri grūmėsi su savo vyro skolininkais. Gilumoj jis buvo geras sūnus. Karštai mylėjo savo motiną, bet pasiduodavo neišvengiamai draugų įtakai.

Savo draugus jis po atsivertimo atvaizdavo kaip pasibaisėtinai blogus subjektus. Be abejo jis yra jiems per griežtas. Šie jaunuoliai nebuvo nei geresni nei blogesni už kitus. Jie buvo toki pat neramūs, kaip ir kituose imperijos miestuose, ir kokiais visados esti šiame amžiuje. Valstybės įstatymai uždėdavo policijai pareigą juos daboti, sekti jų santykius ir jų elgesį. Jie turėjo neprisidėti prie nedorų draugijų, per dažnai nelankyti teatrų, negaišti laiko ištvirkaujant ir išdykaujant. Jei jie pasielgdavo perdaug skandalingai, būdavo mušami vytinėmis ir atsiunčiami tėvams. Kartaginoje jie sudarė nedrausmingą gaują, pasivadinusią *griovėjais.* Jiems buvo didelis malonumas sukelti triukšmą pas profesorių, užplūsti salę ir viską laužyti pakeliui. Jie linksmindavosi tyčiodamiesi iš naujųjų, juokdamosi iš jų naivumo ir iškrėsdami jiems tūkstančius šposų. Tas nepasikeitė iki mūsų laikų. Augustino kolegos yra tiek panašūs į dabarties studentus, kad jų šėlimai charakterizuoti siūlosi moderniškiausi išsireiškimai.

Augustinas, apskritai išmintingas ir gerbiąs gerą tvarką, kaip derėjo būsimajam profesoriui, patyrė „griovėjų" brutualumą. Bet tas jam netrukdė džiaugtis jų draugystėje. Jis nusimindavo negalėdamas visiškai jiems panešėti; mažiausia, jam čia galima patikėti, nes jis tai tvirtina. Jis įsitvirtino šioj bandoj su nesąmoningu kuklumu, kur buvo daug jauno tuštumo. Jis klauso vulgariškos išminties patarimų, tiek pražūtingų tokio pobūdžio sieloms: „elgtis kaip kiti". Jis elgėsi kaip kiti, pažino jų beprotystes, ar bent vaizdavosi, nes kad ir kažin kiek žemai būtų nusileidęs, vistiek negalėjo nieko bjauraus padaryti. Tada jis buvo tiek nutolęs nuo tikėjimo, kad bažnyčiose atlikdavo meilingus rendez-vous: „Mano Dieve, ar aš net drįsau Tavo

šventovės mūruose, vidury mišių, bemininčių tavo šventes, pergyventi kriminališkų troškimų ir užmegzti intrigų, kad laimėčiau mirties vaisių". Kai kas tiki čia skaitąs dabarties ištvirkėlio išpažintį. Stebimasi tais draug senoviškais ir draug moderniškais papročiais. Kam jau! Šios jaunos krikščioniškos bazilikos vos dar tik neseniai pakilusios iš žemės, kur vyrai griežtai atskirti nuo moterų, šios bazilikos pasidaro rendez-vous vietomis, kur buvo pasikeičiama saldžiais bilietais, kur koketės pardavinėjo savo bloguosius pasiūlijimus...

Galop Augustiną ištiko didelė laimė, kurios jis jau seniai dūsavo: jis mylėjo ir buvo mylimas.

Jis mylėjo, kaip galėjo mylėti, su visa savo prigimtimi ir su savo temperamento karščiu, visa savo širdimi ir visomis savo juslėmis: „Įkritau į meilę, kur troškau būti sugautas". Bet, kadangi jis tučtuojau ėjo iki galo, tai, kaip norėjo save visą atiduoti, taip pageidavo viską gauti; jis pyko nesulaukdamas atsilyginimo. Niekados jam nebuvo gana. Vis dėlto jis buvo mylimas, ir net šios meilės tikrumas, visados per daug skurdus, audrino jo geismų jėgą ir pašėlimą: „Kadangi aš buvau mylimas, tai džiaugsmingai bridau į kančių gelmes, kad tučtuojau būčiau plakamas degančių paviduliavimo rykščių, kankinamas įtarimų, baimių, pykčio ir ginčo". Tai didelio orkestro aistra, šiek tiek teatrali, su savo sūkuriais, pašėlimu ir ekstaziu alternatyvomis, — tokia, kokią galėjo pergyventi afrikietis, mitęs meiliškąja literatūra. Nusivylęs užsidegė vytis nesugaunamą meilę. Tikriausia, jis turėjo ne vieną aistrą. Kiekviena jų žadino jame dar didesnį alkį.

Jis buvo juslingas, ir kiekvieną kartą pajusdavo, kiek geismas yra trumpas, kiek siaurame akiraty jis reiškėsi. Jis buvo ekspresyvus, trokštąs atsiduoti visas, ir gerai jautė, kad niekados visu kuo neatsiduodama, kad net ir karščiausiame atsidavime, slaptai rezervuojamasi, pasiliekama šiek tiek sau; ir taip pat jautė, kad jo švelnumas likdavo be atsako. Kai širdies puotoje atliekama meilės auka, tada Mylimosios širdies nėra. Ir kai ji yra čia, pasipuošusi ir šypsanti prie lūpų slenksčio, kad išeitų prieš Mylimąjį, tada kitoji yra vėl kur nors kitur. Beveik niekados nesusijungiama, niekados visiškai nesusijungiama. Ir taip ši Meilė, kuri giriasi esanti pastovi ir net

amžina, kad tęstųsi, turi būti amžinasis tikėjimo, vilties ir meilės veiksmas: tikėti ja, neatsižvelgiant į nusivylimus ir į nusileidimus, tikėtis jos sugrįžimo, dažnai prieš visokią evidenciją, jai dovanoti neteisybes, ir kartais, jos piktadarystes, — kelintas gali turėti tokio pasiaukojimo?...

Augustinas pergyveno tą viską. Jis buvo plakamas. Ir paskui jį pagavo Apvaizdos numatytų sielų ilgesys. Jis neaiškiai jautė, jog šios žmogiškos meilės buvo jo nevertos ir jei jam reikėjo viešpaties, jis buvo gimęs tarnauti kitam Viešpačiui. Jis turėjo noro apleisti žemišką plokštumą, liūdnus tyrumus, kuriuos dengė „kūno garai", išsivaduoti galop iš šios skurdžios klampynės, kur akimirksniui jis priglaudė savo širdį, viską sudeginti užpakaly savęs, kad apsisaugotų nuo sugrįžimo niekšystės, ir pastatyti savo palapinę toliau, aukščiau, kur jis pats nežinojo, ant kokio nors neprieinamo kalno, kur oras yra leduotas, bet kur prieš save turima visa šviesa ir visa erdvė...

Tikrai sakant, šios pirmosios Augustino meilės buvo perdaug karštos ir todėl negalėjo ilgai trukti. Jos degino pačios save. Augustinas ilgai jų nepalaikė. Tarp kitko jame buvo gilus instinktas, kurs buvo kaip ir jo įsimylėjusio sentimentalumo atsvara: grožio jausmas. To vieno galėjo pakakti, kad jį sulaikytų nuo netvarkos pakalnės. Aistros anarchija ir neramumas gąsdino jo, tvarką ir aiškumą mėgstantį, protą.

Bet buvo dar daugiau dalykų: Thagastės ūkininko sūnus buvo kupinas gero jausmo ir sveiko proto. Bent to jis turėjo kaip paveldėjimą iš tėvų. Smulkus buržua, tvirtai išauklėtas pagal griežtą ir blaivią provincijos drausmę, juto savo išauklėjimą: pamišimų ir avantiūrų gyvenimas, kuriuo tenkinosi jo draugai,negalėjo jo amžinai vilioti ir sulaikyti. Galop ir advokato ar profesoriaus profesija, kuriai rengėsi, iš anksto, reikalavo tam tikro susivaldymo, savo elgesio normavimo. Jis pats tą primena: šių blogiausių šėlimų sūkury stengėsi ar bent rodėsi žmogumi kaip reikia: *elegans et urbanus*. Kalbos ir manierų miestiškas švelnumas, kukli elegancija ir geras tonas — toks buvo būsimo retorikos profesoriaus idealas.

Susirūpinimas ateitimi, susijęs su greitais nusivylimais, greit studentą padarė atsargesnį: jis tik davė pasireikšti jaunatvės pašėlimams, po kurių jis susitvarkys. Meilė jam virto aistringu

įpročiu. Jo galva liko laisva mokslui ir mąstymui. Besimokąs retorikos garbino savo profesiją. Jis, kaip ir visi bendramin-čiai, nesiliovė mylėjęs retorikos iki paskutinio savo atsiduksė-jimo. Jis su menišku sumanumu valdė žodžius, pažindamas jų turtus ir žinodamas kiekvieno jų kainą. Net po savo atsiverti-mo, smerkdamas pasaulinę literatūrą kaip sielų užnuodytoją, dovanoja kalbos grožiui: „Aš nekaltinu žodžių, sako jis: žo-džiai yra parinktos ir brangios vazos. Aš kaltinu klaidos vyną, kurio girti daktarai mums liejo į šias gražias taures“.

Mokykloje jis džiaugsmingai deklamavo. Jam buvo plo-jama, mokytojas jo konkurentams jį nurodinėjo kaip pavyzdį. Šie mokykliniai triumfai pranašavo kitus garsesnius ir skam-besnius laimėjimus. Taip literatūrinė garbė ir ambicija atras-davo jo širdy visados gyvą meilės iliuziją. Galop reikėjo gy-venti: Monikos subsidijos buvo labai kuklios, Romanijano duos-numas nebuvo neišsemiamas. Jis stengėsi padidinti savo stu-dentiškas pajamas. Rašė eilėraščius poezijas konkursams. Gal būt davė ir pamokų jaunesniesiems kolegoms.

Meilės reikalui drumsčiant jo jausmingą širdį, stengėsi ją nuraminti draugiškume. Jis mėgo draugiškumą, kaip ir meilę. Jis buvo aistringas ir ištikimas draugas iki mirties. Nuo šio meto jis užmezgė draugysčių, kurios jau neužgęs. Šalia savęs jis turi savo tautietį Alypijų, būsimą Thagastės vyskupą, kurs draug su juo atvyko į Kartaginą ir kurs vėliau jį lydės į Mi-laną; Nėbride, ne mažiau brangus draugas, kurs turėjo per anksti mirti; Honorat, kurį jis įtraukė į savo klaidas ir kurį vėliau stengėsi nuo jų išvaduoti; galop kitas jo tautietis, tas paslaptingas jaunuolis, kurio Augustinas nepasako mums vardo, ir kurio netekęs tiek verkė, kiek niekados neverkiama dėl draugo mirties.

Jie gyveno nenutrūkstame širdingume, nuolatiniame karšty ir egzaltacijoje. Jie sėdėjo teatre, kur Augustinas patenkinda-vo savo švelnių emocijų ir vaizdžių nuotykių troškulį. Jie už-siėmė muzika, kartojo madoje esančias meliodijas, girdėtas Odeone ir nesuskaitamose Kartaginos scenose: kartaginiečiai, net ir liaudis, buvo pamišę dėl muzikos. Savo ganytojiškuose laiškuose, Hipponos vyskupas prisimins mūrininką, kurs savo ėšafodaže, ar batsiūvį, kurs savo dirbtuvėje dainavo garsias mu-

zikos arijas. Jie vaikščiojo gatvėmis ar Jūros Aikštėje kontempliuodami jūros spalvas, šį besileidžiančios saulės vandenų skaidrumą, kurį Augustinas kartą išgarbino su pagonų poetams nepažįstamu lirizmu. Jie ypač ginčijosi, komentavo neseniai skaitytas knygas, audė skrajingus ateities projektus. Gyveno laimingą ir žavingą gyvenimą, perskrostą išdidžiais nujautimais.

Su kokiu širdingumo pertekliumi atgailaująs krikščionis vyskupas mums tą primena: „Kas labjausiai mane traukė prie draugų, sako jis, buvo tai pasikalbėjimų ir bendro juoko žavingumas; tai meilus patarnavimas vienas kitam, kalbančių apie malonius dalykus knygų bendras skaitymas, tai malonus troškimas ir juokavimas, tai kartais kylą ginčiai, bet neturį pykčio, ir primeną ginčius su pačiu savimi, ir retais užginčijimais atidengią bendro susitarimo malonumus; tarpusavinis švietimas, nekantrus nėsančio draugo laukimas, pergyvenimas jo sugrįžimo džiaugsmo..."

Suprantama, jog tokie kaip šie draugavimo santykiai Augustiną visam laikui atstūmė nuo ankstybesniųjų triukšmingų draugų: jis jau nebesutikdavo su *Griovėjais.* Mažas būrelis, kuriuo jis džiaugėsi, buvo ramus ir džiaugsmingas. Linksmumas buvo apvaldomas afrikietiško rimtumo.

Jis ir jo draugai man vaizduojasi, panašūs į tuos teologijos studentus, ar tuos jaunuosius arabų literatus, kurie, tingiai išsitiesę ant divonų, šnekasi apie poeziją, ridindami tarp pirštų savo rožančių poterėlius, arba įsivynioję į balto šilko marškones, vaikščioja sau tarp mečetės arkadų, su rimtais ir susitelkusiais veidais, su elegantiškais ir tvarkingais gestais, su harmoniška ir mandagia kalba, su šiokiu tokiu kuklumu, mandagumu ir kleriališkumu, pasireiškiančiu jau tone ir manierose.

Apskritai Augustinas gyveno šį pagonišką gyvenimą, tokį, ką jis turi geriausio ir švelniausio. Jį vystė palengva kasdieninių įpročių ir užsiėmimų subtilus tinklas. Jam jau grėsė pavojus sustingti šiame ištyžusiame gyvenime, kai staigus sūkurys jį supurtė... Buvo tai pripuolybė, bet jo akyse providencinė pripuolybė, kuri į jo rankas įdavė Cicerono raštą *Hortensius.* Augustinui baigėsi devynioliktieji metai, jis tebebuvo dar studentas: pagal mokyklose priimtą tvarką, atėjo jam laikas skaityti ir aiškinti šį filosofinį dialogą. Joks smalsumas jo čia

neviliojo. Jei jis paėmė šią knygą, tai tik dėl moksleivio sąžinės, nes ji buvo įtraukta į programą. Jis ją atskleidė, be abejo pradėjo ją skaityti su ramiu abejingumu. Staiga didelė nelaukta šviesa suspindėjo tarp linijų. Jo širdis ėmė plakti. Visa jo siela paskendo šiuose sakiniuose, garuojančiuose nuostabumo ir reišmingumo prasme. Jis pabudo po ilgo apsnūdimo. Jį nušvietė stebuklinga vizija.

Šiandie šis dialogas yra dingęs, mes nebegalime suprasti šio entuziazmo pagrindą, ir romėnų oratorių laikome ne kažin kokiu filosofu. Vis dėlto iš paties Augustino žinome, kad šioj knygoj buvo iškalbingas išminties pagerbimas. Ir galop, žodžiai be skaitytojo sielos nieko nereiškia: viskas, kas patekdavo į Augustino sielą, išduodavo ilgą ir didingą aidą. Taip pat reikia manyti, kad kaip tik šiame momente, kuriame jis atskleidė šią knygą, buvo pribrendęs priimti šį egzaltuojantį įspūdį. Šią minutę, kai širdis, pati savęs nepažindama, prisipildo, kaip jūra prieš audrą, kai būtybę užlieja vidaus turtai, pakanka mažiausio sustuksenimo, kad pakiltų visos šios sukaustytos ar uždarytos jėgos.

Dievotu ir ištikimu dėkingumu, jis išlaikė kelius šio dialogo sakinius, kurie jį tiek giliai sujaudino. Jis ypač žavisi tuo pasažu, kur autorius, po ilgos diskusijos, baigia šiais žodžiais: „Jei, kaip kad tvirtina senieji, didžiausi ir garsiausi filosofai, mes turime nemirtingą ir dievišką sielą, reikia manyti, jog juo labjau ji laikysis savo kelio, t. y. proto, meilės ir tiesos ieškojime, juo mažiau ji susiriš ir susiteps paklydimais ir žmogiškomis aistromis, juo jai bus lengviau pakilti į dangų..."

Panašūs sakiniai, perskaityti tam tikrose nuotaikose, turėjo iš tikro, sujudinti šį jaunuolį, kurs ilgėjosi kilusios problemos išsprendimo ir kurs pasidarė Afrikos monachizmo įsteigėjas. Visą savo gyvenimą paaukoti išminties ieškojimui, pakilti iki Dievo kontempliacijos, gyventi čia beveik dieviškuoju gyvenimu, — Augustinas buvo pašauktas Kristaus vardu realizuoti šį negalimą pagoniškos išminties idealą. Skaitydamas *Hortensijų* jį, nors neaiškiai, išvydo. Šis idealas jam pasirodė tiek gražus, tiek vertas paaukojimo visko, ką jis mėgo, kad visa kita nebeturėjo jam prasmės. Jis pradėjo nebeapkęsti retorikos, tuščių studijų, tų pasisekimų, tos garbės, kuri buvo jam žadama. Ką

visa tai reiškia prieš išminties kainą! Jis jautėsi pasirengęs atsisakyti dėl jos nuo pasaulio...

Bet šie heroiški užsidegimai ilgai nepatveria pas tokias tiek nepastovios ir tiek įspūdingos prigimties kaip Augustino asmenybes. Vis dėlto jie nėra visiškai jau taip nereikalingi. Taip buvo nuo pirmosios jaunatvės, nuo tų neaiškių ateities apsireiškimų. Nujaučiamas uostas, kuriame vieną dieną teks sustoti, matomas vykdytinas uždavinys, atliktini darbai, ir visa tai prieš jus iškyla visos būtybės sukilime. Spinduliuojąs vaizdas gal būt per metų eilę gali aptemti, jo prisiminimas pasilieka tarp žemiausių kritimų ir didžiausių banalybių. Tas, kurs kartą jį matė, nebegali gyventi taip kaip kiti.

Šiam karščiui aprimus, Augustinas ėmė galvoti. Senovės filosofai siūlė, žadėjo jam išmintį. Bet ir Kristus ją irgi žadėjo! Argi negalima jų suderinti? Ir ar Evangelijos idealas, iš tikrųjų, žmogiškesnis negu pagonų filosofijos idealas. Gal, įstengtų savy suderinti savo vaikystės tikėjimą su jauno inteligento ambicijomis? Kokia svajonė būti išmintingu pagal savo motinos, senelių, gerųjų Thagastės tarnaičių, visų nuolankių krikščioniškų sielų, kurios jį išmokė gerbti dorybes, — ir tuo pačiu metu, savo minties jėga prilygti Platonui? Ar tai galima?... Jis pats mums sako, kad iliuzija buvo neilga ir kad, pradžioje, jis atšąlo nuo *Hortensijaus,* todėl, kad nerado ten minėto Kristaus vardo. Gal būt jis čia perdeda. Šiame laikotarpy jis nebuvo tiek krikščioniškas. Jis pasiduoda gražios frazės pagundai: kai rašė savo *Išpažintį* dar nebuvo galutinai nusikratęs šio įpročio.

Bet tikra tai, kad, jausdamas pagonų filosofijos nepakankamumą, vieną akimirksnį atsigręžia į krikščionybę. Cicerono dialogas, atremtas jo tiesos pasilgimu, pagimdė jame idėją paklebenti Bažnyčios vartus ir pasiteirauti ar anoj pusėj nėra pageidaujamo kelio. Štai kodėl Augustino akyse šis *Hortensijaus* skaitymas yra viena didžiųjų jo gyvenimo datų. Ir kai vėl įklimpo į savo klaidas, jis turi savo pastangų sąmonę. Čia jis pamatė pirmą ženklą ir kaip jo atsivertimo spindulį: „Jau, sako jis, mano Dieve, pakilau, kad grįžčiau prie Tavęs“.

Jis, su mažiau ar daugiau rimtu noru apsišviesti, pradėjo studijuoti Šventąjį Raštą. Bet per Ciceroną eiti prie Biblijos,

buvo tai pasirinkti besimokančių kelią. Augustinas čia paklydo. Šis popularus, tiesioginis stilius, kurs rūpinas pasakyti tik dalyką, o ne tuo kaip tą padaryti, galėjo tik pykinti Kartaginos retorikų mokinį, harmoniškų Cicerono periodų imitatorių. Jis turėjo ne vien per daug literatūros išlepintą stilių, bet taip pat šioj jaunuolio pozoj buvo per daug literatūros, kurs kartą šauniame ryte iškeliavo išminties užkariauti. Jis buvo nubaustas dėl nuoširdumo, ypač nusižeminimo stokos. Jis nieko nesuprato šv. Rašte: „Aš radau čia, sako jis, knygą neprieinama išdidžiam, bet kuri vis dėlto nuolankioms dvasios žmonėms visa neatsiskleidžia, knygą, kurios slenkstis žemas, bet kuri didėja į ją besigilinant ir kurios viršūnė slėpiasi paslaptyje. Tada nebuvau žmogus galvai palenkti, kad įeičiau...“

Greit jis atkando dantį. Jis atgręžė nugarą Biblijai, kaip atmetė *Hortensijų*, ir maisto išėjo ieškoti kitur. Be abejo, čia jau gavo pirmą savo dvasiai akstiną. Jis jau negalės rasti ramybės, kol ras tiesą. Šios tiesos jis klausė pas visas sektas ir pas visas Bažnyčias. Galop, nusivylęs įklimpo į manicheizmą.

Stebimasi, kaip ši tiesi ir pozityvi dvasia įsipainiojo į šią tiek klaidingą, tiek neaiškią, sumišusia su tiek absurdiškomis pasakomis. Bet, gal būt, pamirštama, kad visko radosi manicheizme. Sektos vadai savo katechumenams vienu žygiu nepatiekdavo visos doktrinos: visiškas prirengimas turėjo daugelį laipsnių. Augustinas manichėjų Bažnyčioje visados tik paprastas *klausytojas*. Priežastis dėl kurios jie viliodavo elito dvasias buvo ta, kad pradžioje jie nuduodavo esą racionalistai. Sumaišyti tikėjimo sritį su mokslo ir filosofijos sritimis — tokia visų laikų eretikų ir laisvamanių tendencija.

Manichėjai skendo šioje klaidoje. Jie visur vaikščiojo šaukdami: „Tiesa, tiesa!“ Tas kaip tik ir buvo Augustino dalykas, jis to tik ir teieškojo. Jis metėsi klausyti šių šarlatanų pamokslų, nekantriai ieškodamas šios „tiesos“, tiek triukšmingai paskelbtos. Jei jiems tikėti, ji slėpėsi storų knygų glėbyje, kurias parašė jų pranašai Šventosios Dvasios įkvėpti. Jų buvo ištisa biblioteka. Minioms stebinti jie kai kurias jų rodė, tas, kurios buvo labai svarbios, monumentališkos kaip Įstatymo lentelės, turtingai į odą įrištos ir papuoštos spindinčiais pagrąžinimais. Kaip beabejoti, kad tiek gražiuose tomuose nėra paslėpto

pilnutinio apreiškimo? Tučtuojau buvo jaučiama didelė pagarba tai religijai, apie kurią liudijo tokie rašto ženklai.

Tačiau kunigai jų nevartydavo. Pagaliau, kad apgautų auditorijos nekantrumą, linksminosi kritikuodami katalikų knygas ir dogmas. Ši kritika buvo pirmasis jų mokslo laipsnis. Jie Biblijoj rasdavo daug nenuoseklumų, absurdiškumų, įmaišų: pagal juos visa viena šv. Rašto dalis buvo žydų sufalsifikuota. Bet ypač jie triumfuodavo iškeldami Evangelijų prieštaravimus. Jie jas griovė silogizmų smūgiais. Suprantama, kad šie logikininkų žaidimai tuojau paviliojo jauną Augustiną. Su savo nepaprastu diakletišku subtilumu greit jis pasidarė labai stiprus, stipresnis net kaip jo mokytojai. Jis suimdavo visą kalbos visumą, užpuldavo tekstą, iš anksto jį sutriuškindavo ir savo priešininkus priversdavo nutilti. Jam būdavo plojama. Jis būdavo apipiliamas pagirimais. Religija, kuri teikė jam tiek pasisekimo, galėjo būti tik tikra.

Kai, pasidaręs vyskupu, stengėsi išsiaiškinti kaip jis galėjo būti manichėjas, tai randa tik dvi priežastis: „Pirmoji, sako jis, tai draugiškumas, kurs įėjo į mane jau nežinau kokiu gerumo pavidalu ir kuris man buvo kaip virvė užnerta ant kaklo... Antroji, buvo tai baisios pergalės, kurias ginčiuose beveik visados laimėdavau.“

Bet yra dar kita, apie kurią jis kalba kitoje vietoje ir kuri gal būt buvo viena didžiausiųjų: manicheizmo autorizuojamas papročių palaidumas. Iš tikro ši doktrina skelbė, kad mes nėsame atsakingi už blogą, kurs įvyksta mumyse. Mūsų ydos ir mūsų nuodėmės yra blogojo Principo darbas, tamsybių Dievo, šviesos Dievo priešo. O tame momente, kai Augustinas pas manichėjus įsirašė kaip „klausytojas“ ypatingai jautė reikalą pateisinti savo elgesį tiek nuolaidžia ir tiek patogia morale, jis susirišo su ta, kuri turėjo tapti jo vaiko motina.

IV

AŠARŲ AISTRA

Augustinui artinosi dvidešimtieji metai. Užsibrėžtame laikotarpy baigė savo retorikos studijas. Pagal tų laikų papročius dvidešimties metų jaunuolis jau turėjo apleisti mokyklą. Kitaip

jis būdavo pripažįstamas sausu vaisiumi ir oficialiai grąžinamas savo šeimai.

Kai kas galėtų stebėtis, kad tiek apdovanotas studentas kaip Augustinas anksčiau nebaigė retorikos studijų. Bet, apleidęs Madaurą, vienerius metus pražūdė Thagastėje. Be to, Kartaginos gyvenimas turėjo tiek žavingumo, kad jis neskubėjo su juo atsiskirti. Kas bebūtų atėjo momentas galutinai pasirinkti karjerą. Jo tėvų norai, jo mokytojų patarimai, asmeniškos jo ambicijos ir gabumai jį stūmė į advokatūrą. Bet štai, staiga, jo ateities projektai pasikeičia. Ne vien tik jis atsisako nuo advokato profesijos, bet dar tame momente, kai jaunatvės prieangyje rodos jam viskas šypsojos, jis apleidiža Kartaginą, kad mažame savo gimtiniame mieste save palaidotų kaip gramatininkas.

Mums tenka čia tik spėlioti, nes jis nepasistengė nurodyti šio staigaus apsisprendimo motyvų. Galimas daiktas, kad jo motina ištikta senkesnių materialinių aplinkybių, nebegalėjo jam teikti pensijos. Ji turėjo dar kitais vaikais pasirūpinti, sūnumi ir dukterimi. Prie Augustino artinosi neturtas, mažiausia, nedateklius: reikėjo jam, kaip galima greičiau, užsidirbti sau pragyvenimą. Tokiose sąlygose patogiausia buvo pardavinėti tą mokslą, kurį jis pirko nuo savo mokytojų. Kad turėtų iš ko gyventi, kaip jis su neapykanta atsiliepia, atidarė kalbos krautuvę. Bet tik nesenai buvęs moksleivis negalėjo svajoti apie veikimą dideliame Kartaginos mieste, kur būtų tekę konkuruoti su tiek garsiais mokytojais. Nenorėdamas vegetuoti turėjo įsitaisyti kuklesnėje vietoje.

Ir jo protektorius Romanijanas jį pakvietė į Thagastę. Šis turtingas žmogus turėjo jau paaugusį sūnų, kurs reikėjo jau, kaip galima greičiau, atiduoti į mokytojo rankas. Augustinas, tiek dažnai tėvo įpareigotas, buvo ryškiai pažymėtas šios pareigos atlikimui. Be to, dar Romanijanas, kurs vertino Augustino talentą troško jį prisivilioti ir pas save užlaikyti. Susirūpinęs savo miesto reikalais norėjo jame apgyvendinti tiek spinduliuojantį subjektą. Jis pakvietė savo globotinį grįžti į savo šalį ir atidaryti čia gramatininko mokyklą. Jis jam žadėjo mokinių, o ypač savo kredito paramą, kurs buvo nemažas. Monika, — ga-

lima daleisti, — irgi čia prisidėjo prie Thagastės vado norų. Augustinas nusileido.

Ar lengvai jis pasidavė šiam ištremimui? Dvidešimties metų jaunuoliui nebuvo lengva atsisakyti nuo Kartaginos ir jos pasismaginimų. Dar daugiau. Beveik tikrai žinoma, kad šiame laikotarpy buvo užsimezgę santykiai, kurie paskui tiek ilgai išsilaikė. Palikti mylimąją, kurią mylėjo, — dar pačioje gimstančios aistros jaunatvėje, — tenka stebėtis, kaip tokiose aplinkybėse šitaip jis galėjo apsispręsti. Ir vis dėlto jis išvyko ir beveik ištisus vienerius metus praleido Thagastėje.

Jaunatvės ir net viso Augustino gyvenimo originalumas, tai tas lengvumas, dėl kurio jis keisdavo savo gyvenimo būdą, — emonacionalinį ar intelektualinį. Ieškodamas tikrojo kelio daug doktrinų suvartojo, kol sustojo katalikybės tiesoje ir net nekartą dementavo ir taisė savo teologinius ir poleminius raštus. Jo *Rétractationes* yra įrodymas. Dažnas pasakys, jog įpratimas jį slegia, kaip pasikesinimas prieš laisvę, kad vietų, kur jis gyvena, išvaizda pasidaro bjauri, kaip vergavimo pavojus. Jis jaučia nors neaiškiai, jog jo tikroji tėvynė yra kitur ir jei jis turės kur nors pailsėti, tai tik dangiškojo Tėvo namuose: *Inquietum est cor nostrum, donec resquiescat in te...* Mūsų širdis nerami, mano Dieve, kol ji nesilsės Tavyje!" Dar prieš Pranciškų Asižietį jis vykdė mistinę taisyklę: „Būti čia svetimtaučiu ir keliauninku".

Tiesa, dvidešimtuose metuose dar jam toli iki mistiko. Bet jis pergyvena šį neramumą, kurs jį stums persikelti per jūrą, keliauti per Italiją, iš Romos į Milaną. Tai impulsyvaus pobūdžio asmenybė. Jis nesipriešina savosios širdies ar savo vaizduotės miražams. Jis visados prisirengęs keliauti. Kelionė ir jos netikėtinumai jį vilioja. Jis ištroškęs nežinomybės. Svaigulingai jis pasiduoda šėlstančiam vėjui. Dievas jį šaukia, jis paklusta, nežinodamas, kur eina. Šis neramus, prieštaraujančių aistrų blaškomas, jaunuolis turi jau apaštalo sielą.

Šis nuotaikos nepastovumas, greičiausia, buvo tikroji jo išvykimo į Thagastę priežastis. Bet veikė ir kitos aiškesnės ir artimesnės jaunai sąmonei priežastys. Be abejo jis nepyko, būdamas tiek jaunas, galįs mažame mieste pasirodyti su vado garbe ir autoritetu. Buvę jo draugai pasidaro jo mokiniai. Pagaliau, manichėjai jį buvo sufanatizavę. Naujoko užsidegimu lieps-

nodamas, apsvaigęs savo triumfais viešuose Kartaginos susirinkimuose stengėsi dabar suspindėti tarp savo tautiečių ir, gal būt, juos atversti: jis išvyko su užkariavimo intencijomis. Galop, tikėkime, jog nežiūrint savo išsiblaškusio gyvenimo ir gimusios širdy naujos aistros, grįžo į Thagastę su paslėpta meile prie savo motinos.

Monikos priėmimas jį gerokai nustebino. Tapusi našlė Patricijaus žmona buvo ypatingai pažengusi krikščioniškoje tobulybėje. Bažnyčia tada nepasitenkino teikimu našlėms moralinės sakramentų ir paguodos paramos, ji tas, kurios padarydavo susilaikymo apžadus, su tam tikromis privilegijomis, apdovanodavo ypatingu kilnumu.

Bazilikose jos kaip pašventintos mergelės užimdavo garbės vietą, kuri būdavo balustrada atskirta nuo kitų. Jos nešiodavo specialų kostiumą. Jų papročiai neišvengiamai turėjo būti verti tos visos išviršinės pagarbos, kuri joms buvo teikiama. Monikos griežtumas didėjo drauge su jos tikėjimo karščiu. Ji buvo pavyzdys Thagastės parapijonams. Paklusni bažnytinei vadovybei, pasirengusi patarnauti savo broliams, didinti gailestingumo darbus, nuolatos dalyvavo bazilikos pamaldose. Du kartu per dieną, ryte ir vakare punktualiai lankydavo pamaldas ir klausydavos pamokslų. Ji ten vaikščiodavo, sako jos sūnus, ne tam, kad susitiktų su davatkomis, bet kad homelijose užgirstų Dievo žodį ir kad Dievas ją išklausytų maldose.

Našlė turėjo ir iš savo aplinkumos reikalauti to griežtumo, kurio ji pati laikėsi. Kartaginos studentas su savo emancipuota eisena šioje rigoristinėje gimtųjų namų aplinkumoje iššaukė slėgiančio nusistebėjimo. Monika tučtuojau suprato, kad jai su sūnumi bus sunku susiprasti. Gal būt, ji įtarė jo santykius. Ji pradėjo jam daryti priekaištų. Augustinas pasipriešino. Pasidarė dar blogiau, kai jis su jauno profesoriaus, tik ką išėjusio iš mokyklos išdidumu, su skrodžiančiu ir agresyviniu eretiko pasitikėjimu, pasigyrė esąs manichėjas. Monika, giliai įžeista savo dievotume ir savo moteriškame švelnume, ragino jį atsisakyti nuo klaidų. Jis pasipriešino, į vargšės moters įrodymus atsakinėjo tik sarkazmais.

Tada, ji manė, kad perskyrimas buvo galutinas, kad Augustinas padarė nebepataisomą prasižengimą. Kaip Afrikos krik-

ščionė, absoliūtiška savo tikėjime ir užsidegusi jo gynimu, laikė savo sūnų viešu priešu. Ji baisėjosi jo niekšyste. Gal būt, savo širdies intuicija ji Augustino sielą aiškiau matė, negu jis pats. Ji pyko, kad iki tiek paklydo, ir atmetė Malonę, kuri norėjo jį užkariauti katalikiškam vieningumui. Bet kai, tarsi, norėdamas pats vienas pražūti, jis kitus gundė, ginčijosi su draugais, naudojosi savo kalbos žavingumu, kad sudrumstų kitų sąmones, tai Monika padarė drąsų sprendimą: uždraudė savo sūnui valgyti prie jos stalo ir nakvoti po jos stogu. Ji Augustiną išgynė iš savo namų.

Tas Thagastei turėjo būti didelis skandalas. Bet vienok neatrodo, kad Augustinas būtų tuo labai nustebintas. Visame savo klaidingo mokslo apsvaigime, turėjo tokios rūšies nežmoniškumo, kurs duoda inteligentui jėgos paneigti giliausius ir švelniausius jausmus ir juos aukoti savo abstraktiškam stabui. Ne vien tik jis nesirūpino tuo ar jo atskilimas nevirkdo jo motinos, bet dar nesistengė suderinti savo proto chimeras su savo sielos ir daiktų gyvąja tikrove. Kas ji varžė, tą jis ramiai neigė, sielodamasi tik ar gerai šnekėjo ir ar priešininką sukirto savo silogizmais.

Monikos išgintas drąsus ir laisvas apsigyveno pas Romanijaną. Liuksukinė prieglauda, kurią čia gavo, greitai nuramino išgynimu gautą nesmagumo jausmą. Pagaliau, jei tuo buvo įžeista savimyla, tai garbė draugiškai gyventi su tiek įžymiu asmeniu, tuštumo turinčiam jaunuoliui buvo gan gausus atpildas.

Šis Romanijanas iš tikro savo liuksusu ir išlaidumu stebino visą šalį. Jis turėjo greitai bankrutuoti, ar mažiausia prižadinti paviduolių, pageidaujančių jam bankroto. Kaip dekurijonų miestų globėjas: buvo tai didelis ponas, įtakingas žmogus, kurio klientais buvo beveik visi. Savivaldybė dėl dėkingumo ir pagarbos jo vardą įrašė metalinėse lentelėse ir jam pastatė statulų. Ji jam net savivaldybės valdžioje suteikė aukščiausios galios. Romanijanas savo išlaidumu pataikavo savo piliečiams. Jis jiems organizuodavo lokių ir kitokias grumtynes, iki tol Thagastėje dar nežinomas. Jis negailėjo viešų balių: kasdien jo stalas buvo atviras. Pakviestųjų sugebėjo kukliai ir sumaniai paprašyti didelių aukų. Taip pat jis vienu balsu buvo vadina-

mas: „žmoniškiausias, liberališkiausias, švelniausias ir laimingiausias iš žmonių.“

Duosnus savo klientams, nepamiršdavo ir pats savęs. Jis pasistatydino vilą, kuri savo trobesių plotu buvo tikri rūmai su maudyklėmis, išgrįstomis brangiu marmuru. Jis praleisdavo laiką pirtyje, žaidimuose, ar medžioklėse, kelionėse. Žodžiu, jis gyveno didelio tų laikų žemės savininko gyvenimą. Be abejo, šios afrikietiškos vilos neturėjo didelių Italijos miestų vilų grožio ir meniško vertingumo, kur šios buvo muziejų rūšis didingos ir gražios gamtos rėmuose. Bet joms nestigo jaukumo. Kai kurios jų kaip ši Romanijano buvo su liuksusu pastatytos ir išpuoštos. Labai plačios, kartais užimdavo ištisą kantoną; ir taip pat kartais paprasta vila, pono gyvenamieji namai, buvo apsupti mūrais ir bokštais, kaip kad feodalinė pilis. Ant įeinamų durų būdavo užrašyta gražiomis didelėmis raidėmis: „Nuosavybė tokio ir tokio“. Dažnai parašas kartodavosi ant kiemo ar fermos sienų, kuri (ferma) iš tikrųjų priklausė didelio savininko klientui. Šie žmoneliai, poniško vardo prieglobsty, lengviau apsigindavo nuo mokesčių, ar naudodavosi savo globėjų neliečiamybe. Tokiu būdu globos pavidale susidarė afrikietiškos feodalybės rūšis. Augustino tėvas, turėdamas vynuogyną, be abejo, buvo vienas Romanijano klientų.

Afrikietiška vila, ūkiškos eksplotacijos centras, išlaikė savo žemėse gausybę vergų, pradienių ir nuomininkų. Šalia kerdžiaus namų buvo matyti ir miško sargo namai. Medžioklės parkuose, gyvatvarėmis apsuptuose, lekiojo gazelės. Už pirčių ir bakužių tęsėsi aliejaus dirbtuvės, spaudyklos ir vyno rūsiai. Paskui butų kūnas su savo monumentališkais vartais, savo kelių aukštų terasomis, kaip kad romėnų vilose, savo vidaus galerejomis ir savo kertiniais pavilijonais. Priešais skleidėsi pievos, sodai su tiesiomis alėjomis, susidariusiomis iš apkarpytų palmių, kurios vedė prie tvenkinių ir fontanų ar prie žaliuojančių palapinių, prie kolonomis ir statulomis išpuoštų takų. Šiuose soduose būdavo ypatinga vieta vadinama „filosofo kertelė“. Namų šeimininkė ateidavo čia skaityti ar svajoti. Palmės pavėsy jai stovėjo kėdė ar sėdynė. Jos „filosofas“ ją sekė, nešdamas savo lietsargį ir turėklėmis vesdamasi mėgiamąjį šunį.

Spėjama, jog Augustinas, vienoje šių gražių vilų, be per didelio skausmo pakėlė motinos bausmę. Kad gerai jaustųsi, teko tik pasiduoti įgimtam palinkimui, kuriuo buvo pagal jo žodžius, epikureizmas. Per daug tikra, kad šiame laikotarpy jis mėgo tik aistrą ir tik jos ieškojo. Pas Romanijaną pasiduodavo visiems gyvenimo smagumams, *suavitates illlius vitae,* — dalindamasi savo šeimininko malonumais ir savo mokiniais tesirūpindamas tik atliekamomis valandomis. Gramatininku jam teko kaip galima mažiau būti, nes tam neturėjo laiko. Romanijanas su ta tironiška turtuolių, neišmanančių kuo užsiimti, draugiškumu užimdavo jį nuo ryto ligi vakaro. Drauge medžiojo, puotavo, drauge skaitė poezijas, ginčijosi sodų palapinėse, ar „filosofo kertelėje“.

Ir, paprastai, jaunas manichėjas pasistengė pamokyti ir atversti ir savo mecenatą, mažiausia, kiek šis lengvabūdis Romanijanas galėjo atsiversti. Augustinas save apkaltina jį „paskandinęs“ savo klaidose. Gal būt, Augustinas nebuvo tiek kaltas. Neatrodo, kad jo turtingas draugas būtų turėjęs tvirtų įsitikrinimų. Tikrai atrodo, kad jis buvo pagonas, skeptiškas ar abejojąs pagonas, kokių buvo daug tais laikais.

Augustino skatinamas prisiartina prie manicheizmo, paskui, kai šis dėl platoniškosios filosofijos atsisakė nuo manicheizmo, tai Romanijanas ima save laikyti filosofu. Vėliau Augustinas, pasidaręs kataliku, jį patraukia prie katalikybės. Šis pasaulietiškas žmogus, vienas tų tuščių galvų, kurs niekados nepasiekia dalyko gilumos, kuriam idėjos, tai tik paįvairinimas ir kurs filosofus ar literatus laiko tik linksmintojais. Tikra tik, kad jis su malonumu klausė Augustino ir pasiduodavo jo įtakai. Jei jis koketavo su manicheizmu, tai tik todėl kad Augustinas jį sužavėjo savo išvedžiojimais ir savo gražiomis frazėmis. Šio dvidešimties metų oratoriaus žavingumas buvo jau nepaprastas.

Augustino gyvenimas pas Romanijaną buvo smagus. Viskas čia jį svaigino: iškalbos triumfas, jo klausytojų pagarba, liuksuso malonumai. Tuo metu Monika gailėjosi dėl savo pasielgimo ir maldavo Dievą, kad jį išvaduotų nuo klaidų. Ji pradėjo gailėtis jį atstumusi ir su krikščionišku skaidrumu matė, jog Romanijano namai nebuvo geri paklydusiam vaikui: geriau būtų jį atšaukus. Šalia jos nebus tiek progų ištvirkti.

Po maldos ji matė sapną, kurs pagreitino sprendimą... Rodėsi bestovinti ant lentos; ir štai ji mato jaunuolį spindintį šviesa ir, kurs džiaugsmingai jai šypsojos, o ji buvo paskendusi giliame liūdesy. Tada jaunuolis ėmė klausti, kodėl ji tiek nuliūdusi ir kodėl tiek verkia be paliovos... Ir mano motina, — sako Augustinas, — jai atsakė, kad ji verkia dėl mano pražūties. Jis jai įsakė nusikratyti visokios baimės ir atsiminti, kad kur ji buvo, ten taip pat ir aš būsiu. Mano motina paklausė ir iš tikro mane pastebėjo ant tos pačios lentos."

Monika pagauta džiaugsmo dėl šio gauto iš aukštybių pažado, pakvietė savo sūnų grįžti namo. Jis iš tikro grįžo, bet su sofisto suktumu. Retorikas kibo prie savo motinos. Pasistengė išplėšti jai laimę. Jis jai tarė:

— „Kadangi pagal tavo sapną mudu turime būti ant tos pačios lentos, tai tas įrodo, kad tu pasidarysi manichėjietė".

— „Ne, atsakė Monika: Jis nepasakė, kad aš būsiu ten, kur tu esi, bet kad tu būsi ten, kur aš esu."

Augustinas prisipažįsta, kad šis tvirtas nusistatymas padarė jam tam tikro įspūdžio. Vienok jis neatsivertė. Dar devynerius metus pasiliko manichėju.

Nusivylusi savo pastangomis, Monika maldavo pažįstamą vyskupą, gerai žinantį šv. Raštą, užvesti su jos sūnumi ginčius ir įrodyti jo doktrinos klaidingumą. Bet Augustinas tiek buvo garsus kaip oratorius ir dialektikas, kad šventasis žmogus nedrįso susikirsti su šiuo kietu kovotoju. Jis atsakė motinai labai išmintingai, kad tiek subtili ir tiek skaidri dvasia negalės ilgai pasilikti didelėse klaidose. Ir nurodė jis savo paties asmens pavyzdį, nes jis taip pat buvo buvęs manichėjas. Monika maldavo verkdama. Vyskupas, pavargęs nuo jos prašymų ir sujaudintas jos ašarų, jai atsakė su apvaldytu gerumo ir užuojautos griežtumu:

— „Et, palik mane! Taip ir toliau gyvenk. Negalimas daiktas, kad tiekos ašarų sūnus žūtų!"

Filus istarum lacrymarum: tiekos ašarų sūnus!.. Ar kaimietiškas vyskupas ar retorikas Augustinas dėkingumo potvyny rado šį didingą žodį? Yra tikra tik, kad vėliau Augustinas gyvena šiose savo motinos ašarose, kaip pirmas krikštas, kurs suteikė jam atlyginimą. Pradžioje kūniškai pagimdžiusi vėliau

savo maldomis ir savo vaitojimais pagimdė jį dvasios gyvenimui. Monika verkė dėl Augustino.

Tas nuostabus dalykas pas šią tiek griežtą ir beveik žiaurią afrikietę. Ašarų, verkimo ir vaitojimo ekspresija jos sūnaus raštuose tiek dažnai kartojas, kad linkę pirmu pažvelgimu tai laikyti dievotomis metaforomis, šventos retorikos figūromis. Mes įtariame, kad Monikos ašaros yra paimtos iš Biblijos, kad jos imituoja karaliaus Dovydo atgailos ašaras. Bet tai būtų klaida tam tikėti. Monika verkė tikromis ašaromis. Savo karštose maldose ašaromis apliedavo bazilikos akmens, sudrėkindavo baliustradą, į kurą palinkdavo jos galva. Ši žiauri moteris, ši apsidengusi našlė, kurios niekas nebepastebėdavo veido, kurios kūnas įvilktas į pilką ar juodą medžiagą, dengiančią nuo galvos iki kojų nebeturėjo formos, ši griežta krikščionė slėpė savy širdį kupiną meilės. Tokia meilė — visiškai nauja apraiška.

Dievota iki fanatizmo afrikietė, besistengianti užkariauti savo sūnų tikėjimui, neapkenčianti ir atstumianti atskilusį, štai kas buvo visados Afrikoje pastebima. Bet kad motina imtų drebėti tik dėl minties, kad jos vaikas žuvęs kitam gyvenimui, kad ji nusigąstų ir nusimintų pamanius, jog ji ragaus to laimingumo, iš kurio jis bus išskirtas, jog ji įeis į džiaugsmo vietą, kur jo nebus, — to dar nebuvo girdėta. „Ten kur aš būsiu, ten ir tu būsi", šalia manęs, prieš mano širdį, mūsų dvi širdys susiliejusios į vieną meilę: šios sielų jungtuvės, peržengiančios ir karsto ribas — štai visa krikščioniška viltis ir visas dangiškas džiaugsmas.

Augustinas nebebuvo ar dar nebuvo krikščionis. Bet savo ašaromis tikras savo motinos sūnus. Ši šventojo Prancūzijos Liudviko ašarų dovana, su tokiu karščiu ir gailesčiu Monikos sūnus maldavo:

Verkimas teikė jam žavingumo.

Jis svaigo ašarose. Būdamas Thagastėje neteko pašėlusiai pamilto draugo. Ši mirtis jam atidengė ašarų šaltinius. Tai buvo dar ne šventosios ašaros, kurias jis lies Dievo akivaizdoje, bet skurdžios, žmogiškos ašaros, skaudesnės gal būt dėl mūsų silpnybių.

Kas buvo tas jo draugas? Jis apie tai šneka neaiškiais žodžiais. Žinome tik, kad jie buvo to paties amžiaus, kad buvo pa-

žįstami iš pat vaikystės ir kad lankė tas pačias mokyklas, kad jie ištisus metus drauge praleido, gal būt Kartaginoje, — kad šis jaunuolis, patekęs jo įtakon, pasidarė manichėjas, ir pagaliau, kad abu aistringai mylėjosi. Augustinas dėl jo gilesnėje prasmėje prisimena Horacijaus žodžius apie savo draugą Virgilijų: „*dimidiam animae*, buvo tai mano sielos pusė!"

Šis jaunuolis sunkiai susirgo karštlige. Kadangi buvo didžiausias pavojus, tai jį pakrikštijo pagal paprotį. Jis pasijuto paguostas ir beveik pasveikęs: „Tuojau kaip aš galėjau su juo šnekėtis, — sako Augustinas, — tuojau, kai jis pats galėjo kalbėti, nes jo neapleidžiau, ir mudu negalėjome atsiskirti vienas nuo antro, stengiaus juokauti, tikėdamasi, kad ir jis juoksis su manim gavęs krikštą, kai nebeturėjo sąmonės ir jausmų... Bet jis pasibaisėjo manimi kaip priešu, ir, su tiek drąsia staigia laisve, man pasakė, kad jei aš noriu būti jo draugas, tai turiu liautis panašiai šnekėjęs. Nustebęs tokiu atsakymu susilaikiau su viltimi *su juo pasiginčyti,* kai jis pasveiks ir įgys jėgų".

Tokiu būdu, šiame reikšmingame momente, tas kurs buvo vadinamas „Kartaginos diskusininkas", gailisi negalėdamas savęs išbandyti dialektiškoje kovoje su savo mirštančiu draugu. Intelektualiniai nuodai tiek buvo ištvirkinę jo dvasią, kad jis neteko net padorumo jausmo! Bet jei jo galva buvo sugadinta, kaip jis prisipažįsta, tai jo širdis buvo gryna. Jo draugas mirė po keleto dienų. Jo tada nebuvo, ten Augustinas buvo parblokštas.

Jo skausmas ėjo iki pašėlimo ir iki nusivylimo: „Skausmas dėl šios nelaimės tamsybėmis pripildė mano širdį. Visur mačiau tik mirtį. Kančia buvo mano tėvynė ir neregėta nelaimė — mano tėviški namai. Viskas kuo buvau pasidalinęs su savo draugu, jam dingus, virto neapsakomu kankinimu. Mano akys jo ieškojo ir niekur nerado. Viskas man virto baisenybė, nes jo nebebuvo ir niekas negalėjo man tarti: „Štai! Jis ateina!" Kaip kad būdavo, kai jis buvo gyvas, ir kai buvo toli nuo manęs..."

Augustinas dar labjau vaitojo ir jo dūsavimams nebuvo galo. Švelnumas, suvaldytas pas Moniką, sklydo ir plito. Krikščioniškas susivaldymas ar antikinio skonio saikas jam nebuvo pažįstamas. Dažnai jis lyginamas su jautriausiais genijais Virgiliju, Rasinu, kurie taip pat turėjo ašarų dovaną. Bet Augus-

tino švelnumas buvo dar labjau neapvaldytas, jei galima taip išsireikšti, romantiškesnis. Jis pakilo kartais net iki liguistos egzaltacijos.

Būti jautriu kaip Augustinas, tai ne vien tik su vienšališku juslingumu jausti mažiausius sužeidimus, mažiausius meilės ar neapykantos virpesius, tai ne vien tik save su perteklium atiduoti, tai džiaugtis pačiu pasiaukojimu, tai pergyventi tokį aukos momentą, kuriame bendraujama su kažkuo begaliniai maloniu ir brangiu, kas jau nebėra pamilta būtybė. Tai meilė dėl meilės, tai verkti dėl verkimo aistros, tai jautrumas susijęs su egoistišku diletantizmu. Augustinas, netekęs savo draugo, pradeda neapkęsti pasaulio. Jis kartojo: „Man liko tik mano skausmas. Mano brangusis, mano malonusis skausmas.“ Jis nenori būti paguostas.

Bet palengva atsiskyrimo baisybės nurimsta, jis pats pastebės, jog žaidžia su savo skausmu, kad savo ašaras paverčia žaismu: „Mano ašaros, sako jis, mano širdis džiaugsme užėmė draugo vietą“. Taip, draugas beveik jau pamirštas. Augustinui gražu neapkęsti gyvenimo, kai nebėra jo draugo. Naiviškai jis prisipažįsta, kad dėl mirties nenorėtų netekti gyvenimo. Jis įtaria, kad pasakojimas apie Orestą ir Pyladą, pasiaukojančius vienas dėl antro, yra tik pasaka. Galop jis užrašo: „Gal būt, taip pat bijočiau mirti, *dėl baimės numartinti su manim viską ir tą kurį tiek mylėjau*“. Savo *Atsisakymuose* jis pats pasmerkė šią frazę kaip gryną retoriką. Bet dėl to ne mažiau tikra, kad, gal būt, didžiausias jo gyvenime skausmas, — tiek nuoširdus ir tiek gilus, kurs „sudraskė ir sukruvino sielą“, — baigėsi gražia fraze.

Taip pat reikia čia priminti, kad tokioje, kaip jo, audringoje prigimtyje skausmas kaip ir meilė, greitai išsisemdavo. Jis degino aistras ir jausmus kaip idėjas. Kai grįžo ramybė, viskas neteko savo spalvingumo. Thagastė jam pasidaro nebepakenčiama. Su savo impulsyviniu temperamentu, savo nuotaikos nepastovumu, tuojau pagamino projektą: grįžti Kartaginon ir ten atidaryti retorikos mokyklą. Gal būt taip pat moteris, kurią jis buvo pamilęs ir kurią buvo apleidęs, jį nuolatos kvietė. Gal būt, ji jam šnekėjo galop apie motiniškumo viltį. Visados pasirengęs išvykti, Augustinas nesvyravo. Yra tikra, kad jis nepasitarė su Monika. Pasisakė apie savo intencijas tik Romanijanui.

Šis dėl visokios rūšies motyvų norėjo jį sulaikyti Thagastėje. Bet jaunuolį viliojo ateitis, garbės ambicijos: ar visą tai jis palaidos tamsiame užkampy?

Romanijanas nusileido, ir kilnus kokių nėsama, ir šiuo kartu padengė kelionės išlaidas.

V

DIEVO TYLA

Augustinas Kartaginoje praleido devyneta metų, — devyneta metų eikvojo tamsiuose rūpesčiuose, bergždžiuose ar nelaiminguose jam pačiam ir kitiems ginčiuose, galop visiškame savo tikro pašaukimo užmiršime. „Ir per šį laiką, tu tylėjai, Mano Dieve!“ sušuks, atsiminęs pirmuosius jaunatvės sūkurius. Dabar nusileido Dievo tyla. Ir vis dėlto, net šiais metais, jo siela nusiminime nesiliovė Jo ieškojusi: „Kur aš tada buvau, Viešpatie, kai tavęs ieškojau? Tu buvai priešais mane. *Bet aš buvau nutolęs nuo pats savęs* ir aš savęs neradau. Ir kaip gi tada dar galėjau rasti!“

Tai iš tikro buvo neramiausias laikotarpis ir kartu skausmingiausias jo gyvenime. Vos tik atvykęs į Kartaginą, tuoj susidūrė su materialinėmis sunkenybėmis, kurios nuolat didėjo. Ne tiktai jam pačiam reikėjo gyventi, bet dar teko išlaikyti savuosius, gal būt, savo motiną, brolį ir savo seserį, — mažiausia, savo mylimąją ir savo kūdikį. Galimas daiktas, kad apleisdamas Thagastę buvo jau tėvas. Mažiausia, netruko juo pasidaryti.

Naujagimis buvo pavadintas Adéodatu. Yra savo rūšies nesąmoningos ironijos šiame varde, labai paplitęs Adéodatas, reiškė „Dievo duotas“. Tai jo nuodėmės sūnus, kaip jį vadina Augustinas, — sūnus, kurio nepageidavo ir kurio užgimimas buvo jam skausmingas siurprizas, — šis vargšas vaikelis buvo dangaus dovana. Ir paskiau, kai jį pamatė, pagavo jį didelis džiaugsmas ir jį brangino kaip Dievo Duotąjį.

Drąsiai priėmė savo tėviškumą, ir net, kaip įvyksta panašiuose atsitikimuose, jo santykiai su meilužе sutvirtėjo ir įgijo šiokio tokio jungtuvinio kilnumo. Ar Adéodato motina pateisino tokį prisirišimą, — prisirišimą trūkusi daugiau kaip dešimtį metų? Paslaptis, kuria Augustinas norėjo apsupti tiek mylėtą mo-

terį, pasiliko beveik visiškai neįspėjama. Be abejo, ji buvo prasčiokų luomo, jau nesakant žemesnio, nes Monika manė esant negalimu šią nelygią porą sureguliuoti jungtuvėmis. Buvo didelė disproporcija tarp šių meilužių kilmės ir išauklėjimo. Tas netrukdė Augustinui aistringai mylėti savo meilužę, gal būt, dėl jos grožio, gal dėl jos širdies gerumo ar dėl abiejų savybių.

Vienok stebimasi, kad su nepastovia nuotaika, su savo įspūdinga ir judria siela, jis tiek ilgai buvo jai ištikimas. Kas neleido jam pasiimti savo sūnų ir išvykt? Senovės papročiai nesmerkė tokio pasielgimo. Bet Augustinas buvo jautrus. Jis bijojo suteikti skausmo, jis drebėjo dėl žaizdų kitam, dėl kurių jis pats tiek kentėjo. Jis pasiliko dėl savo gerumo, gailestingumo, taip pat dėl įpročio, ir todėl, kad, nieko nežiūrint, mylėjo savo vaiko motiną. Iki savo atsivertimo laikotarpio su ja gyveno kaip vyras su savo žmona.

Kad išlaikytų savuosius, štai, galutinai, „kalbų pardavėjas!“ Neatsižvelgiant į jo jaunumą (turėjo vos tik dvidešimt metų) gramatininko stažas, kurį įgijo Thagastėje, leido jam užimti vietą Kartaginos retorikų eilėse. Romanijano pastangų dėka tuoj įsigijo mokinių. Thagastės mecenatas jam patikėjo savo vaikus: šį jauną Licentijų, kurio auklėjimą jau buvo pradėjęs ir vieną jo brolių, be abejo, jaunesnį. Beveik tikra, kad abu jaunuoliai pas Augustiną turėjo pensioną. Mažas faktas, kurį užfiksavo jų mokytojas, berods, tą įrodo.

Dingus namuose šaukštukui, Augustinas įsakė Licentijui, kad ji surastų, pasiteirauti pas burtininką, kurs Kartaginoj buvo labai garsus, — pas kažkokį Albicėrijų. Ši misija būtų nesuprantama, jei jaunuolis nebūtų buvęs svečias ir valgytojas pas savo profesorių.

Kitas jo mokinių, mums žinomas, Eulogijus, kurs vėliau pasidarė Kartaginoj retorikas ir kurio Augustinas papasakoja nepaprastą sapną. Galop, Alypijus truputį jaunesnis už jį, jo draugas „jo širdies brolis“, kaip jį vadina Augustinas. Alypijus tęsė savo pamokas Thagastėje. Dėl profesoriaus staigaus išvykimo, studento tėvas supyko ir buvo uždraudęs nusiųstam į Kartaginą sūnui, lankyti Augustino mokyklą. Bet buvo sunku ilgam išskirti tiek karšti draugai. Alypijus palengva nugalėjo tėvo prieštaravimą, ir pasidarė savo draugo mokiniu.

Atidarydamas savo mokyklą Augustinas negalėjo dar turėti gilios kultūros, nes dar vos pats buvo mokyklose suolą apleidęs. Jo pareigos vertė mokytis visko, ko dar nežinojo. Mokydamas pats mokėsi. Tada jis perskaitė daugumą knygų, kuriomis vėliau mito jo traktatai ir jo poleminiai raštai. Jis pats sako, kad tuo metu skaitė viską, ką tik galėjo. Jis labai didžiuojas pats vienas dešifravęs ir supratęs Aristotelio *kategorijas,* kuri buvo laikoma viena tamsiausių Stagirito knygų. Tame laikotarpy, kai buvo mokoma daugiausia žodžiu, ir kur knyga buvo gan retas dalykas, aišku, kad Augustinas nebuvo tuo, kas šiandie vadinama „knygų griaužiku". Nežinia ar Kartagina turėjo daug bibliotekų ir ar jos buvo vertingos. Ir vis dėlto tenka pripažinti, kad *Dievo Valstybės* autorius yra paskutinis lotynų rašytojas, turėjęs tikrai enciklopedinę kultūrą. Jis jungiamoji grandis tarp pasaulietiškos antikos ir naujųjų laikų. Viduramžis pažins klasikinę literatūrą tik iš Augustino citatų ir aliuzijų.

Taigi, nežiūrint profesijos ir šeimos rūpesčių, intelektualinis smalsumas jo neapleidžia. Tiesos užkariavimas visados pasiliko vyriaujanti jo ambicija. Jis dar tikėjosi ją rasiąs maricheizme, bet pradėjo jau manyti, kad dar teks palūkėti. Sektos vadai pradėjo jo baidytis. Jie bijojo jo subtilios ir aštrios dvasios, tiek greitai sugebančios pastebėti tėzes ar galvojimo silpnąją vietą. Štai kodėl jie vengė atskleisti jam savo slepiamas tėzes. Augustinas jų bažnyčioje pasiliko paprastas *klausytojas.* Kad apgautų jo proto godų veiklumą, jie jį įtraukė į šv. Rašto kritikines diskusijas. Šie pretenduoją krikščionys prisitaikė sau dalį šv. Rašto, o visa tai kas nesiderino su jų teologija jie atmetė kaip falsifikatą. Augustinas, kaip jau žinome, triumfavo šios rūšies ginčiuose ir didžiavosi galįs čia spindėti.

Kai, pavargęs nuo šių negatyvinių kritikų, nuo savo evangelistų reikalavo turiningesnio maisto, tai jam buvo pasiūloma kelios aiškios dogmos, savo poetine ar filosofine spalva galinčios patraukti jaunatvės vaizduotę. Katechumenas nebuvo pasotintas, bet pasitenkindavo geresnio negaudamas. Labai gražiai šiuos šv. Rašto kritikus palygina paukščių gaudytojams, kurie prisigeria žemės ir išdžiovina visus šaltinius, kur paukščiai geria, kurie paskui padeda savo sląstus prie balos kranto, kuri viena paliekama neužversta. Paukščiai čia sulekia ne todėl, kad

vanduo čia būtų geresnis, bet nebėra kitokio ir kad nežino kur kitur galima būtų atsigerti. Tokiu būdu Augustinas, nežinodamas kur pasotinti savo tiesos alkį, maitinosi kuo galėjo, manichėjų pakrikusiu panteizmu.

Tas nuostabu, kad tiek mažai pats būdamas įsitikinęs, patraukdavo visus savo aplinkumos žmones. Jo draugai pasidaro manichėjai: Alypijus vienas pirmųjų, paskui Nebridijus, didelio iš Kartaginos apylinkių dvarininko sūnus, Honoratas, Marcijanas, gal būt, jauniausias jo mokinių Licentijus ir jo brolis, — visi jo kalbos aukos, kuriuos vėliau stengsis atitraukti nuo klaidų. Tiek galingas buvo jo žavingumas ir tiek ypač buvo didelis juo visuomenės pasitikėjimas.

Šis IV amžius jau nebėra didelio krikščioniško tikėjimo epocha. Bemirštanti pagonybė pasireiškia žemo tikėtinumo ir prietaringumo pakilimu. Bažnyčia energingai puolė ir vieną ir antrą, bet ypač pagonai buvo puolę. Senoji religija paskendo magijoj. Didžiausi tos epochos protai, filosofai neoplatonikai, pats imperatorius Julijonas buvo taumaturgai, mažiau ar daugiau okultinių mokslų šalininkai. Augustinas, atskilęs nuo krikščionybės, pasidavė savo aplinkumos jaunuomenės bendriems palinkimams. Čia pat minėjome kaip dėl dingusio šaukštuko teiravosi pas burtininką Albicėrijų. Šis inteligentas tikėjo taip pat magikams ir astrologams.

Kartaginoj buvo rastos metalinės plokštelės, kuriose įrašyti magiški žodžiai prieš arklius, kurie turėjo bėgti cirke. Augustinas, kaip ir Kartaginos vežikai, naudojosi šia sukta ir paslėpta praktika, kad užtikrintų sau pasisekimą. Prieš vieną poezijos konkursą jis derėjosi su magiku, kurs patarė paaukoti tam tikrą gyvulių skaičių, kad laimėtų premiją. Augustinas smarkiai supyko, nemarios aukso karūnos laimėjimui uždraudė ir musę paaukoti. Iš tikrųjų, jo dvasios tiesumas buvo priešingas magijai, taip pat jo nervų įtartinam ir brutualiam juslingumui. Paprastai ji buvo susijusi su haruspicine, ir turėjo savy dalį virtuvės ir šventinamos anatomijos, kuri užgaudavo jautresniuosius: kūno smulkmeniškas mėsinėjimas, vidurių apžiūrėjimas, jau nekalbant apie aukų užmušinėjimus ir pasmaugimus. Tokie fanatikai kaip Julijonas su malonumu atsiduodavo šioms bjau-

rioms manipuliacijoms. Pažinus Augustino sielą labai aišku kodėl jis nuo to kratėsi su pasibjaurėjimu.

Astrologija, priešingai, jį patraukė savo moksliška išvaizda. Jos šalininkai vadino save „matematikais“, ir tokiu būdu atrodė, kad jie pas tiksliuosius mokslus yra pasiskolinę šiokio tokio pagrindo. Augustinas dažnai tarėsi su Kartaginos mediku Vindicijanu, didelio mokslo žmogumi, kurs buvo pakeltas net prokonsulu. Veltui šis įrodinėjo jaunam retorikui, kad tariamos matematikų pranašystės yra atsitiktinumo paseka. Veltui jo draugas Nėbridijus, mažiau prietaringas negu jis, prie argumentų prijungdavo ir mokyto mediko nuomonę. Jo galvojąnti dvasia rasdavo astrologų pretenzijoms nuoširdaus pateisinimo. Apakęs visais intelektualiniais miražais, blaškėsi iš vieno mokslo į kitą, savo širdy kartodamas manichėjų vadų šūkį: „Tiesa, tiesa!“ Kokie bebūtų spekuliatyvinio gyvenimo žavingumai, pirmoj eilėj turėjo užtikrinti savo materialinį būvį. Jo vaiko vaizdas teikė jam tikrovės jausmą. Užsidirbti pinigų ir tam eiti viešumon, didinti savo reputaciją. Augustinas dirbo visomis savo jėgomis. Todėl jis dalyvavo dramatinės poezijos konkurse. Jis laimėjo. Jo senas draugas, medikas Vindicijanas, tada prokonsulas, uždėjo, sako jis, vainiką ant jo „sergančios galvos“. Šis būsimas Bažnyčios Tėvas rašo teatrui, — ir dar kokiam teatrui! — tai nė vienas mažiausių tiek neramios būtybės keistenybių, pirmu pažvelgimu tiek prieštaraujančios!

Tame pačiame laikotarpy, dėl tų pačių literatūrinių ambicijų, parašė estetikos traktatą *apie Grožį ir Padorumą,* kurį dedikavo vienam savo įžymių draugų Sirijui Hierijui, „Romos Miesto oratoriui“, — vienam iš oficialinio mokymo profesorių, išlaikomam tai romėnų savivaldybės, tai imperatoriško iždo. Šis Rytų retorikas darė stebuklus Imperijos sostinėje. Jos garbė peržengė mokslininkų ribas ir sklido per jūras. Augustinas kaip ir visi dėl pasitikėjimo juo žavėjosi. Aišku, kad šiame laikotarpy jis nesvajojo apie skaidresnę laimę kaip kad būti apskelbtu lygiu Mierijui, Romos miesto oratoriu. Vėliau Hipponos vyskupas, pasmerkdamas savo jaunatvės ambicijas, turėjo padaryti ironiškų išvadų dėl jų kuklumo. Jis buvo dar nežinomas! Augustinas svajojo vieną dieną prilygti šiam neaiškiam pedagogui, apie kurį nieks be jo daugiau nešnekės. Jo linkimai

instinktai tokiu būdu nuolatos klysta tikslo ir vartojamų priemonių pasirinkime. Bet jis klysta tik iš paviršiaus žiūrint. Stipresnė už jį valia veda jį paslaptingais keliais ten, kur jis turi eiti.

Augustino pirmoji knyga dingo ir mes nežinome ar reikia jos gailėtis. Jis pats ją primena neaptartu tonu ir neaiškiais terminais: atrodo, jog ši estetika buvo manichėjų metafizikos bazė. Bet kas reikšminga šiame jaunatvės kūriny, kad pirmame rašytojo veikale Augustinas stengiasi aptarti ir egzaltuoti Grožį.

Jis dar nežinojo, mažiausia betarpiškai, tekstų, Platono dialogų, ir jau yra platoniškos tendencijos. Iš prigimties buvo toksai. Jo krikščionybė bus šviesos ir grožio religija. Jam aukščiausias Grožis identiškas aukščiausiai Meilei: „Ką mes mylime, klausė savo draugų, jei ne Grožį! *Num amamus aliquid, nisi pulchrum?*" Dar savo gyvenimo pabaigoj, *Dievo Valstybėje,* kai stengsis mums išaiškinti kūno prisikėlimo dogmą, galvos, kad mūsų kūnas turės prisikelti laisvas nuo visų žmogaus tipo žemiškųjų trūkumų, visame tobulo žmogaus tipo spindėjime. Nieks nedings. Jis pasilaikys visus narius ir visus organus, nes jie yra gražūs. Pagal šį bruožą galima pastebėti ne tik platoniką, bet ir keliauninką ir mėgėją, kurs buvo kontempliavęs vieną antikinės skulptūros gryniausių modelių.

Šią premjierą palydėjo vidutiniškas pasisekimas. Augustinas nieko pats nepasako ar Hierijus jam pasakė komplementų, jis duoda mums suprasti, kad neturi kito garbintojo kaip save patį. Nauji nusivylimai, rimtesni skausmai palengva pakeičia jo sielos nusiteikimą ir ateities projektus. Po ilgų pastangų pripažino, kad nėra pažengęs priekin. Nebebuvo ko girtis tuščiais pretekstais: visiems pasidarė aišku, kad retorikui Augustinui nesiseka.

Kame dalykas? Ar jam stigo mokytojo savybių? Gal būt, jis neturėjo autoriteto dovanos, kuri yra pirmoji profesoriui labjausiai reikalingų. Be abejo, jam tiko elito nedidelė auditorija, kurią jis žavėjo, bet ne valdė. Gausios ir triukšmingos klasės nebuvo jo sritis.

Kartaginoj šios retorikos klasės buvo ypatingai sunku laikyti, nes čia studiozai buvo neramesni, negu kur kitur. *Ardy-*

tojai, Griovėjai nuolatos jį užplūsdavo, kad pakeltų savo triukšmą. Augustinas, būdamas studentu, susilaikęs nuo šio triukšmo, dabar matė turįs jį pakelti tapęs profesorium. Su juo nebuvo blogiau elgiamasi kaip su kitais, tai buvo Kartaginos mokyklų įprotis ar tam tikra taisyklė. Vis dėlto didesnis autoritetingumas nebūtų pakenkęs šiai nedrausmingai jaunuomenei. Bet jis turėjo dar didesnių trūkumų, neleidžiančių profesoriui turėti pasisekimą: jis nebuvo intrigantas ir nemokėjo galėjimo meno.

Gal būt, kaip retorikas, neturėjo savybių, kurios tiko tada pagoniškai publikai. Žinoma kokios reikšmės seniau turėdavo fizinės kalbėtojo ypatybės. Pagal seną tradiciją Augustinas buvo mažas, liaunus: per visą gyvenimą skundžiasi silpna sveikata. Turėjo silpną balsą, jautrią krūtinę, dažnai užimtą gerklę. Tas, be abejo, nepatiko auditorijai pripratusiai prie išviršinio prašmatnumo ir prie romėniškos iškalbos technikos. Galop, jo užrašyta ar ištarta frazė buvo be spindėjimo, be meniškų ekspresijos pastangų, kurios patikdavo literatūrinei ir pasaulietiškai visuomenei. Šis neišsemiamo vaisingumo rašytojas nebuvo stilistas. Šiuo atžvilgiu jis žemesnis už Apulėjų, už Tertulijoną, nors jis savo nuoširdumu ir jausmo gilumu, lirizmu, spalvingumu, metaforų karščiu, gležnumu ir akcento švelnumu toli juos palieka užpakaly savęs. Nežiūrint visų pastangų jam buvo svetima tas, ką jo laikų retorikai vadino gražiu stiliumi. Štai kodėl jo raštai ir jo deklamacijos nebuvo per daug mėgiamos.

Vis dėlto gilesnieji brangino jo vertingumą, nujautė jo gabumus, dar paslėptus, kurie jame buvo ir kuriuos jis per anksti piktam naudojo. Jis buvo Vindicijano priimtas, kurs maloniai su juo šnekėdavos, kurs parodė tikrai tėviško gerumo. Augustinas turėjo gražių santykių per visą savo gyvenimą. Jo manierų miestiškumas ir elegantiškumas jam atidarydavo sunkiausias duris. Bet, branginamas aukštose sferose, skaudžiau juto tą, kad neužėmė užtarnautos vietos plačioje publikoje. Jo nuotaika blogėjo. Tokiame liūdname nusiteikime nebežiūrėjo į dalykus su tuo pačiu pasitikėjimu ir su tuo pačiu širdingumu. Pagavo jį dvasios neramumas.

Pirmiausia tai atsiliepė į jo idėjas. Jis daugiau ir daugiau ėmė abejoti dėl manicheizmo. Jis pradėjo įtarinėti šiek tiek teatrališką griežtumą, kurį tiek kėlė sektos vadai. Tarp kitų niek-

šysčių, vieną dieną pastebėjo gausiausiai Kartaginoj lankomoj aikštėj, „tris Išrinktuosius žvengiančius dėl nežinia kokių praeinančių moterų ir darančius tokius bjaurius gestus, kad tas viršijo šiurkščiausių žmonių begėdiškumą“. Jis pasipiktino. Bet to dar maža. Jis pats nebuvo tiek jau dorovingas. Paprastai inteligentas nesisieloja praktika ir nesistengia savo elgimosi derinti su savo principais.

Blogiausia buvo tai, kad manichėjų fizika, sudaryta iš daugiau ar mažiau simboliškų pasakų, jam staiga pasirodė visiškai be pagrindo. Jis skaitė astronomijos knygas ir konstatavo, kad manichėjų kosmologija, — tų žmonių, kurie save vadino racionalistais, — prieštaravo mokslui. Manicheizmas buvo parblokštas savo principe, nuo to laiko, kai jis pasirodė prieštaraująs protui, patirtimi paremtam.

Augustinas papasakojo savo abejones ne tik savo draugams, bet ir sektos kunigams. Šie išsisukinėdami ir labjausiai apakinančiais pažadais pasikvietė manichėjų vyskupą tūlą Faustą. Tai buvo suglausto mokslo žmogus. Be abejo, jis iš anksto be vargo atrems visus galimus priekaištus. Jis sustiprins jauną „klausytojų“... tikėjimą. Augustinas ir jo draugai laukė šio Fausto,kaip tikro išganytojo. Jų apsivylimas buvo didelis. Pretenduojąs daktaras buvo nežinėlis, kurs neturėjo jokių mokslo nei filosofijos sąvokų ir kurio visas intelektualinis bagažas susidėjo iš gramatikos trupučio. Geras kalbėtojas ir graži dvasia galėjo maloniai kalbėti apie literatūrą.

Šis nusivylimas, susijęs su karjeros nepasisekimais, iššaukė pas Augustiną sielos ir sąžinės krizę. Ši tiesa, dėl kurios jau tiek ilgai dūsavo ir kurį tiek daug žadėjo buvo ne kas kita kaip tik apgaulė! Tenka atsisakyti nuo žinojimo!.. Kuo užsiimti, kai tiesa dingsta? Laimė ir garbė jį, gal būt, paguostų. Bet tai buvo toli. Jis jautė, kad klaidingą kelią pasirinko, kad suklupo Kartaginoje, kaip buvo suklupęs Thagastėje. Reikėjo laimėti visokia kaina!...

Ir paskui įkrito į nuovargio momentą, kuriame tikimasi save išgelbėti tik nusivylusia dalimi. Jis pasitraukė iš savo aplinkumos. Jo draugai, kuriuos jis per daug gerai pažinojo, nebegalėjo nieko jo pamokyti, negalėjo padėti vieninteliame ieškojime. Ir susidėjimas jį slėgė. Štai devynetas metų drauge

praleistų. Tokio amžiaus jo vaikas buvo nedėkingas, kurs daugiau atstūmia jauną tėvą, o nesužadina jame turėtą švelnumą. Be abejo, Augustinas nenorėjo jo apleisti. Taip pat jis nemanė perskirti su savo meiluže. Bet jautė reikalą pakeisti orą, pabėgti, kad laisviau atsikvėptų, įgytų širdį uždaviniui.

Tada gimsta galvoj mintis pabandyti laimę Romoje. Ten darėsi literatūrinės reputacijos. Be abejo, ten ras geresnių įvertintojų negu Kartaginoje. Jis pateks į oficialinį mokymo personalą, kur turės nustatytą atlyginimą: mažiausia, bus tuo užtikrinta dabartis. Gal būt, Augustinas jau glamonėjo šį projektą, kai pasiuntė Hierėjui, Romos Miesto oratoriui, savo traktatą apie Grožį: šiuo mandagumo gestu tikėjosi įžymaus retoriko paramos. Galop, jo draugai, Honorat, Marcijanas ir kiti skatino jį Romoje ieškoti jam tinkančios veiklumo scenos. Alypijus, kurs šiame laikotarpy baigė teisės mokslus ir kurs ilgėjosi savo draugo, nuolatos jį kvietė, žadėdamas jam pasisekimą.

Dar kartą Augustinas buvo prisirengęs išvykti. Greitai apsisprendė. Jis apleidžia savuosius, meilužę, savo vaiką, iki to momento, kol naujas būvis jam leis grįžti namo. Jis tvirtina, kad svarbiausias išvykimo motyvas buvo tas, kad Romos studentai jam rodėsi esą daugiau drausmingi ir mažiau triukšmingi negu Kartaginos. Aišku, tai svarbi profesoriui priežastis, kurs neįstengia suvaldyti savo klasės. Bet, be šių suminėtųjų, yra kitų kurios turėjo įtakos jo sprendimui.

Iš tikrųjų — Kartaginoje jis nesijautė ramus: Thèodosijus išleido prieš manichėjus žiaurų įstatymą. Ne vient tik jis juos smerkė mirtin, bet įsteigė tikrą inkviziciją, kuri specialiai buvo įgaliota šnipinėti ir persekioti eretikus. Ar Augustinas manė, kad jis Romoje geriau pasislėps, nes ten buvo nežinomesnis negu mieste, kur buvo pasireiškęs savo karštumo ekscesais? Prie visko jo išvykimas iššaukė šmeižtų, kuriuos jo priešai donatistai po ilgų metų juos iškraipydami rinko. Jie jį apkaltina pabėgus nuo persekiojimo ; tuo jis prasprukęs uno prokonsulo Messijano padaryto pasmerkimo. Augustinas galėjo lengvai atsikirsti. Bet išmintis jam patarė kaip galima greičiau perplaukti jūrą.

Rengėsi išsikraustyti. Tikėkimės, kad nežiūrint savo didingo nesirūpinimo materialiniais dalykais, pasirūpino savo moters ir vaiko būviu. Jo draugė rodos rezignavo, be per aštrių sce-

nų, prieš šį išvykimą, kurs pagal jį buvo tik laikinis. Kitaip pasielgė motina. Vien tik Romos idėja, kaip antro Babiliono, gąsdino griežtą afrikietę. Kokie dvasiniai pavojai neištiks ten jos sūnaus! Ji norėtų laikyti prie savęs, kad grąžintų jį tikėjimui ir kad mylėtų: Augustinas buvo jai vienintelė žmogiška meilė. Ir be to jis, be abejo, buvo svarbiausia našlės atrama: kas su ja pasidarys be jo?

Bėglys turėjo gudravoti su Monika, kad įvykdytų savo projektą. Ji jo nebepaleido. Laike savo rankose. Su ašaromis maldavo pasilikti.

Išvykimo vakare ji sekė savo sūnų iki uosto. Šis, kad išblaškytų jos įtarimus sumelavo. Jis sakėsi, kad eina palydėti iki laivo savo išvykstančio draugo. Monika, nepasitikėdama, sekė jo pėdomis. Nusileido naktis. Tačiau, laivas, užkliuvęs vienoje miesto šiaurės įlankoje, nesijudino. Jūrininkai laukė pakilstančio vėjo, kad ištiestų būres. Buvo drėgnas ir slėgiantis oras, koks paprastai esti Viduržemiuose rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiuose. Joks pūstelėjimas nejudino oro. Valandos slinko. Monika nusilpo dėl šalčio ir nuovargio. Tada Augustinas apgaulingai jai patarė praleisti naktį kaimyniškoje koplytėlėje, nes tikrai laivas iki aušros neišties savo irklų. Ji su skausmu nutarė pailsėti šioje koplyčioje, pastatytoje šv. Ciprijono, didelio Kartaginos kentėtojo ir patrono, atminimui.

Kaip daugumas tų laikų Afrikos šventorių ir dabarties „marabutų", ji turėjo būti apsupta kiemu, su arkadišku portiku, kur galima buvo atsigulti. Monika atsisėdo ant savo skaros tarp vargšų ir keliauninkų, kurie šiame slėgiančiame vakare, kaip ji, atėjo ieškoti truputį šviežumo pas šį palaimintąjį Ciprijoną. Ji meldėsi dėl savo vaiko, aukodama Dievui „savo širdies kraują", maldaudama jį jai palikti: nes „daug labjau negu kitos motinos, sako Augustinas, mėgo jį mane matyti šalia savęs." Ir tikra Jievos dukterimi, „ji su skausmu reikalavo šio sūnaus, kurį pagimdė skausmuose." Ilgai ji meldėsi, paskui susijaudinimo pabaigoj, užmigo. To nežinodamas koplyčios vartininkas budėjo per šią naktį, saugodamas ne vien retoriko Augustino motiną, bet ir senelę begalinės sielų eilės: ši prasta moteris, kuri miegojo ant žemės, ant kiemo akmenų, savo širdy turėjo visą būsimų motinų švelnumą.

Kai ji miegojo, Augustinas slapčia įsėdo į laivą. Jį glostė nakties tyla ir jos didingumas. Retkarčiais ekipažo balsai skambėjo keistu akcentu šioje banguojančioje begalybėje. Kartaginos įlanka toli spindėjo, po žvaigždynių gaisru, po pieniškojo kelio čiurlenimu visiškai balto, kaip dangiškojo sodo gėlės. Bet Augustino širdis buvo sunki, sunkesnė negu oras, apsunkintas jūros drėgme, — sunki dėl melo ir žiaurumo: jis jau matė motinos pabudimą ir jos skausmą. Jo sąžinė buvo nerami, kartumais ir blogais nujautimais sudrumsta. Vis dėlto jo draugai įstengė jį pralinksminti ir sužadinti drąsos ir vilties jausmą. Marcijonas jį apkabindamas pacitavo Terencijaus eiles:

Ši diena, kuri atneša tau naują gyvenimą, reikalauja tavy naujo žmogaus

Augustinas liūdnai šypsojos. Galop išvyko. Vėjas pakilo. Didelės kelionės vėjas, kurs nėšė į nežinomybę... Staiga jis sudrebėjo. Pakyla jo jėgos ir jo pasitikėjimas. Keliauti! Koks tai svaigulys visiems tiems, kurie negali prisirišti prie žemės kampelio, kurie *tarp kitko* instinktyviai žino, kurie gyvena visados kaip „svetimtaučiai ir keliauninkai“, ir kurie džiaugsmingai keliauja, tarsi, jie būtų numetę naštą užpakaly savęs. Augustinas buvo iš šių, kurie tarp gražiausių kelio žavingumų, nesiliauna svajoję apie sugrįžimą. Bet jis nežinojo, kur Dievas jį veda. Marcijonas turėjo pagrindą: tikrai jam prasidės naujas gyvenimas, bet toks, kokio nesitikėjo nei vienas nei antras.

Tas, kurs išvyko kaip retorikas, kad parduotų kalbas, pasidarys apaštalas, kad užkariautų sielas.

TREČIOJI DALIS

Grįžimas

„Et ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi, et projicientium se in te, et plorantium in sinu tuo, post vias suas difficiles...“

„Ir štai, mano Dieve, tu esi čia jų širdyse, širdyse tų, kurie išpažįsta tau savo vargus, kurie metasi tarp tavo rankų ir kurie verkia ant tavo krūtinės, buvę paklydę blogais keliais...“

(Išpažintis, V, II)

I

AUKSINIS MIESTAS

Tik atvykęs į Romą Augustinas susirgo: tikriausia tai buvo rugsėjo ar spalių mėnesio pradžia. Mokslas dar nebuvo prasidėjęs. Tai buvo karščių metas. Visi romėnai, kurie tik galėjo apleisti miestą, buvo pabėgę į vasarnamius.

Kaip visi tų laikų didieji kosmopolitiniai miestai, Roma buvo liguista. Viso pasaulio ligos, atnešamos nuolatinių svetimtaučių antplūdžiu, rasdavo čia patogią plėtimuisi dirvą. Taip pat gyventojai kaip dabar turėjo užsikrėtimų fobiją. Išmintingai pasišalindavo nuo įtartiniųjų ir juos palikdavo jų šiurpiam likimui. Jei, gėdindamies, pas mirštantį ligonį pasiųsdavo vergą, tai tik pirtyse padarius jo dezinfekciją nuo galvos iki kojų, atidarydavo jam namų duris.

Augustinas išvengė panašaus likimo. Jis apsigyveno pas vieną savo brolių manichėjų, „klausytoją" kaip ir jis, šaunų žmogų, kurs buvo jo šeimininku per visą jo būvimą Romoje. Jis buvo karštligės labai prislėgtas ir pergyveno mirties pavojų. „Jau aš kritau, — sako jis, — ir buvau žuvęs." Jis išsigando, pajutęs mirties idėją tiek arti savęs ir dar momente, kuriame buvo tiek toli nuo Dievo, — tiek, iš tikro, kad neatėjo į galvą paprašyti krikšto, ką jis buvo padaręs panašiame atsitikime, kai buvo mažas. Koks tai galėjo būti Monikai neatšaukiamas smūgis! Jis dar dreba, prisiminęs šį pavojų: „Jei mano motinos širdis būtų buvusi sužeista tokia žaizda, tai ji niekados nebūtų pagijusi. *Nes aš neįstengiu apsakyti kokia siela ji mane mylėjo,* ir kiek kartų mano dvasinio gimdymo skausmai jai buvo didesnį už kūniško gimdymo kančias." Jis savo išsigelbimo nuopelnus priskiria savo motinos karštiems maldavimams, kuri prašydama pas Dievą jo sielos pagijimo, to nežinodama, išprašė ir kūno sveikatos.

Pagijęs tuojau turėjo pradėti ieškoti mokinių. Teko nusilenkti keliems įžymiems asmenims, pabelsti į keletą nesvetingų

durų. Ši liūdna pradžia, ši beveik mirtinga krizė, kurią jis vos pakėlęs, šie priverstini rūpesčiai, — dėl viso to Roma jam nebuvo maloni. Atrodo, kad niekados ji jam nepatiko ir kad iki savo gyvenimo pabaigos neužgeso jame neapykanta dėl blogo priėmimo. Visų jo raštų masėje negalima rasti pagyrimo žodžio amžinojo Miesto grožiui, kai priešingai, Kartaginos ydų nupeikimuose spindi slapta meilė afrikietiškai Romai. Senos varžytynės tarp dviejų miestų dar nebuvo pasibaigusios ir po tiek šimtmečių. Savo gilumoje Augustinas buvo geras kartaginietis, — ir kaip toksai, — nemėgo Romos.

Nepalankiausios sąlygos susitelkė, rodos, vien tam, kad jį kankintų. Jis atsikėlė besiartinant blogo oro sezonui. Pradėjo kristi rudens lietūs. Rytai ir vakarai buvo šalti. Su savo jautria krūtine, savo liauniu afrikiečio temperamentu kentėjo dėl šio drėgno ir šalto klimato. Roma jam pasirodė kaip Šiaurės miestas. Su akimis dar kupinomis šiltos savo krašto šilimos ir džiaugsmingo Kartaginos gatvių baltumo, kaip tremtinis klajojo po tamsius romėnų rūmus, nuliūdintas pilkomis sienomis ir purvinomis aikštėmis. Savaimingi ir nuolatiniai palyginimai tarp Kartaginos ir Romos jį darė šiai neteisingu. Joje jis matė žiaurų, dirbtiną, deklamacijinį aspektą ir, prieš romėniško kaimo skurdą, jis prisimindavo besijuokiančius Kartaginos priemiesčius, su savo sodais, vilomis, vynuogynais ir alyvomis, iš visų pusių apsupančiais ežerais ir jūromis.

Pagaliau, Roma negalėjo būti žavinti vieta vargšui retorikos mokytojui, ieškančiam čia laimės. Kiti svetimtaučiai dar prieš jį tuo skundėsi. Visados lipti, nusileisdinėti septyneto kalvų miesto, dažnai stačiais laiptais ir šlaitais, bėgti iš Aventino ir Saliušto sodus, iš Esquilie į Janicule! Susižeisti kojas į stačiai nusileidžiančių gatvelių akmens! Šios kelionės buvo varginančios ir šis miestas neturėjo galo. Kartagina irgi buvo didelė, — beveik tokio pat didumo. Bet ten Augustinas nebuvo maldaująs. Ten jis vaikščiojo klajodamas. O čia minių judėjimas, prekių vitrinos jį varžė ir erzino viduržemininko savarankiškumą.

Kiekvieną minutę galėjai būti sutriuškintas riščia siauromis gatvėmis paleistų vežimų: buvo tai elegantų maniera vykti tarnybon. Ar dar tekdavo sustoti, kad duotum kelią matronos ka-

rietai, lydimai visų jos namiškių, pradedant vergais ir virėjais, baigiant eunukais ir menkiausiais tarnais, visa ši armija riedėdavo, palaikoma policininko įsakymu, kurs rankoje laikė lazdutę, savo pareigų ženklą.

Kai kelias pasidarydavo laisvas ir kai, pagaliau, buvo pasiekiami įtakingo žmogaus rūmai, tai į juos nebuvo įeinama be kyšių. Kad būtum pristatomas ponui, tekdavo pirktis vergo nomenklatoriaus palankumą, kurs ne tik juos įvesdavo, bet kurs vienu žodžiu juos galėdavo ar rekomenduoti ar diskredituoti. Dar po visų šių rūpesčių negalėjai būti tikras dėl patrono palankumo. Kai šių didelių ponų, kurie nevisados priklausė senosioms romėnų šeimoms ir kurie laikėsi vienašališko nacionalizmo, svetimtaučius traktuodavo išdidžiai. Romoje, ypač katalikų aplinkumoje, į afrikiečius nebuvo gerai žiūrima. Augustinui teko turėti nemalonios patirties.

Vakare, per spindinčiai apšviestas dideles gatves (rodos, kad Romos apšvietimas konkuravo su dienos apšvietimu), pavargęs grįždavo į savo šeimininko, manichėjo, butą. Pagal senovės legendą, šis butas buvo įrengtas Vėlabres kvartale, gatvėje, kur dar šiandie vadindama *Via greca* ir, kuri traukiasi pro labai seną Santa-Maria-in-Cosmedin bažnyčią: tai skurdus kvartalas, kur būrėsi visi Rytų vargšai, kur nusileisdavo emigrantai iš saulėtekio šalių — Graikai, Sirijiečiai, Armenai, Egyptiečiai. Netoli buvo Tibro sandėliai: šioje dalyje, be abejo, buvo valtininkų, nešikų ir krautuvininkų perteklius. Kokia aplinkuma tam, kurs Thagastėje buvo svečias prašmatnaus Romanijano ir Kartaginoj prokonsulo draugas! Kai pakildavo į savo buto šeštąjį aukštą, visas drebėdamas prieš prastai uždegtą brazerą, prieš mažutės bronzinės ar molinės lempos kuklius spindulius, šaltame drėgnume, krintančiame nuo sienų, dar labjau jautė savo vargą ir savo izoliaciją. Jis nekentė Romos ir kvailios ambicijos, kuri jį čia atvedė.

Ir vis dėlto Roma turėjo jautriai paliesti šį literatą, šį estetą, tiek pamilusį grožį. Nors dvaro perkėlimas į Milaną atėmė iš jos gyvumo ir spindėjimo dalį, ji dar visa spindėjo savo dideliais atsiminimais ir niekados ji nebuvo tiek graži. Neišvengiamai ji Augustinui padarė gilaus įspūdžio, nežiūrint afrikiečio rezervų. Nors ir kažkaip gerai pastatyta naujoji Kartagina ne-

galėjo prilygti daugiau, negu tūkstantį metų turinčiam miestui, kurs visose savo istorijos epochose, turi kunigaikštišką statybos skonį ir kurio ilga imperatorių serija nesiliovė puošusi.

Kai Augustinas persikeldavo iš Ostijos, tai išvysdavo Appijos kelio perspektyvą uždarantį Septizionium de Septime Sévère, didingiausią Kartaginos imitaciją. Šis platus trobesys, gal būt, gigantiškas tvenkinys, su savo kolonų eilėmis, buvo kaip portikas, pro kurį atsidengdavo stebuklingiausia ir kolosališkiausia architektūros visuma, kokią tik senovės pasaulis pažinojo. Dabarties Roma gali didžiuotis tik tolimu panašumu. Kapitolius ir Palatinas palenkdami sau romėnų ir imperatorių forumus, — šventyklų, bazilikų, portikų ir bibliotekų labirintus, — iškildavo kaip du tašyti akmens kanalai, ant jų rūmų ir šventovių masės.

Visi šie, į žemę įsodinti didžiuliai mūrai, prikabinti ant kalvų šlaitų ir sudarę čia piramides, šios nesibaigiančios kolonų ir piliorų eilės, ši brangių marmurų, metalų, mozaikų, statulų, obeliskų gausybė, — visame šiame yra kažkas didingo: neišmatomybė drumstė skonį ir stebino vaizduotę. Bet ypač aukso ir auksingumo perteklius stebino lankytoją. Nuo savo rūpestingos pradžios Roma pasižymėjo aukso godumu. Valdydama nugalėtąsias tautas, ji visur reiškėsi su savo ištaigumu. Neronas, pastatydamas aukso Rūmus, įvykdė savo svajonę. Jis turėjo savo kapitoliui aukso vartus. Ji auksino savo statulas, savo bronzą, savo šventyklų sienas. Tiek aukso, išlieto tarp architektūros paviršių ir spindinčių išlenkimų, žavėjo ir vargino akis: *Acies stupet igne metalli,* sako Claudijus. Poetams, ją apdainavusiems, Roma yra aukso Miestas, — *aurata Roma.*

Toks graikas kaip Lucijus, gal būt, turėjo teisės pasipyktinti dėl šio architektūrinio ištvirkimo, dėl šio per daug slėgiančio ir per daug turtingo grožio. Toks Kartaginos retorikas kaip Augustinas, prieš šį vaizdą pergyveno tik liūdną ir slapčia pavydų imperatoriaus Konstancijaus susižavėjimą, kai šis pirmąsyk aplankė savo sostinę.

Taip pat, be abejo, kaip Bizantijos Cezaris ir kaip visi provincijaliai jis perėjo apžiūrėdamas visas įdomybes, svetimtaučiams žinomus garsius paminklus: Jupiterio—Kapitoliečio šventovę, Caracallos ir Diocletijano pirtis, Panteoną, Romos ir Ve-

neros šventovę, Taikos aikštę, Pompėjos, Odeono ir Stadeo teatrus. Susižavėjęs taip pat galvodavo, kad šiems stebuklams pastatyti viską Respubliką gavo iš provincijų, jis sau sakydavo: „Tai mes, kurie padengėm šias išlaidas!“ Iš tikro, visas pasaulis prisidėjo, kad Roma būtų graži. Nuo kai kurio laiko paslėptas piktas nusistatymas rusėjo provincijalų širdyse prieš centrinės valdžios tiraniją, ypač nuo to laiko, kai ji nebegalėjo užtikrinti taikos ir kai Barbarai grėsė pakraščiams. Pavargę dėl tiek sukilimų, karų, skerdynių ir plėšimų, pradėjo savęs klausti ar ši didelė sudėtinga imperijos mašina verta to viso kraujo ir tų pinigų, kurių dėl jos buvo išleidžiama.

Be to, Augustinas artinosi prie krizės, kuri jį grąžins katalikų tikėjimui: jis buvo krikščionis, ir, kaip toks, išauklėtas nusižeminimo principuose. Su tokiu nusiteikimu jis, gal būt, manė, jog Romoje žmonių išdidumas ir tuštybė *per daug užėmė* ekscesyvinę, jei ne šventvagišką vietą. Juk ne vien tik imperatoriai dievams ginčijo jų nemirtingumą, bet ir kiekvienas, jei tik buvo turtingas ar kokia nors garsenybė. Tarp rėkiančių papuošimų, svaiginančių rūmų ir šventovių, kiek statulų, kiek įrašų stengėsi įamžinti nežinomojo tamsią atmintį ar jo bruožus! Be abejojimo Kartaginoj, kur buvo kopijuojama Roma, kaip ir visuose dideliuose miestuose, įrašai ir statulos taip pat grūdosi į forumą, aikštes ir viešąsias pirtis. Bet kas Augustino neužgavo jo tėvynėje, tas jį įžeidė svetimame mieste. Jo laisvos akys atsivėrė trūkumams, kurių dėl įpratimo ligi šiol nepastebėjo.

Pagaliau, Romoje statulų ir įrašų pamišimas buvo daug didesnis negu kur kitur. Statulos forume sudarydavo tokį susigrudimą, kad kelius kartus teko jas statyti į taisyklingas eiles ir pašalinti mažiausiai reikšmingas. Akmens žmonės gynė gyvuosius žmones, grudo dievus, kurtino dvasią tokiu žmogiško pagyrimo triukšmu, kad ambicija nebegalėjo apie nieką, nors aukštesnį besvajoti. Tai buvo stabmeldybės rūšis, kuri erzino griežtuosius krikščionis ir kuri sudrumstė Augustine sielos nekaltumą, priešingos supuvimui ir melui.

Romos tautos ydos, tarp kurių jam teko maišytis, teikė jam dar daugiau smūgių. Pirmiausiai vietiniai neapkentė svetimtaučių. Teatre buvo šaukiama: „Šalin metekus!“ Dažnai aštri svetimtaučių neapykanta mieste sukeldavo triukšmo. Kelerius me-

tus prieš Augustino atvykimą, dėl baimės netekti iš ko gyventi buvo ištremti kaip nereikalingos burnos visi svetimtaučiai, gyvenę Romoje, net ir profesoriai. Badas buvo pastovus blogumas. Pagaliau, ši tinginių tauta visados buvo alkana. Romėnų godumas ir girtumas išaukdavo blaivių imperijos rasių, graikų kaip ir afrikiečių nusistebėjimą ir pasipiktinimą. Buvo valgoma visur, gatvėse, teatre, cirke, aplink šventoves.

Vaizdas buvo tiek bjaurus, ir viešas nesusivaldymas tiek skandalingas, kad prefektas Ampelijus turėjo išleisti įsakymą draudžiantį žmonėms save gerbiantiems valgyti gatvėse, vyno pardavėjams atidaryti savo krautuves prieš dešimtą valandą ir vaikščiojantiems pardavėjams pristatinėti keptą mėsą prieš nustatytą dienos valandą. Bet buvo tai tuščios pastangos. Pati religija skatino prie šio apsirijimo. Pagoniškas atnašavimas buvo ne kas kita, kaip proga puotoms kelti. Julijono metais, kurs piktam išnaudojo pagoniškas aukas, kariai šventyklose pasigerdavo ir rydavo čia mėsą, iš kur išeidavo svyruodami; praeiviai jėga turėdavo juos ant savo pačių nugabenti į bendras kazermes.

Tai reikia atsiminti, kad suprastum krikščioniškos reakcijos griežtumą ir savarankiškumą. Ši Romos tauta, kaip ir bendrai visi pagonai, buvo baisiai materialistiški ir gašlūs. Sunkenybė išsivaduoti nuo medžiagos ir nuo juslių bus didžiausia kliūtis, kuri suvėluos Augustino atsivertimą. Ir juk jis buvo švelnus ir inteligentiškas! Bet ką galvoti apie minią? Tie žmonės mokėjo tik gerti, valgyti ir ištvirkauti. Kai jie išeidavo iš smuklių ar iš urvų, tai tik egzaltuodavo judesių šlykštumą, vežikų judrumą cirke ar amfiteatro skerdynes. Jie praleisdavo naktis po sargų ištiestomis marškomis. Jų aistra prie arklių lenktynių ir prie teatro žmonių, krikščionių imperatorių apvaldyta, tęsėsi iki kol barbarai išgriovė Romą. Bado metu, dėl kurio buvo ištremti svetimtaučiai buvo padaryta masinė išimtis dėl trijų tūkstančių šokėjų, su jų choristėmis ir jų orkestro vedėjais.

Aristokratija neturėjo žymiai aukštesnio skonio. Išskyrus kelias kultivuotas sielas, nuoširdžiai pamėgusias literatūrą, didžioji dalis literatūrinėj pozoj matė tik lengvą eleganciją. Šie apsvaigdavo nežinomu ar senovės autoriu, kurio knygų nebe-

buvo galima rasti. Jie jų ieškojo, rūpestingai kopijavo. Tie „kurie baisėjosi studijų lygiai kaip nuodų", kalbėjo tik apie jų pamėgtąjį autorių: kiti dėl jų neegzistavo. Tikrovėje muzika išstumė literatūrą: „bibliotekos buvo uždarytos kaip karstai". Bet atsiribodavo hidrolikiniais vargonais, pas muzikalinių pabūklų gamintojus užsakydavo: „lyras dideles kaip vežimus".

Esmėje ši muzikalinė manija buvo gryna grimasa. Tikrovėje domėjosi tik sportu: bėgti, vyti, auginti arklius, išlaikyti atletus gladijatorius. Neturėdami ką veikti rinko orientališkų divonų kolekcijas. Šilkas tada buvo madoje, kaip ir brangūs akmens, emalis, svarūs grandinėliai. Visi pirštai buvo apmaustyti žiedais. Vaikščiojo šilko rūbuose, kuriuose buvo išsiuvinėti gyvulių paveikslai, su lietsargiu vienoje, o su auksinio bachromo vėjuokle kitoje rankoje. Konstantinopolio kostiumai ir mados užliedavo senovės Romą ir likusį Vakarų pasaulį.

Dideli turtai, patekę į kelias rankas ar paveldėjimo ar kyšių būdu, leido palaikyti beprotišką liuksusą. Kaip dabarties milijonieriai amerikonai, turį vilų ir nuosavybių dviejuose pusrutuliuose, šie dideli romėnų viešpačiai turėjo turtų visose imperijos šalyse. Symmaque, kurs buvo miesto prefektas Augustino atvykimo metu, turėjo didelių turtų ne vien tik Italijoj ir Sicilijoj, bet ir Mauretanijoj. Ir vis dėlto, nežiūrint jų visų turtų ir visų privilegijų, kuriomis jie naudojosi, šie turtuoliai nebuvo nei laimingi nei ramūs. Dėl mažausio despotiškos valdžios įtarimo jų gyvybės ir jų turtai atsirasdavo pavojuje. Apkaltinimas magijoj, didenybės įžeidime, sąmoksle prieš imperatorių visos šios progos buvo geros jiems parblokšti. Nepermaldaujamo Valentinijaus valdymo metu romėnų aristokratija buvo literariai policijos parblokšta. Vicefeldmaršalas Marciminas turėjo liūdną judrumo reputaciją mene išrasti įtarimus: prie teismo lango ant juostelės gabalėlio pakabino krepšį įskundimams rinkti. Krepšys kybojo dieną ir naktį.

Žinoma, kai Augustinas apsigyveno Romoje, šis baisus režimas buvo sušvelnėjęs. Bet įskundimai visados kybojo ore. Apsuptas šia neapykantos, veidmainystės, parsidavimų ir žiaurumų atmosfera be abejo Kartaginietis pasidavė karčioms mintims apie romėnų ištvirkimą. Nors ir labai imperijos fasada spindėjo, bet ji nebuvo graži, iš arčiau į ją pažvelgus.

Ypač jis ilgėjos savosios šalies. Vaikščiodamas Janiculės ar Salturtijaus sodų pavėsiuose, sakydavo pats sau, ką vėliau pakartos Hipponos klausytojams: „Paimkite Afrikietį, atveskite jį į šviežumo ir žaliumynų vietą, jis nepasiliks. Reikia, kad jis grįžtų į savo degančią tyrumą“. Jam teko daugiau gailėtis negu vien degančios tyrumos. Priešais aukso Miesto, išsitiesusį prieš jo kojas ir prieš Sabinų kalnų horizontą, jis atsimindavo Tuniso ežero prieblandų moterišką švelnumą, mėnesienos naktų žavingumą Kartaginos uoste, — ir šį nuostabų vaizdą, kurs atsiskleidžia nuo Byrsos terasos aukštumų, ir viso romėniško kaimo didingumo negalėdavo pamiršti.

II

DIDŽIAUSIAS NUSIVYLIMAS

Pagaliau naujasis profesorius rado tam tikrą skaičių mokinių: galėjo dabar gyventi Romoje ir dar išlaikyti paliktą Kartaginoj moterį ir vaiką. Čia jam daug padėjo jo šeimininkas ir jo draugai manichėjai. Nuo Teodosijaus edikto priversti slėptis su savo tikėjimu, manichėjai buvo gausūs mieste. Jie sudarė slaptą Bažnyčią, stipriai organizotą, kuri turėjo savo atstovų bei galvų visuose romėnų visuomenės luomuose. Augustinas, gal būt, rekomendavos, kaip persekiojimų išgintas iš Afrikos. Reikėjo rekomenduoti šį jaunuolį, nukentėjusį dėl gero dalyko.

Tas, kurs daugiausiai padėjo jam įgyti pažinčių ir rasti studentų, buvo jo draugas Alypijus, „jo širdies draugas“, kurs buvo anksčiau atvykęs į Romą, teisių kursui sekti, dėl tėvų noro. Jis irgi buvo manichėjas, Augustino atverstas, priklausąs prie Thagastės įžymiųjų šeimų, netruko imperijos administracijoj užimti įžymią vietą. Jis buvo vyriausiojo iždininko asiesorius, ar „Italijos duosnumo grafas“, ir buvo sprendėjas mokesčių srity.

Savo kredito ir savo santykių dėka manichėjų aplinkumoje, naujam atvykėliui buvo brangus draugas, kurs jam padėjo ne vien savo pinigine, bet ir savo patarimais. Turėdamas maža skonio ar gabumų prie galvojimo, šis Alypijus buvo praktiškos dvasios, tiesios ir kilnios sielos, kurios įtaka verdančiam jo draugui buvo tikrai šauni. Būdamas nekaltų papročių mokė jį išminties. Ir net abstraktiškuose moksluose, religiniuose ginčuose, jo

stipri gera nuovoka apvalydavo vaizduotės išsiliejimus ir subtiliškumo ekscesus, kurie jį nustumdavo nuo sveiko proto.

Nelaimei, juodu buvo labai užimti, — teisėjas ir retorikas, — ir nors Romoj buvimo metu jų draugystė sustiprėjo, vienok jie nesusitikdavo taip dažnai kaip norėjo. Gal būt ir todėl, kad jų pasismaginimai buvo skirtingi. Augustinas nesistengė tada būti nekaltas, o Alypijus gyveno amfiteatro aistra, aistra, kurią smerkė jo draugas. Jau Kartaginoj Augustinas nepakentė cirko. Bet vos atvykęs į Romą, užgirdo apie gladijatorių kovas. Draugai jį nuvedė prieš jo valią, beveik jėga. Jis paskelbė, kad dalyvaus žaidimuose, nes buvo atvestas, bet jis sulygo, kad bus užsimerkęs per visą kovos metą ir kad nieks neprivers akių atverti. Atsisėdo ant laiptų su tais, kurie jį atvedė, su uždarytomis blakstienomis, atsisakydamas žiūrėti. Staiga pasigirdo baisus riksmas, minios riksmas sveikinančios pirmojo sužeistojo kritimą: jo blakstienos pačios atsivėrė ir jis pamatė bėgantį kraują: „Tuo pačiu metu, sako Augustinas, jis gėrė žiaurumą draug su skerdynių vaizdu, ir jis nenusigręžo, bet įbedė savo žvilgsnį ir pasidarė pamišęs, — ir nežinojo daugiau... jis gerėjosi šios kovos kriminaliniu žiaurumu, ir užsiliepsnojo šiuo kraujo geismu".

Šie plasdą *Išpažinties* sakiniai, rodos, dar virpa žiauriu minios susijaudinimu. Jie mums tiesioginiai išduoda sadiško malonumo rūšį, kurios buvo ieškoma prie arenos. Tikrovėje išganingas vaizdas būsimiems krikščionims, visoms sieloms, kurios sukils prieš pagoniškų papročių brutualumą! Tais pačiais metais, kai Augustinas buvo Romoje, karo belaisviai, sarmatų kariai, pasmerkti savęs išžudymui amfiteatre, pasirinko geriau saužudystę negu šią šlykščią mirtį. Buvo dėl ko pagalvoti jam ir jo draugams. Visiška neteisybė, kuria rėmėsi senovės pasaulis, — vergo ir nugalėtojo prislėgimas, — žmogiško gyvenimo neapykanta, — pirštu buvo nurodoma, kai jie dalyvaudavo amfiteatro skerdynėse. Tie visi, kurių širdys bjaurėjosi šiomis skerdynių scenomis, visi, kurie ilgėjosi didesnio švelnumo, daugiau teisingumo, tie visi buvo paženklinti taikios Kristaus kariuomėnės kariais.

Ypač Alypijui buvo nebloga patirtimi pažinti šį kraujo svaigulį: jam bus tik gėda pačio savęs, kai parpuls po gailestingumo Dievo kojų. Ne mažiau jam patarnavo patirtis apie žmonių

teisingumo griežtumą, pastebėjimas ydų ir trūkumų teisėjo pareigų ėjime.

Būdamas Kartaginos studentu buvo nuteistas mirti dėl melagingo apkaltinimo vagystėje, — vario gabalėlio vagystėje! Jau jis buvo vedamas į bausmės įvykdymo vietą, mažiausia į kalėjimą, kai senatoriaus ir jo draugų įsikišimas išgelbėjo jį iš siuntančios minios. Romoje Gailestingumo Grafo asiesorius turėjo grumtis su korupcijos pastangomis, rizikuodamas nustoti vietos ir, be abejo, dar daugiau. Parsidavimai ir administratyvinė niekšystė buvo tiek bendri blogumai, tiek giliai įleidę šaknis, kad jis pats radosi užsikrėtimo pavojaus taške. Trokšdamas pasidaryti rankraščių kopijų, turėjo pagundų to išlaidas priskirti iždo sąskaiton. Šis nemandagumas jo akyse neatrodė žemas, ir jis buvo tikras, kad nebus dėlto baustas. Vis dėlto pagalvojęs susiprato ir dorovingai atsisakė įsitaisyti biblioteką valstybės lėšomis.

Augustinas, kurs papasakoja mums šiuos anekdotus, padaro tą pačią išvadą kaip ir mes: kad būsimam vyskupui, kuriam tenka būti administratorium ir teisėju, šis stažas viešoje administracijoje buvo gera prirengiamoji mokykla. Daugumas tos krikščioniškos kartos didelių vadų taip pat anksčiau yra buvę valdininkai: prieš gaudami paskyrimą, buvo įsivėlę į visokius reikalus ar į politiką, plačiai buvo pažinę savo laiko gyvenimą: tokiais buvo šventas Ambrozėjus, šventas Paulinas iš Nolės, pats Augustinas ir jo draugai, Evadijus ir Alypijus.

Nors mūsų šie du afrikiečiai tiek paskendę savo pareigose, bet yra beveik tikra, kad intelektualinės tvarkos rūpesčiai viršijo visus kitus. Tai teisinga, mažiausia, kalbant apie Augustiną. Jis turėjo nustebinti gerąjį Alypijų, kai atvykęs Romon, prisipažino esąs beveik atsisakęs nuo manicheizmo. Ir jis jam išdėstė savo abejones dėl savo vadų fizikos ir kosmogonijos ir savo įtarimus apie sektos paslėptą nemorališkumą. Kas dėl šio, tai ginčai, kurie sudarė manichėjų jėgą, jo nebežavėjo. Jau Kartaginoj jis buvo girdėjęs kaip katalikas, tūlas Helpidijus, prieš juos patiekė Šventraščio tekstą, kuriems jie neatsikirto. Pagaliau Romos manichėjų vyskupas iš pat pradžios jam padarė blogo įspūdžio. Tai buvo, sako jis, iš viršaus prasčiokas, be kultūros, be mandagumo manierose. Be abejo, šis mažai mokytas kaimietis nepriėmė jauno profesoriaus pagal jo nuopelnus. Šis atšalo.

Jo aštri dialektika ir satiriška dvasia (Augustinas iki savo gyvenimo galo pasiliko baisus satirikas) plakė bendratikių nugarą. Provizoriškai jis pagrindinius manicheizmo principus pripažino negінčytinais: pirmiausia, pirmapradį priešingumą dviejų substancijų: Šviesos Dievo ir Tamsybės Dievo; paskui kitą dogmą, kad po laikino antrosios substancijos laimėjimo, pirmosios substancijos dalelės buvo belaisviai tam tikruose augaluose ir tam tikruose skysčiuose. Pagal tai skiriama tyrūs ir netyrūs maisto dalykai. Tyrūs visi tie, kuriuose glūdi dieviškos šviesos dalis, netyrūs tie visi, kuriems jos stinga. Valgių tyrumas išsiduodavo tam tikromis skonio, kvapo ir spindėjimo savybėmis. Bet dabar Augustinui toks paskirstimas atrodė dirbtinas ir šis tikėjimas, kad daržovėj galėtų gyventi dieviška šviesa rodėsi najivus. „Ar jie neturi gėdos, sakė jis, ieškoti Dievo su savo liežuviu ar su savo nosimi? Jei Jo būvimas pasireiškia per ypatingą švytėjimą, skonio ar kvapo gerumu, tai kodėl priimti vienus ir pasmerkti kitus, kurie taip pat spindi, skanūs ir kvepia?..

„Taip, kodėl paauksuotas arbuzas jų laikomas išėjusiu iš Dievo turtų, ir kodėl smerkia paauksuotus kumpio lašinius ar kiaušinio trinį. Kodėl jiems salotų baltumas reiškia Dievybę, ir kodėl gretinė jiems neturi tokios prasmės? Ir iš kur šis bjaurėjimasi mėsa? Nes pagaliau keptas piene paršelis turi spindinčią spalvą, malonų kvapą ir yra labai skanus, — tikras pagal juos Dievybės būvimo ženklas“... Kartą jau pasidavus šiai temai, Augustino karštis nebesustojo. Jis ėjo iki juokų, kurių aristofaniškas skonis įžeidžia modernišką gėdingumą.

Tiesą sakant, šie argumentai nelietė doktrinos pagrindų ir, jei tinka doktriną vertinti pagal jos vaisius, tai čia manichėjai galėjo pasislėpti po jų moralės ir jų elgimosi griežtumu. Prieš lankstesnę katalikybę jie afišavo puritonų savarankiškumą. Vis dėlto Augustinas jau Kartaginoje įžiūrėjo, kad šis griežtumas daugiausia buvo ne kas kita, kaip veidmainystė. Romoje jis visiškai susiorientavo.

Sektos išrinktiesiems nebuvo privalomi pasninkai ir susilaikymas nuo mėsos. Paaiškėjo, kad šie dievoti asmens prie maldingų progų, literariai, kėlė puotas ir apsivalgydavo. Pagal jų tikėjimą dievotas žygis iš esmės buvo tai išvaduoti dieviškos Šviesos spindulius, Tamsybės Dievo gudrumu uždarytus materi-

joje. Būdami skaidrūs, jie skaidrino materiją, ją įtraukdami į savo kūnus. Valgyti — tai išvaduoti Šviesą. Tikintieji atgabendavo jiems vaisių ir daržovių, surengdavo tikrų puotų, kad šie valgydami suteiktų laisvę dieviškos substancijos dalelei.

Aišku jie susilaikydavo nuo mėsos, — mėsa buvo tamsybių Dievo gyvenamoji vieta, — ir taip pat nuo surauginto vyno, kurį jie vadino „Velnio tulžimi“. Bet kaip atsigaudavo likusiais dalykais! Augustinas skaniai juokias iš tų žmonių, kurie manė nusidedą, iš viso suvalgę mažą gabalėlį lašinių su kopūstais, aplietais dviems ar trims grynojo vyno gurkšniais, bet, kurie trijose valandose po vidurdienio valgydavo geriausiai prirengtų visų rūšių vaisių ir daržovių, ir ragaudavo daugybę saldumynų (saldumynai manichėjams buvo turtingi ugniniais ir šviesiais principais). Paskui pipirais suerzinę gomurį, plačiai atsigaudavo virintų ar meduotų vynu, oranžų, citrinų ar vynuogių sultimis. Nakčiai atėjus jie pakartodavo šias agapes. Jie labai mėgo tam tikrus piragaičius ir ypač trufles ir šampijonus, specialiai mistiškas daržoves.

Toks režimas karčiai bandė žmogaus ėdrumą. Daug skandalų kildavo Romos bendruomenėj. Išrinktieji susirgdavo, sunaudoję nepaprastą kiekį valgių, kurių jiems atnešdavo, kad juos nuskaidrintų. Kadangi buvo šventvagystė juos atmesti — nelaimingieji stengdavos viską suryti. Būdavo aukų: vaikai prisismaguriavę mirdavo troškinami ar dusinami. Nes vaikai, nekalti sutvėrimai, buvo laikomi turį ypatingų skaidrinimo dorybių.

Augustinas pradėjo piktintis šiomis ekstravagancijomis. Vis dėlto, šias kvailystės atidėjus į šalį, jis dar tikėjo Išrinktųjų asketizmui, tokiam griežtam asketizmui, kurį daugumas tikinčiųjų laikė negalimu praktikuoti. Ir štai kokių keistų dalykų patyrė apie vyskupą, tą Faustą, kurio jis laukė Kartaginoj kaip Mesijo. Šventasis žmogus, skelbdamas asketizmą, pats neatsisakydavo, nuo malonumų: jis miegodavo ant plunksnų ar ant minkštų ožkos vilnų paklodžių. Ir šie puritonai nebuvo nepaperkami. Romos manichėjų vyskupas, šis prasčiokas, taip nepatikęs Augustinui, pasirodė apvogęs bendrąjį iždą. Galop sklido gandai, Išrinktuosius apkaltiną, kad jie atsiduodą šlykštiems darbams savo slaptuose susirinkimuose. Jie smerkė jungtuves ir gimdymą kaip velnio darbą, bet autorizavo paleistuvavimą ir net, sakoma, tam

tikrus darbus prieš prigimtį. Tas Augustiną privedė prie didžiausio nusivylimo.

Nežiūrint to, jis viešai neatsiskyrė nuo sektos. Jis pasiliko manichėjų Bažnyčioje klausytojų range. Jį čia sulaikė kai kurie intelektualiniai sumetimai. Savo dviejų substancijų atskirimu, manicheizmas patiekė jam patogų blogo ir žmogiško atsakingumo problemos išsprendimą. Nei Dievas nei žmogus nebuvo atsakingas nei už nuodėmę nei už blogą, nes kita Tamsybės substancija tą padarydavo žmoguje ir pasauly. Augustinas, toliau nusidedąs, gerai jautėsi tokioje moralėje ir tokioje metafizikoje. Pagaliau jis neturėjo tokios pilnutinės dvasios, kuri jaučia reikalą griežtai nusigręžti nuo viso to, ką laiko klaida. Niekas nepuolė herezijų su didesne energija, su nepailstamesne kantrybe, kaip jis. Bet jis ir pasigailėdavo. Iš patirties žinojo kaip lengva paklysti, ir gailestingai tą sakydavo tiems, kuriuos norėdavo nugalėti: jis nebuvo šventas Jeronimas.

Pagaliau asmeniško pobūdžio priežastys jį skatina nesupykti su bendratikiais, kurie jį palaikė, net slaugė, jam atvykus Romon ir, kurie, tuoj pamatysime galėjo dar jam patarnauti. Augustinas nebuvo praktiškas kaip jo draugas Alypijus, bet buvo taktiškas ir, neatsižvelgiant į visą jo karštumą ir visą jo prigimties ugningumą, turėjo tam tikro liaunumo, kurs leido jam progresuoti be didelių susikirtimų, nors ir labjausiai erzinančiose aplinkybėse. Dėl instinktyvus protingumo pasiliko savo neapsisprendime. Jis, kuris kadaise su tokiu karščiu ieškojo Tiesos, dabar po truputį pasidavė skepticizmui, — akademikų skepticizmui, įprastame jo pavidale.

Tuo pačiu metu, kai jis neteko spekuliacijos skonio, nauji profesijos nemalonumai jam atėmė drąsą. Nors Romos studentai buvo ramesni už kartaginiečius, bet jie turėjo apgailėtiną įprotį apleisti savo profesorius jų neapmokėdami. Augustinas tuoj pasidarė šių niekšysčių auka: jis eikvojo laiką ir savo kalbas. Romoje kaip ir Kartaginoj konstatavo faktą, kad negali pragyventi iš savo profesijos. Ko griebtis? Ar grįžti į savąjį kraštą? Jis buvo nusivylęs, kai jam pasisiūlė netikėta laimė.

Milano savivaldybė paskelbė konkursą retorikos katedrai užimti. Būtų jam išganymas, jei ją laimėtų. Jau senai jis troško patekti į valstybinę mokyklą. Gaudamas užfiksuotą algą, nebe-

turėtų rūpintis studentų ieškojimu ir skaitytis su jų bloga valia. Tučtuojau įsirašė į kandidatų sąrašą. Bet vieno tik vertingumo pasisekimui neužteko, ne mažiau tais laikais kaip ir dabar. Reikėjo dar intriguoti. Jo draugai manichėjai tuo pasirūpino dėl jo. Jie jį karštai rekomenduoja prefektui Symmaque'ui, kurs greičiausia pirmininkavo konkursui. Augustinas laimėjo. Šypsančia likimo ironija gavo vietą tų žmonių dėka, kuriuos rengėsi apleisti, kuriuos greitai atakuos ir taip pat dėka žmogui, kurs buvo tam tikras oficialus krikščionybės priešas. Pagonas Symmaque padėjo paskirti svarbiai vietai būsimą katalikų vyskupą, argi tai ne surprizas? Bet Symmaque, kurs buvo buvęs Kartaginos prokonsulas, Romoje protegavo afrikiečius. Be to jis daleido, kad manichėjai pasiūlė savo kandidatą kaip priešingą katalikams. Šiais 384 metais prefektas pradėjo atvirą kovą su katalikybe. Paskirdamas Augustiną jis tikėjo gerai pasirinkęs.

Taigi tokios susidėjo aplinkybės, kur jo valia turėjo maža vaidmens, vedė jauną retoriką į Milaną ir net dar toliau, — ten, kur jis nenorėjo eiti, kur Monikos maldos be paliovos jį šaukė: „Ten kur aš esu, ten ir tu būsi!“ Romos apleidimo momente apie tai jis negalvojo. Jis tik suprato, kad pagaliau laimėjo materialinį savarankiškumą ir kad pasidarė įžymus valdininkas. Tuoj jis turėjo malonių tam įrodymų: Milano savivaldybės lėšomis ir imperijos vežime važiavo per Italiją į naujosios savo tarnybos vietą.

III

AMBROZIEJAUS IR AUGUSTINO SUSITIKIMAS

Išvykdamas, ir kelionės metu iš Romos į Milaną, Augustinas turėjo daugiau negu vieną kartą pakartoti Terencijaus eiles, kurias jo draugas Marcijanas jam pacitavo, kaip padrąsinimą ir patarimą, jam keliaujant Italijon:

> Ši diena, atnešanti tau naują gyvenimą, reikalauja tavyje naujo žmogaus.

Jis turėjo trisdešimt metų. Jaunatvės šėlimo laikotarpis buvo praėjęs. Amžius, nusivylimai, gyvenimo sunkenybės subrendino jo būdą. Štai jis pasidarė reikšmingas žmogus, įžymus valdininkas labai dideliame mieste, kurs buvo antroji Vakarų imperijos sostinė ir įprasta dvaro rezidencija. Norėdamas

išvengti savo karjieroj naujų nepasisekimų, turėjo pasirinkti apgalvoto elgimosi liniją.

Pirmiausia buvo atėjęs jau laikas nusikratyti manicheizmo skarmalų. Manichėjas — būtų skandalas tokiame mieste, kur daugumas gyventojų buvo krikščionys, kur dvaras buvo katalikiškas, nors neslėpiąs savo simpatijų arionizmui. Jau senai savo įsitikinimais Augustinas nebebuvo manichėjas. Jam nebuvo dėlko svyruoti dėl grįžimo į Bažnyčią, kuri oficialiai jį dar laikė katechamenų tarpe. Be abejo, jis buvo gan drungnas katechumenas, nes kartais linkdavo prie skepticizmo. Bet jis tarėsi gerai būsią, mažiausia, provizoriškai, pasilikti katalikų bendruomenėj, kurioj jį jo motina išauklėjo, iki tol, kol skaidri tikrovė išblaškys jo abejones.

Šventasis Ambroziejus tada buvo katalikų vyskupas Milane. Augustinas labai rūpinos laimėti jo palankumą. Ambroziejus buvo tikra politinė jėga, įžymi asmenybė, garsus kalbėtojas, kurio garbė spinduliavo visame romėnų pasaulyje. Jis priklausė įžymiai šeimai. Jo tėvas buvo Galų tribunolo prefektas. Jis pats konsulo titulu valdė Emilijos ir Ligurijos provincijas, kol Milano žmonės prieš jo paties valią jį išrinko vyskupu. Pakrikštytas, tapęs kunigu, gavęs šventimus vieną po kito, atsisakė nuo civilinių pareigų, tik iš paviršiaus žiūrint: vyskupiškos katedros aukštybėse visados buvo aukščiausias šalies autoritetas.

Atvykęs į Milaną, Augustinas skubėjo aplankyti savo vyskupą. Toks, kokį mes jį pažįstame, turėjo pasirodyti Ambroziejui su dideliu širdies pakilimu. Jo vaizduotė irgi buvo įkaitinta. Savo mintyje jis ėjo pamatyti literato, kalbėtojo įžymaus rašytojo, beveik kolegos. Vyskupe Ambroziejuje jaunas profesorius žavėjosi visa garbe, kurios jis siekė ir viskuo kuo tarėsi jis pats esąs. Jis vaizdavosi, kad tuojau, nežiūrint jų būvio nelygumo, laisvai jausis su dideliu asmeniu ir kad draugiškai su juo pasišnekės, kaip jam tekdavo kalbėtis Kartaginoje su prokonsulu Vindicijanu. Jis Ambroziejų dar laikė kunigu, tai yra sielų gydytoju: tarėsi jam atskleisti savo dvasinį skurdą, savo dvasios ir širdies šiurpą. Tikėjosi ir iš jo paguodos, jei ne pagydymo.

Bet apsivylė. Nors visuose savo raštuose jis su pagarbos

jausmais ir su nuoširdžiu susižavėjimu kalba apie „šventąjį Milano vyskupą“, bet leidžia nujausti, kad šis nepatenkino jo vilčių. Romos manichėjų vyskupas jį atstūmė savo kaimietiškomis manieromis, o Ambroziejus, iš dalies, jį atšaldė savo mandagumu, savo gerumu ir savo priėmimo, gal būt, nesąmoningai aukštu rezervu. „Jis mane priėmė, sako Augustinas, tėviškai ir kaip vyskupas, jis pakankamai džiaugėsi mano atvykimu: *peregrinationem meam satis episcopaliter dilixit*“.

Šis „satis episcopaliter“ turi mažo ironijos dyglio, paleisto šventojo adresu. Labai galimas daiktas, kad šventasis Ambroziejus priėmė Augustiną ne kaip pirmąjį ateivį, bet kaip savo būrio avį ir ne kaip talentingą kalbėtoją: jis jam parodė „vyskupišką gerumą“, kurio dėl pareigos negailėjo visoms savo avims. Gal būt Ambroziejus pradžioje jo nemėgo, šio afrikiečio, paskirto savivaldybiniu profesoriu per pagono Symmaque'o rekomendaciją, kurs buvo jo asmeniškas priešas. Pagal italų katalikų nuomonę nieko gero negalėjo kilti iš Kartaginos: apskritai kartaginiečiai buvo manichėjai ar donatistai, tuo pavojingesni sektantai, kad save laikė ortodoksais ir, susimaišę su tikinčiaisiais, šiuos veidmainiškai šmeižė. Pagaliau didelis viešpats, kuriuo buvo Ambroziejus, buvęs Ligurijos valdovas, imperatorių patarėjas, turėjo perskrosti tam tikra pasigailėjimo ironija šį „kalbų pardavėją“, šį jauną retoriką, dar kupiną savo pretenzijų.

Kaip ten bebūtų buvę, šventas Ambroziejus ir, nenorėdamas, Augustinui davė nusižeminimo pamoką. Ši pamoka nebuvo suprasta. Retorikos profesoriui pasiliko atminty tik vienas šio vizito atsiminimas, kad Milano vyskupas jį gerai priėmė. Bet kadangi žmogiška tuštybė tuojau pripažįsta vienašališkos reikšmės mažiausiems įžymių ar galingų žmonių avansams, tai Augustinas pajuto dėkingumo: jis pradėjo mylėti Ambroziejų beveik, tiek pat kiek juo žavėjosi, ir jį garbino dėl visiškai paprastų priežasčių. „Jis man rodėsi, sako jis, pagal žmonių nuomonę, laimingas žmogus, ir buvo garbinamas, nes buvo labjausiai iškilęs šioj žemėj“. Rezervo pastaba, kuri tuojau po to seka, naiviai išreiškia juslingo Augustino nusiteikimą: „Tik Ambroziejaus celibatas, man rodėsi, buvo jam sunki našta“.

Tuo metu Milano vyskupas galėjo iš tikro, pagal žmonių

nuomonę būti laimingas. Jis buvo labai garsus ir labai galingo Teodosijaus draugas; jis buvo nesenai užmušto jauno imperatoriaus Gracijo auklėtojas ir, nors imperatorienė Justina, atsidėjusi arijonams, intrigavo prieš jį, vis dėlto su juo buvo labai skaitomasi Valentinijaus II, jauno trylikos metų imperatoriaus taryboje, kurio pagoniška ir arijoniška aplinkuma stengėsi jį įtraukti į antikatalikišką reakciją.

Augustinas tik ką atvykęs į Milaną, prie garsių ir triukšmingų ginčių progos, galėjo pastebėti tą kreditą ir autoritetą, kuriuo naudojosi Ambroziejus.

Pora metų atgal Gracijus pašalino iš senato rūmų Pergalės statulą ir aukurą, manydamas, kad ši pagoniška emblema ir jos aplinkuma nebeturėjo pagrindo būti asamblejoje, kur daugumas buvo krikščionys. Tuo pačiu žygiu atėmė iš kunigiškų kolegijų, ypač vestališkųjų teises ir pajamas, iždo naudai panaikino kulto reikalams skiriamas asignacijas, konfiskavo šventyklų turtus ir užgynė kunigams priimti nejudamosios nuosavybės palikimus.

Buvo tai visiškas valstybės atskyrimas nuo senojo kulto. Senato mažuma su prefektu Symmaque'u priešaky protestavo prieš šį ediktą. Į Milaną buvo atsiųsta delegacija, kad įduotų imperatoriui pagonų skundus. Gracijus atsisakė ją priimti. Buvo manoma, kad jo įpėdinis Valentinijus II, būdamas silpnesnis, bus nuolaidesnis. Nauja senatorių delegacija jam įteikė prašymą Symmaque'o suredaguotą, tikrą iškalbumo gabalą, kuriuo žavėjosi ar nudavė tokį pats šventasis Ambroziejus. Ši kalba, perskaityta imperatoriškoje taryboje, padarė gilaus įspūdžio. Bet įsikišė Ambroziejus su visu savo iškalbumu. Jis reikalavo lygių teisių kiek pagonams, tiek krikščionims. Ir jis laimėjo. Pergalės statula nebuvo grąžinta į senatą, taip pat nebuvo atiduoti šventyklų turtai.

Šis katalikybės laimėjimas smarkiai paveikė Augustiną. Darėsi aišku, kad nuo šio laiko ji pasidarė valstybės religija. Be to, jis, kurs tiek pavydėjo pasaulio laimingiesiems, galėjo konstatuoti, kad naujoji religija savo šalininkams draug su tikėjimu teikė turtų ir garbės. Romoje nuo pagonų ir nuo savo draugų manichėjų buvo girdėjęs šmeižtų prieš popiežius ir jų dvasiškius. Juokavo pasaulietiškų, paveldėjimus begrobiančių,

kunigų sąskaiton. Buvo papasakojama, kad Romos Popiežius, neturtingųjų Dievo tarnas, gyveno platų gyvenimą ir kad jo stalo liuksusas rungėsi su imperatoriaus stalu. Prefektas Praetextatas, užsispyręs pagonas, piktai sakydavo Popiežiui Damazui: „Paskirk mane Romos vyskupu ir aš tuoj pasidarysiu krikščionis!"

Be abejo, paprastos žmogiškos priežastys nepajėgia nei apspręsti nei išaiškinti nuoširdaus atsivertimo. Atsivertimas dieviškas faktas. Bet žmogiškos priežastys, šiam tikslui paslaptingosios Valios tvarkomos, mažiausia, gali prirengti sielą. Augustinas, su ambicingomis mintimis, atvykęs į Milaną ir, matydamas katalikybę spindinčią tokia garbe, negalėjo pasilikti tam abejingas. Ši, iki šiol jo nemėgiama, religija pasirodė jam trijumfuojanti religija, gali būti ir naudinga.

Nors panašūs sumetimai sulaikydavo Augustino dėmesį, bet jie neturėjo jokios valdžios sąžinės srityje. Atsiversti dėl išrokavimo tinka dvaro intrigantui. O jis reikalavo visko arba nieko — ir jo akyse labjausiai reikalingas gėris buvo tai tiesos tikrumas. Nors jis nebetikėjo ir nebemanė rasti to pas katalikus, vis dėlto jis klausė Ambroziejaus homelijų. Pradžioj jis jose lankėsi, kaip gražios kalbos mėgėjas, su specialisto žmogaus pavyzdžiu smalsumu. Jis norėjo spręsti ar pašventintas kalbėtojas buvo savo reputacijos aukštumoje. Buvusio valdininko, šio valstybės vyro, kurs pirmiausia buvo veikimo žmogus, turininga ir tvirta iškalba, iš karto, pavergė lengvabūdį retoriką. Be abejo, šis Ambroziejaus pamoksluose nerado to kalbos spindėjimo ir švelnumo, kuo kadaise jį sužavėjo manichėjas Faustas; bet jie jį patraukė savo perveriančiu ir jaudinančiu akcentu. Tačiau, nors mėgo jo klausytis, bet ir toliau neigė jo skelbiamą doktriną.

Paskiau palengva ši doktrina spraudėsi į jo mintis: jis pastebėjo, kad ji daug rimtesnė negu iki šiol jis manė, mažiausia, kad ji yra gintina. Ambroziejus įvedė Italijon Rytų egzegetinį metodą. Jis šventajame Rašte rado alegoriškų prasmių, tai dorinančių, tai gilių, visados patenkinančių galvojančią dvasią. Augustinas, linkęs į subtilumą, labai mėgo šiuos sumanius aiškinimus, kartais, net dirbtinus. Biblija jau neatrodė jam absurdiška. Pagaliau, nemoralumus, kuriuos manichėjai prikišda-

vo šventosioms knygoms, Ambroziejus pateisindavo istoriškais išvedžiojimais: ką dabar Dievas draudžia, tą galėjo leisti seniau, atsižvelgdamas į tų laikų papročius. Tačiau jei Biblija nebuvo nei absurdiška nei priešinga dorovei, tai tuo jijam dar nebuvo teisinga. Augustiną kankino abejonės.

Jis troško, kad Ambroziejus jam padėtų nuo jų išsivaduoti. Daug kartų jis mėgino su juo pasikalbėti. Bet Milano vyskupas buvo labai užimtas asmuo! — „Man nebuvo galima jį sulaikyti tiek, sako Augustinas, kad pasikalbėčiau apie tai, kuo sielojaus, atskirtas nuo jo ausų ir nuo jo lūpų, tų žmonių minios, kurie jį vargino savo reikalais ir kurių vargais jis sielojos. Tą truputį laiko, kai nuo jų būdavo laisvas, sunaudodavo valgymui, kad kūno jėgas atstatytų ir skaitymui, kad sielą atgaivintų. Bet, kai jis skaitydavo, jo akys bėgdavo iš puslapio į puslapį, jo širdis atsiverdavo, kad juos suprastų, ilsėdavos tik jo balsas ir lūpos. Dažnai man atsitikdavo, kai atvykęs jį lankyti (nes visi galėdavo pas jį užeiti iš anksto nepranešę), rasdavau tyliai beskaitantį ir niekad kitokį. Atsisėsdavau ir, pasilikęs ilgą laiką nė žodžio netardamas *(kas drįstų sutrukdyti tiek įsigilinusį skaitytoją?)* išeidavau, galvodamas, kad šiose trumpose valandėlėse, kuriose išsivaduodavo nuo tokio svetimų reikalų triukšmo, kiekvienas naujas sutrukdymas būtų nelaimė. *Gal būt, taip pat bijojau, kad atydus ir nepatogus klausytojas, kokioje nors tamsioje vietoje jo nesukirsčiau ir nepriversčiau jį tai išaiškinti ar susiginčyti dėl keleto sunkesniųjų klausimų* — ir kad tuo neatimčiau laiko, kurį jis buvo paskyręs kitų veikalų skaitymui... *Be to, kokia būtų bebuvusi jo veikimo intencija, ji galėjo būti tik gera, tiek aukštos dorovės žmoguje...*"

Nebūtų galima sąmojingiau ir ironiškiau komentuoti šventojo Ambroziejaus elegsį, atžvilgiu į Augustiną. Kai jis rašė šias eilutes, įvykiai, apie kuriuos kalba, buvo jau tolimoje praeityje. Jis jau krikščionis, jis vyskupas; jis dabar supranta jau tą, ko tada dar negalėjo suprasti. Jis gerai jaučia savo gilumoje, kad jei Ambroziejus buvo jam neprieinamas, tai todėl, kad jisai, Augustinas, nebuvo subrendęs tikinčiuoju pradėti vaisingas diskusijas: jam stigo dar širdies ir dvasios nusižeminimo. Bet tada jis kitaip į dalyką žiūrėjo ir iškentėjo šiokio tokio skausmo, jau nekalbant apie tariamą vyskupo indiferentiškumą.

Išsivaizduokime jauną šių dienų rašytoją, pakankamai tikintį savo vertingumui, bet neramų dėl savo ateities, ateinantį prašyti patarimų pas įžymų senesnįjį literatą: to šiek tiek yra Augustino žygyje prie Ambroziejaus, išskyrus tik tai, kad čia dalykas daug reikšmingesnis, nes tai ne literatūros, bet sielos išganymo klausimas. Tame laikotarpy, kai teiraudavos pas Ambroziejų net šventuose dalykuose, žiūrėdavo į jį kaip į kalbėtoją, tai yra kaip į vyresnįjį konkurentą... Jis įeina. Jį, *kaip ir visus,* nepranešdami, įleidžia į didelio žmogaus kabinetą. Šis neatsitraukia nuo savo skaitymo, kad jį priimtų, net netaria jam nė vieno žodžio...

Ką Milano miesto retorikos profesorius galėjo galvoti apie tokį priėmimą? Tą galima aiškiai įskaityti tarp *Išpažinties* eilučių. Jis manė, jog Ambroziejus kaip vyskupas buvo atsakingas dėl sielų išganymo ir stebėjosi kaip vyskupas, nors didžiausias būtų viešpats, neskubėjo jam teikti dvasinės pagalbos. Ir, kadangi jis dar nepažino krikščioniškos meilės, tai tarėsi, kad Ambroziejus manė neprilygstąs jo jėgos dialektikui ir, kad, be to, mažai pažino šv. Raštą (iš tikro dėl staigaus jo išrinkimo vyskupu, jis turėjo greitosiomis įsigyti tam reikalingo mokslo). Iš to, kad jis atsisakydavo nuo ginčių, Augustinas padarė išvadą, kad taip jis elgdavosi dėl baimės būti sukirstu.

Šventasis Ambroziejus matė, kas vyko katechumeno dvasioje. Jis per aukštai stovėjo, kad rūpintųsi skurdžiais savimylos įžeidimais. Savo pareigose jis buvo visas visiems ir būtų laikęs save nusikaltusiu krikščioniškai lygybei, jei ypatingai būtų Augustinu susirūpinęs. Jei trumpi pašnekesiai su jaunu retoriku atidengė jam kelius jo charakterio bruožus, tai, gal būt, neturėjo apie jį labai geros nuomonės. Šis exaltuotas afrikiečio temperamentas, šis neapibrėžtumas sieloje, šios bergždžios melancholijos, šis nuolatins abejojimas dėl tikybos, visa tai galėjo tik nepatikti Ambroziejui, šiam pozityviam romėnui, buvusiam valdininkui, įpratusiam prie įsakinėjimo.

Kaip bebūtų buvę, Augustinas vis dėlto neleido sau padaryti nors mažiausį priekaištą Ambroziejaus adresu. Priešingai, visur jį garbina, nuolatos jį cituoja savo raštuose, atsiremia jo autoritetu. Jį vadina „savo tėvu". Vis dėlto vieną syk, dėl dva-

sinės vienatvės, kurioje radosi Milane, išspruko kuklus skundas, kurs lietė Ambroziejų. Prisiminęs, su kokiu karščiu tada jis ieškojo tiesos, priduria: „Būtų radęs manyje klusniausį ir geriausiai nusiteikusį mokinį, *jei būtų atsiradęs kas mane moko*“.

Šis sakinys, kurs sudaro kontrastą su tiek Išpažintyj randamų pagyrimų šv. Ambroziejui, yra tikros tiesos ekspresija. Nors Dievas pasinaudojo Ambrozieju Augustinui atversti, tai, gal būt, Ambroziejus asmeniškai nieko ar daug ko nepadarė šiam atsivertimui.

IV

JUNGTUVIŲ PROJEKTAS

Beartėjant Augustinui prie tikslo, rodosi, priešingai, jis tolsta nuo jo. Tokie yra paslaptingi Dievo žygiai, kurs pagauna sielas kaip vagis: jas ištirpdo netikėtai. Iki dienos aušros, kurioj Kristus ateis jo pasiimti, jis prislėgtas pasaulio ir žemiškų reikalų.

Nors Ambroziejaus homelijos paskatina jį pagalvoti apie krikščionybę, šią didelę istorijos tikrovę, bet jam spindi dar tik neaiškūs spinduliai. Jis atsisakė nuo paviršutiniško skepticizmo, dar jokiam tikrumui netikėdamas. Jis pasiduoda savotiškos rūšies agnosticizmui, sudarytam iš dvasios tinginystės ir apsivylimo. Kai jis nusileidžia į savo sąžinės gelmes, tai randa ten tikėjimą į Dievo buvimą ir Apvaizdą, susidedantį iš atitrauktų sąvokų, kurių jis nepajėgia paversti gyvomis. Bet kuriems galams tiek galvoti apie Tiesą ir apie Aukščiausį Gerį! Pirmiausia pradėkime gyventi!

Dabar, kai jo ateitis užtikrinta, jis rūpinas savo gyvenimui laimėti ramybę. Jis jau nebeturi didelių ambicijų. Svarbiausia dabar susidaryti sau ramų ir malonų gyvenimą, pasakytume beveik buržuazinį gyvenimą. Nors kuklus dabartinis jo būvis, bet jo jam pakanka: jis skuba juo naudotis.

Štai vos tik įsitaisęs Milane, atkviečia iš Afrikos savo meilužę ir savo sūnų. Nusisamdė butą namuose, išeinančiuose į sodą. Savininkas, kurs jame negyveno, leido naudotis visais

kambariais. Namas — Išminčiaus svajonė! Sodas — Virgilijaus šaly! Profesorius Augustinas turėjo būti laimingas! Netruko jo motina čia atvykti. Paskui palengva visa afrikietiška šeima pasinaudojo jo vaišingumu: Navigijus, jo brolis, jo du brolėnai, Rustikas ir Lastidijonas, jo draugas Alypijus, kurs negalėjo su juo persiskirti ir, gal būt, taip pat Nebridijus, kitas jo iš Kartaginos draugų.

Visai tai gerai atitiko to laikotarpio papročiams. Jo neturtingiems giminėms Milano miesto retorikas rodėsi turįs spindinčią situaciją, jis turėjo santykių su įžymiais asmenimis, stovėjo arti imperatoriško dvaro protekcijų ir turtų šaltinio: tuojau atvyko šeima, kad pasiduotų jo globai ir pasinaudotų jo nauja laime ir jo kreditu. Pagaliau, afrikiečių ir rytiečių kilnojamasi visados vykdavo panašiu būdu. Pakanka, kad vienam pasiseka: tuojau jis sudaro aliejaus tašką.

Šio nedidelio afrikietiško narvelio svarbiausias asmuo buvo, be abejo, Monika, kuri paėmė namų moralinę ir materialinę vadovybę į savo rankas. Ji nebuvo labai pasenusi, — turėjo tik penkiasdešimt keturius metus, — bet ji labai brangino savo tėvynę. Jei ji ją apleido ir neišsigando ilgos kelionės nuovargio, tai turėjo būti tam rimtų priežasčių. Vargas, į kurį įkrito po savo vyro mirties, negalėjo būti vyriausia priežastimi. Ji Thagastėje turėjo dar šiek tiek turtų: bendrai ji dar galėjo pragyventi. Tikrieji jos išvykimo motyvai visiškai kitos tvarkos. Pirmiausia ji aistringai mylėjo savo sūnų, kad negalėjo be jo apsieiti. Prisiminkime šiuos Augustino tiek jaudinančius žodžius: „Daug labjau negu kuri kita motina, ji mėgo mane laikyti šalia savęs“. Paskui ji norėjo jį išgelbėti. Ji tvirtai tikėjo, jog tai buvo jos uždavinys šiame pasauly.

Nuo šio meto ji jau nebėra Patricijaus našlė, ji jau šventoji Monika. Gyvendama kaip vienuolė, ji pasnikavo, meldėsi ir save kankino. Nuolatos apgalvodama Šv. Raštą, ji išplėtojo savy dvasinės tikrovės jausmą, iki tokio laipsnio, kad nustebins ir patį Augustiną. Ji turėdavo vizijų ir gal būt ekstažių. Keliantis iš Kartaginos į Ostiją, laivą, kuriame ji plaukė, ištiko audra. Pavojus buvo baisus ir plaukėjai nebeslėpė savo neramumo. Bet Monika drąsiai juos stiprino: „atvyks jis į uos-

tą sveikas ir išgelbėtas! Dievas, tikrino ji, jam suteikė savo apsaugą!"

Savo krikščioniškame gyvenime ji pažino dieviškesnių momentų, bet šis buvo herojiškiausias. Blaiviame papasakojime Augustinas vaizduoja šią sceną: štai sena moteriškė guli ant tilto, tarp pusiau mirusių dėl nuovargio ir baimės keleivių ir staiga ji numeta antklodę, pakyla prieš pašėlusią jūrą ir, su netikėta ugnimi išbalusiame veide, taria jūrininkams: „Ko jūs bijote? Mes nuvyksime! *Aš esu tikra!"* Gražus tikėjimo veiksmas!

Šioje iškilmingoje minutėje, kurioj išvydo mirtį tiek arti, ji turi aiškų savo likimo paskyrimą: ji su visišku tikrumu žinojo, kad jai skirta išgelbėti savo sūnų, neatsižvelgiant į viską, nežiūrint bangų pašėlimo, prieš pačią jo širdį.

Nurimus šiam didingam triukšmui, liko jai tikruma, kad vėliau ar anksčiau Augustinas pakeis savo gyvenimo kryptį. Jis buvo paklydęs, jis pats savęs nepažino. Šis retoriko amatas buvo jo nevertas. Laukų Viešpats jį pasirinko dideliu savo darbininku. Jau senai Monika nujautė, kad Bažnyčioje Augustinas turės nepaprasto vaidmens. Kam eikvoti savo talentą ir savo protą kalbų pardavinėjimui, kai reikia pulti erezijos, nušviesti, kai donatistai plėšia iš katalikų afrikietiškas bazilikas? Juk kas yra, nors ir įžymiausias retorikas prieš vyskupą, valstybių globėją, imperatorių patarėją, atstovaujantį Dievą šioj žemėj? Augustinas galėjo tuo viskuo būti. Ir jis užsispyrė savo klaidose! Reikia padvigubinti pastangas ir maldas, kad jį išvaduotum. Jai pačiai buvo tai brangiausia motiniška svajonė. Pagimdyti Jėzui Kristui vieną sielą, — ir dar rinktinę sielą, kuri savo keliu išgelbės begalinį sielų skaičių, — ji tik tam ir gyveno. Štai kodėl, ant laivo tilto, beblaškomo pašėlusių bangų ir viesulo sūkurių, ji tarė jūrininkams: „Ko jūs bijote? Mes nuvyksime! Aš esu tikra!.."

Milane vyskupui Ambroziejui ji buvo pavyzdinga parapijonė. Ji klausė visų jo pamokslų, buvo „prisiglaudusi prie jo lūpų, kaip prie gyvojo vandens šaltinio, kurs trykšta iki amžinojo gyvenimo". Tačiau neatrodo, kad didysis vyskupas geriau suprato motiną negu sūnų: jis neturėjo laiko. Jam Moni-

ka buvo gera Afrikos moteris, gal šiek tiek keista savo dievotume ir besilaikanti kai kurių prietarų. Pavyzdžiui, ji pagal Kartaginos ir Thagastės paprotį ir toliau tebenešė į kankinių kapus duonos ir vyno pintines. Kai ji su savo pintine atvyko prie vienos Milano bazilikos vartų, tai sargas uždraudė jai toliau eiti, remdamasi uždraudimu vyskupo, kurs viešai pasmerkė tokią praktiką, kaip pagonybės liekaną. Monika liovėsi nešioti tą pintinę, kai tą Ambroziejus uždraudė: Ambroziejus jos akyse buvo Apvaizdos skirtas apaštalas, kurs atves jos sūnų į išganymo kelią. Vis dėlto jai nebuvo lengva atsisakyti nuo savo šalies papročio. Bet ji save nugalėjo.

Ambroziejus žinojo apie jos paklusnumą, jos nuolankumą ir apie jos gailestingumą. Netikėtai sutikęs jos sūnų, jį pasveikino beturintį tokią motiną. Augustinas, dar mėgstąs žmonių pagyrimus, laukė, kad ir jam Ambroziejus pasakys komplementą. Bet šis jo nepagyrė, — ir, gal būt, jis pasijuto užgautas.

Jisai irgi buvo labai užimtas: jis neturėjo laiko pasinaudoti vyskupo dievotais pamokymais. Jo profesija ir jo santykiai užimdavo visą dieną. Rytais skaitė savo kursą. Popietinis laikas buvo paskirtas draugiškiems vizitams ir žygiams prie įžymių asmenų, kuriuos stengės palenkti savo ar savo artimųjų naudai. Vakarais rengdavosi rytinėms pamokoms. Nežiūrint šio triukšmingo ir tiek pripildyto gyvenimo, kurs, rodos, tenkino visas jo ambicijas, jis negalėjo nutildyti savo pasilgusios širdies riksmo. Tikrovėje jis nebuvo laimingas.

Pirmiausia abejotina, kad Milanas būtų jam labjau patikęs negu Roma. Jis čia kentėjo nuo šalčio. Milano žiemos esti gan smarkios, ypač viduržemiai, kai iš kanalų ir iš miestą apsupančių pelkių kilo tiršti rūkai. Alpių sniegai čia pat netoliese. Šis drėgnesnis ir šaltesnis negu Romoj klimatas nebuvo sveikas jo krūtinei. Dažnai užimdavo jo gerklę: turėdavo pertraukti savo deklamacijas — tai pražutinga būtenybė žmogui, kuriam kalbėjimas buvo profesija. Tas tiek dažnai pasikartodavo, kad jam kilo klausimas, ar ilgai jis galės tesėti. Jis jautė verčiamas atsisakyti nuo savo profesijos. Tada nusivylimo valandose atsisakydavo nuo visų jaunatvės troškimų: nusivylęs, nebylis retorikas įstos į imperijos administraciją.

Mintis vieną dieną tapti provincijos gubernatorium jo per daug negąsdino. Koks jam smūgis! — Taip, bet tai išmintis! — atsakydavo prasto patarimo balsas, kurio susigundoma paklausyti, kai pradedama abejoti dėl pačio savęs.

Draugiškumas, kaip visuomet, malšindavo Augustino juodąsias mintis. Šalia savęs jis turėjo „savo širdies brolį", ištikimąjį Alypijų ir taip pat Nebridijų, šį jaunuolį, tiek aistringą metafizinėms diskusijoms. Nebridijus apleido Kartaginos priemiesty savo turtingą dvarą ir savo mylimąją motiną, vien todėl, kad tiesai rasti gyventų su Augustinu. Romanijanas irgi buvo čia, bet jau dėl mažiau neinteresuotų motyvų. Thagastės mecenatas smuko dėl tuščio išlaidumo. Galingas priešas, kurs iškėlė jam bylą, veikė jo pražūčiai. Romanijanas atvyko į Milaną, kad apsigintų prieš imperatorių ir gautų paramos pas didžiuosius dvaro ponus. Ir taip jis uoliai lankė Augustiną.

Šalia šio nedidelio tautiečių būrelio retorikos profesorius turėjo spindinčių pažinčių miesto aristokratijoj. Jis ypač buvo susigyvenęs su šiuo Manliju Teodoru, kurs išgarsino poetą Klaudijų, ir kuriam pats dedikavo paskui vieną savo knygų. Šis turtingas žmogus, buvęs Kartaginos prokonsulas, kur be abejojimo buvo susitikęs Augustiną, gyveno pasitraukęs į kaimą, skirdamas savo laiką graikų filosofų, ypač platonikų, studijavimui ir vynuogių bei alyvų auginimui.

Čia kaip ir Thagastėje, šiose gražiose vilose, pastatytose ant Italijos ežerų krantų, Monikos sūnus dar kartą atsiduodavo gyvenimo malonumams: „Mėgau laimingą gyvenimą", visiškai nuoširdžiai prisipažįsta. Labjau, negu kada nors, jautėsi epikuriečiu. Jei nebūtų jautęs anapusinio gyvenimo, tai žemiškajam būtų atsidavęs be rezervų. Bet kai būdavo Manlijaus Teodoro svečias, prieš besijuokiančius Komo ežero kalnus, kurie veržėsi į aukštuosius valgomojo kambario langus, tai svajodavo tik apie aną pasaulį. Jis sau sakydavo: „Kam trokšti negalimo? Tiek maža reikia žmogiškai sielai pripildyti." Jį švelniai gadino jaudinančios liuksuso ir turtingo gyvenimo pagundos. Jis darėsi panašus pasaulio žmonėms, kuriuos tiek puikiai sugebėjo žavėt savo iškalba.

Kaip visų laikų pasaulio žmonės, šios netolimos barbarų aukos, iš savo menko kasdieniško laimingumo padarė užtvarus

prieš visokią žeidžiančią ar liūdninančią tikrovę, be atsakymų palikdami esminguosius klausimus, net jų nekeldavo ir sau sakė: „Turiu gražių knygų, gerai apšildomą namą, gerai stilizuotų vergų, gražiai dekoruotą pirties salę, malonią karietą: gyvenimas malonus. Netrokštu kitokio. Ir kuriem galui? To man pakanka." Augustinas dabar, kai maža tegalvojo, pagautas lengvų malonumų, troško panašėti šiems žmonėms, būti vienu jų. Bet, kad tokiu pasidarytų, reikėjo aukštesnės tarnybos negu retoriko, pirmiausia — tinkamo elgimosi, viso išviršinio regularumo, kurio pasaulis reikalauja. Tokiu tai būdu palengva jame įsigyvena vedybų idėja.

Jo meilužė buvo vienintelė kliūtis šiam projektui: jis nuo jos kratėsi.

Įvyko visa namų drama, kurią jis stengiasi paslėpti, bet kuri turėjo jam būti labai skaudi, sprendžiant pagal skundus, kurie nejučiomis prasiveržia per kelius trumpus, tarsi, savęs besigėdinčius sakinius. Šioje dramoje Monika buvo svarbiausias veikėjas, bet, greičiausia, ir Augustino draugai čia suvaidino savo roles. Be abejojimo, jie įrodinėjo retorikos profesoriui, kad laikydamas šalia savęs konkubinę, kenkė savo autoritetui ir savo ateičiai. Bet Monikos reikalavimai buvo aktualesni ir visiškai kitos vertės.

Pirmiausia, buvimas šalia jos svetimosios, kuri buvo jos sūnaus meilužė, žeidė jos motinišką kilnumą ir krikščionišką sąžinę. Nors ir platūs buvo namai, kur gyveno afrikietiškas narvelis, bet susidurimai tarp svečių buvo neišvengiami. Paprastai tarp uošvės ir marčios įvyksta konfliktai ūkio vedimo klausimuose. Bet kokiuose santykiuose galėjo būti Monika su moterimi, kuri net nebuvo jos marti ir kurią ji laikė neteisėtai įsibrovusia. Ji nemanė jungtuvėmis sureguliuoti savo sūnaus santykius: ši moteris buvo per daug žemo luomo. Gražu būti šventąja, bet reikia nepamiršti, kad ji yra dvariškio našlė ir kad miešččioniška, save gerbianti, šeima neįsileidžia į savųjų tarpą pirmosios pasipinusios po kojų. Bet šie sumetimai Monikai turėjo antraeilės reikšmės. Vienintelis tikras motyvas, kurs veikė jos dvasią, buvo tas faktas, kad ši moteris sulaikė Augustiną nuo atsivertimo. Dėl jos, — Monika tai gerai matė, — jis nuolatos atidėliojo savo krikštą. Ji buvo nuodėmės grandis,

nešvari praeitis, kurios sunkumas jį dusino: reikėjo jį nuo to išvaduoti kaip galima greičiau.

Įsitikinusi, jog tai jos svarbiausias uždavinys, nuolatos stengėsi juos išskirti. Pagaliau, kad jį pastatytų prieš įvykusį faktą ėmė jam ieškoti sužieduotinės, dar su gražiu užsidegimu, kurio paprastai motinos parodo tokioje medžioklėje. Ji rado mergaitę, kuri atitiko, kaip sakoma, visiems reikalavimams, ir kuri galėjo patenkinti visas Augustino viltis: ji turėjo pakankamą pasogą, kad nebūtų vyrui našta. Jos pasogas sujungtas su profesoriaus alga porai žadėjo malonų aprūpintą gyvenimą. Pažadai buvo padaryti iš abiejų pusių. Augustinas moraliniame išsiblaškyme, kuriame tada buvo, leido motinai veikti šių jungtuvių naudai. Kaip geras valdininkas jis tam pritarė, nes manė, jog jau atėjo laikas susitvarkyti.

Reikia skirtis. Kaip šis vargšas sutvėrimas, kurs jam tiek metų buvo ištikimas, sutiko su šiuo negarbingu išsiuntimu? Koks buvo atsisveikinimas tarp vaiko Adeato ir jos motinos? Kaip pagaliau pats Augustinas sutiko su ja persiskirti? Dar kartą, šią skausmingą dramą jis norėjo paslėpti dėl gerai suprantamos gėdos. Aišku, jis jau nebuvo labai įsimylėjęs į savo meilužę, bet buvo su ja sujungtas pasilikusiu švelnumu ir pasidalytais geiduliais. Jis apie tai kalba gailesčiu degančiais sakiniais: „Kai nuo manęs buvo atplėšta mano pašonė, todėl, kad ji trukdė man jungtuves, ta, su kuria jau senai buvau įpratęs miegoti, ten, kur mano širdis buvo susijusi su jos širdimi, ji sprogo ir aš nešiojau savo kraują su mano žaizda." Sakinys nušviečia tuo pačiu metu, kai dega: Ten kur mano širdis buvo susijusi su josios širdimi, — *cor ubi adhaerebat...*" Bet jis vis dėlto prisipažįsta, kad jų susijungimas jau nebuvo pilnas, nes jau daugelis dalykų juodu skyrė. Nors jo meilužės siela tebebuvo ta pati, bet jojo siela buvo persimainiusi: gražu dar buvo mylėti, bet jis jau toli buvo nuo jos.

Kaip ten bebūtų, ji šiose aplinkybėse pasirodė nuostabi, ši apleistoji, ši nelaimingoji, kuri buvo laikyta neverta Augustino. Ji buvo krikščionė: gal būt, ji nujautė (mylinti moteris gali turėti tokių nujautimų), kad čia glūdi ne vien tik brangios būtybės išganymo klausimas, bet ir dieviškos pasiuntinybės reikalas, kuriam jos mylimasis buvo skirtas. Ji pasiaukojo,

kad Augustinas pasidarytų apaštalas ir šventasis, — didelis Dievo tarnas. Ji grįžo į savąją Afriką ir, kad įrodytų, kad ji dovanoja ir taip pat jo nepamiršta, pasižadėjo gyventi susivaldyme: „ta kuri miegojo“ su Augustinu negalėjo būti kito vyro žmona.

Nors ji iš žemo būvio buvo kilusi, šiame momente nelaimingoji buvo didelė. Jos sielos kilnumas pažemino Augustiną ir net pačią Moniką, kurį greit buvo nubausta dėl pasidavimo skurdiems išrokavimams; ji, šventoji, jiems buvo perdaug nuolaidi. Meilužei išvykus, Augustinas kentėjo dėl vienatvės: „Man rodėsi, sako jis, kad tai man bus beribis skurdas netekti moters glamonėjimų“. Jo sužieduotinė buvo dar per jauna: ją galėjo vesti tik po dviejų metų. Kaip iškęsti iki to laiko? Augustinas nesvyravo: jis pasirinko naują meilužę.

Monikai buvo tai bausmė, žiaurus nusivylimas dievotose intencijose. Veltui daug gero tikėjosi iš šių artimų jungtuvių, Dievo tylėjimas jai liudijo, kad ji pasirinko klaidingą kelią. Ji maldavo vizijos, ženklo, kurs jį persergėtų: ji nebuvo išklausyta.

„Taigi, sako Augustinas, mano nuodėmės daugėjo.“ Nepasitenkino pats nusidėdamas, jis dar kitus gundė. Net moterystės srityje jis laimėjo šalininkų. Taip jis suklaidino gerąjį Alypijų. Šis nekaltai susilaikė nuo moterų, nors pirmoje jaunatvėje, sekdamas visus, ragavo meilės džiaugsmų, — bet nerado juose jokio malonumo. Bet Augustinas su tokiu karščiu gyrė jungtuvinius džiaugsmus, kad įgijo noro taip pat pabandyti, „nugalėtas ne geidulio žavingumu, *bet smalsumo*“. Alypijui jungtuvės bus filosofinės ir sentimentalinės patirties rūšis.

Štai visiškai moderniški išsireiškimai, kad išreikštum labai senus sielos nusiteikimus. Tikrovėje šie jaunuoliai, Augustino draugai ir pats Augustinas, ryškiu būdu panašūs, tai jau tolimai generacijai, kurie gal būt pasilaikys sau puošnų vardą: *inteligentai,* kurį patys sau yra davę.

Kaip ir mes, šie jauni Afrikos lotynai, pagoniškų retorikų ir filosofų mokiniai, tikėjo tik idėjoms. Arti tvirtinimo, kad tiesa yra neprieinama, bet vis dėlto nemanė, kad bergždžias jos ieškojimas yra graži rizika, mažiausia, aistringas žais-

mas. Šis žaismas sudarė jiems visą gyvenimo kilnumą ir vertingumą. Nors jie turėjo pasaulietiškos ambicijos, bet, tikrovėje, jie niekino viską, kas nebuvo grynoji mintis. Jų akims pasaulis buvo bjaurus, veikimas — žeminąs dalykas. Jie buvo užsidarę išminčiaus sodo ideale, „filosofo kertelėj“, kaip jie sakydavo, ir pavyzdžiai kilnojo visus uždangalus, kur tik galėjo rastis aštrios tikrovės. Tai kas juos skiria nuo mus, tai tas, kad jie daug mažiau turėjo sielos sausumo, su tuo pačiu visu pedantizmu, bet tiek nuoširdžiu pedantizmu! Jie save išgelbės sielos kilnumu, širdies jaunatve. Jie mylisi tarp savęs, baigs gyvenimo meile ir įėjimu su juo į kontaktą. Nebridijus atvyksta iš Kartaginos į Milaną, apleidžia savo motiną ir šeimą, apleidžia įžymius interesus, ne vien tik kad filosofuotų su Augustinu, bet kad ir gyventų su draugu. Nuo šio meto, jie galėjo praktikuoti šiuos psalmės žodžius, kuriuos Augustinas su tokia švelnia iškalba komentavo savo vienuoliams: „Štai yra gera ir saldu broliams gyventi po tuo pačiu stogu.“

Tai ne tuščia hipotezė: jie turėjo tikrą intenciją įsteigti savos rūšies pasaulietišką vienuolyną, kur vienintelė taisyklė būtų tiesos ir laimingo gyvenimo ieškojimas. Turėjo jį sudaryti maždaug dešimt viengungių. Ką turėjo, viską būtų bendrai daliniesi. Turtingiausieji, kaip kad Romanijanas, žadėjo bendruomenei atiduoti visus turtus. Bet moterų klausimas suardė šį naivų projektą. Pradžioj jų buvo nepasiklausta ir galimas daiktas, kad jos atsisakė stoti vienuolynan su savo vyrais, o vedusieji baidėsi pačios atsiskyrimo idėjos. Ypač Augustinas, kurs rengėsi vestis, prisipažino, kad niekados jis neturės tokios drąsos. Buvo taip pat pamiršta, kad visa jo šeima tik iš jo gyveno. Ar galėjo jis apleisti savo motiną, savo vaiką, savo brolį ir savo pusbrolius.

Jis draug su Alypiju ir Nebridiju nuoširdžiai apgailėjo, kad ši graži vienuoliško gyvenimo svajonė nerealizuojama: „Mes buvome, sako jis, trys alkanos burnos, kurios atsiverdavo tik bendro skurdo pareiškimui, ir, kurios iš Tavęs, mano Dieve, pažymėtam laike laukė savo maisto. Ir visuose kartumuose, kurių Tavo gailestingumas mums teikė dėl mūsų pasaulietiškų darbų, norėdami išvysti mūsų kentėjimų galą, ma-

tėmė tik tamsybes. Ir dejuodami atsigręžiame ir tariame: kiek dar laiko tas tęsis?.."

Kartą susidurimas su nereikšmingu banališku faktu dar žiauriau davė pajusti jų intelektualinį skurdą.

Augustinas, kaip miesto retorikas, turėjo pasakyti oficialią imperatoriui panegiriką. Buvo naujųjų metų pradžia: visas miestas džiaugėsi. Tačiau jis buvo nusiminęs, turėdamas sąmonę, kad pasakė daug melo, ir ypač kad jautėsi nelaimingas. Jo draugai jį lydėjo. Staiga, pereidami gatvę, pastebėjo visiškai girtą elgetą, kurs buvo pašėlusiai linksmas. Tokiu būdu šis žmogus buvo laimingas! Kelių centų pakako visiškam laimingumui, kai jie, filosofai, nežiūrint didžiausių pastangų ir viso jų mokslo, bergždžiai ieškojo laimės. Be abejo, girtuoklis nusiblaivęs jausis nelaimingesnis negu buvo. Ką tai reiškia, jei ši skurdi laimė, kad ir iliuzinė, gali iki tokio laipsnio egzaltuoti vargšę būtybę, pakelti ją virš jos pačios! Mažiausia, šią minutę jis praleido visiškai laimingai. Ir Augustinui atėjo pagunda gyventi taip kaip elgeta, nusikratyti savo filosofiškos tuštybės, — ir pradėti gyventi visiškai paprastai, nes kartais gyvenimas yra geras.

Bet instinktas stipresnis negu ši aistra jam sakė: „*Yra kitas dalykas!* — Jei tai būtų tiesa? — Gal būt tu galėtum tai žinoti." Ši mintis be paliovos jį kankino. Su užsidegimo ir nusivylimų ritmu pradėjo ieškoti to „kito dalyko".

V

KRISTUS SODE

„Ak aš buvau laikui naikinti ir būti jo sunaikintu:" šiuose keliuose tiek suglaustuose ir tiek stipriuose žodžiuose galima reziumuoti visą Augustino sielos krizę, kuri jį ištiko. Nebesiblaškyti tuščių dalykų daugybėje, nebesiamžinti minutėse, kurios praeina, bet susitelkti, išsivaduoti nuo išsiblaškymo, kad susitelktum nesugriaunamybėje ir amžinybėje; sutrupinti senojo vergo grandinius, kad pražystum laisvėje, mintyje ir meilėje: štai išganymas, kurio jis trokšta. Jei tai dar nėra krikščioniškas išganymas, bet jis jau randasi kelyje, vedančiame į jį.

Galima būtų pasitenkinti nubrėžimu jo atsivertimo savo-

tiškos rūšies grafiško idealo, suglausti į tvirtą grandį priežastis, kurios privedė prie tikėjimo veiksmo: jis pats, gal būt, perdaug pasidavė šiai tendencijai savo *Išpažintyje.* Tikrovėje, atsivertimas vidaus faktas, kurs laisvas nuo visokios racionalinės drausmės. Prieš pasireikšdamas šviesoje, jis ilgai rengiasi tamsiose sielos gelmėse, kurias dabar vadinama pasąmone. Nieks labjau nepergyveno savo idėjų, kaip Augustinas šiame savo gyvenimo momente. Jis jas paėmė, apleido, vėl susigrąžino, užsispyręs savo nusivylusioje pastangoje. Jose atsispindi, be tvarkos, jo sielos bangavimas, kurs sudrumstė gilumas. Ir tačiau nereikalinga, kad šis vidaus faktas būtų aštrioje kontradikcijoje su logika. Galva neturi trukdyti širdžiai. Pas būsimąjį tikintįjį, lygiagretis žygis įvyko jausmų ir minties tvarkoje. Nors mes negalime atvaizduoti žingsniavimo tai pirmyn, tai atgal, sekti visados laužytą liniją, tačiau, mažiausia, galime paženklinti svarbiausius tarpsnius.

Prisiminkime Augustino dvasios būvį, kai jis atvyko į Milaną. Jis buvo skeptikas, to skepticizmo, kurs laiko bergždžiu visokį galvojimą apie daiktų pagrindus ir kuriems mokslas tik artimas ar tik panašus tiesai. Neaptartas deistas Kristuje matė tik išmintingą žmogų, vieną iš išminčių. Jis tikėjo Dievui ir Jo Apvaizdai: nors buvo palinkęs į racionalizmą, tačiau pripažino dievišką intervenciją žmogiškuose dalykuose, — stebuklą: tai reikšmingas taškas, kuriuo jis skyriasi nuo moderniškųjų.

Paskui jis klausė Ambroziejaus pamokslų. Biblija nebeatrodė jam absurdiška ir priešinga moralybei. Ši egzagėzė tai alegoriška, tai istoriška, apskritai buvo priimtina geroms dvasioms. Bet kas ypač Augustiną paveikė, tai šv. Rašto išmintis ir praktiškas gyvenimas. Gyveną pagal krikščionišką įstatymą buvo ne vien tik laimingi žmonės, bet kaip pasakytų Paskalis, geri vaikai, geri susijungę, geri šeimos tėvai, geri piliečiai. Jis pradėjo įtarti, kad šis gyvenimas, tik įprasmintas iš aukšto, yra pakeliamas. Tai panašiai kaip tautoms garbė kasdieninė duona, taip individui pasiaukojimas, pakyląs aukščiau šio pasaulio, yra vienintelė priemonė gyventi pasaulyje.

Tokiu būdu Augustinas palengva taisė klaidingas idėjas, kurias jam manichėjai buvo įkalę liesdami katalikybę. Jis pri-

sipažįsta, kad ją atakuodamas, jis „puolė gryną savo kūniškos vaizduotės chimerą". Tačiau jis pergyveno daug skausmo, besikratydamas nuo manichėjų prietarų. Blogo problema jam pasiliko neišsprendžiama be manicheizmo. Dievas negalėjo būti blogo autorius.

Šią tiesą pripažinęs, pradėjo galvoti, kad nėra blogų daiktų iš savęs, kaip kad mokė senieji mokytojai, — jie blogi dėl buvimo juose griaunančiojo principo. Priešingai, visi daiktai geri, tik įvairiuose laipsniuose. Tariamieji pasaulio netobulumai, suvokiami mūsų juslėmis, dingsta visko harmonijoje. Rupūžė ir gyvatė pasaulio ekonomijoje yra tobulai sutvarkyta. Bet yra tik fizinis blogas, taip pat yra blogas, kurį mes padarome ir blogas, kurį mes kenčiame. Prasižengimas ir skausmas yra baisūs argumentai prieš Dievą. Krikščionys skelbia, kad pirmais yra tik žmogaus valios, laisvės, pirmosios nuodėmės sugadintas, ir kad antrasis Dievo leistas, kad nuskaidrintų sielas. Tai be abejo išsprendimas, bet, kurs suponuoja tikėjimą puolimo ir į atpirkimo dogmas. Augustinas dar netikėjo. Jis buvo perdaug išdidus, kad pripažintų savo silpnumą ir išganytojo reikalingumą: „Puikybė, — sako jis, — mano veido puikybė man uždengė akis."

Neabejotina, jog tai didelis žingsnis pirmyn pagrindinės manicheizmo dviejų gero ir blogo substancijų atmetimas. Nuo to laiko Augustinui yra tik viena substancija, — viena ir amžina, — Gėris, kurs yra Dievas. Bet šią dievišką substanciją jis supranta kaip grynas moterialistas, iki tiek jis buvo juslių vergas. Savo mintyje jis kūniškas, erdvinis ir begalinis. Jis Jį vaizduojasi, kaip tam tikrą beribį vandenyną, panašų didžiulei ragožei, kuriame maudosi pasaulis ir kurs visur įsibrauna.

Jis toks tada buvo, kai vienas jo draugų, „žmogus apsvaigęs beribe puikybe", įdavė jam į rankas keleta Platono dialogų, garsaus retoriko Viktorino išverstų į lotynų kalbą. Praeidami pastebėkime: Augustinas trisdešimt dviejų metų, retorikas iš profesijos ir filosofas iš pašaukimo, dar nebuvo skaitęs Platono. Tas dar kartą įrodo, kad senovės mokymas panašiai kaip pas šių dienų musulmonus yra gyvo žodžio. Iki šiol jis apie Platoną buvo girdėjęs tik iš gandų. Jis jį paskaitė ir tas buvo jam kaip apreiškimas.

Jis suprato, kad gali egzistuoti tikrovė ir šalia visokios erdvinės reprezentacijos. Jis suvokė Dievą kaip neerdvinį ir tačiau kaip begalinį. Jis gavo dieviško dvasiškumo jausmą. Paskui jo dvasiai paaiškėjo neišvengiamas reikalingumas pirmopradžio Tarpininko ar Žodžio. Tai Žodis sukūrė pasaulį. Tai per Žodį pasaulis, Dievas, visi daiktai ir mes patys esame suvokiami. Koks siurprizas! Susitiko Platonas ir šventasis Jonas: „Pradžioje buvo žodis, *in principio erat Verbum!*“ sako ketvirtoji Evangelija. Bet ne vien tik evangelistą, bet ir visą Kristaus mokslo esmę rado Platono dialoguos. Jis aiškiai matė didelius skirtingumas, bet šiame momente jį labjausiai paveikė panašumai — ir tas jį apsvaigino. Tai, kas pradžioje jį sužavėjo, buvo tai grožis pasaulio, Demiurgo sukurto, pagal savo paveikslą. Dievas yra Grožis, pasaulis gražus kaip Tasai, kurs jį padarė. Ši metafizinė vizija pagavo Augustiną, visa jo širdis veržėsi prie šios begaliniai gražios Būtybės. Entuziazmo pagautas sušuko: „Džiaugiaus Tave mylįs, mano Dieve, o nebe tuščią šmėklą. Jei dar negalėjau Tavimi gyventi, tai jau buvau pagautas Tavo grožio.“

Bet toks entuziazmas ilgai netvėrė: „Negalėjau Tavimi gyventi“. Štai kapitalinis Augustino priekaištas platonizmui. Jis gerai jautė, kad jis vietoj to, kad siektų Dievą, Juo gyventų, neišėjo iš savo dvasios grynųjų sąvokų, kad jis visados klaidžiojo idealizmo fantasmagorijose. Kuriems galams atsisakyti nuo iliuzijinės juslių tikrovės, jei ne tam, kad laimėtum tvirtesnę tikrovę? Platono miražais galėjo būti sužavėtas jo protas, jo poetinė vaizduotė, bet jo širdis liko nepagauta. „Vienas dalykas, sako jis, nuo laukinės uolos viršūnės stebėti taikos tėvynę, kits dalykas eiti keliu, vedančiu į ją“.

Bus tai šventasis Paulius, kurs nurodys jam šį kelią. Jis atsidėjęs pradėjo skaityti *Laiškus* ir juo daugiau juos skaitė, juo ryškesnė darėsi bedugnė, kuri juos skyrė nuo Išminties filosofijos, — ši suima daiktų idėjas, o tieji per idėjas veda prie dieviškos tikrovės, kurios laikosi visi kiti daiktai. Apaštalas mokė Augustiną, kad nepakanka Dievą stebėti per sąvokų kristalą, bet kad dar reikalinga dvasioje ir tiesoje jungtis su Juo, — Jį turėti, Juo gyventi ir, kad susijungtum su Gėriu reikia, kad

siela būtų tinkamame jungtuvių būvyje, kad ji būtų nuskaidrinta, kad ji išgytų nuo visų kūniškųjų ligų, kad ji pažintų savo vietą pasauly ir, kad jos laikytųsi. Atgailos, nusižeminimo, besigailenčios ir nuolankios širdies reikalingumas. Tik atgailaujanti ir nusižeminusi širdis regės Dievą. — „Palaužta širdis bus išgydyta, sako šv. Raštas, išdidi širdis bus suskaldyta į daleles". Taigi inteligentas, kuriuo buvo Augustinas, turėjo pakeisti metodą ir jautė, kad šis pakeitimas buvo teisingas. Panašiai kaip rašytojas, kad parašytų gražių dalykų, turi pirmiausia būti tam tikrame malonės būvyje, kuriame ne tik žemi veiksmai, bet ir nevertos mintys darosi negalimos, taip krikščionis, kad suvoktų dieviškas tiesas, turi atgaila ir nusižeminimu nuskaidrinti ir prirengti vidaus akį. Augustinas, skaitydamas šventąjį Paulių, susigyveno su šia idėja. Bet kuo *Laiškai* ypač jį paveikė, tai savo tėvišku akcentu, švelnumu, paslėptu po neapdailintų sakinių šiurkštumo. Jis buvo sužavėtas. Koks šv. Pauliaus skirtingumas nuo filosofų! — „Jų garsiuose puslapiuose jokio ženklo nei dievotos sielos, nei atgailos ašarų, nei Tavo Aukos, o mano Dieve, nei dvasios plasdenimo... Nė vienas jų nesupranta Kristaus sakančio: „Eikite prie manęs visi, kurie kenčiate!" Jie neįstengia išmokti nuo Jo to, kas yra širdžių malonumas ir nuolankumas, nes „Tu paslėpei šias tiesas nuo gudriųjų ir mokytųjų ir jas apreiškei mažiesiems".

Vien nusižeminimo neužtenka: pirmoje eilėje reikia išsivaduoti nuo savo aistrų. Aistros buvo Augustino „senos draugės". Kaip galėjo jis nuo jų atsiskirti? Stigo jam drąsos šiam heroiškam pagijimui. Reikia suprasati kas yra trisdešimt dviejų metų jaunuolis. Nuolatos jis galvojo apie jungtuves. Ištvirkimas jį laikė neišardomais įpročio ryšiais ir jis tenkinosi savo širdies nešvarumu. Kai, pasiduodamas apaštalo pamokymams, stengėsi elgtis pagal naująjį savo dvasios metodą, tai „senos draugės" subėgo maldauti, kad nieko nekeistų: „Jos mane laikė, sako jis, kūno drabužiais ir šnabždėjo man į ausį: Ar tu mus apleidi? — Kam! ar nuo šio momento mes su tavimi niekados nebebūsime? *Non erimus, tecum ultra in aeternum?..* Ir ar nuo šio laiko šis ir dar kitas dalykas, kurį tu gerai žinai, bus tau uždraustas amžinai?.."

Amžinai! Koks žodis! Augustinas išsigąsta. Bet, pa-

galvojęs, joms taria: „Pažįstu jus, per gerai pažįstu! Jūs esate beviltis Troškimas, bedugnė, kurios niekas negali užpildyti. Per daug jau esu kentėjęs dėl jūsų!“ Ir prasideda šiurpus dialogas: „Ar tai svarbu! Jei tau tik viena laimė galima, tai kentėk dėl mūsų priežasties, mesk savo kūną į ryjančią bedugnę, begalinę, bevilčią! Gerai bailiams!.. Man yra kita laimė negu jūsų, yra *kitas dalykas:* aš esu tikras!“ Tada, draugės, laikinai sumišusios dėl šio ramaus tono, šnabždėjo žemesniu balsu: „O jei tu pražudysi šią skurdžią laimę dėl dar kreivesnės chimeros!.. Be to tu apsivilsi savo jėga: tu negalėsi, tu niekados negalėsi be mūsų apseiti!“ Jos palietė skaudų tašką: Augustinas per daug jautė savo silpnybes. Ir jo deganti vaizduotė jas vaizdavo su nepaprastu spindėjimu, šiuos malonumus, be kurių jis negalėjo apsieiti. Tai buvo ne vien kūno geismas, bet taip pat ir šis niekai, šis perteklius, „šie lengvi malonumai, dėl kurių mylimas gyvenimas“. Niekšingos senos draugės nuolatos šnabždėjo: „Dar palauk! Dabar tavo neapkenčiamos gėrybės turi savo žavingumo: jos teikia net didelių malonumų. Nereikia lengvai atitraukti nuo to savo širdį, nes bus tau gėda vėliau prie to grįžti“. Jis skaičiavo šias apleidžiamas gėrybes, matė jas prieš save, spindinčias žavingiausiomis spalvomis: žaidimai, puošnios puotos, muzika, dainos, kvapsniai, knygos, poezija, gėlės, miškų šviežumas (jis prisiminė Thagastės girias ir medžiokles su Romanijanu), pagaliau viskas ką jis mėgo, iki „šio šviesos bangavimo, tiek malonaus žmogiškoms akims“.

Patekęs tarp šių pagundų ir sąžinės tvarkos, Augustinas negalėjo apsispręsti — ir nusiminė. Jo nuodėmės susilpninta valia neturėjo jėgų kovoti su pačiu savimi. Ir taip jis toliau davėsi gyvenimui veikti ir „laikui ryti save“.

Tų laikų gyvenimas, jei jis buvo pakenčiamas ramiems žmonėms, savo noru nutolusiems nuo triukšmo ir politikos, šis imperijos gyvenimas teikė skandalingą vaizdą tiesiai ir išdidžiai dvasiai, kokią turėjo Augustinas. Tas turėjo greitai jį atstumti nuo pasaulio. Milane, netoli dvaro, jis buvo tokioje vietoje, iš kurios galėjo matyti kokio žiaurumo ir žemumo gali pagimdyti žmogaus ambicija ir godumas.

Jei dabartis nebuvo graži, tai ateitis rodėsi be vilties. Romėnų imperija egzistavo tik iš vardo. Svetimtaučiai, subėgę iš

visų Viduržemio šalių, savo vardu eksplotavo provincijas. Armija, beveik, visiškai buvo barbarų rankose. Tai gotų tribunai atlikinėjo tvarkos patarnavimus apie baziliką, kurioje šventasis Ambroziejus buvo užsidaręs su savo žmonėmis, kad pasipriešintų imperatorės Justinos įsakymui atiduoti šią bažnyčią arijonams. Rytiečių eunukai ir grafų bei visokio rango valdininkų tarnai viešpatavo rūmuose. Visi šie žmonės čia metėsi medžioti. Imperija, net susilpnėjusi, visados pasiliko nuostabi mašina žmonėms valdyti ir auksui plėšti iš tautos. Garbės ištroškusieji ir avantiuristai, neatsižvelgdami į savo kilmę, veržėsi prie purpuro: jis dar turėjo reikšmės, nes buvo rizikuojama savo oda. Labjau negu patriotai, apsivylę tokiame būvyje (tarp jų buvo labai energingų), plėšimo ir jėgos, žmonės buvo susirūpinę imperijos palaikymu. Patys barbarai čia norėjo įeiti, kad pasinaudotų nebaudžiami.

O imperatoriai, net nuoširdūs krikščionys, turėjo pasidaryti baisūs tironai, kad apgintų savo gyvenimą visados pavojuje. Niekados kankinimai nebuvo dažnesni ir žiauresni, kaip kad šioje epochoje. Milane, Augustinui galėjo parodyti, prie imperatoriško kubikulumo, vietą, kur buvęs imperatorius, piktasis Valentinijus laikė du lokiu, *Aukso Trupinį ir Nekaltumą,* kurie buvo skubūs vykdytojai. Jis juos penėjo nuteistųjų kūnais. Gal būt Aukso Trupinys dar gyveno. „Nekaltumas", — pažvelkim į vardo baisią ironiją, — buvo paleistas į laisvę savo gimtinėse giriose, atlyginimui už gerą ir lojalią tarnybą.

Ar Augustinas, kurs visados svajojo pasidaryti valdininku, susimaišys su šiuo niekšų, galvažudžių ir bjaurių gyvulių pasauliu? Šalia savęs juos matydamas, jautė, kad jo gera valia silpnėja. Kaip kad visi, kurie priklauso pavargusioms kartoms, jis nemėgo veikimo ir niekšystės, prie kurios šis stumė. Didelių katastrofų angoje, ar joms besiartinant, siaučia juodo pesimizmo epidemija, kuri šaldo švelnias sielas. Be to jis buvo ligonis: palankios sąlygos pavargusiam, glamonėjančiam atsiskyrimo mintis. Milano rūkuose jo krūtinė ir jo kaklas vis labjau ir labjau iro. Pagaliau, galimas daiktas, kad kaip retorikui jam geriau nesisekė negu Romoje. Buvo tai afrikiečiams tam tikras likimas. Nors kažin kiek būtų didelė jų reputacija savajame krašte, nebesisekdavo, kai perplaukdavo jūrą. Apulėjus, didelis

Kartaginos žmogus, tai išbandė savo lėšomis. Juokėsi iš jo šiurkščios kartaginietiškos rašysenos. Panašiai atsitiko ir su Augustinu. Milaniečiai išjuokdavo jo afrikietišką akcentą. Tarp jų pasitaikydavo puristų, kurie rasdavo sintaksės klaidų jo sakiniuose.

Bet šis savimylos skurdas, didėjanti žmonių ir gyvenimo neapykanta, buvo menkniekis, palyginant su tuo, kas jame vyko. Augustinas turėjo skausmą sieloje. Jo įprasta neramybė pasidarė nuolatinis kentėjimas. Tam tikruose momentuose jis būdavo užliejamas šiomis didelėmis liūdesio bangomis, kurios staiga iškildavo iš nežinomybės gelmių. Tokiose minutėse mums rodosi, kad pasaulis užgriuvo ant mūsų. Bangos jį blaškė, jis pakildavo kankinamas. Ir jautė gimstančią savyje naują valią, kuri nebuvo jo, ir kuri, engė kitą, nuodemingąją valią. Buvo tai kaip nematomos būtybės, prisiartinimas, kurios kontaktas jį slėgė šiurpu kupinu džiaugsmo. Ši būtybė norėjo pražydėti jame, bet jo senų klaidų sunkumas tai trukdė. Tada jo siela vaitojo iš skausmo.

Su kokiu geismu šiuose momentuose jis pasiduodavo bažnyčios giesmių glamonėjimams! Liturginės giesmės tada Vakaruose buvo naujienybė. Tais pačiais metais šv. Ambroziejus jas įvedė į Milano bazilikas.

Himnų jaunatvė! Negalima apie tai pagalvoti be susijaudinimo. Pavydima Augustinui, juos girdėjusiam, jų nekaltame šviežume. Šie gražūs giedojimai, kurie kilo per tiek šimtmečių ir kurie visados plasda tarp katedrų skliautų, supleveno pirmąsyk. Ir negalima išsivaizduoti, kad vieną dieną jie suglaus savo sparnus ir nutils. Kadangi žmonių kūnai, šventosios Dvasios šventovė, prisikels garbėje, tai norėtųsi draug su Dante tikėti, kad himnai, žodžio šventovės, taip pat amžini ir kad jie taip pat skambės ir amžinybėje. Be abejo, skaistyklos prieblandiškose lygumose nuliūdusios sielos nesiliauna giedojusios *Te lucis ante terminum,* panašiai kaip žvaigždžių skrituliuose, kur palaimintieji be paliovos sukasi, amžinai skambėdamos kyla *Magnificat* jubiliejiškos meliodijos...

Net, netekusiems tikėjimo, šių himnų jėga yra nenugalima: „Jei tu žinotum, sakė Renanas, žavingumą, kurį barbarai sugebėjo įkūnyti šiuose giedojimuose!.. Juos užgirdus, mano

širdis tirpsta. „Augustino širdis, kuri dar neturėjo tikėjimo, tirpo taip pat juos girdėdama: „Kaip aš verkiau, mano Dieve, dėl Tavo himnų ir dėl Tavo giesmių! Kaip aš buvau egzaltuotas Tavo Bažnyčios švelniais garsais! Jie įsiveržė į mano ausis, ir tiesa paklydo mano širdyje, ir mano dievotumo elanas smarkiau virė, ir riedėjo man ašaros, ir man buvo gera".

Jo širdis atsikvėpė nuo spaudimo, kai jo dvasia buvo dieviškos muzikos sutriuškinta. Augustinas aistringai mėgo muziką. Šiame laikotarpy jis Dievą suvokia, kaip didelį visatos Muziką ir greitai jis rašys, kad „mes esame poemos posmas". Tuo pačiu metu psalmių gyvos ir žaibingos figuros, pro retorikos banališkas metaforas, kurios perpildė jo atmintį, žadino jo laukinę afrikiečio vaizduotę ir augino jam sparnus. Ir pagaliau, tiek švelnus skundo akcentas šiuose šventuose giedojimuose: *„Deus! Deus meus!..* O Dieve! o *mano* Dieve!" Dievybė nebebuvo daugiau šalta chimera, šmėkla, besislėpianti nepasiekiamoje begalybėje: ji darėsi net nuosavybė mylinčios sielos. Ji lenkės prie vargingo nukankinto tvarinio, jį ėmė į savo rankas ir guodė tėviškais žodžiais.

Augustinas verkė iš švelnumo ir susižavėjimo, bet taip pat ir iš nusivylimo. Jis verkė dėl pačio savęs. Jis matė, kad neturi drąsos būti laimingu viena galima laime. Juk apie ką gi dalykas sukosi, jei ne apie užkariavimą šio „laimingo gyvenimo", kurio jis jau senai ilgėjosi. Tas ko jis ieškojo meilėje, buvo tai jo sielos pilnas garsas, buvo tai pastangos visiškai save realizuoti. Ši savęs pilnatvė yra tik pas Dievą: *in Deo salutari meo.* Sielos, kurias mes įžeidėme, tik Dievuje yra harmonijoje su mumis ir savimi... Ir švelnus krikščioniškas simbolizmas kvietė jį širdingiausiais vaizdais: Rojaus Pavėsiai, gyvojo vandens Šaltinis, Atsigaivinimas Viešpatyje, žalia Šakelė Balandžio, taikos skelbėjo... Bet aistros nuolatos prieštaravo: — „Rytoj! Palauk dar truputį! Ar jau niekados su tavimi nebebūsime? *Non erimus tecum ultra in aeternam?..*". Koks liūdnas tonas šiuose skiemenyse, — ir kaip šiurpus kukliai sielai! Jie krinta, sunkūs kaip bronza, ant Augustino sielos.

Reikėjo baigti. Reikėjo, kad kas nors jį pavadintų iš šio neapsisprendimo. Instinktyviai, vedamas šios paslaptingos valios, kurios gimimą jautė savyje, jis rado kam atskleisti savo

skausmą, seną kunigą vardu Simplicijanas, kurs savo jaunatvėje atvertė ir dirigavo vyskupą Ambroziejų. Be abejo, jis jam pasipasakojo apie savo nesenai skaitytus veikalus, — ir ypač apie platoniškuosius, — ir dėl visų pastangų, padarytų įeiti į Kristaus visuomenę: jis prisipažino esąs įtikintas, bet negalįs praktikuoti krikščioniškąjį gyvenimą.

Simplicijanas, labai judriai, kaip geras sielų žinovas, žinąs, kad tuštumas nėra miręs pas Augustiną, teisingai jam pavyzdžiu pasiūlė vertėją Platono dialogų, kuriuos jis skaitė su tokiu entuziazmu: šį garsųjį Viktoriną, šį tiek garbinamą ir tiek mokytą kalbėtoją, kurs turėjo savo statulą romėnų forume. Jis taip pat, šis retorikas, tikėjo, kad tikėjimas galimas kūryboje. Jis buvo krikščionis tik galva, užsilikusi filosofinė puikybe ir dėl baimės susikompromituoti Romos aristokratijos akyse, buvo dar beveik visas pagonas. Simplicijanas bergždžiai nurodinėjo jo elgimosi nelogiškumą, kai staiga šis apsisprendė. Katechumenų krikšto dienoje, įžymus žmogus užlipo ant estrados, padarytos bazilikoje naujųjų atsivertėlių tikėjimo išpažinimui, ir kaip paskutinis tikinčiųjų, pareiškė savo išpažinimą prieš visus susirinkusius žmones. Buvo tai teatro žygis. Minia, pagauta šio gražaus gesto, plojo neofitui. Visur buvo šaukiama „Viktorinas! Viktorinas!...“ Augustinas klausė šio neilgo apsakymo, kuriame visos detalės buvo tiek laimingai parinktos, kad paveiktų tokią kaip Augustino vaizduotę: statula romėnų forume, estrada nuo kurios kalbėtojas prabylo tiek nauja ir tiek nelaukta kalba, minios trijumfingas plojimas: „Viktorinas! Viktorinas!“ Čia jis jau matė pats save. Jis buvo bazilikoje, ant estrados, dalyvaujant vyskupui Ambroziejui; jis taip pat reiškė savąjį tikėjimo išpažinimą, ir Milano gyventojai plojo rankomis: „Augustinas! Augustinas!“ Bet ar atgailojanti ir nusižeminusi širdis galėjo taip džiaugtis žmogiška garbe? Jei Augustinas atsivers, tai vien tik dėl Dievo ir Dievo akyvaizdoje! Greit jis atstūmė pagundą... Tačiau šis, iš tiek aukštai atėjęs pavyzdys, padarė jam labai stiprų ir labai išganingą įspūdį. Jis jame įžiūrėjo tarsi Apvaizdos ženklą, drąsos pamoką, kuri jį asmeniškai lietė.

Po kai kurio laiko, jis sulaukė tautiečio vizitą, tulo Pontitijano, didelio Rūmų valdininko. Augustinas buvo vienas su sa-

vo draugu Alypiju. Jie susėdo, kad pasikalbėtų, ir, netyčia, svečio akys pastebi šv. Pauliaus Laiškus, gulinčius ant žaidimų stalo. Nuo to prasidėjo pasikalbėjimas. Pontitijanas, kurs buvo krikščionis, gyrė asketizmą ir, ypač, Antano ir jo draugų padarytus Egypto tyrumuose stebuklus: buvo tai aktualus siužetas. Romoje, katalikų aplinkumose, šnekėjo tik apie Egypto atsiskyrėlius ir taip pat apie nuolat augantį skaičių tų, kurie atsisakydavo nuo savo turtų, kad gyventų visiškame pasiaukojime. Kam saugoti šiuos turtus, kuriuos mokesčių godumas tiek greitai gali konfiskuoti ir kurių iš tolo tykojo barbarai! Žiauruoliai, nusileidžią iš Germanijos, užpuls vėliau ar anksčiau! Ir net, daleidžiant, kad jie bus galima apsaugoti, visados laikinis jais naudojimąsis, ar tai toks gyvenimas vertas rūpesčių? Imperijai jau nėra vilties! Didelio nusivylimo laikai buvo netoli!..

Pontitijonas, jausdamas savo kalbos įspūdį klausytojams, papasakojo jiems intimią avantiurą. Jis radosi Treve, kur lydėjo imperatorišką kelionę. Kartą po piet imperatorius buvo cirke, o jis su trimis Rūmų valdininkais vaikščiojo po miesto apylinkes. Du iš jų, atsiskyrė nuo kitų ir klajodami po laukus, užeina gryčiutę, kurioj gyveno keli atsiskyrėliai. Įėję pastebėjo knygą šventojo Antano Gyvenimas. Jie ją perskaito ir buvo jiems tai staigus, žaibo greitumu įvykęs, atsivertimas. Nutarę tą valandą prisijungti prie astiskyrėlių, šie kurtizanai jau nebegrįžo į Rūmus. Buvo tai sužieduotiniai!...

Pontitijano tonas, papasakojant šią sąmonės dramą, kurios jis buvo liūdininkas, išdavė ypatingą emociją, kuri pagavo Augustiną. Svečio kalba aidėjo jame, kaip patrankos šūvis. Jis save pažino dviejuose Trevės kurtizanuose. Jis taip pat buvo pavargęs nuo pasaulio, jis taip pat buvo susižiedavęs. Ar jis pasielgs kaip imperatorius, pasilikęs cirke ir užimtas tuščiais malonumais, kai kiti grįžo prie vienintelio laimingumo?

Kai Pontitijanas išėjo, Augustinas buvo neapsakomame neramume. Dviejų kurtizanų atgailojanti siela įėjo į jojo sielą. Jo valia skausmingai kilo prieš save pačią ir save kankino. Staiga, jis pagrobė Alypijaus ranką ir jam tarė su nepaprastu susijaudinimu:

— Ką mes darome? Taip, ką mes darome? Ar negirdėjai?

Tamsuoliai pakyla, užkariauja dangų, ir mes, su mūsų beširdžiomis doktrinomis turlenamės kūne ir krauje?"

Alypijus į jį žiūrėjo nustebęs: „Nes iš tikrųjų, sako jis, mano akcente buvo kažkas keisto. Mano kakta, mano veidai, mano akys, mano spalva, mano balso bangavimas reiškė tai, kas vyko manyje, labjau negu mano kalba". Jie jautė, šiame savo kūno susijaudinime, dieviško prisiartinimo neišvengiamumą, tai šiame momente pergyveno tik smarkų norą verkti, ir jis jautė vienatvės reikalą, kad laisvai galėtų verkti. Jis nusileido į sodą. Alypijus, neramus, jį sekė iš tolo, tyliai atsisėdo šalia jo ant suolo, kur jis sustojo. Augustinas nepastebėjo net savo draugo buvimo. Prasidėjo jo vidaus agonija. Visos jo klaidos, visi jo praeities susitepimai atsistojo prieš jo dvasią ir, jausdamas kiek dar prie to buvo prisirišęs, pyko ant savo niekšingos silpnybės. O! išsivaduoti nuo visų šių niekšysčių! Ir baigti jau kartą!...

Staiga jis pakilo. Tarsi audros viesulas jį pagavo. Jis parkrito ant žemės ant kelių po figos medžiu, ir, kniupščias paskendo vaitojimuose. Panašiai kaip Jeruzalės alyvos medis priglaudė Dieviškąjį Mokytoją, Milano figos medis matė krintantį ant savo šaknų kraujo prakaitą. Augustinas, virpėdamas laimėtojos Malonės glamonėjimuose, vaitojo: „Iki kol? Iki kol?... Rytoj? Rytoj?... Kodėl ne tučtojau? Kodėl ne dabar nusikratyti savo gėdos?..."

Šiame pačiame momente vaiko balsas, atėjęs iš kaimyninio namo, pradėjo ritmingai kartoti: „Imk ir skaityk! Imk ir skaityk!" Augustinas sudrebėjo: kas tai per refrenas? Ar tai yra dainelė, kurią šalies berniukai ir mergaitės įpratę dainuoti? Jis neatsimena, jis niekados nebuvo jos girdėjęs... Tuojau, kaip pagal dievišką įsakymą, jis atsikėlė nuo žemės, nubėgo į aikštę, kurioje sedėjo Alypijus, ir kur jis buvo palikęs šventojo Pauliaus Laiškus. Jis atvertė knygą, ir pirmoji eilutė, kuri atsivėrė prieš jo akis, buvo ši: *„Apsisiauskite jūs Viešpačiu Jėzu Kristu ir neieškokite savo kūno geismų patenkinimo!* Kūnas!... Šventoji eilutė betarpiškai lietė Augustiną, dar tiek kūnišką! Šis įsakymas buvo įsakymas iš aukšto!...

Pirštu paženklino parašą ir uždengė knygą. Jo šiurpas buvo praėjęs. Didelė taika jį užliejo: viskas buvo baigta! — Ramiu veidu pasakė Alypijui kas atsitiko ir, negaišdamas, įėjo

į Monikos kambarį, kad ir jai apie tai praneštų: Šventajai nebuvo tai siurprizas. Jau senai ji viską iš anksto žinojo: „Ten kur aš esu, ten ir tu būsi“. Bet ji leido pasireikšti savo džiaugsmui. Jos pasiuntinybė buvo atlikta. Ji galėjo giedoti malonės veikimo giesmę ir ramiai keliauti pas Dievą.

Tačiau gerasis Alypijus, visados išmintingas ir praktiškas, vėl atidengė knygą ir parodė savo draugui eilės tęsinį, kurio jis susijaudinęs, nepasistengė perskaityti. Apaštalas sakė: *Palaikyk tą, kurs dar silpnas tikėjime!* Tas taip pat lietė Augustiną. Buvo tai per daug tikra: jo naujas tikėjimas buvo dar labai svyruojąs, kad gera apie save nuomonė jo neapakintų! Taip, be abejo, iš visos sielos, jis norėjo būti krikščionis: dabar jo uždavinys juo pasidaryti.

KETVIRTOJI DALIS

Uždaras gyvenimas

Fac me, Pater, quaerere te!
„Padaryk, o Dieve, kad Tavęs ieškočiau!“
(Silloques, I, 1.).

Soliloquia

I

PASKUTINIS PAGONIŠKOS MŪZOS NUSIŠYPSOJIMAS

Pagaliau ar malonės paliestas, Augustinas galutinai spindinčiai atsivers kaip jo kolega, garsusis Viktorinas?

Jis žinojo, kad šie skambą atsivertimai turi ypatingos dorybės, kuri patraukia minias. Ir, nors „atgailojanti ir nusižeminusi“ buvo jo širdis, bet jis gerai žinojo, kad Milane jis buvo įžymus asmuo. Koks kiltų triukšmas, jei pasitrauktų iš retorikos profesoriaus pareigų, kad gyventų pagal krikščionišką asketizmą!... Bet jis draug norėjo išvengti vienų pasipiktinimo ir kitų triukšmingos pagarbos. Vienas Dievas ir keli labai brangūs draugai bus jo atgailos liudininkai.

Tik dvidešimt dienų buvo iki atostogų. Jis ištvers iki tol. Taigi jo mokinių tėvai negalės jo apkaltinti juos apleidus dar prieš mokslo metų pabaigą, bet kadangi jo sveikatos būvis pasidarė rimtas, jis turės reikšmingą pasiteisinimą dėl išsivadavimo nuo savo pareigų. Klimato drėgnumas suteikė jam savos rūšies chronišką bronchitą, nuo kurio vasara nepagydė. Jo kvėpavimas buvo trukdomas, jo balsas buvo susilpnėjęs ir nebegrynas, ir jau sielojos ar jo plaučiai nebus paliesti. Augustinas turėjo tikrą gydymosi reikalą. Tai daugiau, negu patenkinamas motyvas pertraukti savo kursą. Iki galo atlikęs profesines pareigas, — jis tikrina, kad tam reikėjo drąsos, — jis apleido savo katedrą, su formaline intencija prie jos nebegrįžti.

Štai laisvas nuo visokių pasaulinių ryšių! Dabar jis galės tyloje ir užsidaryme, prisirengti prie krikšto. Tačiau reikėjo gyventi. Augustinas turėjo daugiau negu kada aprūpinti kitus — savo vaiką, motiną, brolį, savo giminaičius. Sunki našta, po kuria jis jau senai vargo. Galimas daiktas, kad ir šį kartą, Romanijanas, tada gyvenęs Milane, atėjo jam į pagalbą. Prisimename, kad Thagastės mecenatas karštai priėmė tą pasaulietiško vienuolyno projektą, kurį seniau Augustinas ir jo draugai pagamino, ir kuriam realizuoti jis žadėjo atiduoti savo turtus.

Augustino pasitraukimas buvo šio projekto, naujoje formoje, realizacijos pradžia. Romanijanas, be abejo, buvo tam palankus. Kaip te bebūtų buvę, jis prašė duoti pamokų savo sūnui Licentijui. Kitas jaunuolis, Trygentijus, jo prašė to paties. Augustinas ne visiškai atsisakė nuo savo funkcijų. Mažiausia, provizoriškai, — iš oficialaus profesoriaus jis pasidarė laisvas profesorius.

Pragyvenimas buvo garantuotas. Jam stigo tik pastogės. Vienas draugas, kolega, gramatininkas Verekundas, jam jį maloniai pasiūlė. Tokiu būdu Verekundas atsilygino Augustinui už paramą, kurios iš jo nesenai buvo gavęs. Verekundui prašant, Nebridijus, bendras jų draugas, sutiko jį pavaduoti gramatininko kurse. Turtingas, kupinas talento ir labai ištroškęs taikos ir vienatvės, Nebridijus sutiko pavadoti Verekundą šioje kuklioje tarnyboje, vien tik dėl draugiškumo. Niekad nebus per daug žavėtis šių antikinių ir krikščioniškų papročių kilnumu ir geradaringumu: draugiškumas tada nežinojo mūsų egoizmo smulkumo ir niekšiškumo.

Verekundas Milano priemiesty turėjo vilą, vadinamą Kassiciakumu. Jis pasiūlė Augustinui ten praleisti atostogas ir net apsigyventi su visais namiškiais, pasiėmus pareigą valdyti ūkį ir prižiūrėti darbus.

Norėtųsi rasti šio svetingo namo pėdsakas, kur būsimas Thagastės ir Hipponos vienuolis pasakė savo sudiev pasauliui. Kassiciakumas dingo. Tebūnie leista idealiai jis išsivaizduoti Milano turtingų apylinkės laukų kampely. Jei, tačiau, jaunasis Licentijus per daug nepaaukojo metaforai šiose eilėse, kuriose prisimena Augustiną „išvogtos saulės tarp aukštųjų Italijos kalnų", galima tikėti, kad Verekundo dvaras radosi pirmuosiuose kalniškuose bangavimuose, kurie baigiasi Brianzos kalnagubriu. Dar ir šiandie Milano turtuoliai toj pusėj turi savo kaimiškuosius namus.

Ši riebi Lombardija Augustino ir jo draugų akims turėjo pasirodyti kaip kita pažadėtoji žemė.

Nuostabiai vaisinga ir kultivuojama šalis yra nuolatinis sodas, kur auga vaisiniai medžiai, ir kurs visas išraižytas giliais, ramiais ir žavingais grioviais. Visur bėgančių vandenų čiurlenimas: džiaugsminga muzika afrikietiškoms ausims.

Mėtų ir anisonų kvapas, pievos, su aukšta ir linksma žole, į kurią brendama iki kelių. Tai šen tai ten judriai iškarpytas nedidelis slėnys, su savo dirvonais žaliumynų, miškų, kur išsiskiria liepų rausvi bukietai ir lazdynų bronziniai lapai, kur Šiaurės eglės leidžia savo juoduosius spyglius. Horizonte, susiliejusiame į vieną žydriąją masę, sniegu apdengtų Alpių laipsniai aukštai ir arčiau stačios uolos, dantuotos sienos, išraižytos tamsiais plyšiais, kurie atskleidžia jų vidaus rudo aukso spindėjimą. Netoli snaudžia užburti ežerai. Dažnas pasakys, kad skaidrumas spindi iš jų vandenų, kurs per juos apsupančius krantus, pasklysta po visą dangų, dažnai šaltoką, — tai švelniu ir melancholišku à la Vinci žydrumu, — tai karštu mėlynumu, kur plauko rudo šilko didžiuliai debesys, kaip Veronezo paveikslų gilumoje. Šviesos grožis sušvelnina ir perkeičia per sunkų žemės turtingumą.

Kur beįsivaizduotum Verekundo dvaro vietą, visados rastųsi kelios šio didelio vaizdo skeveldros. O apie pačią vilą Augustinas pakankamai pats papasakojo, kad ją pakankamai gerai galime įsivaizduoti. Be abejo, buvo tai vienas iš šių senų kaimiškų butų, kuriame savininkas gyveno per metus tik keletą mėnesių, šilčiausiame laikotarpy, ir kuris likusiame laike buvo pavedamas pelių ir žiurkių globai. Be architektūrinių pretenzijų jis buvo padidintas, sutvarkytas vien tik svečių didesniam patogumui.

Be jokios simetrijos: svarbiausiosios durys nebuvo butų kūno vidury, ir buvo dar kitos durys vienoje pusėje. Vienintelis šio kaimiško namo liuksusas buvo pirties salė. Ši pirtis, nors ir labai kukli, vis dėlto priminė Augustinui gimnazijų dekoracijas: vadinasi, jose buvo puiki àsla, mazaikų ir statulų. Tai bendras dalykas romėnų vilose. Visų laikų italai visados turi didelio statulų ir mozaikų pamėgimo. Mažai rūpindamasi jų kokybe, pasižymi kiekybe. Ir, kai negali jų turėti, tai pasitenkina jų iliuzija tapyboje. Nenoromis išsivaizduoju Verekundo vilą piešta freskais iš aukšto žemyn, iš vidaus ir iš oro, kaip Pompejos namai ir moderniškos Milano vilos.

Kassiciakume nėra malonaus sodo klausimo. Panašiai kaip fermoje, visas artimąsias apylinkes sudarė daržai, pievos ar dirbamieji laukai. Pievelė tęsėsi iki namo, kuri nuo saulės ir vėjo saugojo keli masyviniai kaštanai. Buvo susėdama ant žolės,

vieno šių didelių medžių pavėsy ir draugiškai buvo šnekamasi, klausant nuolatinės dainos upelio, kuris tekėjo šalia pirties langų. Buvo čia gyvenama gamtos glėbyje, beveik, kaimietišku gyvenimu. Visas Kassiciakumo žavingumas buvo sudarytas iš tylos, taikos ir ypač iš šviežumo. Augustino pavargusi krūtinė gėrė grynesnį orą negu Milane, kur drėgnas vasaros karštis buvo slėgiantis. Jo siela, ištroškusi susitelkimo, laimėjo čia harmoniją su naujomis savo aspiracijomis, — rado laukų vienatvę, kur dar virgiliškas šventumas glamonėjo jo literatišką vaizduotę. Dienos, kurias čia praleido, buvo palaiminimo dienos. Ilgai po to, jis susijaudinęs atsimindavo, ir, potviny dėkingumo savo šeimininkui, prašo Dievą atmokėti jam šią skolą: „Tu jam suteiksi, Viešpate, teisingųjų prisikėlimo dienoje... Tu suteiksi Verekundui, kaip atlyginimą už jo vaišingumą, šiame Kassiciakumo kaime, kur mes ilsėjomės Tavyje, slėpdamiesi nuo šimtmečio deginančios vasaros, Tu jam suteiksi savo rojaus šviežumą ir amžinai žalius pavėsius..."

Buvo tai vienintelis laikotarpis Augustino gyvenime. Po intelektualinės krizės, kuri jį pakirto iki kūno, galima pasakyti, kad jis ragavo pagijimo malonumus. Jis nurimsta, ir, kaip jis pats sako, ilsisi. Jo ekzaltacija puolė, bet tikėjimas visados pasilieka tvirtas. Ramia ir suvereniškai šviesia dvasia jis sprendžia savo būvį, aiškiai mato viską, kas liko dar jam padaryti, kad pasidarytų tikras krikščionis. Pirmoje eilėje susigyventi su Šv. Raštu, išspręsti kelius skubius klausimus, — pavyzdžiui sielos, savo prigimties ir savo kilmės, — kurie jį tada kankino. Paskui reformuoti savo elgimasį, pakeisti savo minties įpročius, ir, jei taip galima pasakyti, pašventinti savo dvasią, dar visą persisunkusią pagoniškomis įtakomis: sunkus, varginantis uždavinys, kartais skausmingas, kurs reikalauja daugiau negu vienos dienos.

Po dvidešimties krikščionybės amžių, ir neatsižvelgiant į mūsų pretenzijas, viską suprasti, mes gerai nesuvokiame kokia bedugnė mus skiria nuo pagonybės. Kai netyčia kai kuriose atsilikusiose Pietų srityse randame jos pėdsakų, tai paklystame, jų nebepažįstame, ir priskiriame katalikybei, kas yra tik senųjų panaikintų papročių liekanos. Augustinas buvo arti jų. Kai vaikščiojo po Kassiciakumo pievas ir miškus, prisimindavo anti-

kinės mitologijos faunai giriniai ir vaidindavosi, beveik, jo akyse. Jis negalėjo padaryti žingsnio, kad nesusitiktų vienos jų grupės, ar nesusidurtų su basliu, dar šlapiu nuo aliejaus, kuriuo kaimiečių prietarai apliejo. Kaip jis, antikinė pagonų žemė nebuvo dar pilnai apsidengusi naujųjų laikų Kristumi. Jis buvo panašus šiam Hermesui Krioforui, kurs nevykusiai simbolizavo Išganytoją ant katakombų sienų. Panašiai kaip nelaimių Nešėjas palengva virto Geruoju Ganytoju, taip Hipponos vyskupas po truputį vadavosi nuo retoriko Augustino.

Jie pergyveno jau šį Kassiciakumo rudenį, — šį rudenį, kurs buvo sunkus visais vasaros puvėsiais, bet, kurs žadėjo didelę žiemos taiką. Gelsvi kaštanų lapai blaškėsi kelių pakraščiais. Jie sulaikydavo upokšnius, kurie tekėjo netoli pirties salės, ir, per kai kurį laiką, belaisvis vanduo liovėsi dainavęs. Augustinas ištempdavo ausis. Jo siela taip pat buvo sulaikyta, — prislėgta visais jo minties ir aistrų vingiais. Bet jis žinojo, kad greitai jo naujo gyvenimo giesmė suskambės trijumfo žygiais, ir jis sau kartojo psalmės žodžius: „*Cantate mihi canticum novum*, giedok man naują giesmę“.

Nelaimei, Augustinas, Kassiciakume turėjo ne vien tik savo sielos ir savo išganymo rūpesčių: jis turėjo tūkstančius kitokių. Toks jis bus per visą savo gyvenimą. Iki galo jis veršis prie vienatvės, į gyvenimą Dievuje, ir iki galo Dievas jam skirs rūpintis savo brolias. Ši didelė dvasia ypač gyvens meile.

Pas Verekundą jis buvo ne tik namų šeimininkas, bet jis valdė ir administravo visą kaimietišką dvarą. Galimas daiktas. kad kiekvienas vilos svečių rūpinos draug su juo. Uždaviniai buvo pasidalyti. Gerasis Alypijus, kurs žinojo visus reikalus ir kurs pažino visas procedūros paslaptis, rūpinos išorės santykiais, — pirkimais ir pardavimais, gal būt, ir sąskaityba. Nuolatos jis buvo kelyje į Milaną. Augustinas vedė korespondenciją, kiekvieną rytą padalydavo darbą ūkio pradieniams darbininkams. Monika užsiėmė ruoša, tai buvo nemažas uždavinys namuose, kur visados devyniese būdavo prie stalo. Bet šventoji atlikdavo savo šias kuklias pareigas su gerumu ir stebinančiu pasiaukojimu: „Ji mumis rūpinos, sako Augustinas, kaip kad mes būtume jos vaikai, ir mus aptarnavo, kaip savo tėvą“.

Pažvelkime truputį į šiuos Monikos vaikus. Po Alypijaus, kurį jau pažįstame, buvo jaunas Adeodatas, nuodėmės vaikas, — „mano sūnus Adeodatas kurio dvasia žadėjo didelių dalykų, jei manęs nesuklaidina mano meilė prie jo". Šitaip kalba tėvas. Šis berniukas, rodosi, buvo stebuklas, kokiu vėliau bus mažasis Blaise Paskalis. „Šio vaiko dvasia mane gąsdino, — *horrori mihi erat illud ingenium,* — sako dar jo tėvas. Kas tikra, tai, kad jis buvo angeliška siela. Keli jo žodžiai yra Augustino mums užlaikyti. Jie kvepia kaip lelijų bukietas.

Artimesni žemei yra kiti šeimos nariai: Navigijus, jo dėdė, šaunus žmogus, apie kurį nieko nežinome, išskyrus tik tai, kad jis turėjo jaknų ligą, — geltonas Afrikos žemdirbys, — ir, kurs dėl to susilaikydavo nuo saldžiųjų patiekalų. Rustikas ir Lastidijanas, du brolėnai, nežymūs asmens, kaip kad tragedijos statistai. Pagaliau Augustino mokiniai: Trygetijjus ir Licentijus. Pirmasis, kurs tik atliko kareivavimo pareigą, buvo susižavėjęs istorija, „kaip veteranas". Nors jo mokytojas kai kuriuose savo dialoguose duoda jam balsą, jo fizionomija mums pasilieka neaiški. Kitaip yra su Licentijumi. Romanijano, Ttagastės mecenato, sūnus buvo branginamas Augustino mokinys. Tai galima pastebėti. Visi jam skirti sakiniai turi akcentą karštį, spalvingumą ir reliefą, kurs pagauna.

Šis Licentijus rodosi mums, kaip tipas vaiko išlepinto ir šeimos sūnaus, nepatenkinamo, tuščio, pagyros, labai familijariško, prie progos mėgstančio pasišaipyti iš savo profesoriaus. Be to, dar įkyrus, netikėtų susižavėjimų subjektas, paviršutiniškas ir šiek tiek piktas. Namie geriausias sūnus pasauly, blogos galvos, bet geros širdies. Buvo tai drąsus pagonas, ir aš manau, kad tokiu jis pasiliko per visą savo gyvenimą, nežiūrint Augustino ir malonaus Paulino de Nole pamokymų, šis jam patarinėjo prozoje ir eilėse. Didelis valgytojas ir geras gėrėjas, jis atgailojo prie šventosios Monikos, greičiau, lieso stalo. Bet kai jį pagaudavo įkvėpimo karštis, jis pamiršdavo gerti ir valgyti, ir, savo poetiniame ilgesy, sužavėdavo — sako jo mokytojas, — visus Helikono šaltinius. Licentijus aištringai eiliavo: „Tai, beveik, tobulas poetas", rašo Augustinas Romanijanui. Buvęs retorikas pažino savo pasaulį ir moka kalbėti tėvui apie turtingą mokinį, ypač kai jis yra jo geradarys. Kassicia-

kume, prie nuolaidžių Augustino akių, mokinys vaizdingai eiliavo apie Pyramo ir Thisbės avantiuras. Jis deklamuodavo savo gabalus prieš vilos svečius, nes turėjo gražų ir skambų balsą. Paskui dainuodavo pradėtą poemą, ir staiga mesdavosi į graikų tragedijas, kurių visiškai nesuprato, bet kas netrukdė palaužti galvą kiekvienam atėjusiam. Vieną dieną, buvo tai Bažnyčios giedojimai, visame jų naujume, kurs jį žavėjo. Tą dieną, nuo ryto ligi vakaro girdėjo Licentijų, giedantį giesmes.

Apie tai Augustinas su nuoširdžiu gerumu papasakoja. tam tikrą anekdotą, kurs šiandie reikalingas viso skaitytojo palankumo, kad taptų priimtas. Kadangi jis mus įveda į intimiškesnius pusiau pagoniškus ir pusiau krikščioniškus papročius, kurių laikėsi ir Augustinas, tai aš papasakosiu jį savo paprastume.

Viename vakare, po pietų, Licentijus eidamas į paslaptingą vietą, staiga pradėjo giedoti šias psalmės eiles: *„Dorybių Dieve, atversk mus, parodyk mums savo veidą, ir mes būsime išganyti!“* Jau senai, iš tikro, jis negiedojo kitų dalykų. Jis iki valiai kartojo šias eiles, kaip daroma su naujai išmokta meliodija. Bet dievota Monika tai užgirdusi, negalėjo pakęsti, kad tokioj vietoj būtų giedami tiek šventi žodžiai. Ji smarkiai subarė kaltininką. Į tai jaunas lengvabūdis judriai atsakė:

— „Daleisk, geroji motina, kad priešas uždarė mane šiame užkabary: ar tu manai, kad Dievas vis dėlto manęs neklausys?...“

Rytojaus dieną apie tai jis jau nebegalvojo ir kai Augustinas jam priminė incidentą, jis pasisakė nebeturįs jokių kartumų.

— „Manęs, atsakė šaunus mokytojas, tas nepiktina... Iš tikro, nei šis užkabarys, kurs įžeidė motiną, nei tamsybės yra tik perdideliame nedarnume su šia giesme. Nes kaip tu manai iš kur mes maldaujame Dievą, kad Jis mus išgelbėtų, atverstų ir atgręžtų prie savo veido? Ar ne iš šio juslių purvyno, kuriame mūsų sielos yra pasinėrusios, ir iš šių tamsybių, kur klaida mus apjuosia?..“

Ir kadangi tą dieną buvo ginčyjamasi dėl Apvaizdos įvestos tvarkos, Augustinas gavo progos savo mokiniui pasakyti pamokantį pamokslą. Prašmatnus Licentijus, išklausęs pamokslo, padarė išvadą, kurioje jaučiama ironijos:

— „Žiūrėkite, kokia nuostabi aplinkybių pagalba, kad man

įrodytų, kad viskas įvyksta gražiausioje tvarkoje ir mūsų didesniam labui!“

Šis atsakymas parodo toną, kuriam vykdavo Augustino pasikalbėjimai su savo mokiniais. Vis dėlto, nors laisvi ir žaidžią būdavo jų psikalbėjimai, bet visados buvo turiningi, jie mokė ir švietė. Nepamirškime, kad Milano retorikas dar buvo profesorius. Per didesniąją dienos dalį, jis buvo užimtas su dviem, jam pavestais, jaunuoliais. Kaip tik atlikdavo ūkio reikalus, buvo pasikalbėjęs su ūkininkais ir davęs savo įsakymus darbininkams, tuoj pradėdavo savąjį retoriko darbą. Rytais bendrai buvo aiškinama Virgilijaus *Eglogues*. Vakarais buvo filosofuojama. Kai būdavo gražus oras, būdavo nueinama į pievą, ir diskusijos tęsdavosi kaštanų pavėsyj. Jei lydavo, tai būdavo pasislėpiama poilsio salėje, esančioj šalia pirties: čia buvo lovų, paduškaičių, minkštų sėdynių, patogių pašnekesiams, ir temperatūra, lygi kaimyninių pirties kambarių temperatūrai, buvo gera Augustino plaučiams.

Jokio dirbtinumo šiuose dialoguose, nieko kas primintų mokyklą. Disputas liesdavo dalykus, kurie būdavo prieš akis, kartais, menką ir kasdieninį nuotykį. Jei kurią naktį Augustinas negalėdavo užmigti, — jis turėjo dažnai nemigos nakčių, — ginčai prasidėdavo lovose. Nes mokytojas ir jo mokiniai miegodavo tame pačiame kambary. Ištempę ausis tamsumoje, klausėsi nuolatinio upelio čiurlenimo. Ir jis stengėsi išaiškinti šį nuolatinumą... Štai, staiga, Licentijus pasipurtė po savo antklode, ir nesąmoningai pagrobęs pagalvį, su juo sudavė į lovos kojas, kad išbaidytų peles. Bet, jis jau nebeužmigdavo, Trygetijus irgi, kurs taip pat vartėsi savo lovoje. Augustinas nudžiugo: jis turi auditoriją. Nesusilaikydamas jis užduoda jiems klausimą: „Kam šis nuolatinis regularumas upelio čiurlenime? Ar jis nėra palenktas paslėptam dėsniui?..“ Pasikalbėjimui tema rasta. Per daugelį dienų buvo ginčyjamasi dėl daiktų tvarkos.

Kitąsyk, prieš įeinant į pirties salę, jie sustoja, kad sektų gaidžių kovą. Augustinas nurodo jaunuoliams: „šią tvarką pilną konventiškumo visuose šių proto neturinčių gyvulių judėjimuose:

— „Žiūrėkite nugalėtojas! saako jis jiems. Jo giedojimas

išdidus. Jo išpūsti nariai sudaro skritulį, kaip viešpatavimo išdidų ženklą. O žiūrėkite į nugalėtąjį, be balso, kaklas be plunksnų, gėdingas elgesys. Visa tai turi jau nežinau kokį grožį, esantį harmonijoje su gamtos dėsniais..."

Naujas argumentas tvarkos naudai: vėl iškyla vakarykščias ginčas.

Ši mažutė familijarė scena verta mūsų dėmesio. Ji mums parodo, kad Augustinas, ne vien tik labai mėgo grožį, bet kad buvo labai pastabus, jį apsupančiam pasauliui. Gaidžių kovos dar madoje šioje imperijos pabaigos romėnų visuomenėje. Skulptūra čia jau senai rado sau puikių siužetų. Skaitant šį Augustino pasažą prisimena, tarp kitų panašių motyvų, ši gėdulinga Latrano vaza, kur matyti vaizduojami du berniukai, vienas verkiąs dėl savo nugalėto gaidžio, kitas, švelniai apkabinęs savo rankose ir bučiuojąs savąjį gaidį laimėtoją, štai išsiskirianti karūna, kurią laiko tarp savo pentinų.

Augustinas visados arti šios paprastos tikrovės. Nuolatos išorės dalykai įsibrauna į mokytojo ir jo mokinių dialogą... Jie lovoje lietingoje lapkričio naktyje. Palengva išblyškęs spindulys nudažo langus. Jie teiraujasi ar tai menulis, ar aušros taškas... Tuo tarpu saulė pateka visame savo skaidrume, ir jie nusprendžia eiti į pievą susėsti žolėje. Ar štai, dangui sutemus, užsidega šviesos. Ar štai pasirodymas vežimo Alypijaus, kurs atvyksta iš Milano...

Panašiai kaip jis pastebi šias prabėgančias smulkmenas, Augustinas prie savo dialogų surenka visus svečius, jis jiems leidžia dalyvauti diskusijose: savo motinai, savo broliui, savo brolėnams, Alypijui tarp dviejų su reikalais kelionių, ir iki vaiko Adeodato. Jis pažįsta liaudies sveikąjį protą, nujautimą grynos širdies, ar dievotos, malda mintančios sielos. Dažnai Monika įeidavo į salę, kur buvo ginčyjamasi, kad praneštų apie pietų valandą, ar dėl visiškai kitokių motyvų. Jos sūnus prašydavo ją pasilikti. Ji kukliai nustebdavo tokia garbe:

— „Motin, taria Augustinas, ar tu nemyli tiesos? Tad kodėl gėdinčiuos duoti tau vietą tarp mūsų? Net jei tu tik vidutiniškai mylėtum tiesą, aš turėčiau dar tave priimti ir tavęs paklausyti. Pirmiausia, kad tu ją labjau myli negu mane, ir aš *žinau kokia meile tu mane myli!*... Nieks negalėtų tavęs at-

skirti nuo tiesos, nei baimė, nei skausmas, nors kažkoks jis bebūtų, nei pati mirtis. Argi ne visų tai nuomonė, kad tai yra aukščiausias filosofijos laipsnis? Kodėl po to nedrįsti paskelbti mane savo mokiniu?"

Ir Monika, visa sumišusi dėl tokio pagyrimo, atsako su mielu griežtumu:

— „Nutilk! Niekados tu netauškei didesnio melo!"

Dažniausia šie pasikalbėjimai buvo grynas dialektinis žaidimas, pagal laikotarpio skonį, žaidimai kiek pedantiški, ir subtilūs iki nuovargio. Neramus Licentijus ne visados jais džiaugėsi. Jis turėjo dažnų pramogų, bet jo mokytojas jį drausmino. Bet pagaliau norėjo draug palinksminti savo vaikučius ir pamankštinti jų protus. Vienos diskusijos pabaigoje juokdamasis, jiems tarė:

— „Dabar saulė patarė man sudėti į krepšį žaislus, kuriuos buvau atnešęs vaikams..."

Pastebėkime tą praeidami: tai paskutinis sykis, — prieš ateinančius universalaus intelektualinio tylėjimo ar sausos skolastikos šimtmečius, — tai paskutinį kartą judinami didieji klausimai elegantiško plepėjimo tone ir su šia dvasios laisve. Sokrato pradėta tradicija po Ilisso platanomis, pražydo su Augustinu po Kassiciakumo kaštanais.

Ir vis dėlto koks bebūtų formos žaidimas ir fantazija, turinys šių dialogų apie *Akademikus,* apie *Tvarką* ir apie *Laimingą Gyvenimą* yra rimtas, net labai rimtas. Geriausias įrodymas kiek juos Augustinas brangino yra tas, kad jis juos paskelbė tik pradžioje nustenografavęs. *Notarii* dalyvaudavo šiose diskusijose ir niekam neleisdavo dingti. Skribos, notaro pasirodymas turi savo datą nuo šio laikotarpio. Žemosios imperijos administravimas buvo baisiai popieriškas. Bažnyčia, turėdama su juo kontaktą, irgi tuo parsiėmė. Per daug tuo nesiskųskime, jei ši rašymo manija pagamino ir daug šlamšto, bet ji paliko brangių istoriškų dokumentų. Kas liečia Augustiną, šie Kassiciakumo paskaitų protokolai, mažiausia, tuo vertingi, kad painformuoja apie būsimo Hipponos vyskupo sielos būvį, sprendžiamame jo gyvenimo momente.

Nežiūrint jų mokyklinių pratybų išvaizdos, šie dialogai mums, iš tikro, atskleidžia Augustino intimiškus rūpesčius po

jo atsivertimo. Tarsi kritikuodamas A k a d e m i k u s, jis puolė klaidas, dėl kurių jis pats tiek ilgai kentėjo. Jis apibrėžė savo naująjį idealą. Ne, ieškojimas tiesos, be vilties ją rasti, negalėjo suteikti laimės. Ir tikroji laimė glūdi ne kitur kaip tik Dievuje. Ir, jei yra daiktuose tvarka, reikia taip pat tvarką įvesti į savo sielą, kad ji galėtų kontempliuoti Dievą. Reikia joje užgęsinti aistrų triukšmą: iš čia plaukia vidaus reformos ir, galop, asketizmo reikalas.

Bet Augustinas gerai supranta, kad šios tiesos turi būti pritaikintos šių dienų jaunuolių silpnybėms ir taip pat žmonių masėms. Šiuose metuose jis dar neturi savarankiškumo, kurį jam greitai suteiks aukštesnis dorovingumas, savarankiškumas, kuris, tarp kitko buvo puolamas jo meilės ir jo literatiškų atsiminimų. Kaip pasaulietiškos moralės ir auklėjimo dalyką jis formuluoja elgimosi taisykles, kurias priims ateities krikščioniškoji atmintis: „Jei jūs visados turite širdyje tvarką, sako jis savo mokiniams, tai grįžkite prie savo eilėraščių. *Nes laisvųjų mokslų pažinimas, bet blaivus ir tvarkingas pažinimas,* formuoja žmones, kurie pamils tiesą... Bet yra kitokių žmonių, tiksliau sakant, kitokių sielų, kurios nors kuklios savo kūnuose, yra ieškomos nemirtingoms jungtuvėms, geriausio ir gražausio iš jaunavedžių. Šioms sieloms per maža tik gyventi, jos nori gyventi laimingai... Eikite, ilgėdamiesi, ieškoti savųjų Mūzų!"

Eikite ieškoti savųjų Mūzų: gražus žodis! Kaip jis žmogiškas ir kaip išmintingas. Štai aiškiai nurodytas dvigubas idealas tų, kurie liekasi gyventi pasauly pagal krikščionišką blaivumo ir susivaldymo principą, ir tų, kurie trokšta gyventi Dievuje. Bet Augustinas jau pasirinko. Jis jau nebeatgręž galvos atgal. Šie Kassiciakumo dialogai, tai aukščiausias atsisveikinimas su pagoniška Mūza.

II

ŠVENTOSIOS MONIKOS EKSTAZĖ

Kassiciakume buvo žiema. Nors ir labai buvo užverstas vilos darbais ir savo mokinių rūpesčiais, Augustinas ypač užsiėmė dideliu savo išganymo reikalu.

Silloques, knygas, kurias tada jis rašė, reiškėsi iki aistrin-

Soliloquia

go tono meditacijos, kurioms jis, paprastai, pasiduodavo budėjimo ir nemigos naktų metu. Jis raudodamas ieškojo Dievo: „Fac me Pater, quaerere te: Padaryk tai, o mano Tėve, kad aš Tavęs ieškočiau!" Bet jis Jo ieškojo daugiau, kaip filosofas, negu kaip krikščionis. Senasis žmogus dar nebuvo jame miręs. Jis dar nebuvo galutinai nusikratęs nuo retoriko ir inteligento. Jis buvo peršvelni širdis, kuri tiek paaukojo žmoniškoms meilėms. Šiuose karštuose dialoguose tarp proto ir jo, jaučiama, kad protas dar nėra viešpats: „Dabar aš myliu tik Dievą ir sielą", paskelbia Augustinas lengva širdimi. Ir jo protas, jį pažįstąs, atsako: „Bet tu nemyli savo draugų? — Myliu sielą: kaip tu jų negali mylėti?" Ar nestinga šiam sakiniui, turinčiam jau kilnumo, švelnumo jausmo, kad susidarytų grynai krikščioniškas garsas? Tai vos tik akcento niuansas.

Jis pats pradėjo pastebėti, kad jam reikėtų mažiau filosofuoti ir daugiau prisiartinti prie Šv.Rašto, — klausyti išminties, su atgailojančia ir nusižeminusia širdimi. Pagal Ambroziejaus nurodymus, kurio jis klausėsi laišku, jis pradėjo skaityti Izaijos pranašystes, kaip tą iš šventųjų knygų, kurioje randasi aiškiausias Atpirkimo paskelbimas. Sunkenybės, su kuriomis jis susidūrė, jį apvylė: jis atidėjo skaitymą vėlesniam laikui. Tuo laiku jis pasiuntė Milano savivaldybei savo dimisijos raštą nuo retorikos profesūros. Paskui, laikui atėjus, raštu jis pasiuntė vyskupui Ambroziejui savo klaidų ir nuodėmių išpažinimą, pabrėždamas intenciją gauti krikštą. Jis jį gavo be triukšmo, balandžio 25 d. 387 metų Velykų švenčių metu, draug su savo sūnu Adeodatu ir savo draugu Alypiju. Šis buvo dievotai prisirengęs, atlikęs žiauriausių atgailos žygių, iki basomis kojomis vaikščiojimo žiemą, per sušąlusią žemę.

Štai du Kassiciakumo atsiskyrėliai kelionėj į Milaną. Tie du mokiniai apleido Augustiną. Trygetijus, be abejo, išvyko į armiją. Licentijus įsikūrė Romoje. Bet kitas tautietis, Thagastės afrikietis, Evodijus, buvęs imperatoriaus reikalų vedėjas, prisijungė prie nedidelės naujų atsivertėlių grupės. Evodijus, būsimasis Uzalės, Afrikoje, vyskupas ir pakrikštytas pirmiau negu Augustinas, buvo skrupulingo dievotumo ir pilno tikėjimo vyras. Jis dievotai kalbėjosi su savo draugu, kurs po krikšto pergyveno visą nusiraminimą Malonėje. Buvo kalbama apie šią

bendruomenę, kurią šventasis Ambroziejus įsteigė ir suorganizavo prie Milano vartų, ir save palyginęs su šiuo tiek griežtu gyvenimu, Augustinas pastebėjo, kad gyvenimas, kurį jis vedė Kassiciakume buvo dar persisunkęs pagonizmu. Reikėjo eiti iki atsivertimo galo, gyventi senobito gyvenimą, pagal Antano ir Thébaidės atsiskyrėlių būdą. Tada jis prisiminė, kad Thagastėje jis turėjo šiek tiek turtų, laukų. Ten apsistojus gyventi pasiaukojime, kaip kad vienuoliai gyvena. Mažučio Adeodato skaistumas skyrė jį šiam asketiškam gyvenimui. O Monikai, kuri jau senai nešiojo našlės rūbus, nereikėjo nieko keisti savo įpročiuose, kad šalia savo sūnaus ir anūko neštų visiškai šventą gyvenimą. Visiems sutinkant, buvo nutarta plaukti į Afriką, ir įvykdyti šį projektą.

Taigi po savo krikšto Augustinas turi tik vieną troškimą, užsidaryti atsiskyrime, gyventi kuklų ir slaptą gyvenimą, skiriamą šventojo Rašto studijoms ir Dievo kontempliacijai. Vėliau jo priešai apkaltino jį atsivertųsį dėl ambicijos, episkopato garbės ir turtų pasiekimo tikslu. Tai visiškai prasimanytas šmeižtas. Jo atsivertimas buvo vienas nuoširdžiausių ir neinteresuotiškiausių, — ir taip vienas heroiškiausių: jis turėjo trisdešimt trejus metus. Kai pagalvoji apie visą tai, ką jis mylėjo, apie viską, nuo ko jis atsisakė, tai tenka tik nulenkti galvą ir sulenkti kelius prieš tokio pavyzdžio dorybę.

Karavanas pradėjo kelionę vasaros metu ir perėjo Apeninus, kad pasiektų Ostiją. Šio išvykimo data gerai nežinoma. Gal būt Augustinas ir jo bendrakeleiviai slėpėsi nuo uzurpatoriaus Maksimo bandų, kurs po rugpjūčio pabaigos, perėjo Alpes, ir žygiavo į Milaną, kai jaunas Valentinijus pabėgo į Aquilėją su visu savo dvaru. Kaip ten bebūtų buvę, buvo tai varginanti kelionė, ypač šiame karščių sezone. Monika atvyko labai susilpnėjusi. Patekę į Ostiją, turėjo laukti, kol išeis laivas Afrikon. Nevisados pasitaikydavo laiminga proga. Šiame laikotarpy buvo jūros, vėjų ir tūkstantinių kitokių aplinkybių globoje. Laikas nebuvo branginamas, jis buvo gausiai eikvojamas. Buvo plaukiama palengva, sustojant pakrantėse, kur poilsiai užsitęsdavo pagal kapitono valią. Šiuose laivuose kelionė buvo ilga ir mažai tikra, ji buvo ypač nepatogi. Nebuvo skubinama teikti kančių, jos būdavo teikiamos per ilgesnes pertraukas. Dėl visų šių prie-

žasčių, mūsų afrikiečiai pakankamai ilgai užtruko Ostijoj. Be abejo, jie sustojo pas savo brolius krikščionis, pas Augustino ar Monikos pažįstamus, ramiuose namuose, toli nuo triukšmo ir nuo kosmopolitinių minių, kurios užtvindo uosto viešbučius.

Esanti Tibro žiotyse Ostija buvo draug Romos uostas ir sandėlis. Provizijos laivai atveždavo aliejų ir Afrikos duonos. Buvo tai tranzito vieta dėl prekybos, visų Viduržemio dalių ir ateivių išsėdimo centras. Šiandie, čia tik skurdus kaimas. Bet netoli šio miestelio paskutiniais laikais rasta archeologinių liekanų, didelio miesto pėdsakų. Prie įėjimo buvo rastas nekropolis, su kapiniais *en arcosolia,* kur, gal būt, buvo palaidotas šventosios Monikos kūnas, — ir, šiame nekropoly, graži apardyta statula, laidotuvinis Genijus ir Pergalė su plačiais suglaustais sparnais, panašiais į krikščionių angelus. Paskui forumas su savo krautuvėlėmis, naktinių sargų kazarmė, pirtys, teatras, daugybė didelių šventyklių, gatvių su galerėjomis, aikštės su plačiomis plytomis, prekių sandėliai: dar buvo pastebėti sienose išvestos skylės, į kurias buvo piliamos šukės. Visi šie griuvėsiai suteikia gausiai apgyvendinto centro idėją, kuriame buvo intensyvus trafiko ir plaukiojimo judėjimas.

Šiame triukšmingame mieste, Augustinas ir jo motina rado būdą susitelkti, susijungti meditacija ir malda. Šiame kiek vulgaraus judėjimo sūkury, šiame jūrų ir komercijos triukšme, suspindi mistiška scena, kur skaidri motinos ir sūnaus meilė mums pasirodo, kaip apoteozo šviesoje. Jie buvo Ostijoje, kaip ragavimas amžino susijungimo Dievuje. Buvo tai namuose, kur jie sustojo. Jie maloniai kalbėjosi, atsirėmę į langą, kurs radosi sodo linkmėje... Bet scena buvo išpopularinta per daug garsiu Ary Scheffer paveikslu. Jis prisimena: dvi išblyškusios figuros, išbalusios, išsivadavusios nuo kūno, kur gyvos tik karštos akys, žvelgiančios į žydriąsias gelmes, — sutelkta žydruma neperžvelgiama, apsunkinta visomis amžinybės paslaptimis. Jokio juslinio objekto, niekas visiškai niekas jų negundo pasitraukti iš kontempliacijos būvio. Pati jūra, dailininko vos pabrėžta, beveik susilieja su horizonto žydriąja linija. Dvi sielos ir dangus, — štai visas siužetas.

Tai gyva poezija, sukaustyta abstraktiškos minties. Asmens, — kilniai susėdę ir nepasirėmę ant lango, — Scheffero pa-

veiksle įgijo nežinia kokio dirbtinumo ir teatralinio lengvumo. Ir visuma tai šaltas sausumas, kurs sudaro kontrastą su *Išpažinties* liriško karščio papasakojimu.

Dėl manęs, tai visados maniau, — gal būt dėl pasitikėjimo šiuo paveikslu, — kad Ostijos namų langas vėrėsi, per sodo viršų, iki jūros perspektyvos. Jūra — begalinumo simbolis, turėjo būti, man rodosi, aukščiausiame Monikos ir Augustino pasikalbėjime. Pačioje Ostijoje, turiu atsisakyti nuo šios per daug literatūrinės idėjos: jūra turėjo būti neregima. Be abejojimo šiame laikotarpy, krantas nebuvo tiek smėliuotas, kokiu jis šiandie yra. Bet krantas tiek žemas, kad visiškai prie dabartinių Tibro žiočių, jūros veiklumas pastebimas per bangų atspindi atmosferoje, per tam tikrą spindintį skritulį, kurs plasda dangaus krašte. Dabar aš linkęs manyti, kad Ostijos namų langas buvo, greičiau, atgręžtas į *Agro romano* platų melancholišką horizontą: „Mes perbėgome, vieną paskui kitą, — sako Augustinas, — *visus kūniškus daiktus,* iki pačio dangaus!“ Ar negalima daleisti, kad šie kūniški dalykai, — šios žemės formos, su savo augalais, upėmis, savo miestais ir kalnais, buvo prieš jų akis? Rimtas vaizdas, kurs riedėjo prieš jų žvilgsnį, derinosi, prie visko, su jų sielų nusiteikimais.

Ši didelė apsvylusi lyguma neturi nieko įžymaus, nieko, kas sulaikytų akis nuo per daug materijalinių smulkmenų. Spalvos išblyškusios ir lengvos, kaip prie užblėsimo slenksčio. Didžiuliai nevaisingi plotai, vienodai rudi, kur tai šen, tai ten spindi truputis rožių, truputis žaliumynų; ženetos, ažonkai ant upelio krantų, ar keli *boschetti* su dulkėtais lapais, kurie mažai išsiskyria šiame žemės pilkume. Dešinėj, pušų miškas. Kairėj, romėnų kalvų bangavimas trokšta begalinio liūdnumo tuštumoje. Gilumoje Albinų kalnų žydrioji masė, su apdengtais ir labai švelniais konturais, neaiškiai atsispindi dangaus šviesiame ir besijuokiančiame kristale.

Atsirėmę į langą, Augustinas ir Monika žiūrėjo. Be abejo, buvo jau prieblanda, kai viduržemio langai, po degančios dienos, atsiveria šviežumui. Jie žiūrėjo: „Mes žavėjomės, sako Augustinas, Tavo kūrybos grožiu, o mano Dieve!..“ Roma buvo ten, už kalvų, su savo rūmais, su savo šventyklomis, su savo aukso ir marmuro spindėjimu. Bet imperatoriškojo miesto tolimas vaiz-

das negalėjo nugalėti šio amžino liūdesio, kurs kyla iš *Agro*. Laidotuvinio ilgesio oras slėgė šį kraštą, beveik aptemdintą šešėlių antplūdžio. Šie patys benykstą tušti kūniški pavidalai: kaip lengva nuo to viso atsiskirti!.. „Taigi, taria Augustinas, mūsų dvasios pakilo aukščiau". (Jis kalba taip, kaip kad jis ir jo motina būtų vienodai pakilę į kontempliaciją. Jis buvo nukreiptas į šias sritis Monikos, jau senai susigyvenusios su dvasios keliais, pripratusios prie vizijų, prie mistinių pasikalbėjimų su savo Dievu...). Kur buvo šis Dievas? Jų karštų maldavimų klausiami visi sutvėrimai jiems sakė: „*Quaere super nos!*... Ieškok viršum mūsų!" Jie ieškojo, jie nuolat kilo: „Mes pakilome iki mūsų sielų, bet jas pralenkėm, kad pasiektume, Viešpatie, šią neišsemiamo pertekliaus sritį, kur tiesos duona amžinai Izraelį patenkinai... Kai kalbėjomės, ir veržėmės, alkani, į šią dievišką sritį, *visos mūsų širdies juosta, tai akimirksnį jos prisilietėm*... Paskui, dūsaudami, nukritome, ten palikdami prisijungusius mūsų dvasios pradus, ir nusileidome iki šio mūsų lūpų murmėjimo, — iki šios marios kalbos, kuri turi pradžią ir pabaigą..."

„Mes nukritome!" Užtemo neišreiškiama vizija. Bet didelė tyla į juos nusileido, daiktų tyla, sielos tyla. Ir jie kalbėjosi:

— „Jei ši tyla galėtų tęstis, visos kitos žemesnėsės vizijos užgęstų, ir ši vienintelė vizija pagautų sielą, ją sutirpytų ir paskandintų, kontempliacijos džiaugsme, tokiu būdu, kad amžinasis gyvenimas būtų panašus šiam susimąstymo akimirksniui, kuriame meile kvėpuojame, — ar tai nebūtų įsikūnijimas šių žodžių: „Eik į tavo Viešpaties džiaugsmą! — Bet kada ten įeisime? Ar tai ne tada, mano Dieve, kai prisikelsime iš mirusių?.."

Palengva jie nusileidžia žemėn. Saulėleidžio mirštančios spalvos gęsta *Agro* rūkuose. Pasaulis pateko nakčiai. Tada Monika, pagauta neklystamo nujautimo, tarė Augustinui:

— „Mano sūnau, man jau nieko nebėra, kas žavėtų šiame gyvenime. Iš tikro, nežinau ką aš čia veikiu, nei kodėl čia dar esu!.. Dėl vieno dalyko norėjau čia kurį laiką pasilikti, buvo tai troškimas tave, prieš mirtį, pamatyti krikščioniu ir kataliku. Mano Dievas su pertekliun patenkino šį troškimą!.. Bet ką aš čia darau?.."

Ji tai jautė: jos pasiuntinybė buvo baigta. Jos, kaip sako Augustinas, šimtmečio viltis buvo išpildyta, *consumpta saeculi*.

pasaulio

Jai išvykimas buvo netoli. Ši ekstazė buvo mirštančios, kuri jau pakėlė uždangos kampą ir kuriai jau nebėra šios žemės.

Iš tikro, po penketo ar šešeto dienų, ji susirgo. Ji turėjo karštligę. Ostijos klimatas buvo karštliginis, kaip kad ir dabar tokiu tebėra, ir jis buvo, paprastai, pavojingas, dėl visų šių svetimtaučių, kurie iš Rytų atveždavo užkrečiamų ligų. Be to ilgos kelionės nuovargis, pačiame vidurvasary, išsėmė šios, be laiko pasenusios, moters jėgas. Ji jau nesikėlė iš lovos. Greitai jos būvis tiek pasunkėjo, kad ji neteko sąmonės. Pamanyta, kad ji agonijoje. Visi susirinko prie jos lovos: Augustinas, jo brolis Navigijus, Evodijus, du Thagastės brolėnai — Rustikas ir Lastidijanas. Bet, staiga, ji sudreba, pasikelia su klaidžiojančiu veidu:

— Kur aš buvau? — taria ji.

Paskui, matydama veiduose liūdną išgąstį, įspėjo, kad ji jau žuvusi, ir tarė tvirtu balsu:

— Jūs čia palaidosite savo motiną!

Navigijus, išsigandęs šio mirties vaizdo, užprotestavo visa sūnaus meile:

— Ne, motin, tu pagysi! Tu išvysi tėvikę, tu nemirsi svetimoje žemėje!

Ji pažvelgė į jį skausmingomis akimis, tarsi nusiminusi dėl to, kad jo kalba buvo tiek mažai krikščioniška, ir, atsigręžusi į Augustiną tarė:

— Ar tu girdi, ką jis kalba?

Ir, po tylos valandėlės, vėl prabyla dar griežtesniu balsu, tarsi diktuodama savo sūnums paskutinę savo valią:

— Palaidokite šį kūną, kur jūs norite, ir nesirūpinkite! Vienintelis dalykas kurio jus prašau — tai atminti mane prie Viešpaties altoriaus, visur, kur jūs būsite!..“

Buvo tai aukščiausia auka! Kaip afrikietė, tiek prisirišusi prie savojo krašto galėjo sutikti būti palaidota svetimoje žemėje? Šioje visuomenėje, kurioj pagoniškos idėjos buvo dar gyvos, palaidojimo vieta buvo didelis dalykas. Monika, kaip ir kitos visos našlės, buvo jau parengusi savo karstą. Thagastėje ji buvo radusi vietą šalia savo vyro Patricijaus. Ir štai, dabar, rodosi, ji nuo to visko atsisako. Augustino bendrakeleiviai stebėjosi tokiu pasiaukojimu. O Augustinas žavėjosi, kad Malonė

iki tokio laipsnio pakeitė motinos sielą. Ir, turėdamas galvoje visas jos gyvenimo dorybes, jos tikėjimo karštį, — nuo šios minutės, — jis jau neabejojo, kad ji šventa.

Ji dar gyveno kai kurį laiką. Pagaliau, devintą savo ligos dieną, ji mirė, turėdama penkiasdešimt šešerius metus.

Augustinas jai užmerkė akis. Didelis skausmas slėgė jo širdį. Tačiau jis, kurs tiek buvo ašaringas, turėjo drąsos neverkti... Staiga jaudiną vaitojimai pasigirdo mirusios kambary: buvo tai jaunas Adeodatas, kurs pravirko pamatęs lavoną. Jis vaitojo tiek smarkiai, kad dalyviai, demoralizuoti šio skundo sunkumu, turėjo jį priversti nutilti. Tas tiek giliai paveikė Augustiną, kad po daugelio metų, šių vaitojimų aidai dar skambėjo jo ausyse: „Man rodėsi, sako jis, kad tai mano vaikystės siela žuvo su šiais mano sūnaus vaitojimais“. Jis, visomis pastangomis savo proto, kovojančio su širdimi, stengėsi manyti, jog šventoji laimėjo garbę. Jo bendrakeleiviai pergyveno tuos pačius jausmus... Tuojau Evodijus paėmė psalmininką ir, prieš vos atšąlusį Monikos kūną suskambėjo psalmė: „Aš giedosiu, Viešpatie, Tavo gailestingumą ir Tavo teisingumą“. Visi, kurie tik buvo namie giedojo šią šventą giesmę.

Tačiau Augustinas buvo išvestas į gretimąjį kambarį, kai laidotuvininkai ją rengė mirties rūbais. Jis buvo apsuptas savo draugų ir artimųjų. Jis guodė kitus ir pats save. Pagal paprotį, jis kalbėjo apie ištikimos sielos išsivadavimą ir apie laimingumą, kurs jai buvo paskirtas. Galėjo pagalvoti, kad jis nejautrus: „Bet, mano Dieve, vis kalbėdamas, prisiartinau prie Tavo ausies kur nieks negalėtų girdėti, skundžiaus savo silpnybėmis, ir stengiaus sulaikyti savo skausmo potvynį... O! žinojau viską ką slėpiau savo širdyje“.

Net bažnyčioje, kur buvo pamaldos už Monikos sielą, paskui kapinėse prieš karstą, neverkė jis. Dėl savo visiškai krikščioniško gėdingumo, bijojo papiktinti savo brolius, pradėjęs imituoti pagonų nusivylimą ir tų, kurie miršta be vilties. Bet ši pastanga ašarų sulaikymui pasidarė jam naujas skausmas. Ta diena pasibaigė juodame liūdesy, liūdesy, kurio nebegalėjo nugalėti ir kurs jį prislėgė. Tada, atsimindamas graikų patarlę: „pirtis išvaiko rūpesčius,“ — atėjo jam mintis nueiti į maudykles. Įėjo į *tepidarium,* atsigulė ant karšto marmurinio suolo.

Bergždžia pastanga: „Mano skausmo kartumai neišėjo iš mano širdies su prakaitu, kurs bėgo iš mano narių“. Tarnai jį apgaubia vėsiais marškiniais ir nuveda į poilsio lovą. Nuovargio ir tokių emocijų prislėgtas, užmigo giliu miegu. Ant rytojaus, pabūdus, nauja gera nuotaika užliejo visą jo būtybę. Eilės skambėjo jo atmintyje: buvo tai šventojo Ambroziejaus pasitikinčio ir džiaugsmingo himno pirmieji žodžiai:

Dievas viso pasaulio Sutvėrėjas,
Dangaus valdovas, kurs apdengia
Dieną skaidrumu ir grožiu, —
Nakčiai suteikia miego malonę,
Kad poilsis mūsų pavargusiems nariams
Grąžintų turėtas jėgas,
Atgaivintų prislėgtas sielas
Ir jas išvaduotų nuo baimės ir liūdesio!..

Staiga, prie šio žodžio *liūdesys,* pabūdo jame mintis apie mirusią motiną, su viso to prarasto švelnumo gailesčiu. Užliejo jį nusivylimo bangos. Jis suklupo, vaitodamas, savo lovoje, ir pagaliau verkė visomis ašaromis, kurias tiek ilgai buvo sulaikęs.

III

THAGASTĖS VIENUOLIS

Praslinko, beveik, ištisi metai, kaip Augustinas išsijudino į kelionę. Sunku išaiškinti šis pasivėlavimas. Kodėl tas užtęsė savo sugrįžimą į Afriką, kurs tiek skubinos pabėgti nuo pasaulio?

Galimas daiktas, kad Monikos liga, laidotuvių rūpesčiai ir kiti reikalai sulaikė Ostijoje iki žiemos slenksčio. Oras pasidarė blogas, jūra pavojinga. Plaukiojimas regulariai užsidarydavo nuo lapkričio mėnesio, kartais net nuo pirmųjų spalio mėnesio dienų, jei smarkios būdavo lygianaktinės audros. Reikėjo palaukti gražaus sezono. Paskui buvo sužinota, kad uzurpatoriaus Maksimo laivynas, kariaudamas prieš Teodosijų, užblokavo Afrikos pakraščius. Keliauninkai galėjo patekti į priešininko rankas. Dėl visų šių priežasčių Augustinas negalėjo persigabenti, kaip iki sekančios vasaros pabaigos.

Tuo metu jis apsigyveno Romoje. Laisvąjį laiką skyrė rinkimui žinių apie manichėjus, nesenai buvusius jo brolius. Atsivertęs į katalikybę, jis turėjo numatyti buvusių bendratikių aistringus užsipuolimus. Jų burnai užčiaupti, surinko didelį do-

kumentų pluoštą apie naujausius skandalus. Jis taip pat stengėsi įsigilinti į jų doktriną, kad geriau būtų ji sukirsti: dialektikas niekados nesnaudė jame. Laiks nuo laiko lankė romėnų vienuolynus, studijuodamas jų regulas ir jų organizaciją, ieškodamas modelio vienuolynui, kurį jis nuolatos projektavo įsteigti savajame krašte. Pagaliau 388 metų rugpjūčio ar rugsėjo mėnesy grįžo Ostijon, kur rado laivą, vykstantį į Kartaginą.

Prieš ketvertą metų, apie tą patį laikotarpį, jis darė tą pačią kelionę, tik priešinga kryptimi. Plaukimas buvo gražus, laivo judėjimas vos buvo pastebimas. Buvo tai didelės Viduržemio jūros ramumo laikas. Niekados ji nesti pasakiškesnė, kaip šiuose vasaros mėnesiuose. Dangus, lengvo žydrumo nudažytas, susilieja su visiškai balta jūra, išsitiesusia kaip staltiesė be riaukšlių, peršviečiama ir liauni marškonė, kurioje saulei leidžiantis, atsispindi ambro ir gelsvumo plasdėjimas. Jokio precizuoto pavidalo, tik nuostabaus švelnumo, ryškių rūkų ir begalinės žydrumos malonumo atspindžiai.

Kartaginoje Augustinas buvo susigyvenęs su šių jūros vaizdų didingumu. Šiame momente jūra turėjo tą patį ramųjį ir spindintį paviršių, kurį jis matė prieš ketvertą metų. Bet kiek, nuo to laiko buvo pasikeitųsi jo siela! Vietoj neramybės ir melo, kurs draskė jo širdį ir slėpė nuoširdžią tiesos šviesą, dar gilesnę negu jūros gelmės, buvo Malonės didelė ramybė. Augustinas svajojo. Tolumoje prieblandos šešėliuose kyšojo Lipari salos, dūmingas Stromboli krateris buvo tik juodas taškas, įspraustas tarp dvigubos dangaus ir bangų žydrumos. Taip jo aistrų, jo viso praeities gyvenimo atsiminimai bluko prieš dangiškos taikos nugalintį žygiavimą. Jis tikėjosi, kad šis džiaugsmingas būvis visados tęsis, pripildys visą jo naujojo gyvenimo trunkumą: nieko malonesnio nebežinojo šiame pasauly...

Dar kartą jis savęs nepažinojo. Ant lengvos aslos šio laivo, kurs jį vežė, jis nejautė didžiulio prado jėgos, susitelkusios po jo kojų, ir kuri sukils pirmajam vėjui papūtus, — jis nejautė ir energijos pertekliaus, kurs užliejo jo Malonės atnaujintą širdį, — energijos, kuri pažadins vieną iš pilnutiniausių, karščiausių, turtingiausių mintimi, meile ir darbais vyrų, kurs nušvies istoriją. Savo svajonėms vainikuoti, tarp jį apsupančių draugų, jis, be abejo, sau pakartojo Šv. Rašto žodžius: „Štai gera ir malonu, kai

broliai gyvena po vienu stogu..." Jis spaudė Alypijaus ir Evodijaus rankas ir ašaros birėjo iš jo akių...

Saulė pasislėpė. Visa šaltoji erdvė, šviesos apleista, užgęso krintančios nakties neaiškiame baisingume.

Pagaliau, aplenkęs Sicilijos krantus, atvyko į Kartaginą. Augustinas žengė į ją. Jis skubėjo atvykti į Thagastę ir užsidaryti vienatvėje. Jį drąsina palankūs ženklai ir atrodo skatiną prie sprendimo vykdymo. Sapne buvo pranešta apie jo sugrįžimą retorikui Elogijui, buvusiam jo mokiniui. Jis dalyvavo prie Innocentijaus, Kartaginos advokato, stebuklingo pagijimo, pas kurį jis buvo sustojęs su savo bendrakeleiviais.

Bet jis išvyko į Thagastę, kaip galima greičiau. Tuojau jis pasidarė popularus, pagal Evangelijos patarimą, neturtingiesiems išdalęs tėvų paliktus nedidelius turtus. Jis, pakankamai aiškiai, nepasisako koks buvo šis jo laisvas nuo savo turtų atsisakymas. Jis kalba apie namus ir apie keletą nedidelių laukų, *paucis angellulis,* — kuriuos jis kitiems atidavė. Tačiau jis juose gyveno visą laiką, kol buvo Thagastėje. Galimas daiktas, kad jis, iš tikro, pardavė šiuos kelius žemės lopus, kuriuos jis dar valdė, ir kad pardavimo pajamas išdalino vargšams. O namus pavedė savo gimtinio miesto katalikų bendruomenei, su teise gauti pajamų dalį, kurios pakaktų jo ir jo brolių pragyvenimui.

Šiame laikotarpy taip pasilgdavo daug dievotų asmenų, kurie Bažnyčiai atiduodavo savo turtus. Bažnyčios turtai buvo neliečiami ir laisvi nuo mokesčių, buvo tai būdas išsivaduoti nuo mokesčių plėšrumo, ar sauvališko konfiskavimo, ar nuo ginkluotos rankos exproprijacijos. Kaip te bebūtų buvę, sielos, atsisakiusios nuo pasaulio ir pasiilgusios poilsio, rasdavo šiose aukose heroišką būdą išsivaduoti nuo rūpesčių turtais ar žeme. Kai būdavo dideli šie turtai ir žemės, tai kilnūs aukotojai laimėdavo, sakoma, tikrą išsivadavimą.

Jau kartą sutvarkęs materijalinį klausimą, Augustinas susirūpino savo namuose organizavimu vienuolyno, kurs būtų panašus tiems, kurių matė Romoje ir Milane. Jo sūnus Adeodatas, jo draugai Alypijus ir Evodijus, Severijus, kurs vėliau tapo Milano vyskupas, dalijosi jo vienatve. Bet prie jo tikrai buvo kitų atsiskyrėlių, į kuriuos padaro aliuzijų savo laiškuose. Jų regulos, be abejo, buvo dar šiek tiek palaidos. Jo Thagastės broliai

nebuvo palenkti užsidarymui. Viskas ribojosi jiems pasninkais, specijaliniu režimu, bendromis maldomis ir meditacijomis.

Šiame užsidaryme, pusiau kaimiškame (vienuolynas radosi prie miesto vartų), Augustinas buvo laimingas: pagaliau jis realizavo projektą, kurį senai nešiojo savo širdyje. Susitelkti, melstis, ypač studijuoti Šv. Raštą, įsigilinti iki paslaptingiausių vietų, jį komentuoti su šiuo karščiu ir dievotumu, kokiu visų laikų afrikietis atsiduodavo tam, kas *buvo parašyta,* — jam rodėsi, jog turi kuo pripildyti visas savo gyvenimo minutes. Bet ne tuščiai, beveik, per dvidešimt metų jis mokėsi, kalbėjo, diskutavo ir rašė. Augustinui gera būti atsivertus: Thagastėje, kaip ir Kassiciakume, nuolatos jis prisimena mokyklą. Tačiau jau kartą reikėjo baigti. Naujasis vienuolis padarė tai, kaip būtų galima pavadinti, profesoriaus testamentą.

Tada jis baigė ar grįžo prie didaktinių traktatų, kuriuos buvo pradėjęs Milane ir kurie apėmė visus laisvuosius menus: gramatiką, dialektiką, retoriką, geometriją, aritmetiką, filosofiją, muziką. Iš visų šių knygų jis baigia tik, pirmąją, gramatikos traktatą, — kitų buvo padarytos tik santraukos: šiandie jie yra dingę. Atpildui užsiliko šešios knygos apie muziką, taip pat pradėtos Milane, kurias, tarsi, žaisdamas, baigė per Thgastės laisvąsias valandas. Tai yra dialogai tarp jo ir jo mokinio, poeto Licentijaus, apie metriką ir eiliavimą. Bet mes iš jo paties žinome, kad jis norėjo daugiau apimti, ir, antroje dalyje, parašyti apie meliodiją, tai yra apie pačią muziką. Jis jau neberado tam laiko: „kai kartą, sako jis, ant mano pečių buvo uždėta bažnytinių reikalų našta, tai *visi šie malonūs dalykai* iškrito iš rankų“.

Taigi vienuolis Augustinas ilsisi nuo maldų ir meditacijų, tik užsiimdamas muzika ir poezija. Jis rado reikalo atsiprašyti; „Čia turėjau aš tik vieną intenciją. Nenorėdamas staiga jaunuolių ar kito amžiaus žmonių, kuriuos Dievas apdovanojo gera dvasia, atitraukti nuo juslinių idėjų ir nuo aistringosios literatūros, *prie kurių jiems sunku būti neprisirišusiems,* — galvojimo pamokomis, stengiausi nuo to palengva atitraukti, ir nesikeičiančios tiesos meile pririšti prie Dievo, vienintelio visų daiktų viešpačio... Tas, kurs skaitys šias knygas, pamatys, kad jei aš lankiau poetus ir gramatininkus, tai, greičiausia, dėl kelionės reikalo, o ne dėl noro pasilikti jų tarpe... Tokį kelią pasirinkau, kad keliaučiau

su silpnaisiais, pats nebūdamas tvirtas, tai geriau negu skristi į erdvę dar su silpnais sparnais..."

Dar kartą, kaip visa tai žmogiška ir išmintinga, — ir kuklu taip pat! Augustinas neturi nieko fanatiško. Nerasi kitos tiesesnės kaip jo sąžinės, tvirčiau pasiryžusios išrauti paklydimą. Bet jis žino, kad yra žmogus, kad šis gyvenimas tai kelionė tarp kitų žmonių, silpnų kaip ir jis, ir jis prisitaiko prie kelionės neišvengiamumų. Iš tikro, krikščioniui, pakilusiam iki aukščiausio pasiaukojimo, kas bėra poezija, mokslas, „kas visa tai, kas nėra amžina?" Tačiau, ši literatūra ir šie žemiški mokslai yra laiptai, pritaikinti mūsų silpnumui, kad nejučiomis pakeltų iki dvasinio pasaulio. Išmintingas sielų vadovas, Augustinas nenori išardyti laiptų. Muzikai jis, gal būt, būtų dar nuolaidesnis, negu kitiems, menams; nes „garsais geriausiai suvokiama tai, kas visokios rūšies judėjimuose yra skaičių jėga; ir jų studijavimas mus veda laipsniais iki tiesos intimiškiausių ir aukščiausių paslapčių, visuose daiktuose atskleidžia Išmintį ir dievišką Apvaizdą, mylintiems ir ieškantiems..." Jis visados grįš prie šios, tiek pamiltos, muzikos, jis grįš pats prieš savo norą. Vėliau jis žiauriai save kaltins dėl malonumo, kurio ragauja iš bažnytinių giedojimų; bet vis dėlto pasiliks senasis instinktas. Jis iš prigimties muzikas. Jis juo pasiliks iki savo agonijos.

Šiame gyvenimo laikotarpy, jei jis neatsiskiria nuo menų ir pasaulietiškos literatūros, tai, pirmoj eilėj, dėl praktiškų sumetimų. Šiuose didaktiškuose traktatuose spindi šis susirūpinimas: įrodyti pagonams, kad galima būti krikščioniu, nėsant dėlto barbaru ir bemoksliu. Ši Augustino pozicija prieš priešininkų akis yra nepaprastai stipri. Nė vienas jų negalėjo lenktyniuoti su juo nei pažinčių apimtimi, nei jų laimingu įvairumu, nei intelektualinių gabumų turtingumu. Visą antikinį paveldėjimą jis turėjo savo rankose. Jis galėjo sakyti pagonams: „Aš tai turiu, ką jūs garbinat savo rašytojuose ir filosofuose. Štai! Pažinkite mano lūpose jūsų oratorių akcentą!... Gerai! visa tai, ką jūs tiek branginate, aš niekinu! Pasaulio mokslas niekis be Kristaus išminties!"

Aišku, šios universalinės kultūros turtai, gal būt, kai kuriais atžvilgiais buvo slėgianti, — Augustinas tai apmokėjo: jis dažnai žaidė savo mokslu, savo oratorišku ir dialektiškuoju vir-

tuoziškumu. Bet ar tai svarbu, jei net šiuose ekscesuose, jis vadovavosi tik sielų išganymu, troškimu jas apšviesti ir joms įkvėpti savąjį meilės karštį. Thagastėje jis ginčijasi su savo broliais, su savo sūnumi Adeodatu. Visados jis viešpats: jis sąžiningas, bet šiame pavojingame vaidmeny kiek nusižeminimo! Knygos *Mokytojas* išvada, kurią jis tada rašė, tai, kad kiekviena mokančio kalba yra bergždžia, jei vidaus Viešpats klausiančiam neatskleis tiesos.

Vienuolio apnešiotuose drabužiuose, jis tęsia toliau savąją retoriko profesiją. Jis atvyko į Thagastę su intencija pasitraukti iš pasaulio ir gyventi Dievuje, — ir štai, jis ginčijasi, kalba ir rašo, daugiau negu kada nors! Pasaulis jį vejasi ir jo neapleidžia net ir užsidaryme. Jis žino, kad ten, Romoje, Kartaginoje, Hipponoje, yra žmonių, kurie kalba forumuose ir bazilikose, kurie šnabžda slaptose koncilijabulėse, ir kurie suvilioja vargšes sielas, neapsiginklavusias prieš klaidą. Kaip galima greičiau, reikia parblokšti šiuos klaidintojus, juos demaskuoti, juos nutildyti. Visa savo širdimi Augustinas atsideda šiam uždaviniui, kur jis pralenkia kitus. Jis ypač puola, buvusius savo draugus manichėjus. Parašo prieš juos daug traktatų. Matant šį užsikarščiavimą, galima nujausti vietą, kokią manicheizmas užėmė jo mintyje, ir taip pat šios sektos paplitimo pažangą Afrikoje.

Ši kova buvo jo rašymo būdo atsinaujinimas. Kad paveiktų ir tamsiausius skaitytojus, jis pradeda naudotis liaudies kalba, nebijodamas pavartoti ir solecismų, jei rodėsi, kad jie reikalingi minčiai paaiškinti. Tas turėjo jam suteikti žiaurių kančių. Iki paskutiniųjų savo raštų, jis stengėsi įrodyti, kad jokia kalbos elegancija jam nebuvo svetima. Bet ne čia glūdi jo tikras originališkumas. Kai jis laikosi gražaus stiliaus, jo periodai sunkūs, suvaržyti, dažnai tamsūs. Priešingai, nieko nėra gyvesnio, aiškesnio, spalvingesnio, ir, kaip dabar mes sakome, tikresnio, kaip jo pamokslų ir jo kai kurių traktatų paprasta kalba. Šią kalbą, tikriausiai, jis bus pats sukūręs. Su savo aiškinimo, komentavimo ir precizavimo reikalu, jis jautė kiek klasiškoji lotynų kalba yra nelanksti idėjų dekompozavimui ir niuansų pareiškimui. Ir tokiu būdu, liaudiškoje lotynų kalboje, jam artimoje romėnų kalboms, jis sukūrė analitinę prozą, kuri yra moderninės Vakarų minties priemonė.

Ne tik jis kovoja su eretikais, bet dar jo neramus draugiškumas, nuolatos peržengdavo celės sienas, kad nulėktų pas nėsančius, brangius jo širdžiai draugus. Jis turi atskleisti savo vidų draugams, kuriems perteikia savo mintis: šis neurastenikas, šis ligonis, kurs blogai miegodavo, savo nakčių dalį skirdavo meditacijoms. Jo draugai sužinos argumentą, rastą vakarykštėje nemigos naktyje. Jis juos užverčia savo laiškais. Jis rašo Nebridijui, Romanijanui, Paulinui de Nole, nežinomiems ir garsiems, Afrikos, Italijos, Ispanijos ir Palestinos žmonėms. Ateis laikas, kai jo laiškai bus tikros enciklikos, kurias skaitys visas krikščionių pasaulis. Jis rašo taip, kad nuolat jam stinga popieriaus. Jis neturi pakankamai lentučių pastaboms daryti. Jis prašo Romanijano. Jo gražios lentutės, tos kur iš dramblio kaulo, jau išsisėmusios: paskutiniąją panaudoja ceremonijų laiškui, ir jis atsiprašo savo draugo, parašęs ant blogo velino gabalėlio.

Be to jis rūpinas dar savo tautiečių reikalais. Thagastėje Augustinas didelė asmenybė. Geri miesto žmonės žino, kad jis iškalbus, kad turi reikšmingų pažinčių, kad yra geruose santykiuose su galingaisiais. Jie prašo jo protekcijos ar jo įsikišimo. Gal būt net verčia jį būti teisingumo sargyboje. Jie didžiuojasi savo Augustinu. Ir, kadangi jie bijo, kad kaimyniniai miestai nepagrobtų jiems didelio žmogaus, saugoja jo namus: jie trukdo jam per dažnai išvykti pas kaimynus. Sutikdamas su jais, Augustinas taip pat slėpėsi, kiek galėdamas, bijodamas kad jo prieš jo valią nepadarytų vyskupu ar kunigu. Nes tais laikais buvo tai pavojus, grėsęs turto ar talento žmonėms. Turtingieji savo gėrybes atiduodavo vargšams, kai įeidavo į dvasininkų luomą. Talento žmonės gindavo bendruomenės reikalus, ar pritraukdavo turtingų šelpėjų. Dėl visų šių priežasčių skurdžios ar blogai administruojamos bažnyčios šventąjį Augustiną gaudė kaip grobį.

Neatsižvelgiant į šį budėjimą, šį nuolatinį reikalų antplūdį, į visokius darbus Thagastėje, jis naudojosi ramybe, kurios vėliau jau niekados neberas. Sakoma, kad susitelkia ir surenka visas savo jėgas, prieš iščiulpiantį didelį jo apaštalavimo darbą. Šiame numidiškame kaime, taip žaliame ir šviežiame, kas jį liūliavo tūkstančiai vaikystės atsiminimų, kur jis negalėjo padaryti žingsnio, nesusidūręs su visados gyvu savo motinos vaizdu, kilo prie Dievo su didesniu pasitikėjimu. Jis, kurs jusliniuose dalykuose

ieškojo laiptų į dvasinę tikrovę kopti, žiūrėjo į šią pažįstamą gamtą su draugiškomis akimis. Per savo kambario langus, jis matė mišką pušų, su apvaliomis viršūnėmis, tarsi nedidelėmis kristalo taurėmis, su švelniais ir liauniais liemenimis. Jo nurimusi krūtinė džiaugsmingai gėrė gražiųjų medžių sakų kvapą. Jis muziku klausėsi paukščių čirenimo. Jį visados jaudino besikeičiančios kaimietiško gyvenimo scenos. Tai šiame laikotarpy jis parašė: „Pasakyk man, ar neatrodo, kad lakštingala moduliuoja savo balsą, kad sužavėtų? Ar jos giedojimas, tiek turtingas, tiek švelnus, tiek suderintas su sezonu nėra paties pavasario balsas?..“

IV

AUGUSTINAS KUNIGAS

Šis sustojimas buvo trumpas. Greit Augustinui prasidėjo veikimo, kovų ir apaštališkų kelionių laikotarpis.

Ir pradžioje jis turėjo apverkti savo sūnų Adeodatą, jaunuolį, žadėjusį tiek didelių dalykų. Čia visiškai galimas daiktas, kad, iš tikro, jaunas vienuolis mirė Thagastėje trejeto metų laikotarpy, kurį tėvas čia praleido. Augustino skausmas buvo gilus, bet kaip mirus jo motinai, jis apvaldė liūdėsį visa krikščioniškos vilties jėga. Be abejo, jis mylėjo savo sūnų ir juo didžiavos. Atsimename kokiais žodžiais kalbėjo jis apie šį augantį genijų, kurio ankstybumas jį gąsdino. Palengva jo kančios aprimo, užleisdamos vietą švelniausiai rezignacijai. Po kelerių metų — jis parašys apie Adeodatą: „Viešpatie, Tu jį greitai atšaukei iš šios žemės, bet ramia dvasia galvoju apie jį. Į mano atmintį nėra įsibrovusį nė viena abejonė, nei dėl vaiko, nei dėl jaunuolio, kuriuo jis buvo, nei dėl žmogaus, kuriuo būtų galėjęs būti“.

Jokio abejojimo! Koks skirtumas su žinomais šių jansenistų jausmais, kurie laiko save jo mokiniais! Kai Augustinas galvojo apie savojo sūnaus mirtį su ramiu ir rimtu džiaugsmu, kurį vos besulaiko, tai šie Port-Royalio mokiniai tik drebėdami galvoja apie Dievo teismą. Jų tikėjimas nebuvo panašus šviesiam ir pasitikinčiam Augustino tikėjimui. Jam išganymas tai džiaugsmo nukariavimas.

Thagastėje jis gyveno džiaugsme. Kiekvieną rytą pabus-

davo prieš pušų mišką, garuojantį aušros spinduliais, ir iš visos širdies galėdavo pasakyti: „Mano Dieve, leisk man čia gyventi, šiame tiesos pavėsy, belaukiant Tavojo rojaus!“ Bet jis buvo slaptai observuojamas. Žmonių minios buvo susirūpinusios, kad ši šviesa nepasiliktų paslėpta po krūmu. Gal būt, sąmoningai buvo jam padėti sląstai. Visokiame atsitikime, buvo neatsargu vykti į Hipponą. Jis vaizdavosi esąs apsaugotas, nes šiam miestui turint vyskupą, nebuvo jokio preteksto jį išventinti prieš jo pačio norą.

Vienas Hipponos gyventojų, imperatoriaus reikalų vedėjas, maldavo jo dvasinės pagalbos. Abejojimai, pretendavo jis, sulaikė jį visiško atsivertimo kelyje. Augustinas vienintelis, kurs galėtų jam padėti. Šis, ieškodamas naujokų savo Thagastės vienuolynui, nusprendė patenkinti valdininko pakvietimą.

Jei Hippona turėjo vyskupą, — tulą Valeriją, tai kunigų stigo. Be to Valerijus nebebuvo jaunas. Graikas iš kilmės, prastai mokėjo lotyniškai ir visiškai nepažinojo pūnų kalbos: didelės jam kliūtys šiose teisėjo, administratoriaus ir katehizatoriaus pareigose. Dvasininkui mokėjimas dviejų kalbų buvo neišvengiamai reikalingas toj šaly, kur kaimo gyventojų daugumas kalbėjo tik senąja Kartaginos tarme. Visa tai įrodo, kad katalikybė Hipponos diocezijoje buvo prastame būvyje. Ne vien tik stigo kunigų, bet vyskupas buvo svetimtautis, mažai susigyvenęs su Afrikos papročiais. Opinija reikalavo į jo vietą savo šalies žmogaus, jauno, veiklaus, pakankamai turinčio erudicijos ir iškalbos, kad atsilaikytų prieš eretikus, pavyzdžiui prieš Donato partijos schismatikus, — ir pakankamai judraus, kad sugebėtų vaisingai valdyti Hipponos bažnyčią. Nepamirškime, kad šiame didelio skurdo laikotarpy, krikščionybė pirmoj eilėj yra religija, kuri duoda duonos. Nuo šio laiko Bažnyčia naudoja savo turtus socialiniam klausimui išspręsti.

Augustinui esant Hipponoje, Valerijus bazilikoje pasakė pamokslą, kuriame teisingai nusiskundė šia kunigų stoka, dėl kurios kentėjo bendruomenė. Įsimaišęs į klausytojus Augustinas klausė, pasitikėdamas savo incognito. Bet jo buvimo paslaptis iškilo. Kai vyskupas kalbėjo, žmonės žiūrėjo į Augustiną. Tuojau jie, susijaudinę, jį nutveria ir priveda prie vyskupiškos katedros slenksčio, šaukdami:

— Augustinas kunigas! Augustinas kunigas!

Tokie buvo demokratiški tų laikų bažnyčios papročiai. Jų nepatogumai matomi. Kas yra tikra tai, kad Augustinas prieštaraudamas būtų rizikavęs savo gyvybe ir kad vyskupas būtų iššaukęs sukilimą, atsisakydamas jį įšventinti. Afrikoje nežaidžiama religinėmis aistromis, ypač jei dar jos atsiremia politika ir interesais. Tikrovėje, vyskupas buvo sužavėtas šiuo brutualiu pagrobimu, kurs jam žadėjo tiek įžymų bendradarbį. Pamaldų metu jis įšventino Thagastės vienuolį. Ir, kaip sako jo mokinys Possidijus, būsimas Guelmos vyskupas, — „ši spindinti lempa, kuri ieškojo vienatvės tamsybių, buvo įstatyta į žvakyną... Augustinas, kurs šiame nuotyky, pažino Dievo pirštą, irgi nusilenkė prieš liaudies valią. Vis dėlto jis nusiminė ir verkė, matydamas uždedamą ant jo pečių naštą. Tada keli dalyviai, nesupratę jo ašarų prasmės, jam paguosti kalbėjo.

— Taip, tu turi pagrindo! Kunigystė yra neverta tavo nuopelnų. Bet tu turi būti tikras, kad būsi mūsų vyskupas!

Augustinas žinojo, ką daugumas tuo norėjo pasakyti ir ko reikalavo iš savo vyskupo. Jis, kurs svajojo pasitraukti iš pasaulio, bijojo praktiškų rūpesčių. Bet jį nemažiau gąsdino ir jo valdymo dvasinė pusė. Kalbėti apie Dievą! Skelbti Dievo žodį! jis laikė save nevertu šios tiek aukštos tarnybos. Jis buvo tiek prastai prirengtas! Kad prisirengtų tiek, kiek jis galėjo, pageidavo truputį atostogų iki sekančių Velykų. Parašytame Valerijui laiške ir, be abejojimo, skirtame viešai paskelbti, nuolankiai išdėstė priežastis, dėl kurių prašė atostogų. Jos buvo tiek teisingos ir tiek jam garbingos, kad tikriausia vyskupas sutiko. Naujasis kunigas gavo leidimą pasitraukti į vieno kaimo, netoli Hipponos esančio, namus. Jo parapijonai, bijodami dėl savo ganytojo, neleido per toli pasitraukti.

Paskui tuoj pradėjo savo pareigas. Palengva jis pasidarė tikras pagelbininkas vyskupo, kurs jam paskyrė pamokslų sakymą ir katehumenų krikšto administravimo rūpesčius. Tarp vyskupiškųjų pareigų, buvo tai dvi svarbiausios. Vyskupai jomis labai sielojos. Keletas Valerijaus kolegų net pasipyktino tuo, kad paprastam kunigui jis leido kalbėti prieš jo akis, jo bažnyčioje. Greitai ir kiti vyskupai, pastebėję šios naujienybės naudą, imitavo Valerijaus iniciatyvą ir leido savo kunigams sa-

kyti pamokslus, net ir prieš savo akis. Tokia garbė neapsvaigino Hipponos kunigo. Jis ypač jautė pavojų, ir juos laikė kaip Dievo siųstą išbandymą: „Aš buvau priverstas, sakė jis, be abejo, buvo tai bausmė už mano nusikaltimus; nes juk dėl kokių kitų motyvų, galėjau manyti, man buvo pavesta antroji valdyme vieta, man, kurs net nemokėjau laikyti ramos!..“

Tačiau jis neatsisakė nuo savo atsiskyrėlio gyvenimo intencijų. Kunigas, norėjo pasilikti vienuoliu. Buvo jam tai didelis skausmas, būti priverstu apleisti Thagastės vienuolyną. Jis šiuo skausmu pasidalino su Valeriju, kurs, suprasdamas naudingumą vienuolyno, kaip būsimų kunigų seminarijos, jam davė sodą, priklausantį Hipponos bažnyčiai, kad ten įkurtų naują bendruomenę. Tokiu būdu buvo įsteigtas šis vienuolynas, kurs suteikė didelį kunigų ir vyskupų skaičių visoms Afrikos provincijoms.

Tarp Hipponos griuvėsių, senos romėnų ir finikiečių tvirtovės, ieškoma Augustino vienuolyno vietą, be didelės vilties ją kada nors rasti. Norėtų ją matyti ant šios kalvos, pro kurią, kadaise, kolosališkose citernose, vanduo kanalo sutvarkytas, veržėsi iš netolimų kalnų, ir kur šiandie pakyla visiškai nauja bazilika, kuri jau iš tolimos jūros vilioja akis. Už bazilikos, vienuolynas, kur Mažosios Vargšų Sesers išlaiko šimtą senelių. Taigi, tarp muzulmonų afrikiečių, tebetrunka didelio krikščionių dvasininko atminimas. Gal būt būtų pageidaujamas ten trobesys daugiau blaiviai ir grynai antikinio skonio. Bet, bendrai, pakanka intencijos dievotumo. Ši prieglauda tobulai tinka atminimui įžymaus vyskupo, kurs buvo ne kas kita kaip meilė. O dėl bazilikos, Afrika padarė viską, ką galėjo, kad būtų jos verta. Ji jai davė brangiausių marmurų, kad įkūnytų vieną gražiausių savo vaizdų.

Tai ypač vakarais, prieblandos metu, vaizdas įgyja visą savo vertingumą ir visą savo reikšmingąjį žavingumą. Saulėleidžio spinduliai perskrodžia kalnų juodąjį profilį, kurie viešpatauja Seybuso slėnyje. Atspindžiais atvėsęs, išblyškęs upelis ramiai leidžiasi jūron. Begaliniai spindįs golfas, panašus į druskos plokštumą, nuostabiai nurausvintą. Šioje be rūkų atmosferoje, krantų aiškumas, griežtas linijų pastovumas turi ko tai įspūdingo. Tai, tarsi, paslaptingas ir nekaltas planetos aspektas.

Paskui žvaigždynai užsidega su haliucionuotos materijos energija. Grigo Ratai, užmigę ant Edugh'o krašto, panašūs aukso vežimui, riedančiam per dangaus lygumas. Gili taika apsupa ūkininkų ir piemenų kaimą, kur retkarčiais pasigirsta sargų šunų lojimas...

Bet galima bile kur, Hipponos apylinkėse patalpinti šis Augustino vienuolynas: visur vaizdas yra irgi gražus. Iš visų taškų lygumos užverstos griuvėsiais, matyti jūra: platus uostas, harmonizuotas švelniais kaip Neapolio išlenkimais. Visur aplinkui kalnų cirkas: Edough'o žaliuoją aukštai, su miškuotais šlaitais. Ilgi išpuošti keliai, didelės skambančios pušys, per kurias eina jūrų vėjo muzikališkas skundas. Jūros žydruma, dangaus žydruma, kilnūs itališki lapai, tai lamartininis peizažas, po labjau deginančia saule. Rytų linksmumas yra atsigaivinimas širdims ir akimis, kai gimstančios šviesos juokiasi ant namų dažytų kupolų ir kai mėlyno šešėlio skaros plevėsuoja tarp sienų, spindinčių baltumu, nuo kylančių gatvelių.

Tarp Hipponos citronų ir alyvų, Augustinas galėjo būti laimingas, kaip kad Thagastėje. Regula, kurią jis įvedė savo vienuolyne ir kuriai jis pirmas pasidavė, nebuvo nei per daug laisva, nei per daug griežta, — tokia pagaliau, kokia turėjo būti žmonėms, kurie turėjo literatūrinę kultūrą ir buvo pasinėrę dvasios darbuose. Jokio palinkimo prie ekscesyvinio žiaurumo. Augustinas ir jo vienuoliai nešiojo drabužius ir apsiavimą, labai paprastą, bet tinkančius vyskupui ir kunigams. Kaip pasauliečiai jie apsisiausdavo byrrusu, galvą pridengenčiu plosčiu, kurs atrodo arabiškų drabužių pirmtakas. Laikytis teisingo vidurio tarp parenkamo ir neguojamo kostiumo, visur daboti saiką, štai ko norėjo Augustinas. Poetas Rutilijus Namatijanas, kurs tada puolė, su tamsia ironija, nešvarius ir šviesos bijančius vienuolius, galėtų Hipponos vienuolyne tik žavėtis rūbų švarumu ir blaivumu, kurie primena geriausius antikinius papročius. Prie stalo irgi panašus kuklumas. Paprastai buvo valgoma vaisių, ir kartais mėsos, kai būdavo ligonių ar svetimtaučių. Buvo geriama truputis vyno, priešingai preskripcijoms šventojo Jeronimo, kurs smerkė vyną kaip velnišką gėrimą. Kai vienuolis nusikalsdavo regulai, tai jis netekdavo savo vyno dalies.

Dėl užsilikusios pas Augustiną elegancijos, — ar gal būt

dėlto, kad jis neturėjo kitokių, — naudojamos staltiesės buvo sidabrinės. Atpildui bliūdai ir lėkštės buvo deginto molio, medžio ar iš šiurkštaus albatro. Labai blaivus gėrime ir valgyme, Augustinas prie stalo rodėsi tesidomįs tik skaitymu ar diskusijomis. Maža tas reikšmės teturėjo, ką jis valgė, jei tik šis maistas nežadino juslingumo. Jis turėjo įprotį kartoti krikščionims, afišuojantiems fariziejišku rigorizmu: „Širdies skaistumas nuskaidrina valgius". Galop, su savo amžinu artimo meilės rūpesčiu valgomajame uždraudė visokią užgaunančią ironiją pasikalbėjimuose. Šiuose religinių kovų laikuose, tarp dvasininkų būdavo žiaurių įžeidinėjimų. Augustinas įrašė sienoje eiles:

Tas, kuriam patinka skrodinėti nėsančio gyvenimą,
Turi žinoti, kad nėra vertas sėstis prie šio stalo.

„Vieną dieną, sako Pasidijus, keletas jo intimiškų draugų, net episkopato kolegų, pamiršo šį uždraudimą, jis smarkiai juos subarė ir sušuko, visas susijaudinęs, kad ar ištrins šias valgomojo eiles, ar pasikels nuo stalo ir pasitrauks į celiulę. Aš dalyvavau su daugeliu kitų, kai šis faktas įvyko". —

Ne vien tik apkalbinėjimai, bet ir vidaus disonansai drumstė Augustino ramybę. Jis ėjo kunigo, vienuolyno viršininko ir apaštalo pareigas. Jam teko sakyti pamokslai, mokyti katechumenus ir kovoti su nesutikimais. Hipponos miestas buvo labai triukšmingas, pilnas eretikų, schismatikų, pagonų. Jų Donato partija trijumfavo, gynė katalikus iš jų bažnyčių ir iš jų žemių. Kai Augustinas atvyko į kraštą, katalikybė buvo žemai puolusi. Ir pagaliau neišraunami manichėjai tebekėlė triukšmą. Jis, nesiliauna rašęs traktatų, su jais diskutuoti ir juos pulti savo argumentacijos tikslia logika. Prašant patiems donatistams, jis Hipponoje, Sossijaus termose turėjo disputą su jų kunigu, tūlu Fortunatu: jis jį nutildė ir privertė pabėgti. Manichėjai dėl to nenusimena: jie atsiunčia naują kunigą.

Jei Bažnyčios priešai rodėsi tvirtais, tai Augustino savieji parapijonai buvo ypatingai neramūs ir sunkūs valdyti. Seno Valerijaus silpnumas bendruomenėj leido įsigalėti nemažam skaičiui blogybių. Greitai Hipponos kunigas iš anksto paragavo tų sunkenybių, kurios jo laukė jo episkopate.

Pagal Ambroziejaus pavyzdį, jis pradėjo naikinti puotų paprotį bazilikose ir kankinių kapinėse. Buvo tai pagonizmo už-

silikęs prietaras, kurio šventes lydėjo kvailiojimai ir orgijos. Kiekvienose iškilmėse (jos buvo dažnos), pagonai valgydavo kiemuose ir po portikais, kuriais buvo apsuptos šventyklos. Ypač Afrikoje šie vieši pietūs duodavo šiurpių persivalgymo ir girtavimo scenų. Paprastai afrikietis labai blaivus, bet kai jis atsigavėja, tai pasidaro baisus. Tai gerai matyti šiandie, didelėse musulmonų šventėse, kai turtingieji iš anksto dalina mėsą savo kvartalo neturtingiesiems. Kai šie žmonės, įpratę gerti vandenį ir valgyti truputį miltų košės, paragauna mėsos, ar išgeria tik vieną taurę vyno, nebegalima jų sulaikyti: viskas baigiasi muštynėmis, peilio smūgiais, išvirtimu purvinuose kampuose. Išsivaizduoti reikia šį liaudies ištvirkimą, vykstantį kapinėse ir bazilikų kiemuose, ir bus galima suprasti, kodėl Augustinas pasistengė padaryti galą panašiems skandalams.

Pradžioje jis susitarė su savo vyskupu Valeriju, paskui su Kartaginos primatu Aureliju, kurs nuo tol bus jo tvirčiausias pagelbininkas jo kovoje su schismatikais.

Gavėnios metu, — siužetą patiekė aplinkybės, — jis kalbėjo prieš šias pagonų orgijas: kas ore sukelia protestotų. Velykos praėjo ramiai. Bet po Įžengimo, Hipponos liaudis turėjo paprotį švęsti tai, ką jie vadino „Pasilinksminimas" tradiciniu girtavimu ir puotavimu. Šios religinės šventės angoje Augustinas drąsiai kalbėjo prieš „Pasilinksminimą". Pamokslininkas buvo pertrauktas. Kai kurie šaukė, kad panašiai daroma Romoje, šv. Petro bazilikoje. Kartaginoj buvo šokama apie šventojo Ciprijono kapą. Fleitų skambėjimas, tarp kurčių bugnų balsų, padarytos šlykščios mimikos, o dalyvaują giedojo plodami rankomis... Augustinas tai viską žinojo. Jis paskelbė, kad šios baisenybės galėjo būti seniau toleruojamas, kad pagonams nepasunkintų atsivertimo, bet, kad dabar visa tauta, pasidariusi krikščioniška, turi ji susilaikyti. Pagaliau jis pavartojo tiek jaudinančios iškalbos akcentą, kad jo auditorija paskendo ašarose. Jis manė laimėjęs bylą.

Ant rytojaus viskas buvo pradėta. Vadai tiek paveikė minią, kad buvo nujaučiamas sukilimas. Pamaldų valandoje, Augustinas paskui savo vyskupą, vis dėlto nuėjo į baziliką. Tuo pačiu metu donatistai puotavo savo bažnyčioje, kuri buvo čia pat. Už sienų katalikai girdėjo puotos triukšmą. Reikėjo pagelbinin-

ko skubiausių žygių, kad sutrukdytų jų kaimynų imitaciją. Nurimo paskutiniai murmėjimai, ir pamaldos baigėsi šventųjų himnų giedojimu.

Augustinas laimėjo, bet konfliktas buvo pakilęs iki tokio laipsnio, kad jis turėjo grasinti žmones demisijos padavimu, ir, kaip jis rašė Alypijui „nupurtyti ant jų savo drabužių dulkes“. Visa tai buvo blogas ženklas ateičiai. Jis, kurs kunigystę laikė kaip nelaimę, matė besiartinantį vyskupavimą su pasibaisėjimu.

PENKTOJI DALIS

Taikos ir katalikiškojo vieningumo apaštalas

Dic eis ista ut plorent... et sic eos rape tecum ad Deum, quia de spiritu ejus haec dicis eis, si dicis ardens igne caritatis.

Pasakyk tai, o mano siela, kad jie pradėtų verkti... nuvesk juos taip pat su savim prie Dievo, nes tu jiems kalbėsi dvasia, jei tavo žodžiai degs meilės ugnimi..."

(Išpažintis, IV, XII.).

I

HIPPONOS VYSKUPAS

Savo vienuolyne Augustinas buvo gaudomas kaimyninių bažnyčių, kurios jį norėjo turėti vyskupu. Jį pakels prie pirmos progos. Senas Valerijus, bijodamas siurprizo, įpareigojo savo kunigą slėptis. Bet jis žinojo iš pavyzdžio kaip Augustinas prieš jį patį buvo padarytas kunigu, kad didžiausias atsargumas yra bejėgis prieš žmones, viskam pasiryžusius. Tiksliausia buvo numatyti pavojus.

Jis nusprendė pasidalyti episkopatą su Augustinu, jį įšventinti ir paskirti savo įpėdiniu. Buvo tai priešinga Afrikos papročiams ir, dar daugiau, Nicėjos konsilijumo kanonams (tiesa Valerijus, kaip ir pats Augustinas, nežinojo šio paskutinio punkto). Bet pagaliau, galėjo aplenkti taisyklę, turėdami galvoje Hipponos kunigo nepaprastus nuopelnus. Senas vyskupas davė tai suprasti Aurelijui, Kartaginos primatui ir kai jis buvo tikras šio didelio asmens gausiąs pritarimą ir palaikymą, jis pasinaudojo religinių iškilmių proga, kad žmonėms praneštų apie savo intencijas.

Keletas kaimynystės vyskupų, — tarp kurių Megalijus, Guelmos vyskupas ir Numidijos primatas, — buvo susirinkę Hipponoje, kad įšventintų kolegą. Valerijus viešai, bazilikoje, paskelbė, kad jis norėtų pritraukti Augustiną. Buvo tai jau senas parapijonų noras. Tikrovėje, reikalaudamas šios garbės savo kunigui, senas prelatas tik vykdė žmonių pageidavimą. Tuojau šį kalba buvo sutikta plojimu. Smarkiai šaukdami tikintieji prašė, kad Augustinas būtų įšventintas.

Tik Megalijus protestavo. Jis iškėlė kai kurių šmeižtų aidą, kad nustumtų kandidatą kaip netinkamą. Tuo netenka stebėtis. Šis Megalijus buvo senas (jis greit po to mirė) ir, kaip visi seniai, bloga akimi žiūrėjo į naujienybių įvedimą. Jau, prieš nustatytus papročius, Valerijus leido Augustinui sakyti

pamokslus prieš savo akis. Ir štai nauju taisyklės sulaužymu buvo norima Hipponos soste draug pasodinti du vyskupus! Koks bebūtų jo talentas, jau pakankamai duota šiam jaunam kunigui, — nesenas atsivertėlis, be to, kas dar blogiau, jis buvo pabėgelis iš manichėjų. O apie šių žmonių paslaptis kokių bebuvo kalbama baisybių? Iki kurio laipsnio Augustinas buvo jose pasinėręs? Buvo jis šmeižiamas, po truputį visur, Hipponoj kaip ir Kartaginoj (kur jis buvo susikompromitavęs atsidėjimo ekscesais), katalikų aplinkumoje kaip ir donatistų tarpe. Griežtas hierarchijos ir drausmės gynėjas, Megalijus priėmė, be abejo, su tam tikru džiaugsmu šiuos blogus gandus. Jis gavo čia progos, kaip sakoma, Augustinui parodyti slenkstį. Vidutinybės žmonės visados pergyvena paslėptą džiaugsmą pažeminti kitą pagal bendrą taisyklę.

Vienas pasklydęs šmeižtas prieš Augustiną, rodosi, rado kredito Megalijaus dvasioje: jis patikėjo, kad Valerijaus kunigas flirtavo su viena savo atgailaujančių, pas ją ieškojo palankumo. Tarp dievotųjų, dvasinio bendravimo ženklui, buvo mada pasidalyti *eulogijomis*, ar pašventinta duona. Augustinas įmaišęs magiškų vaistų šioje duonoje, kuri buvo veidmainiškai patikusiai jam moteriai įteikta. Šis apkaltinimas iššaukė didelį skandalą, kurs ilgai pasilko atmintyje, nes po penkerių ar šešerių metų jį dar kartojo donatistas Petilijanas.

Augustinas laimingai pasiteisino. Megalijus prisipažino prie savo klaidos. Jis dar geriau padarė: ne tik jis atsiprašė tą, kurį buvo apšmeižęs, bet iškilmingai paprašė dovanojimo nuo savo kolegų, juos sutrukdęs šiais neteisingais gandais. Galimas daiktas, kad tyrinėjimo metu, jis išmoko geriau pažinti Valerijaus bendradarbį. Augustino žavingumas, susijęs su jo gyvenimo griežtumu, paveikė rūpestingą senelį ir pakeitė jo nusiteikimą. Kaip ten bebūtų, Megalijus, Guelmos vyskupas, ir Numidijos primatas įšventino Augustiną Hipponos vyskupu.

Jis nusigando savo pakėlimu. Apie tai jis kalba daug kartų. Mes galime patikėti žodžiams. Tačiau episkopato garbė ir nauda buvo tada tokia didelė, kad jo priešai galėjo jį vaizduoti garbės ištroškusį. Nieks taip nesipriešino jo charakteriui. Tikrovėje, Augustinas troško tik ramybės. Nuo užsidarymo Kassiciakume, jis buvo atsisakęs nuo turtų kaip ir nuo lite-

ratūrinės garbės. Jo vienintelis troškimas buvo gyventi dieviškų tiesų kontempliacijoje, artintis prie Dievo: *„Videte et gustate quam mitis sit Dominus,* žiūrėkite ir džiaukitės kaip Viešpats yra malonus". Tai, gal būt, iš viso Šventraščio eilutė jam ypač patinkanti, ji geriausiai atitinka jo sielos intimiškam troškimui, ją dažniausia mini savo pamoksluose. Paskui, išstudijuoti Šventąjį Raštą, įsigilinti į kiekvieną skiemenį, nes čia glūdi visa tiesa, — viso gyvenimo ne perdaug tokiam darbui. Tam reikėjo nutraukti visus santykius su pasauliu, laukiniu pabėgti į vienuolyno vienatvę.

Bet šis nuoširdus krikščionis save analizavo su per dideliu permatomumu pastebėjo, kad jame yra pavojinga tendencija į izoliaciją. Jis per daug džiaugėsi atsiskyrimu nuo žmonių visuomenės, kad palaidotų save studijose ir kontempliacijoje. Jis, kurs jautė slaptą palinkimą į epikurišką minkštumą, ar, po dievotumo priedanga, nesirengė gyventi kaip diletantas ir geismigasis? Vien tik veikimas galėjo jį išgelbėti nuo egoizmo. Kiti, be abejo, įvykdytų meilės įstatymą, melsdamiesi ir pasiaukodami savo broliams. Bet toks kaip jis, su nepaprastais įtikinimo ir iškalbos gabumais, su tokia dialektikos energija, su tokia plačia kultūra, su tokia jėga prieš klaidas, — ar tai ne Dievo įžeidimas neigti šias dovanas, ir ar tai būtų ne didelė meilės stoka, atsisakyti tokia jėga padėti savo broliams?

Be to, jis gerai žinojo, kad nepasiekiama tiesos be širdies nuskaidrinimo. Ar jo tiek smarkios aistros, po poilsio momento, nesirengė jo judinti didesniu svaigulingumu, negu prieš atsivertimą? Dar ir dėl to, veikimas buvo geras vaistas. Vyskupo pareigose jis matė askėzės priemonę, — tam tikrą heroišką nuskaidrinimą. Jis savu noru užsiversdavo tokiais rūpesčiais ir tokiais darbais, kad nebebuvo daugiau laiko klausyti niekšingo jo „senų draugių" balso. Ar įstengė jas nuraminti tučtuojau? Ar jam buvo suteikta ši nepaprasta malonė? O gal vyko kova jo vidaus gelmėse? Kas tikra, tai, kad jo gyvenime nebėra klausimo šių baisių aistrų, kurios sudrumstė jo jaunatvę. Nuo to laiko, kai parpuolė ant kelių po Milano figos medžiu, jo nuodėmės širdis yra tarsi mirusi. Jis išsivadavo beveik nuo visų senojo žmogaus silpnybių, o ne vien tik nuo savo ydu ir kū-

niškų simpatijų, bet ir nuo dovanotiniausių trūkumų, — išskyrus gal būt seną literatūrinės ir intelektualinės tuštybės liekaną.

Pagal pirmą aspektą šios knygos jame atidengia tik daktarą ir šventąjį. Kas pirmoje eilėje matyti — tai visiškai nuogas protas, visiškai gryna siela, deganti vien dieviška meile. Tačiau mylinti ir švelni širdis, kuria jis buvo, visados šildo jo diskusijas ir jo abstraktiškiausias egzagėzes. Tuojau pastebima šilima ir išraiškos jėga. Augustinas nesisaugo. Jis apie save nebegalvoja, jis sau nebepriklauso. Jei priėmė episkopatą, tai, kad visas atsiduotų Bažnyčiai, kad būtų visas visiems. Jis yra žmogus — žodis, žmogus — plunksna. Tiesos pirmasis skelbėjas. Jis pasidaro skurdžių minių žmogus, kurių Viešpats pasigailėjo. Jis dėl jų, kad jas apšviestų ir kad jas pagydytų nuo klaidos. Jis nuolatos veikianti jėga didžiausiai Kristaus garbei. Vyskupas, gydytojas, sielų vadas, jis tik tuo tenori būti.

Bet kaip sunkus uždavinys šiam inteligentui, kurs iki šiol gyveno tik knygų ir idėjų bendravime! Rytojaus dieną po konsekracijos jis turėjo tą įsivaizduoti su didesne baime, negu kada nors. Per nemigo naktis, ar per poilsio valandas, jis su šiurpulingumu apie tai galvojo. Akimis, žvelgiančiomis į celės tamsumą, jis stengėsi precizuoti teoriją apie gamtos ir sielos kilmę; ar, prieblandai nusileidus, tarp alyvų šakų jis matė „jūrą, apsidengusią besikeičiančiais niuansais kaip tūkstančio spalvų uždangomis, tai žalią, begalinio laipsniavimo žalumų, tai raudoną, tai žydrią..." Ir jo siela, nuostabiai liriška, tuojau pakilo nuo šio materijalinio spindėjimo į neregimą idėjų sritį. Paskui staiga jis pabudo: ne apie tai reikia rūpintis! Jis prisiminė nuo šio meto esąs vyskupas Augustinas, kurs turi rūpintis sielomis, kurs turi atsidėti savo būrio reikalams. Jam reikėjo nuolatos kovoti. Tada jis kombinavo puolimo ir apsigynimo planus. Vienu žvilgsniu apėmė jį laukiančių darbų gausumas.

Iš tikrųjų sunkūs darbai! Jis buvo Hipponos vyskupas, bet vyskupas beveik be avelių, palyginus su konkuruojančia donatistų bendruomene. Eretikų vyskupas Proculcianas gyrėsi esąs tikras ortodoksijos atstovas, ir, kadangi jo pusėj buvo daugumas, tai rodėsi didesnė miesto figūra, negu Valerijaus įpėdinis, su visu savo mokslu ir savo iškalba. Schismatikų bažnyčia,

mes tai matėme, buvo katalikų bažnyčios kaimynystėje. Jų triukšmas drumsdavo Augustino pamokslus. Gal būt, po Teodosijaus įstatymų paskelbimo, situacija Hipponoje šiek tiek pagerėjo. Bet dar nesenai Donato partija užėmė pirmąją vietą. Prieš naujojo vyskupo atvykimą donatistų dvasininkai gynė savo tikintiesiems kepti katalikams duonos. Vienas fanatiškas kepėjas atsisakė duoti duonos net katalikų diakonui, jo šeimininkui. Šie schismatikai laikė save pakankamai stipriais, kad palenktų po jų interdiktu tuos, kurie nebuvo jų bendruomenėj.

Nuo vieno iki kito Afrikos krašto katalikybės žlugimas rodėsi jau įvykęs faktas. Visiškai nesenai viena tik donatistų partijos frakcija galėjo pasiųsti tris šimtus dešimt vyskupų į Bagai konsilijumą, kurs turėjo teisti pačios sektos atskilėlius. Tarp šių vyskupų buvo Thimgado vyskupas, baisusis Optatas, kuris pasižymėjo kruvinu atsidėjimu, lankydamas Numidiją ir net Prokonsulerą, priešaky ginkluotų bandų, padegdami ūkius ir vilas, jėga perkrikštydamas katalikus, visur organizuodamas terorą.

Augustinas visa tai žinojo, ir, ieškodamas pagalbos pas vietos vyriausybę, liūdnai skundėsi nesitikįs jokios paramos iš grafo Gildono, kurs, jau dešimts metų kaip tironizavo Kartaginą ir Afriką. Šis Gildonas buvo vietinis, mauras, kuriam jauno Valentinijaus II ministeriai patikėjo kariškąjį provincijos valdymą. Žinodamas imperijos silpnumą, mauras galvojo tik apie savarankiškos kunigaikštystės įsteigimą Afrikoje. Jis atvirai favorizavo donatizmą, kaip gausiausią ir įtakingiausią partiją. Thimgado vyskupas, Optatas, tik jo vardu teisdavo, jį laikė savo ponu ir savo „dievu“. Todėl jis ir „Gildoniečiu“ pavadintas.

Imperatoriškoji vyriausybė tik retkarčiais galėdavo veikti prieš tokius priešus. Augustinas tai žinojo. Jis žinojo, kad Vakarų imperija buvo kritiškame būvyje. Teodosijus mirė pačiame karo karšty su uzurpatoriu Eugeniju. Barbarai, kurie sudarė romėnų armijos daugumą, vis rodėsi labjau pavojingi. Alarikas, sustojęs Peleponėse, rengėsi užplusti Italiją. Tačiau galingiausias jauno Honorijaus ministeris, pusiau barbaras Stilikonas, stengėsi padėti katalikams, jiems teikdavo paramos ir

tęsė Teodosijaus protekciją. Augustinas ir kreipėsi prie centro vyriausybės. Jis vienas dar galėjo įvesti į provincijas šiek tiek tvarkos, — ir pagaliau naujieji imperatoriai buvo stipriai nusistatę ginti katalikybę. Hipponos katalikų vyskupas pasistengė turėti geriausių santykių su metropolijos atstovais, — prokonsulais, pavaduotojais, grafais, imperatoriaus atsiųstais tribunais ar notarais, kaip valdžios komisarais.

Jo elgesy negalima įtarti jokio pataikavimo, jokio stabmeldiško valdžios garbinimo. Milane Augustinas visiškai iš arti matė, ko buvo verti imperatoriaus valdininkai. Paprastai, jis tik savo geriausia puse taikėsi prie momento reikalavimų. Tačiau savo širdies gilumoje jis pageidavo, kad ši vyriausybė būtų stipresnė, kad galėtų Bažnyčiai suteikti tikresnės paramos. Be to, šis literatas, išauklėtas romėnų didingumo kulte, instinktu buvo ištikimas cezarių tarnas. Autoriteto ir tradicijos žmogus skelbė, kad paklusnumas princams yra privalomas: „Klausyti savų karalių, sakė jis, tai bendras žmonių visuomenės paktas". Viename savo pamokslų mintį, valdančią kūną, palygina imperatoriui, sėdinčiam savajam soste ir iš savo rūmų duodančiam įsakymus, kurie judina visą imperiją. Grynai idealinis tų laikų suvereno vaizdas, bet kurs patiko jo lotyno vaizduotei! Augustinas neturėjo iliuzijų apie imperatoriškųjų ediktų pasekas, jis per gerai žinojo, kaip jie veikė, ypač Afrikoje.

Taigi taikai ir katalikiškajam vieningumui apginti jis negalėjo tikėtis paramos iš vyriausybės. Jis turėjo pasitikėti tik pats savimi, — ir visa jo jėga glūdėjo tik jo prote, jo meilėje, jo giliai broliškoje sieloje. Jis karštai norėjo, kad katalikybė būtų meilės religija, atvira visoms žemės tautoms, kaip kad norėjo pats jos dieviškasis įsteigėjas. Šviesus ir valdąs protas, nepailstama meilė, štai Augustino ginklai. Ir to pakako. Tas jam teikia ryškią viršenybę ant visų jo laiko žmonių. Tarp jų, — pagonų ir krikščionių, — jis spindi kaip didžiulė kolona. Tokiu aukštumu jis parbloškia ne tik mokyklos žmones, kuriais buvo jo konhalai, Nektarijus iš Guelmos ar Maksimas iš Madauro, — bet ir garsiausius to laikotarpio rašytojus, — Simmaque ir Ammieną Marceliną! Paskaičius tik Augustino traktatą, tenka nustebti šių paskutiniųjų pagonų intelektualine menkyste. Jų galvojimo siaurumas, jų minties plokštumas yra kažkas nykstančio.

Net garsusis Apulėjus, — kurs priklauso afrikietiškos literatūros auksiniam laikotarpiui, *Platono Doktrinos* veikalo autorius, garbina aukščiausios Būties filosofiją tokiais žodžiais, kurie primena farmaceuto Clomais tikėjimo išpažinimą.

Ir betarpiškoje Augustino aplinkoje, tarp jo kolegų vyskupų, nėra nė vieno, kurį būtų galima net iš tolo jam palyginti. Gal būt, išskyrus tik Nebridijų, jo brangiausi draugai—Alypijus, Evadijus ir Leverijus yra tik jo mokiniai, jau nevadinant jų jo minties tarnais. Kartaginos primatas, Aurelijus, energiškas administratorius, stipraus ir tiesaus būdo, jei nėra Augustino ūgio, mažiausia, gali jį suprasti ir palaikyti. Kiti yra tik geri žmonės, kaip antai, šis Samsucijus, Tourso vyskupas, beveik bemokslis, bet sugebąs vertinti ir kupins patyrimo ir todėl su malonumu klausiamas patarimų Hipponos konfrato. Ar dar blogiau, buvo intrigantų, ištvirkėlių, biznierių, kaip antai: šis Paulius, Katakvos vyskupas, įsimaišė į avantiuriškas spekuliacijas, aplenkdavo mokesčius ir, savo puotaujančiu gyvenimu, subankrutino diocezija. Kiti donatistų yra tikri seni kariai, pusiau plėšikai, pusiau fanatikai, kaip antai, Opatas Gildonietis, Thimgado vyskupas, musulmonų marabuto emancipuota figūra, kuris skelbia prieš katalikus šventąjį karą, plėšdamas žudydamas, padegdamas, atversdamas kalavijo ir lazdos smūgiais.

Tarp šių žiaurių ir skurdžių žmonių Augustinas pasistengė realizuoti nuostabų vyskupo tipą, iš dalies dvasinį tėvą, savo avelių globėją ir palaikytoją. Jis pasižadėjo nieko nepaaukoti iš savo krikščioniškos tobulybės idealo. Vyskupas pasiliko vienuoliu, kaip kad ir kunigavimo metais. Be vienuolyno, kurį buvo įsteigęs Valerijaus sode, ir kur dabar jis jau nebegalėjo priimdinėti savo svečių ir lankytojų, jis įsteigs kitą savo vyskupiškame name. Kiek leis jo pareigų uždaviniai, tiek jis laikysis vienuoliškos regulos. Jis melsis, studijuos Šventraštį, aptars dogmas, kritikuos erezijas. Tuo pačiu metu jis nieko neneigia savo materijaliniame uždaviny. Jam reikia burnos penėti, turtai valdyti, bylos tirti. Šiam mistikui ir galvotojui tas turėjo būti nuolatinis pasiaukojimas.

Pirmoj eilėj — duoti vargšams kasdieninės duonos. Kaip visos tada bendruomenės, taip ir Hippona turėjo išlaikyti elgetų minią. Dažnai diocezijos kasa buvo tuščia, Augustinas turėjo

ištiesti ranką, iš savo katedros aukštumos siuntinėti patetiškų atsišaukimų, raginančių prie gailestingumo. Paskui reikėjo steigti prieglauda ligonims ir viešbutis keleiviams. Vyskupas įkuria globos įstaigų, Hipponos bažnyčiai priklausančiuose namuose. Dėl ekonomijos jis vengia naujos statybos. Tas smarkiai prislėgs jo biudžetą. Paskui, didžiausias šių visų rūpesčių,— bažnyčios turtų administravimas. Kad padidinti šiuos turtus, jis reikalauja, kad jo kunigai bendruomenės naudai atsisakytų nuo visko, ką turi, teikdami tuo tikintiesiems laisvo neturto pavyzdį. Nuo kai kurių jis priima palikimus. Bet tekdavo jam dažnai atsisakyti, pavyzdžiui, nuo tėvo ar nuo motinos, kurie supykę savo vaikams atsisakydavo pavesti savo nuosavybę. Jis nenorėdavo naudotis tėvų blogu nusiteikimu, skriaudžiančiu anukus. Jis bijodavo Bažnyčią įvelti į bylas, priimdamas kai kuriuos paveldėjimus. Štai Hipponos agentas skiria diocezijai dalį savo algos, gaunamos už patarnavimą provincijos laivams. Augustinas laikosi nuomonės, kad reikia nepriimti tokios dovanos. Laivui paskendus reikėsią atlyginti valstybės iždui, atlyginti už žuvusius javus; kad įrodžius, kad ekipažas neatsakingas dėl laivo žuvimo, teks skirti bausmė kapitonui ir budėjusiems jūrininkams. Augustinas nenori girdėti apie tai:

— „Žiūrėkite, sakė jis, vyskupas laivo aprūpintojas? . . vyskupas budelis? Ne, ne, tas netinka Jėzaus Kristaus tarnui!"

Hipponos liaudis buvo kitokios nuomonės. Ji smerkė Augustino skrupulus. Jį kaltino, kad kenkiąs bažnyčios reikalams. Vieną dieną jis turėjo pasiaiškinti iš katedros:

„Aš gerai žinau, mano broliai, kad jūs dažnai tarp savęs kalbatės: „Kodėl niekas nieko neduoda Hipponos bažnyčiai? Kodėl mirštantieji jai nepalieka savo turto?" — tai todėl, kad vyskupas Augustinas yra per daug geras, todėl, kad viską atiduoda vaikams ir nieko nepriima". Prisipažįstu, aš priimu tik geras ir dievotas aukas. Štai tulas nieko nepalieka savo sūnui, kad viską paskirtų bažnyčiai; teieško, kas priimtų jo dovanas. To aš nepadarysiu, ir, dėkui Dievui, tikiuos, kad to nieks nepadarys. Taip, daug dovanų atsisakiau priimti, bet taip pat daug jų ir priėmiau. Ar reikia tai išskaičiuoti? Nurodysiu tik vieną pavyzdį. Priėmiau Julijono palikimą. Kodėl? Todėl, kad jis mirė, nepalikdamas vaikų. . ."

Auditorijai rodėsi, kad jos vyskupas buvo labai švelnus. Jie jam dar prikaišiojo, kad nesugeba pritraukti ir pavilioti turtingų aukotojų. Augustinas nesutiko, kad laikinai sustojęs svetimtautis būtų jėga įšventinamas kunigu, kad savo turtus atiduotų vargšams. Tikrovėje visa tai buvo labai išmintinga ne vien tik pagal Evangelijos dvasią, bet taip pat ir pagal žmogaus sveiką protą. Jei Augustinas dėl savo bažnyčios garbės nenorėjo, kad ji būtų apkaltinta godumu ir gobšumu, tai nieko taip nebijojo, kaip bylų. Lengvai priimti paveldėjimus ir aukas, buvo tai įsivelti į išlaidų bylinėjimąsi. Geriau buvo nuo to atsisakyti, negu draug prarasti savo pinigus ir savo reputaciją. Taigi šiame maldos ir meditacijų žmoguje derinosi geras praktiškas jausmas su aukštu krikščioniškos moralės kilnumu.

Vyskupas buvo kilnus, jo avelės buvo gobšios. Tų laikų liaudis norėjo, kad Bažnyčia praturtėtų, nes ji pirmoji tuo pasinaudodavo. Šiuos turtus sudarydavo ypač nejudamieji dalykai ir žemės. Hipponos diocezija turėjo administruoti daugybę namų ir didžiules *fundacijas,* kuriose gyveno ištisi amatininkų ir išlaisvintų vergų būriai, žemės darbininkai ir net menininkai, liejikai, mezgėjai, metalo braižytojai. Bažnyčios žemėse šie žmoneliai buvo apsaugoti nuo mokesčių ir, be abejojimo, jiems vyskupiškasis rėžimas buvo švelnesnis, tėviškesnis, negu civilinis.

Tai žiauri ironija, kad Augustinas, padaręs neturto apžadus ir išdalinęs vargšams savo tėviškę, bet išrinktas Hipponos vyskupu, pasidarė didelis savininkas. Be abejo, savo valdžioje jis turėjo intendantų, kurie turėjo prižiūrėti diocezijos turtus. Bet tas jo neišvadavo nuo rūpesčių administracijos smulkmenomis ir nuo savo agentų prižiūrėjimo. Jis išklausydavo nusiskundimus ne vien tik savųjų ūkininkų, bet ir tų, kurie priklausė kitų ūkiams ir buvo skriaudžiami piktų prižiūrėtojų. Kaip ten bebūtų buvę, tūkstančiai ženklų rodo, kad nė vienas ūkiško gyvenimo dalykas jam nebuvo svetimas.

Ant arklio ar mulo jis reguliariai keliaudavo į Hipponos kaimus, kad aplankytų savo vynuogynus ir savo alyvynus. Jis žiūrėdavo, teiraudavos, klausinėdavo darbininkus, įeidavo į spaudyklas ir į malūnus. Jis atskirdavo vynuoges, geras valgymui, ir vynuoges, tinkančias vynui daryti. Jis paženklindavo, kur iškasti grioviai per daug drėgnose žemėse, kur daiginti javai. Kaip

tikras savininkas, jis žinojo procedūros reikalus, mokėjo kontraktų terminus. Jis žinojo pardavimui ar donacijoms vartojamas formules. Jis dabojo, kad prie laukų sienų, ribojančių laukus, būtų įkasta anglių; kad, sienai dingus, būtų galima rasti ribos. Ir kadangi jis buvo poetas, tai jis rankiojo keliaudamas kaimiškų vaizdų turtus, kuriuos paskui panaudojo savo homelijose. Jis naudojo nuoširdžių palyginimų iš citronyno, „kurs kasmet duoda žiedų ir vaisių, jei jis nuolatos yra laistomas," — ar iš ožkos gyvenimo, „kuri pasistiepia ant paskutiniosios kojų poros, kad prisiskintų laukinės alyvos karčių lapų".

Šios kelionės gryname ore, nors kaž kiek vargintų , apskritai buvo poilsis jo persidirbančioms smegenims. Bet tarp šių vyskupiškųjų pareigų buvo vieną, kuri baisiausiai jį nuvargindavo. Kiekvieną dieną jis turėdavo išklausyti skundus ir daryti sulaikymų. Pagal naujausias imperatorijališkas konstitucijas vyskupas buvo teisėjas civilinėj srityj: įkyrus ir nepabaigiami rūpesčiai šalyje, kurioj bylinėjimasi buvo baisus ir beprotiškas. Skundėjai persekiojo Augustiną, užpuldavo jo namus, kaip ši pilka liaudis savo skarmalais užlieja mūsų teismų sales.

Bazilikos *secretariume* ar kiemo portike, prisišliejusiame prie bažnyčios, Augustinas sėdėdavo, kaip musulmonų kadži mečetės kieme.

Krikščionis palenkdami vyskupo juridikcijai, imperatoriai tik reguliavo seną apaštalų laikų paprotį. Pagal šventojo Paulio patarimą kunigai rūpinosi likviduoti nesutikimus tarp tikinčiųjų. Vėliau, kai jų skaičius smarkiai padidėjo, imperatoriai priima sistemą, panašią „Kapituliacijoms", esamoms ottomanų kraštuose. Civiliai, labai dažnai, pagonai negalėjo teisingai spręsti bylų, kilančių tarp dvasininkų ir pasauliečių. Ir, be to, šalys rėmėsi teologiniais principais ar religiniais įstatymais, kurių arbitras dažniausia nežinodavo. Tokiose aplinkybėse yra labai naturalu, kad imperatoriška valdžia pasakė besiskundžiantiems: „Išsiaiškinkite tarp savęs!"

Tada, kai Augustinas valdė Hipponos sostą, Teodosijus dar praplėtė vyskupų juridinės pareigas. Nelaimingasis teisėjas būdavo užverčiamas bylomis. Kasdien jis priiminėdavo iki pietų ir kartais, per visą dieną, prieš dideles šventes. Tiems, kurie prikišdavo jam tinginiavimą, atsakydavo:

— „Galiu prisiekti savo siela, kad mano asmeniškam patogumui, daug labjau mėgčiau, tam tikrose dienos valandose, kaip tas yra nustatyta gerai sutvarkytuose vienuolynuose, užsiimti kokiu nors rankų darbu ir turėti laisvo laiko skaitymui, maldai, galvojimui apie dieviškąjį Raštą, negu skęsti bylų komplikacijose ir jų nemalonumuose!..“

Besibylinėjančių niekšiškumas jį erzindavo. Katedroje jis jiems duodavo daugybę krikščioniškos išminties patarimų, kurių betgi nelabai buvo klausoma. Byla, pagal jį, buvo laiko gaišinimas ir neramumo priežastis. Geriau būtų savo priešininkui duoti pinigų, negu eikvoti savo laiką ir netekti savo ramybės. Ir tai ne neteisingumo padrąsinimas, maloniai pridurdavo pamokslininkas: nes vagis, savo eilėj, bus apvogtas didesnio už jį vagies.

Šie įrodymai rodėsi mažai įtikiną. Bylų mėgėjai nenustojo drąsos. Priešingai, jie su savo užsispyrimu apguldavo vyskupą, kaip tik jis pasirodydavo, tuoj jie triukšmingai apsupdavo, su pagarbos ir nuolankumo pareiškimais, skubino, jį priversdavo užsiimti jų reikalais. Augustinas nusileisdavo. Bet rytojaus dieną, karštame pamoksle jiems šaukdavo:

— „*Discedite a me maligni!...* Eikite šalin nuo manęs, pikčiurnos, ir leiskite man ramiai studijuoti mano Dievo įsakymus!“

II

TAI KAS BUVO SKELBIAMA TAIKOS BAZILIKOJE

Pasistenkime Augustiną matyti savo katedroje ir savo vyskupiškame mieste.

Tai galime išsivaizduoti tik analogijos būdu. Hippona yra visiškai dingusi. Bona, kuri ją pakeitė, randasi toliau nuo jos puse varsto, ir rastos mirusio miesto liekanos, toli gražu, nėra pakankamos. Bet Afrika yra turtinga krikščioniškais griuvėsiais, ypač bazilikomis. Roma nieko panašaus negali mums suteikti. Ir tas suprantama. Romėnų bazilikos, visados gyvos, pasikeitė amžių bėgyje, apsidengė mados patiektais kostiumais. O Afrikos bazilikos pasiliko tokios, kokios buvo, — mažiausia didžiuose bruožuose, — ir po arabų įsiveržimo, tokios, kokias

matė Augustino akys. Be abejo, tai griuvėsiai, kai kurie labai sugadinti; bet jokia rekonstrukcija neiškraipė jų plano ir nepakeitė jų fizionomijos.

Hipponnos ir jos bažnyčių pėdsakams dingus ar esant giliai paslėptiems, kad susidarytume artimą idėją, reikia pažvelgti į kitą Afrikos miestą, kurį mažiau palietė laikas ir įsiveržimai. Thevestė su savo bazilika, — geriausiai apsaugota, gražiausia ir didžiausia visoje Afrikoje, — gali truputį atstatyti mums šių paskutiniųjų IV šimtmečio metų Hipponos išvaizdą, spalvą ir atmosferą.

Senovės Thevestė buvo žymiai didesnė, negu dabartinis prancūzų Tebessos miestas. Ji net paversta bizantiška tvirtove, Justinijono laikais pastatyta, dar stebina lankytoją, ypatingai originališku savo aspektu. Tarp didelių, alfoms apaugusių, lygumų, ketvirtainio pavidalo, su savo skrituliu einančiais keliais ir savo neaukštais ir storais bokštais, rodosi, taip pat archaiška, taip pat keista, kaip mūsų Aignes-Mortes vidury drėgnų laukų. Akims nerasi turtingesnio ir džiaugsmingesnio dalyko, kaip šie žalsvai pilki puvėsiai, kuriais pridengti griuvėsiai, tai tikras papuošalas, dažnas pasakys, jog tai žmogaus rankos darbas.

Ji turi nedidelę šventyklą, kuri yra tikras stebuklas ir kuri lyginama Nimes ketvirtainiam namui. Bet kiek čia akmens yra karštesni ir gyvesni! Kolonų liemens ir peristiliaus piliastrai, apaugę per šimtmečius, puikiai išpuošti ir pilni sulčių kaip palmių liemens. Jų papuošimų akantės krinta kaip palmių bukietai, vasaros apdeginti.

Visiškai netoli, gale siauros gatvės, su naujoviškom ir skurdžiom grįčiukėm, Septimo Severo ir Karakalos trijumfo arka atidengia savo šviesius vartus ir valdo blaivią architektūrinę masę, atsirėmusią lengvomis ir sparnuotomis kolonėlėmis, suspindusią grakščia aedikula, panašia rausvam tubernakuliui ar gelsvai dramblio kaulo spintelei.

Aplinkui skuba formos ilguose rūbuose. Numidų ploščiai turi togų baltumą. Jie taip pat turi gražias raukšles. Juos matydamas tuoj pajunti atitrūkęs nuo žemės, grįžęs į labai tolimus šimtmečius. Precizuojasi eskizuota antikos vizija. Ten baltai apsirengęs riterius ant savo balto žirgo joja pro apgaub-

tus vartus. Jis joja, ir, baltoje netolimo bokšto sienoje, suspindi akimirksnį siluetas, kaip barliefas Frizijos marmure.

Už bizantiškų sienų — bazilika, su savo priedais, tai naujas miestas, beveik, tokio pat didumo kaip dabarties Thevestė, taip pat apsupta bokštų ir sienų juosta. Tuojau ji stebina savo akmenų turtingomis spalvomis, — saulėje išbąlusia rože — paskui tvirta išvaizda ir struktūros tobulumu. Kaip graikų šventyklose, akmens čia sudėti regulariais sluoksniais: viskas čia laikosi masės sunkumu ir paviršiaus politūra.

Proporcijos — monumentalinės. Statybai nebuvo gailėta nei medžiagos nei erdvės. Pradžioje, priešais baziliką, platus ketvirtainis kiemas, su grįstomis terasomis, su portiku gilumoje, vidury ketvertas vandens šulinių, kad atgaivintų pasivaikščiojimo vietą. Alėja, išgrįsta ir šonuose turinti du svarbiuosius įėjimus, skyrė šį bazilikos kiemą, į kurią buvo įeinama laiptais, esančiais tarp dviejų kolonų. Laiptai vedė į atriumą, kurį puošė korintiškas portikas. Vidury pašventinto vandens baseinas keturlapio trofflio pavidale. Trejos durys jungė atriumą ir baziliką, ir žalio marmuro kolonų eilės sudarė tris navas. Šonuose glaudėsi sedynės. Asla buvo išklota mozaikomis. Bazilikos vidurio gilumoje, už altoriaus, kilo vyskupiškoji katedra.

Apie šiuos centrinius rūmus telkėsi didelis skaičius kitokių pastatymų: krikštykla, daugybė koplyčių, kurių lūbos turėjo trilapio treflio pavidalą, gal būt, pašvęstos vietos kankiniams, kapinės, vienuolynas su savo cėlėms ir siaurais langais, panašiais į tvirtovių, arklidžių, daržinių ir klėčių langus. Šių mūrų ir bokštų globoje, vidury prijungiamųjų namų ir tarp savo sodų, Thevestės bazilika jau buvo panaši vienam mūsų didžiųjų Viduramžio vienuolynų, ir kai kuriais bruožais didžiosioms Islamo mečetems, kaip tai Korduos ar šio Damaso, su jų arkadomis apsuptais kiemais, su fontais ir su apelsinų sodais. Tikintieji ir keliauninkai čia jautėsi kaip namie. Jie galėdavo praleisti dieną, išsitiesę ant portikų plytų, vaikščioti ar miegoti mėlynuose kolonų šešėliuose ar vandens parterio šviežume. Bažnyčia buvo, absoliutiškoje žodžio prasmėje, Dievo Namai, visiems atviri.

Galimas daiktas, kad Hipponos bazilikos neturėjo šio didumo ir didingumo. Taip pat jų buvo nedaug. Tada, kai Augustinas buvo įšventintas kunigu, tai yra, kai donatistai sudarė

dar miesto daugumą, aiškiai rodosi, kad ortodoksinė bendruomenė turėjo tik vieną šventyklą — *Basilica major*, ar Taikos Baziliką. Tai rodo ir jos vardas. „Taika" buvo oficijalus katalikybės vardas. „Taikos Bazilika" visai paprastai reiškė „katalikų Baziliką". Ar tas nesako, kad kitos priklausė atskilėliams? Vėliau, po Honorijaus edikto, atnaujinama Leontinijaus Bazilika, Leontinijaus, Hipponos vyskupo ir kankinio pastatyta. Trečioji buvo Augustino pastatyta jo vyskupavimo metu, Aštuonių Kankinių Bazilika.

Augustinas paprastai sakydavo pamokslus Taikos Bazilikoje ar katedroje. Pamokslų sakymas buvo ne vien tik uždavinys, bet ir vyskupiškoji pareiga. Matėmė, kad tik vyskupas turėjo teisės savo bažnyčioj kalbėti. Taip buvo todėl, kad tų laikų Afrikos diacezijos, nors reliatyviai plačios, neturėjo daugiau gyventojų kaip mūsų šių dienų didžiosios parapijos. Vyskupo situacija buvo panaši mūsų klebono būviui. Jos beveik tiek pat turėdavo kaimų, kaip dabar mūsų parapijos, ir jų skaičius siekdavo šimtą.

Kaip ten bebūtų, pamokslų sakymas, tikroji apaštališkoji tarnyba, buvo varginąs uždavinys. Beveik kasdien Augustinas sakydavo pamokslą, — ir dažnai kelis kartus per dieną: buvo tai sunkus darbas tiek silpnos krūtinės žmogui. Taip pat jam tekdavo dažnai reikalauti tylos iš savo auditorijos, kad nors kiek sutaupytų savo balsą. Jis dažnai šnekėjo artima liaudžiai kalba. Stenografai užrašydavo jo pamokslus, tokius, kokius jis improvizuodavo: todėl jie stebina, nepainformuotą skaitytoją savo pasikartojimais ir ilgumu. Jokio regimo plano nėra šiose homelijose. Kartais kalbėtojui stinga laiko savo minties išplėtojimui. Tada ją baigia rytojaus dieną. Ar štai, prisirengęs vienai temai, ją pakeičia, pasiduodamas staigiam įkvėpimui, gautam beskaitant šventraščio eiles. Kitąsyk, komentuoja kelius tęsinio peizažus, visiškai nesirūpindamas vieningumu ir kompozicija.

Pasiklausykime jo šioje Taikos Bazilikoje, kur per trisdešimts penkerius metus jis nesiliovė skelbęs Dievo žodžio... Nutyla psalmių giedojimas. Bažnyčios gale, iš savo prie sienos prisiglaudusio sosto, Augustinas pasikelia ir išblyškusi figūrą suspindi mozaikos auksinėje gilumoje. Iš čia, kaip iš katedros

aukštumos, veikia dalyvius, aukščiau altoriaus, paprastas medinis stalas, pastatytas ant didžiosios navos ąslos.

Susirinkusieji stati, vyrai vienoj pusėj, moters kitoj. Tarp baliustrados ir minios stovi našlės ir pašventintos mergaitės, apsidengusios juodos ar melsvos spalvos skaromis. Keletas matronų, truputį perdaug pasipuošusių, pasilenkusių pirmosiose sėdynių eilėse. Jų veidai rausvai nudažyti, jų antakiai ir blakstienos nuteptos juodai, jų kaklai ir ausys apkrauti blizgučiais. Augustinas jas pamatė, tuoj joms duos pamoką. Iš anksto auditorija virpa simpatija ir smalsumu. Ji su visu savo tikėjimu, su visa aistra bendradarbiavo kalbėtojui. Jis taip pat triukšmingas. Jis visiškai laisvai reiškia savo emocijas ir savo jausmus. Šiandie mus stebina šių Afrikos bažnyčių demokratiški papročiai. Keliamas jose triukšmas primena teatrą ar cirką. Būdavo plojama ir būdavo kalbėtojas pertraukiamas. Kai kurie jam prieštarauja, cituoja jam kai kurias Biblijos vietas.

Tokiu būdu Augustinas nuolatos bendrauja su auditorija. Nieks tiek nesilaiko plano kaip jis. Jis seka fizionomijos žaidimus, savo publikos gestus. Jis jai labai nuoširdus ir prieinamas. Kai jo pamokslas kiek užsitęsia, jis stengiasi sužinoti ar jo klausytojai nėra pavargę: jis juos stačius tiek ilgai laikė! Pusryčių valanda artinasi. Pilvai gavėja, pilveliai neramūs. Tada jis jiems taria su maloniu gerumu:

— „Eikite, mano brangieji, eikite atgauti jėgų, nesakau, kad dvasinių jėgų, jos yra nenuilstamos, bet fizinių, kurios yra jūsų sielų tarnaitės. Kad jos gerai atliktų savo pareigas, eikite pastiprinti savųjų kūnų; ir kai jie bus sustiprėję, grįžkite čia pasiimti dvasinio maisto“.

Kai kada miestą ištinka didelė audra. Tikintieji, susispaudę navose, trokšta, visi prakaite. Pamokslininkas taip pat labai sušilęs, per veidą bėga prakaitas, jo rūbai šlapi. Pagal šį ženklą pasijunta, kad jis kalba labai ilgai. Kukliai atsiprašo. Ar juokauja kaip griežtas apaštalas, kurs nevengia susigrūdusios minios garų:

— „O! sako jis, koks kvapas! Aš turiu šiandien ilgai šnekėti!“

Šis malonus būdas užkariauja širdis jo klausančių papras-

tų žmonelių. Jis žino apie jų susižavėjimą ir jų simpatiją, kaip padėką už jo meilę:

— „Mano broliai, taria jis jiems, jūs mėgstate ateiti manęs pasiklausyti. Bet ką jūs pamilote? Jei mane, tai ir tas gerai, nes aš noriu būti jūsų mylimas, nors nepageidauju, kad būčiau mylimas dėl manęs paties. Aš jūs myliu Kristuje. Savo ruožtu, jūs mane Jame mylėkite! Kad mūsų tarpusavinė meilė sutartinai kiltų prie Dievo, — tai Balandžio burkavimas apie kurį kalba Šventasis Raštas!..“

Ir kai jis kalba iš savo vyskupiško sosto aukštumos, stengiasi, kad jo avelės krikščioniškai jį laikytų sau lygiu. Ir kiek galima mažiau save laiko vyskupu:

— „Visi krikščionys yra to paties viešpačio tarnai... Aš buvau toje vietoje, kur jūs esate, jūs, kurie manęs klausotės! Ir dabar, nors iš šios katedros aukštumos dalinu dangišką duoną bendro mums Viešpaties tarnams, — tik keletas metų atgal, aš su jumis, žemesnėje vietoje, sėmiau dvasinį maistą. Vyskupas kalbu pasauliečiams, bet žinau kiek būsimų vyskupų čia manęs klauso!..“

Savo kalbos brolišku akcentu, jis visiškai prisitaiko prie savo auditorijos. Čia jis kreipias ne į visus krikščionis, ne į visuotinę Bažnyčią, ar, jau nežinau į kokią abstraktišką auditoriją, bet į afrikiečius, Hipponos žmones, į Taikos Bazilikos parapijonus. Jis moka iš vietos papročių padaryti aliuzijų ir palyginimų, kurie galėtų paveikti jų dvasią. Šventosios Krispinos, šalies kankinės, šventėje, per ilgai užtęsęs savo homeliją, prašo dovanoti šiais žodžiais:

— „Išsivaizduokite, mano broliai, kad aš jus pakviečiau palaimintosios Krispinos gimimo dienai paminėti ir kad puota be ribų užtęsiau. Ar tas pats dalykas nepasikartotų, jei tulas karo žmogus jus pakviestų pietų ir būtų privertęs gerti daugiau negu protas leidžia? Leiskite man panašiai elgtis su Dievo žodžiu, kad juo pasigertumėt ir pasisotintumėt!“

Štai gimimo dienos, vestuvių baliai kalbėtojui teikia gyvų alegorijų. Taigi, sako jis, kai kuriuose namuose keliamos vestuvės, vargonai groja prie slenksčio, muzikantai ir šokėjai pradeda dainuoti ir mimika vaizduoti savo dainas. Bet koks

skurdas, kad šie žemiški pasilinksminimai tiek greitai praeina! „Dievo namuose yra nuolatinė šventė!“

Nuolatos, komentuojant psalmes, iškyla panašūs palyginimai, sakmės, galinčios sujudinti afrikiečių vaizduotę. Tūkstančiai smulkmenų, paimtų iš vietos papročių, iš kasdieninio gyvenimo, įdvasina Hipponos vyskupo egzagėzes. Mulai ir arkliai, pasibaigę, kai pasiūloma jiems vaistų, simbolizuoja jam užsispyrusius donatistus. Maži, užsispyrę ir suktūs asilai, bevargstą Alžiro tvirtovių siaurose gatvėse, irgi šen tai ten pasirodo jo pamoksluose. Juose matyti ir tiltelių įlūžimai. Nepakenčiamos musės, zirsdamos plokštelėmis limpa prie stalų ir sienų. Paskui krašto ligos ir vaistai: oftalmijos ir kolirijonas. Dar ką? vorai, išilgai rąstų, bebegioją po lubas; kiškiai, kurie staiga iš po arklių kojų pabėga į Numidijos lygumas. Be to, savo auditorijai primena žmones, kurie nešioja auskarus, kaip apsaugos ženklus, ar — štai gyvas šiai jūros tautai palyginimas, — pirklių ir plaukėjų sąjungos.

Į pamokslus įsispraudžia ir dienos įvykiai ir momento menkniekiai. Šios dienos pamaldų metu cirke arklių lenktynės, ar arenoj žvėrių ar gladijatorių kovos. Ir todėl bazilikoj nedaug žmonių: „Tai geriau, taria Augustinas, dėlto pailsės mano krūtinė!“ Ar paskelbiama mieste, kad teatre bus sensacinių malonumų, dekoracijos, vaizduojančios jūras. Pamokslininkas juokiasi iš apleidžiančių bažnyčią, norinčių matyti akių apdumimą: „Jie, sako jis, turės jūrą scenoje, mes — uostą Jėzuje Kristuje!“ — Šiame šeštadienį, jam sakant pamokslą, žydės, švenčiančios sabbato dieną, pradeda šokti ir dainuoti ant netoli esančių namų terasų.

Bazilikoj girdėti bugnų dundėjimas ir bugnininkų triukšmas: „Jos geriau darytų, taria Augustinas, jei dirbtų ir megztų drobules!“

Jis aiškina katastrofas, kurios tada drumstė romėnų pasaulį ir apie kurias žinios plito su nuostabiu greitumu: Alariko barbarai įėjo į Romą ir ją paskandino ugnyje ir krauje; Jeruzalėj drebėjo žemė: vyskupas Jonas tarp visų krikščionių organizuoja rinkliavą nukentėjusių naudai; Konstantinopoly buvo matyti danguje ugnies kamuoliai; Aleksandrijos Lerapeonas tapo sunaikintas sukilimo metu...

Visa tai pinasi į gyvus vaizdus, ir be regimos tvarkos, Augustino pamoksluose. Juk ne jis padalys materiją į tris taškus, užgindamas prieiti prie antrojo, moksliškai neįrodžiusio pirmojo. Nors jis komentuoja psalmes ar Evangelijas, bet jo homelijos nėra Šventraščio aiškinimai, kuriuos jis interpretuoja tai literalinėj, tai alegorinėj prasmėj. Prisipažinkime: jo alegoriškos egzegėzės mus stebina savo vienašališku subtilumu, kartais savo blogu skoniu, ir, kai laikomasi jo teksto raidės, tai įsipainiojama į gramatikines smulkmenas, kurios išblaško dėmesį. Daugiau jau nesekame jo. Mums rodos, jog jo auditorija buvo labai kantri tiek ilgai klausyti, — ir dar stačia, — šių nepabaigiamų aiškinimų... Ir paskui, staiga mus pagauna didelis iškalbos ir lirikos judėjimas; pučiąs iš aukštųjų kalnų vėjas vienu akimirksniu nušluoja kaip dulkes visus šiuos smulkučius išvedžiojimus.

Yra bendrų vietų, kurias jis ypatingai mėgsta ir taip pat veikalų, kaip Šventojo Rašto *Giesmių Giesmė* ir šv. Jono Evangelija, viena, kuri patenkina jame galvotoją, kita — meilės mistoką. Jis sujungia psalmės eiles: „Aš tave pagimdžiau prieš ryto žvaigždę“ su ketvirtosios Evangelijos didinga pradžia: „Pradžioje buvo žodis“. Jam neišsemiamas Kristaus grožis: *„Speciosus forma prae filiis hominum.* Tu grožiu pralenki gražiausius žmonių vaikus“. Štai kodėl jis nuolatos kartoja šiuos Psalmisto žodžius: „Viešpatie, aš stengiausi pamatyti Tavo veidą. Quaesivi vultum tuum, Domine!“ Ir kalbėtojas, pagautas entuziazmo, priduria: „Didinga kalba. Dieviškiau jau nebūtų galima pasakyti. Tai jaučia, kas tikrai myli“.

Kita jo mėgiamų temų — tai Dievo gerumas: *„Videte et gustate quem mitis sit Dominus.* Žiūrėkite ir džiaukitės kaip Viešpats yra geras!“ Nieks nesusilygina su šia kontempliacija, šiuo gyvenimo Dievuje aistra. Augustinas ją suvokia kaip muzikas, kurs suprato skaitlinių paslaptis: „Kad jūsų gyvenimas, sako jis, būtų nenutraukiama giesmė... Mes giedame ne vien balsu ir lūpomis, kad moduliuojame giesmę; bet yra mumyse išvidinis giedojimas, nes yra mumyse Kažkas, kurs klauso...“

Kad gyventum šiuo harmoniškuoju ir dieviškuoju gyvenimu, reikia išeiti iš savęs, reikia visą save atiduoti meilės dideliam potvyniui:

— „Kodėl, sušunka jis, kodėl jūs nedrįstate save atiduoti, ar dėl baimės savęs netekti? Priešingai, savęs neatiduodami, save prarandate. Pati Meilė į jus kalba Išminties burna ir ramina jūsų bijojimą, kurio teikia šie žodžiai: „Atiduokite patys save!“ Jei kas nors norėtų jums parduoti žemės gabalą, jis tartų: „Duokite man savo sidabrą, duokite man savo pinigus!“ Klausykite ką Meilė sako per Išminties burną: „Mano sūnau, duok man savo širdį!“ — Duok man, sako ji. Bet ką? „Mano sūnau, duok man savo širdį!.. Tavo širdis nebuvo laiminga, kai priklausė tau, kai ji buvo tavo, nes ji tuštybių, nešvarios ir pražūtingos meilės suviliota. Tai iš ten reikia ištraukti tavo širdis! Kur ji iškelti? Kur ji dėti? „Duok man savo širdį, sako Išmintis, jei bus man, tai ji tau priklausys visados!..“

Po meilės giesmės, Prisikėlimo giesmė: *„Cantate mihi cantisum novum!* Giedokite man naują giesmę! Augustinas ik valiai kartoja šiuos žodžius. — „Mes norime prisikelti iš numirusių, šaukė amžinybės ištroškusios sielos. Ir Bažnyčia atsakė: „Iš tikrųjų sakau jums, jūs prisikelsite iš numirusių! Kūnų prisikėlimas, sielų prisikėlimas, jūs visa savo būtybe prisikelsite!“ — Nė viena kita dogma nebuvo Augustino aistringiau komentuota. Nieks labjau netiko tų laikų tikintiesiems. Nuolatos jie reikalavo, kad jiems būtų užtikrinamas nemirtingumas ir broliškas pasimatymas Dievuje.

Su kokiu dideliu ir drąsiu džiaugsmu jis organizavo ir tobulino šią Prisikėlimo giesmę šiose Afrikos šviesiose bazilikose, paskendusiose šviesoje, su jų spindinčiais mozaikų ir tūkstantinių spalvų marmuro papuošalais! Kokia nuoširdžia ir įtikinančia kalba kalbėjo šios simboliškos figūros, kurios gyveno jų sienose, — avinėliai ganosi tarp lelijų krūmų, balandžiai, rojaus žalieji medžiai! Kaip Evengelijos palyginimuose, laukų ir kiemų paukščiai, žemės vaisiai pasidarė dorybių ir krikščioniškų tiesų figūros. Jų nuskaidrintos formos lydėjo žmogų, bekylantį prie Dievo. Apie mistiškas Kristaus monogramas telkėsi girliandai, kedrai, kriaušės, grenadės. Gaidžiai, antys, kurapkos, raudonsparniai ieškojo sau maisto rojaus pievose, nupieštose ant bažnyčių ir nekropolių sienų.

Šios jaunos bazilikos tikrai buvo Prisikėlimo šventyklos, kur visi išgelbėtosios Arkos sutvėrimai rado sau prieglaudą.

Niekados daugiau, kituose amžiuose žmonija nepažins šio mirties pergalės ir vilties jaunatvės nuoširdaus džiaugsmo.

III

VYSKUPIŠKOJI NAŠTA

Augustinas ne tik žmogiškiausias iš visų šventųjų, bet ir vienas maloniausių visa subanalinto žodžio prasme, — malonus pagal pasaulį, malonus pagal Kristų.

Tam įvertinti reikia sekti jo santykius su avelėmis, jo korespondenciją, net tuos, ką jis atakuoja, pikčiausius tikėjimo priešus. Pamokslų sakymas, žemiškasis administravimas, teismas buvo tik dalis vyskupiškosios naštos, *sacrina episcopatus,* po kuriuo jis tiek dusavo. Reikėjo jam dar katechizuoti, krikštyti, vadovauti dievotoms sieloms, saugoti tikinčiuosius nuo klaidos, diskutuoti su visais, kurie grėsė katalikybei. Augustinas buvo Bažnyčios šviesa. Jis tai žinojo.

Savo geriausiomis jėgomis, su nuostabia sąmone ir meile, jis atsidėjo visiems šiems uždaviniams. Dievas žino, kiek kaštavo šiam galvotojui — inteligentui atlikti visas, net iki pačių menkiausių, tarnybos pareigas. Jo didelis troškimas praleisti savo gyvenimą Šventojo Rašto studijavime ir dogmų apgalvojimuose. Tai ne dėl spekuliatyvinio diletantizmo, bet todėl, kad jis dieviško žodžio skelbėjui laikė reikalingu šį mokslą. Daugumas tų laikų vyskupų tapdavo kunigais be prisirengimo. Jie turėdavo, kaip galima greičiau, sau improvizuoti šventąjį ugdymą. Tenka nustebti dėl tų milžiniškų darbų, kuriuos Augustinas turėjo atlikti, kad pagilintų savo mokslą. Greitai jis vadovaus visam tų laikų egzėgėtikos ir teologijos mokslui. Savo dieviškų mokslų meilėje jis nebepažino daugiau miego.

Ir vis dėlto jis neneigė nė vieno savo uždavinių. Kaip paskutinysis iš mūsų klebonų, jis atsivertėlius rengė prie sakramentų. Jis buvo neprilygstamas katechizatorius, tiek šviesus ir uolus, kad jo mokymas gali dar tarnauti modeliu šių dienų katechizatoriams. Jis rūpinosi, kaip proto aristokratas, rūpinosi ne vien šviesuoliais, palikdamas savo pagalbininkams Dievo smulkiuosius žmonelius. Visi turėjo teisės gauti iš jo pamokų, ly-

giai paprasti ūkininkai kaip turtuoliai ir mokytieji. Vieną kartą viens ūkininkas, kurį jis mokė, staiga pabėgo vidury jo pamokslo. Vargšas gavėjęs ir stačias klausęs savo vyskupo, alpo iš bado ir jautė belinkstančias kojas: jis nutarė geriau būsią pabėgti, negu parkristi po mokyto pamokslininko kojų.

Augustinas atsidėjęs tyrė savo katechumenų ypatybes ir savo pamokymus taikė kiekvieno charakteriui. Jis vienaip kalba Kartaginos miestiečiams, įpratusiems gyventi teatruose ir kabaretuose, girtuokliams ir tinginiams, vėl kitaip kalba kaimiečiams, niekados neapleidusiems gimtinio kampelio. Jei turi reikalą su aristokratais, mėgstančiais literatūrą, tai nepamiršta pagirti Šventraščio grožio, nors tai, sako jis, yra mažas dalykas, palyginus su glūdinčiomis jame tiesomis. Jo akyse sunkiausi ir baisiausi iš visų katechumenų yra profesoriai — retorikai ir gramatininkai. Šie žmonės pilni tuštybės ir intelektualinio išdidumo (Augustinas iš savęs apie tai šiek tiek žinojo). Reikės gerai juos purtyti ir pirmoj eilėj jiems skelbti dvasios nuolankumą.

Geras šventasis eina dar toliau. Jis rūpinas ne vien tik savo klausytojų sielomis, bet ir jų kūnais. Ar jie gali ramiai jo klausyti? Jei pavargo, tai tegu sėdasi, kaip tai praktikuojama užjūrinėse bazilikose:

„Ar mūsų arogancija bus pakenčiama, sako jis, jei neleisime prie mūsų atsisėsti žmonėms, kurie yra mūsų broliai, ir dar daugiau, žmonėms, kuriuos su visu galimu atsidėjimu turime padaryti savo broliais!..“

Jei pastebima, kad jie jau pavargo, „reikia jiems pasakyti dalykų, kurie sužadintų jų dėmesį ar kurie išblaškytų liūdnas mintis, kurios prislėgė jų dvasią“. Katechizatorius turi parodyti tai ramų džiaugsmą, — tikrumos džiaugsmą, — tai įtikinantį entuziazmą, visados *„šį širdies linksmumą,* kurio, mokydami, turime turėti“. Net jei mes taip pat esame nusiminę dėl vienos ar kitos priežasties, prisiminkime, kad yra miręs dėl tų, kurie klauso. Ar noras rasti Jam mokinių mus neįstengs linksmais padaryti?

Vyskupas Augustinas buvo pavyzdys jo kunigams. Jis nepasitenkina prirengęs pasikalbėjimais savo katechumenus su

šiuo psichologo švelnumu ir su šia grynai krikščioniška meile: jis juos lydėjo iki galo ir dar juos mokė prie krikšto vandens.

Kaip jis yra persimainęs! Prisiminkime Romanijano ir Manlijaus Teodoro svečią, jaunuolį, dalyvaujantį Thagastės medžioklėse ar prieš gražius Komės ežero horizontus, rinktinei auditorijai kalbantį apie literatūrą ir filosofiją. Bet štai jis tarp ūkininkų, vergų, jūrininkų ir pirklių. Jam smagu jų draugystėje. Tai jo banda. Jis ją turi visa savo siela branginti vardan Jėzaus Kristaus. Kokia pastanga ir koks savęs nugalėjimas, ir koks naujas elgimasis! Nes, tikrovėje, ši prasčiokų meilė nebuvo naturali. Tai laimėjo tik savo heroiška valia ir Malonės paremtas.

Panašus pasiaukojimas pasireiškia pas jį, kaip sąžinių vadovą. Čia jis turėjo visiškai save paaukoti. Jis buvo atsidėjęs besikreipiančioms prie jo sieloms. Jis joms patardavo ir skaidrindavo papročius. Beveik per drąsus užsimojimas, šiurkščius pagonus, ypač afrikiečius, palenkti krikščioniškajai drausmei. Augustinas nuolatos jiems prikiša girtavimą, persivalgymą ir ištvirkimą. Pasigerdavo ir persivalgydavo ne tik vieni prasčiokai. Taip padarydavo ir turtingieji savo puotose. Hipponos vyskupas randa progų priminti jiems blaivybę.

Dar dažniau jis juos kviečia prie skaistybės. Šiuo klausimu jis rašo ilgus laiškus, kurie galima laikyti tikrais traktatais. Reikia pakelti tų laikų ir tos šalies papročius. Vyrai energiškai reikalauja sau laisvosios meilės teisių, bet savo žmonas palenkia jungtuviniam ištikimumui. Jie mirtimi baudžia už nusikaltimą, kurį jie patys praktikuoja. Jie naudojasi divorsu. Dėl menkiausios priežasties jie žmonai siunčia *libellus repudii,* atsiskyrimo raštą, kaip ir šiandie dar praktikuojama pas Islamo tautas. Griežtiems krikščionims šioje visiškoje visuomenės transformacijoje nuolat kildavo sąžinės klausimų: pavyzdžiui, vyras persiskyręs su neištikima žmona ar gali dabar vesti kitą? Augustinas skelbė, kad jungtuvės yra neišardomos, kol abu vedusieji tebėra gyvi. Bet ar ši kliūtis nepastūmės vyrų užmušinėti savo neištikimąsias žmonas, kad galėtų daryti naujas jungtuves? Nauja painiava: katechumenas, persiskyręs pagal pagonų įstatymą, bet vėl apsivedęs po krikšto. Ar jis Bažnyčios akyse nėra svetimoteris? Ar žmogus gyvenąs su kurtizane ir

to neslėpiąs, net prisipažinęs ir toliau konkubinate gyvensiąs, gali būti prileistas prie krikšto? Augustinas turi atsakyti į visus šiuos klausimus, nusileisti į mažiausias kazuistikos smulkmenas.

Ar uždrausta, net kai mirštama iš bado, valgyti stabams skirtą mėsą? Ar galima apseiti be sutarčių su kupranugarių ar prekių palydovais, kurie prisiekia savo dievų vardu jų laikytis? Ar galima meluoti tam tikrose aplinkybėse?.. Ar galima, kad įsibrautum į eretikų tarpą jų paslaptims susekti, nuduoti vienu jųjų?.. Ar galima nusidėti su moterimi, kuri už tai žada išduoti eretikus?.. Hipponos vyskupas griežtai pasmerkė visas šias žemas ir begėdiškas priemones, visus šiuos kompromisus, priešingus grynajai Evangelijos moralei, bet vengė rigorizmo, primindamas, kad nuodėmė glūdi vien tik intencijoje ir laisvame valios pritarime. Pagaliau reikia tas toleruoti, ko negalima išvengti.

Kiti klausimai, kurių nebegalime suminėti, suteikia mums supratimą apie ypatingą pagonų papročių korupciją. Augustinui buvo nelengva ginti krikščionišką tvarką tokioje aplinkumoje, kur patys krikščionys buvo mažiau ar daugiau užsikrėtę pagonizmu. Jei buvo sunku tvarkyti nusidėjėlių ar drungnųjų bandą, tai vadovauti dievotiesiems buvo dar sunkiau.

Buvo *susilaikančių,* našlių, kurie ar kurios buvo padarę nekaltybės pažadus, bet kurie buvo jiems per sunki našta; buvo pašventintų mergaičių, kurios gyveno perdaug pasaulietišką gyvenimą; buvo vienuolių, sukilančių prieš savo viršininkes; vienuolių, buvusių vergų, nenorinčių toliau bedirbti ar šarlatanų, kurie išnaudojo viešą prietaringumą, pardavinėdami stebuklingus ženklelius ir vaistus; paskui buvo ištekėjusių moterų, kurios dalindavo savo turtus prieš jų vyrų nusistatymą; ir taip pat mergelių ar išdidžių susilaikančių, kurios smerkė jungtuves.

Pagaliau buvo maldingų sielų minios, kurios klausinėjo Augustiną apie dogmas, kurios norėjo viską žinoti, viską išsiaiškinti: tos, kurios jau čia norėjo Dievą kontempliuoti veidas į veidą, žinoti kaip mes prisikelsime ir kurios teiravos ar angelai turi kūnus... Augustinas skundžiasi, kad *nelaimingų* jis varginamas, kad atitraukiamas nuo mokslo, kad turįs kitokių rūpesčių. Bet dėl meilės stengiasi visus patenkinti.

Taip pat jis turėjo susirašinėti su dideliu asmenų skaičiumi. Jis rašo ne tik draugams ir kolegoms, bet ir nepažįstamiems ir svetimtaučiams; kaip aukšto rango žmonėms, taip ir prasčiokams; prokonsulams, grafams, Afrikos vietininkams, labai galingam Olympijui, Imperatoriaus Honorijaus reikalų vedėjui; ar dar „labai garbingai poniai Maksimai", — „labai įžymioms ponioms Probai ir Julijonai", — „labai šventai poniai Albinai", kurios priklausė provincijos aukštajam luomui ar aukščiausiai romėnų aristokratijai. Kam jis nerašo?..

Jo laiškai todėl nuostabūs, kad jis atsakinėja ne taip sau, kad nusikratytų nuo įkyrios pareigos. Beveik jie visi pilni pagrindinių pamokymų, ilgai apgalvotų. Daug jų buvo skirta viešam paskelbimui: šie yra tikros vyskupiškos enciklikos. Juose nors ir labai rimtas tonas, bet juose dar išsiduoda buvęs literatas ir pasaulietis. Pagal tų laikų madą jo korespondentai apiberia vyskupą hiperboliškiausiais pagyrimais. Jis juos priima su iškilmingumu, bet taip pat kaip ir broliškos meilės liudijimą. Stengiasi jiems atsilyginti. Per daug nesipyktinkime, jei šiandie mūsų literatai suteršė pagyrimus, nes jie juos perdėjo ir beprasmei eikvojo. Kiečiausi Augustino bendralaikiai ir pats Augustinas daug perdėdavo pagerbimo mene.

Visados elegantiškas ir žydįs Paulin de Nole jam rašė: „Jūsų laiškai yra kolirijono šviesa, pasklidusi po mano dvasios akis". Augustinas, prikišdamas jam, kad tiek retai rašo, pavartoja tokių prašmatnių sakinių: „Kaip? Jūs privertėte praleisti dvi vasaras, dvi afrikietiškas vasaras, — su tokiu troškuliu?.. Ar tai patinka Dievui, kad jūs skiriate tokias ilgas gavėnias nuo jūsų knygos turtingos puotos! Jei ši puota dar neprirengta, tai nesiliausiu aš skundęsis, mažiausia, todėl, kad jūs nieko neatsiunčiate man palaikyti..."

Tulas Audaxas, gavęs laišką nuo šio didelio žmogaus, jį pavadino „Įstatymo orakulu", tikrino, kad visas pasaulis juo žavisi ir jį garbina ir eilėmis maldavo „leisti nukristi jo dieviškų žodžių rasai". Augustinas kukliai ir maloniai jam grąžino komplimentus, pridėdamas dar truputį ironijos: „Leiskite man pastebėti, kad jūsų penktasis eilėraštis turi septynias pėdas. Ar jūsų ausis jus suklaidino, ar norėjote ištirti ar aš dar galiu šiuos dalykus suprasti?... Iš tikro, jis visados tai dar gali suprasti

ir nevengia, kad tas būtų ir kitiems žinoma. Jaunas graikas Dioscorijus, vykdamas į Kartaginą, jį paklausia apie Cicerono filosofiją. Augustinas nustemba, kad drįstama tokiais menkniekiais gaišinti vyskupą. Paskui palengva nusileidžia ir, pa gautas senobinės aistros, jaunuoliui parašo visą disertaciją apie šį gražų siužetą.

Tai nekalti keistumai. Šalia šių, perdaug literatūrinių erudicijos ir gilių laiškų, yra ir visiškai paprastų, kaip kad tas kurį parašė tulai Kartaginos mergaitei Sapidai. Ji buvo numezgusi savo broliui tuniką. Bet brolis mirė, todėl ji prašė Augustiną, kad jis nešiotų šią tuniką, kas jai būtų didelė paguoda. Vyskupas maloniai sutiko: „Priimu šį rūbą ir pradėjau jį nešioti, dar nepradėjęs tau rašyti šio laiško..." Paskui širdingai jai užjaučia ir stiprina jos pasiaukojimą ir viltį: „Nereikia prikišti žmonėms, verkiantiems savo brangiųjų mirusių... Kai apie juos galvoja ir jų ieško, aplink save tai plyšta širdis ir bėga ašaros, kaip kraujas iš pervertos širdies..."

Pagaliau, didingais žodžiais jai gieda Prisikėlimo himną:

„Mano dukra, tavo brolis gyvena savo siela, nors miega savo kūnu. Ar nepabus tas, kurs miega? Dievas, kurs priėmė jo sielą, vėl ją įdės į jo kūną, iš kurio ją paėmė ne todėl, kad ją sunaikintų, bet kad grąžintų laikui atėjus..."

Šie jo laiškai, nors ir labai gausūs, yra niekis prieš daugybę dogmatikos ar polemikos traktatų. Buvo tai jo viso gyvenimo kūrybos vaisius, kurs niekados nedings. Teologas ir polemistas paslėpė Augustine žmogų. Šiandie gal būt žmogus mums pasidarė įdomesnis, negu jo veikalai? Tai klaida. Jis niekados nemanė, kad jo *Išpažintis* vertingesnė už jo traktatus apie Malonę. Jis nepripažįsta aukštesnio dvasios darbo ir svarbesnės vyskupui pareigos, kaip Šventraščio komentavimą ir studijavimą, kaip suteikimą dogmoms tikslesnių aptarimų. Tikėti, kad suprastum, suprasti, kad geriau tikėtum, tai begalinis dvasios judėjimas, einąs nuo tikėjimo prie Dievo, nuo Dievo prie tikėjimo. Jis pasineria šiame dideliame darbe, be jokių literatūrinių tikslų, su visu savo palinkimų ir asmeniškų nuomonių paaukojimu, visiškai save pamiršdamas.

Tik vienąsyk jis save prisiminė, būtent — *Išpažintyje,* kurios dvasią dabarties žmonės tiek blogai supranta, ar jie ieško

visiškai kitokių dalykų, kokių nebuvo autoriaus intencijoje. Jis ją parašė, pakeltas vyskupu, kad pasiteisintų prieš priekaištus, darytus jo elgimuisi. Atrodo, kad jis norėjo pasakyti savo šmeižikams: „Jūs laikote mane kaltu: tikrai toksai aš esu, ir, gal būt, daugiau, negu jūs manote, bet ne toksai, kaip jūs galvojate!“ Šį asmenišką gyvenimą transfiguruoja didelė religinė idėja. Tai ne savo klaidų išpažinimas ar pasiteisinimas dabartine žodžio prasme, bet daugiausia tai amžinas dieviškojo gailestingumo garbinimas. Čia išpažįsta daugiau Dievo garbę, negu savo nuodėmių gėdą.

Po to jis galvojo tik apie Tiesą ir apie Bažnyčią, — apie Tiesos ir Bažnyčios priešus: apie manichėjus, arijonus, pelagijonus, ypač apie donatistus. Jis puola kiekvieną klaidą ir atsako į kiekvieną brošiūrėlę. Jis nuolatos budi. Galima jį palyginti daugely jo raštų šių dienų kovos žurnalistui. Šiame, dažnai nedėkingame darbe, jis pareiškė energijos ir nepaprasto dialektinio subtilumo: visados ir visur jis stengėsi tarti paskutinį žodį. Jis čia parodydavo daug iškalbumo, dar daugiau meilės ir kartais net sąmojaus. Ji turėjo nenugalimos kantrybės. Šimtą kartų kartojo tuos pačius dalykus. Šie slėgią pakartojimai, prie kurių stumė jo priešininkai savo užsispyrimu, buvo jam tikra kančia. Nepasiduodamas, jei reikėdavo, pradėdavo vėl iš naujo įrodinėti. Nuo to momento, kai tiesa atsidūrė pavojuje, Augustinas nepripažino sau tylėjimo teisės.

Afrikoje iš to buvo juokiamasi ir buvo tai vadinama jo rašymo manija. Jis pats savo *Atremimuose* baidosi dėl savo raštų gausumo. Jis apgalvoja Šv. Rašto žodžius, kuriuos juokaudami donatistai jam primindavo: *„Vae multum loquentibus,* nelaimė daug kalbantiems“. Bet, Dievą pasiimdamas liūdininku, atsakydavo: *„Vae tacentibus de te!..* Nelaimė tylintiems apie Tave!..“ Buvo tokios aplinkybės, kad tylėjimas būtų niekšystė. Ir, be to, jis pridurdavo: „Gali galvoti, ką nori: mėgstu labjau skaityti, negu rašyti knygas...“

Jo kuklumas buvo aiškus: „Aš pats, prisipažįsta jis, beveik visados nepatenkintas tuo, ką pasakiau“. Eretikams dėl jų klaidų sakydavo: „Žinau iš patirties kaip lengva suklysti“. Abejodamas kai kuriose dogmų srityse, jų neaiškina, bet jas pasiūlo savo skaitytojams. Kokio intelektualinio nuolankumo šioje

maldoje, kuria baigiasi jo didelis veikalas *Trejybė:* „Viešpatie, mano Dieve, viena Trejybė, jei šiose knygose pasakiau ką nors, kas eina iš Tavęs, tai Tu ir tavieji tenepripažįsta! Bet jei, priešingai, tas eina iš manęs, Tu ir taviškiai tedovanoja man!"

Kiek tolerancijos ir meilės šiuose pamokymuose jo diocezijos tikintiesiems, kurie donatistų persekioti, nori dabar jiems tuo pačiu atsilyginti:

— „Mano broliai, jūsų vyskupo balsas skamba jūsų ausyse: jis jus maldauja, jus visus, kurie esate šioje Bažnyčioje, saugotis įžeidinėti tuos, kurių čia nėra, bet daugiau melstis, kad jie grįžtų į mūsų bendruomenę..."

Be to, jis primena savo kunigams, kad reikia žydams skelbti Dievo žodį meilės ir gerumo dvasioje, neatsižvelgiant ar jie klauso su dėkingumu ar su nepasitenkinimu: „Mes neturime, sakė jis, išdidžiai laikytis prieš šias nulaužtas nuo Kristaus medžio šakas..."

Ši meilė ir šis kuklumas nesilpnino jo charakteriaus. Tai puikiai įrodo jo ginčiai su šventuoju Jeronimu dėl vienos vietos *Laiško Galatams* ir dėl naujo Biblijos vertimo, kurį šis buvo pradėjęs. Betlėjaus atsiskyrėlis minimoj šv. Pauliaus vietoje įžiūrėjo „netikrumą", Augustino žodžiais „melą". Kas pasidarytų su Evangelijos tikrumu, jei joj apaštalas būtų pamelavęs? Ar tai nebūtų autorizacija visų eretikų fantazijų, kurie Šventųjų Knygų prieštaraujančias jų doktrinai vietas atmesdavo kaip įbrautas ar sufalsifikuotas?..

Naujasis Biblijos vertimas įnešė neramumo į Afrikos bažnyčias, kurios buvo pripratusios prie Septantijaus vertimo. Senajame vertime Jeronimo nurodytos nesąmonės drumstė tikinčiųjų protus, juos skatino prie įtarinėjimų, kad visas Šventasis Raštas yra klaidingas. Augustinas dėl labai pagirtinos išminties gynė draug ortodoksiją ir tradiciją.

Jeronimas atsakė labai agresyviniu ir piktu tonu. Jis Hipponos vyskupą aiškiai apkaltino, kad šis jam pavydįs ir norįs naudotis mokslo garbe jo sąskaiton. Prieš jaunesnį ir švelnesnį priešininką jis pasirinko seno kovotojo išvaizdą, galinčią kiekvieną parblokštį, kurs tik turėtų drąsos jį atakuoti. Jis paleido jam šį grąsinantį sakinį: „Pavargęs jaučias yra stipresnis ant savo keturių kojų".

Augustinas toliau laikėsi savo nuomonės, ir maloniai atsakė: „Ne tik aš visados pasiryžęs broliškai priimti jų pastabas, dėl to kas jus įžeidžia ir kas priešinga jūsų jausmams mano raštuose, bet aš net su dideliu atsidėjimu prašau jūsų patarimų..."

IV

PRIEŠ „BLIAUNANČIUS LIŪTUS"

Vieną dieną (tai buvo jo vyskupavimo pradžioje), Augustinas, netoli Hipponos, aplankė kataliką ūkininką, kurio duktė, donatistų suklaidinta, įsirašė tarp jų pašventintų mergelių. Tėvas pradėjo pabėgėlę smarkiai barti, ir, kad ją grąžintų į tiesos kelią, ėmė ją mušti savo kumsčiais. Augustinas, apie tai sužinojęs, pasmerkė ūkininko brutalumą, sakydamas, kad jis mergaitę priimsiąs į katalikų bendruomenę, tik tada kai ji pati laisvai to panorėsianti. Kad dalyką sutvarkytų, jis vyko į nuotykio vietą, keliaudamas per katalikės matronos lauką sutiko Hipponos bažnyčios donatistų kunigą. Tuoj kunigas jį ir jo palydovus pradėjo baisiai kolioti.

— Šalin niekšai! Šalin persekiotojai! Taip pat ėmė plusti ir matroną, kuriai šis laukas priklausė; Augustinas dėl išminties ir dėl krikščioniškos meilės nieko neatsakė. Jis neleido savo palydovams jam blogu atsimokėti.

Tokių incidentų atsitikdavo beveik kasdien. Tame pačiame laikotarpy Hipponos donatistai triukšmingai perkrikštijo kitą katalikų bendruomenės apostatą. Buvo tai žiaurus žmogus, kurs mušdavo savo seną motiną ir už ką vyskupas jį smarkiai bardavo.

— Jeigu taip, atsakė, tai aš pasidarysiu donatistas!

Pasididžiuodamas toliau kankino vargšę senelę, jai baisiausiai grąsindamas:

— Taip, tapsiu donatistas ir gersiu tavo kraują!

Iš tikro, jaunas banditas perėjo į Donato partiją. Pagal eretikų pavyzdį, jis buvo iškilmingai perkrikštytas jų bazilikoje ir buvo įvestas į tribuną, nušvarintųjų baltuose rūbuose. Hipponoj buvo tai didelis skandalas. Nustebęs Augustinas rašė donatistų vyskupui Proculeianui: „Kaip!? Šis kruvinas kankinto-

jas per aštuoneta dienų, vaikščioja baltuose rūbuose, kaip nekaltybės ir grynumo modelis!..“ Bet Proculeianas nesiteikė jam atsakyti.

Šios ciniškos priemonės buvo menkniekis prieš tuos sauvaliavimus, nuo kurių kasdien kentėjo donatistų priešai. Ne vien tik buvo tvirkinamos Augustino avelės, bet katalikai ūkininkai buvo nuolatos užpuldinėjami savo namuose, buvo plėšiami, kankinami, padegami fanatiškų plėšikų gaujų, kurios organizavo terorą nuo vieno iki kito Numidijos krašto.

Slaptai donatistų palaikomi jie patys save vadindavo: „Kristaus atlėtais“. Katalikai jiems davė įžeidžiantį vardą „cirkoncelijonai“, ar sandėlių valkatų, nes jie mėgdavo plėšti rūsis ir sandėlius. Bandos isterikių ir užfantizuotų moterų prisijungdavo prie jų, bėgdavo laukais kaip tikros begėdės, draskydamos nelaiminguosius, patekusius į jų rankas, degindavo ūkius ir javus, paleisdavo vyno ir aliejaus bačkas, ir vainikuodavo savo darbus orgijomis su „Kristaus atletais“. Kai pasirodydavo laukuose sukrautų javų gaisrai, tai ūkininkai išsigąsdavo: cirkoncelijonai netoli. Tuojau jie pasirodydavo, mosikuodami su savo lazdomis ir kariškai šūkaudami: *„Deo laudes!* Garbė Dievui!“ — „Jūsų riksmai, jiems sakydavo Augustinas, baisūs, kaip liūtų bliovimas“.

Reikėjo gintis nuo šių laukinių žvėrių, atsilaikyti prieš eretikų užpuolimus ir jų jėgos smūgius. Šie, kad atimtų drąsą iš katalikų vyskupų, jiems brutaliai skelbdavo:

— „Mes nenorime su jumis ginčytis, ir mes norime perkrikštidinėti pagal savo būdą. Mes norime gaudyti jūsų aveles ir jas draskyti kaip vilkai. Jūs jei esate geri piemens tylėkite!“

Augustinas nebuvo toks žmogus, kad tylėtų, ar eikvotų savo jėgas smulkioms vietos kovoms. Jis plačiai žiūrėjo, jis neužsidarė savo diocezijos ribose. Jis žinojo, kad Numidija ir didelė Afrikos dalis buvo donatistų rankose, kurie Kartaginoj turėjo primatą, konkuruojantį katalikų primatui, kad jie net į Romą pasiuntė popiežių iš savo bendruomenės. Pagaliau jų buvo didelis skaičius. Visur šalia katalikų Bažnyčios buvo steigiama atskilėlių bažnyčia, jei kur pirmos neįstengdavo užslopinti. Reikėjo visokia kaina sulaikyti sektos plitimą. Augustinui nebėra aktualesnio uždavinio. Pirmoj eilėj jam ir jo ti-

kintiesiems reikėjo apsaugoti savo pačių gyvenimą, nes jie buvo atakuojami, jų laukai ir jų namai. Kaip paprastas kunigas atvykęs į Hipponą tuoj metėsi į kovą. Nuo to laiko jis nenurims kol donatizmas nebus nugalėtas ir išstumtas. Visur realizuoti taiką ir katalikų vienybę buvo tai didelis jo kaip vyskupo uždavinys.

Kas šie baisieji donatistai, su kuriais nuolatos susiduriame nuo šios istorijos pradžios?

Buvo jau. beveik šimtmetis, kaip jie erzino ir draskė Afriką. Sekta gimė ir paplito su nuostabiu greitumu po didelių Dioclecijano persekiojimų. Šių persekiojimų metu Afrikos Bažnyčios dora susmuko. Atskilo didelis pasauliečių skaičius, ir nemaža dvasininkų ir vyskupų atsidavė pagonų valdžiai. su kulto daiktais, su bendruomenės Raštais ir archyvais. Numidijoj, ypač Konstatine, įvykdavo skandalingų scenų. Dvasininkų ištižimas buvo apverktinas. Viešoji nuomonė suteikė *traditorių* arba niekšų vardą tiems, kurie ištižo ir pagonams išdavė šventąsias knygas.

Pavojui praslinkus, numidai, kurių elgimasi tiek mažai buvo spindintis, norėjo parodyti drąsos ir, su begėdišku išdidumu ėmė įrodinėti, kad jie buvo šaunesni, negu kiti. Jie pradėjo apšaukti traditoriais visus, kurie tik jiems nepatiko ir ypač kartaginiečius ir prokonsuleriečius. Tikrovėje, buvo tai senos tarp dviejų Afrikų — Rytų ir Vakarų — varžytynės.

Konstantinui valdant, — kai grįžo taika, — einant prie naujo Kartaginos vyskupo rinkimų, arkidiakonas Caecilijanas, kurs buvo įstatytas į kandidatų eilę, buvo apkaltintas, kad neleidęs tikintiesiems lankyti kalėjimuose jų kankinių. Grynieji tvirtino, kad jis, su savo vyskupo Mensurijaus pritarimu, romėnų valdžiai atidavė Šventuosius Raštus, kad jie būtų sudeginti. Rinkimai turėjo būti triukšmingi. Arkidiakono šalininkai, bijodami numidų vyskupų nepalankumo, nebelaukė jų atvykimo. Jie paskubina dalyką. Caecilijanas buvo išrinktas ir pašventintas trijų kaimyninių vyskupų, kurių tarpe buvo tulas Feliksas d'Abthugni.

Tuoj protestavo opozicijos būrys sutartinai su numidais. Jų vadas buvo turtinga ispanė Lucilla, egzaltuotai dievota, kuri, rodosi, visados nešiojosi su savimi vieno kankinio kaulą, be to,

dar įtartiną. Prieš priimdama komuniją, ji su tuštybės dvasia bučiuodavo savo relikviją. Arkidiakonas Caecilijanas, jai uždraudęs tokį dievotumą kaip prietaringą, įgijo šioje fanatiškoje ispanėje piktą priešą. Buvo atnaujinti prieš jį visi apkaltinimai, ir buvo dar pridurta, kad Feliksas d'Abthugni, kurs jį pašventino, buvo traditorius: todėl jokio išrinkimo nėsą, vien tik dėl vieno šventinusių prelatų nekilnumo. Lucilla papirko dalį į konsilijumą susirinkusių vyskupų; Caecilijanas buvo atstatytas ir diakonas Majorinas išrinktas į jo vietą. Greitai šis buvo pakeistas Donatu, veikliu, sumaniu ir energišku žmogumi, kurs judriai organizavo pasipriešinimą ir kurs tiek gerai įkūnijo sektą, duodamas jai savo vardą. Donatizmas nuo šio laiko užėmė istorijoj savo vietą.

Bet Caecilijanas savo pusėj turėjo užjūrio vyskupus ir imperijos valdžią. Romos Popiežius ir imperatorius jį pripažino teisėtai išrinktu. Be to, jis atrėmė visus prieš jį padarytus priekaištus. Pagaliau, pasaulinės valdžios padaryta ankieta įrodė, kad Feliksas d'Abthugni nebuvo traditorius. Donatistai kreipės prie Konstantino, paskui prie dviejų konsilijumų, sušauktų vienas paskui kitą Romoje ir Arloje. Visur jie buvo pasmerkti. Dar daugiau, Arlos koncilijumas paskelbė, kad savybės duodančio sakramentus neturi reikšmės jų tikrumui. Tokiu būdu krikštas ir ordinacija, suteikti net traditoriaus, kanoniškai buvo be priekaištų.

Šį sprendimą donatistai palaikė baisia erezija. Iš tikro, buvo čia sena afrikietiška tradicija, pripažinta paties šventojo Kiprijono, kad nevertas kunigas negali administruoti sakramentų. Vietos prietarai nepasitraukė: buvo perkrikštijami visi katalikų kunigų, vadinas, pagal juos traditorių šalininkų, krikštyti žmonės.

Bet teologinis klausimas buvo dar sukomplikuotas materijalinio klausimo, beveik neišsprendžiamo. Kadangi jie buvo nutarę atsiskirti nuo katalikų bendruomenės, tai ar donatistų vyskupai turėjo apleisti draug su savo titulu ir savo bazilikas ir savo bažnyčių turtus? Daleidžiant, kad šie bus neinteresuoti, liekasi už jų dar minia klientų ir ūkininkų, kurie gyveno ant Bažnyčios žemių ir iš jos gaudavo išlaikymą. Niekados šie žmonės nedaleis, kad priešinga grupė pasiimtų pašalpas, apsigyventų ant jų

žemių ir jų gryčiose, juos ištremtų iš jų kapinių ir bazilikų. Kitos, gal būt dar gilesnės priežastys, stūmė donatistus pasilikti schizmoje. Šie religiniai nesutikimai atitiko senąją susiskaldymo dvasią, kuri visuose laikuose buvo Afrikos blogasis genijus. Afrikietis visados jautė reikalą organizuotis į priešingas viena kitai grupes. Kaimas kaimo neapkenčia — dėl niekų, dėl neapykantos malonumo ir dėl to, kad vienas kitą kankintų. Afrikietiško individualizmo smarkus antplūdis — štai visas donatizmas. Šie sukilėliai nieko neišrado dogmų srityje. Jie net nebūtų eretikai, jei nebūtų turėję perkrikštijimo pretenzijų. Jie pasitenkino pasilaikymu senai įgytosios pozicijos, apsaugojimu savo bažnyčių ir savo ūkių ar jų atemimu iš katalikų. Šalia to jie brangino tradiciją, papročių ir drausmės griežtumą, darėsi tikrais puritonais. Taip jie buvo gryni savarankiški, vieninteliai, kurie nenusilenkė romėnų valdininkams. Visa tai patiko nepatenkintiems ir pykstantiems ir žadino tautos individualistinį instinktą.

Štai kodėl sekta palengva pasidarė beveik visos šalies šeimininkė. Paskui ji susiskaldė į mažas bažnyčias, kurios ekskomunikavo viena kitą. Numidijos Pietuose — Thimgad ir Bagai — buvo ortodoksinio donatizmo tvirtovės. Kartagina su savo primatu buvo oficijalus centras. Bet Byzacenoje ir Tripolitene buvo maksimianistų, Mauretanijoj — rogatistų — jie buvo atskilę nuo Didžiosios Bažnyčios. Šis schizmos susiskaldymas gerai atitiko Šiaurės Afrikos naturaliems regijonams. Šie regijonai turėjo skirtingas, nesuderinamas nuotaikas. Dar šiandie Alžiras didžiuojas negalvojąs kaip Konstantinas, kuris, savo ruožtu, kitaip galvoja, negu Bona ir Tunisas.

Ar galima donatizme įžiūrėti nacionalistinis ar separistinis judėjimas, nukreiptas prieš romėnų viešpatavimą? Būtų tai visiškai moderniškų idėjų nukėlimas į senovę. Augustino epochoje Afrika, kaip ir dabar, neturėjo savo tautybės. Nors sektantai nemanė skirtis nuo Romos, tačiau jie buvo sukilę prieš jos atstovus, kiek pasaulietiškoj tiek ir dvasinėj srityje. Roma jiems negali nusileisti, nes tai būtų kapituliacija prieš afrikiečių pretenzijas, kurie norėjo pas save pasidaryti savo turtų ir savo įsitikinimų viešpačiais. Ko daugiau jie galėjo betrokšti? Mažai jiems reiškė nominalinė priklausybė, jei tikrovėje jie bus

patys savęs viešpačiai. Apskritai, donatizmas, tai charakteringas regijonalistinis judėjimas. Pažymėtinas faktas, kad sekta didelį savo šalininkų skaičių surinko vietinių lotynų kalbos nemokančių gyventojų tarpe.

Tokia buvo Afrikos Bažnyčios situacija, kai Augustinas buvo paskirtas Hipponos vyskupu. Tuojau jis ją teisė pagal savo skaidrumą, pagal savo stiprų sveiką protą, savo romėnų piliečio platų žvilgį, laisvę nuo lokalinės dvasios smulkumų, pagal savo krikščioniškąjį idealizmą, neigiantį materijalinius sumetimus... Kaip, pav., katalikybė darėsi afrikietiška religija, užsidariusia sekta, skurdžiai prisirišusia prie tradicijos raidės, prie išorės kulto praktikos? Ar Kristus mirė tam, kad valdytų tik šį mažą pasaulio kampelį?... Ne, ne, Kristus mirė dėl viso pasaulio. Jo Bažnyčia neturi kitokių ribų kaip visatą. Ir pagaliau, priėmus šį partijiškumą, kas pasidarytų su šiuo didžiuoju meilės principu? Juk meilė, daugiausia, esame krikščionys. Tikėjimas be meilės — tai neveikiąs, miręs tikėjimas!...

Augustinas taip pat nujautė dvasinio atsiskyrimo pasekas: jas jau turėjo prieš akis. Bažnyčia yra ne tik meilės didelis šaltinis, bet ir proto. Donatizmas, atskirtas nuo šio gyvybės šaltinio, pradėjo džiūti ir stingti kaip nuo medžio nukirsta šaka. Nuskurdo jo dogmų gilioji prasmė, jo darbuose išnyko meilės dvasia. Sukvailėjimas, siaurumas, nesusipratimas, fanatizmas ir žiaurumas štai schizmos neišvengiami vaisiai. Augustinas pažinojo savo priešininkų, net mokyčiausių, žiaurumą ir tamsumą; jis su išgąsčiu galėjo save klausti, kas pasidarytų su Afrikos Bažnyčia, netekusia romėnų kultūros gerybių, izoliuota nuo šio didelio intelektualinio judėjimo, kurs jungė visas užjūrio Bažnyčias.

Pagaliau, jis pažino savo tautiečius: jis žinojo, kad donatistai, net nugalėję, pasidarę net vieninteliai krašto viešpačiai, sukels prieš save tokį pat pyktį, kokio jie turi prieš katalikus ir kad nesiliaus vienas kitą draskę. Štai jau šimtas metų, kaip jie Afriką skandina ugnyje ir krauje. Būtų tai greitas grįžimas į barbarybę. Atskilę nuo katalikybės, jie tuo pačiu atsiskirtų nuo imperijos ir net nuo civilizacijos. Tokiu būdu, kovodamas dėl katalikų vienybės, Augustinas kovojo dėl imperijos ir civilizacijos.

Jis ne viename akimirksny negalėjo svyruoti prieš šiuos barbarus ir sektantus. Jis turėjo pasistengti juos grąžinti Bažnyčiai. Reikėjo tik pasirinkti sėkmingiausios priemonės.

Tokiam kalbėtojui, kaip jis, pamokslų sakymas turėjo būti puikus ginklas. Savo iškalba, savo dialektika, savo pasaulietiška ir teologine erudicija jis toli pralenkdavo priešų partijos apologistus. Jis tikrai sulaiko Bažnyčioje daug katalikų, linkusių į apostaziją. Bet prieš tiek daug schizmatikų visi jo šie gabumai, beveik, nieko nebereiškė. Žmonės visiškai nesirūpino kurioj pusėj tiesa. Jie buvo donatistai, kaip buvo numidai ir kartaginiečiai, patys nežinodami kodėl, nes tokiais buvo visi aplink juos. Daugelis galėjo atsakyti kaip šis Konstantinos gramatininkas, kurs sakydavo tyrinėtojams su ironišku naivumu:

— „Aš esu romėnų literatūros profesorius, lotynų gramatininkas. Mano tėvas buvo dekurijonas Konstantinoje, mano senelis buvo kareivis ir tarnavo apsaugoje. Mūsų šeima yra maurų kraujo... Aš nežinau iš kur schizma yra kilusi: krikščionių visuomenėj esu šioks toks tikintysis. Kai buvau Kartaginoje, vieną dieną pasirodė antras vyskupas. Kalbama, kad buvę susekta, kad Caecilijonas buvo nežinau kieno neteisėtai įšvęstas ir kad buvo išrinktas kitas vyskupas. Taigi šitaip Kartaginoj schizma prasidėjo. Aš negaliu gerai susekti schizmos pradžios, nes mūsų miestas visados turėjo tik vieną Bažnyčią. Jei yra schizma, tai mes nieko apie ją nežinome..."

Jei šitaip aiškinosi gramatininkas, tai ką galėjo pasakyti ūkininkai, amatininkai ir vergai? Jie gyveno vienoje srityje ar viename kvartale, kur buvo išpažįstamas tik jų tikėjimas. Jie buvo donatistai kaip jų darbdaviai ar jų kaimynai. Jie visiškai buvo abejingi ginčo teologinei pusei. Kai Augustinas stengėsi su jais diskutuoti, jie atsisakydavo jį išklausyti ir siųsdavo jį pas savo vyskupus. Tai buvo tvarkos žodis.

Iš savo pusės vyskupai vengė visokių diskusijų. Augustinas veltui bandė pasikalbėti ar savo kolega Hipponos donatistu — Prokuleianu. Jei kai kurie jų ir turėjo geresnį išsilavinimą, tai dėl jų gudravojimų ir išsisukinėjimų, disputas pasidarydavo visiškai tuščias. Tubursikume, kur Augustinas ginčijosi su vyskupu Fortuniju, dalyviai pakėlė tokį triukšmą, kad nieko nebuvo galima girdėti. Kitąsyk pasikalbėjimai išsigimdavo į iškalbų

mulkinimą; vietoj pagrindų iškėlimo, būdavo žaidžiama žodžiais. Augustinas pajusdavo, kad jis be reikalo eikvoja laiką. Donatistų vyskupai atstatydavo prieš jį savo užsispyrimą, į kurį viskas sudūždavo:

— Palikite mus mūsų klaidose, ironiškai jie sakydavo. Jei mes pagal jus esame pražuvę, tai kodėl jūs mūsų ieškote? Mes nenorime būti išgelbėti!..

Ir jie užgindavo savo šalininkams sveikinti katalikus, su jais šnekėtis, įeiti į jų bažnyčias ar į jų namus, sėstis tarp jų. Ant savo priešininkų jie mesdavo interdiktą. Kartaginos donatistų primatas Primijanas, katalikų pakviestas į vieną susirinkimą, išdidžiai atsakė:

— „Kankinių vaikai negali suseiti su išdavikų rase!"

Tokiose sąlygose liko tik rami priemonė — rašytinis atsakymas. Augustinas čia pasirodė nenuilstamas. Jis nebijo pasikartojimo ypač savo laiškuose ir savo traktatuose prieš donatistus. Jis, žinodamas, kad turi reikalą su kurčiais, — su kurčiais, nenorinčiais girdėti, — buvo priverstas sustiprinti balsą. Su nuostabiu pasiaukojimu šimtą kartų kartojo tuos pačius argumentus, šimtą kartų papasakojo kovos istoriją nuo pat jos pradžios, prieš jo priešininkų subtilumus skleidžia tokios šviesos, kuri turėjo įtikinti bukiausio proto žmones: „Ne, — kartojo jis, — Caecilijonas nebuvo traditorius, juo nebuvo ir Feliksas d'Abthugi, kurs jam suteikė vyskupo šventimus. Dokumentai tai įrodo. Na, jei juodu ir būtų tokie buvę, tai ar vieno kokio nors klaida gali būti primesta visai Bažnyčiai?.. Taigi, kodėl jus perkrikštijate katalikus, ar todėl, kad jų kunigus laikote traditoriais (išdavikais) ir, kaip tokius, nevertus administruoti sakramentus? Jėzaus Kristaus auka, o ne kunigo dorybės sudaro krikšto tikrumą. Jei būtų kitaip, tai kuriam galui buvo reikalingas Atpirkimas? Pagaliau, laisva Kristaus mirtimi, visi žmonės pašaukti prie išganymo. Išganymas nėra vienų afrikiečių privilegija. Katalikiška Bažnyčia turi apimti visą pasaulį..."

Šie nuolatiniai pakartojimai dabartiniems skaitytojams darosi nuobodūs: visose šiose diskusijose jaučiamas tirštas ir nepakenčiamas nuobodumas. Bet atsiminkime, kad visa tai buvo ypatingai aktualu Augustino bendralaikiams, kad šie nedėkin-

gi išvedžiojimai buvo aistringai skaitomi. Ir, pagaliau, ėjo čia kova dėl Bažnyčios vieningumo, dėl imperijos ir civilizacijos reikalų.

Prieš tokią įtikinančią jėgą, donatistai padarė tylos sutartį. Jų vyskupai savo tikintiesiems uždraudė skaityti Augustino raštus. Dar daugiau. Jie slėpė nuo jo savo raštus, kad šis negalėtų jiems atsakyti. Bet Augustinas pasistengdavo juos surasti. Jis juos sukirsdavo, savo atsakymus liepdavo nukopijuoti ir juos priklijuoti prie bazilikų sienų. Kopijos plito po visą provinciją ir po visą romėnų pasaulį.

Būtų buvę dar ne taip bloga, jei ši kova būtų turėjusi grynai spekuliatyvinį pobūdį. Bet čia pynėsi dideli materijaliniai reikalai, kerštas ir baisi neapykanta. Augustinas turėjo nuo žodinės polemikos prieiti prie betarpiško veikimo, — pradžioj prie defensyvos, paskui prie puolimo.

Kai jis ir jo kolegos skelbė taiką, tai donatistų vyskupai nesiliovė savo šalininkų skatinę prie šventojo karo. Augustinas sulaukdavo net mirties grąsinimų. Jam kartą lankant savo vyskupą, buvo jau pasiryžta jis nužudyti. Pasislėpę žmonės jau tykojo. Tik Apvaizdos dėka paklydo, ir liko gyvas tik dėl šios kelio pasirinkimo klaidos.

Jo mokinys Possidijus, tada Guelmos vyskupas, buvo mažiau laimingas. Donatistų vyskupo Krispino užpultas vienuose namuose gynėsi visomis pajėgomis. Namai buvo padegti, kad jis išeitų. Patekęs į sudegimo pavojų, jis iš tikro apleido degančius namus. Jį užpuolė donatistų banda ir būtų užmušę, jei nebūtų įsikišęs pats Krispinas, kurs bijojo bausmės už nužudymą. Bet užpuolikai sunaikino ūkį, išpjovė visus arklius ir mulus, kurie tik buvo rasti tvartuose. Bagai miesto vyskupas Maksimijanas buvo supjaustytas savo bazilikoje. Pasiutėliai sugriovė altorių, ir jo skeveldromis puolė auką ir, manydami esantį jau negyvą, paliko jį ant akmeninių grindų. Katalikai paėmė jo kūną, donatistai jį išplėšė iš jų rankų ir jį paleido žemėn iš vieno bokšto; jis nukrito į šiukšlyną, kur per smarkiai nesusimušė: nelaimingas dar kvepavo, ir per stebuklą, išvengė mirties.

Laikas nuo laiko cirkoncelijonai, apsiginklavę lazdomis, plėšė ir degino ūkius. Jie kankindavo savininkus, kad išgautų

iš jų pinigų. Rykščių smūgiais priversdavo atidaryti sandėlius. Už jų nugarų donatistų kunigai užimdavo katalikų žemes ir jų bažnyčias. Nesusivaldydami perkrikštydavo ūkininkus (čia yra analogijos su dabarties afrikiečių musulmonų praktikomis, kurie panašiose aplinkybėse jėga atverčia krikščionių ūkininkus). Paskui jie valė bazilikas, skuto sienas, plovė grindis ir, sunaikinę altorių, išbarstydavo jo vietą druska. Buvo tai pilna dezinfekcija. Donatistai laikė katalikus kaip maru sergančius.

Tokie faktai šaukė keršto. Augustinas, kurs iki šiol vengė pasinaudoti vyriausybės parama, — kurs, laikydamasis apaštališkos tradicijos, nepripažino civilinei jėgai teisės kištis į Bažnyčios reikalus — turėjo nusileisti aplinkybėms ir jo kolegų presijai. Kartaginoj susirinkęs konsilijumas prašė imperatoriaus pavartoti ypatingų priemonių prieš donatistus, kurie juokėsi iš visų prieš eretikus nukreiptų įstatymų: kai jie būdavo cituojami tribunoluose, tai donatistai įrodydavo teisėjams, — kurie dažnai buvo nekompetentingi pagonai, — kad jie, tikrovėje, priklausą vienintelei ortodoksinei Bažnyčiai. Reikėjo padaryti galas šiems neaiškumams, kartą jau reikėjo schizmą kategoriškai pasmerkti. Turėdamas primato Aurelijaus pritarimą, Augustinas buvo didelis šio konsilijumo inspiratorius.

Jo pasielgimo neteiskime pagal moderniškąsias idėjas ir neskubėkime jam prikišti netolerantiškumą. Jis ir katalikai vyskupai čia pasirėmė sena visų pagoniškų vyriausybių tradicija. Ypač Roma, pripažindama visas lokalines religijas ir visus svetimus kultus, visados reikalavo, kad kiekvienas jos narys prisidėtų prie oficijalaus imperijos kulto. Krikščionių ir žydų persekiojimai neturėjo kitokių motyvų. Krikščionybė, pasidariusi valstybės religija, noroms nenoroms turėjo reikalauti to paties paklusnumo. Imperatoriai to griežtai reikalavo dėl politinių, lengvai suprantamų, priežasčių, kad apsisaugotų nuo sukilimų ir garantuotų visuomenės ramybę. Net negavusi jokio vyskupų skundo, imperatoriškoji vyriausybė veikdavo be jų ir slopindavo eretikų keliamą netvarką.

Galop, matome čia situaciją ir žmones, tokius, kokie tada buvo Afrikoje. Juk jie su nepakenčiamu įniršimu ir žiaurumu persekiojo katalikus: šie turėjo gintis. Paskui šioj šalyj nuo-

savybės organizacija darė labai lengvus masinius atsivertimus. Ūkininkų, amatininkų ir ūkio darbininkų daugumas gyveno vieno savininko didžiulėse srityse. Abejingi dogmų klausimui, jie buvo donatistai vien todėl, kad tokiu buvo jų ponas. Kad šiuos rijančius vilkus paverstum ramiomis avelėmis, dažnai pakakdavo pono atsivertimo. Taika parėjo nuo spaudimo pavartojimo į keletą žmonių. Kai kiekvieną dieną galėjai būti nesąmoningų padaužų užmuštas ar padegtas, tai buvo didelė pagunda pasinaudai šiuo, tiek paprastu ir tiek skubiu vaistu. Augustinas ir jo kolegos nutarė tokį kelią pasirinkti. Be to, jiems nebuvo leista pasirinkti priemonės. Reikėjo jiems arba juos sudrausti, arba būti savo priešininkų sunaikintais.

Prieš pavartosiant griežtumą, buvo nutarta išleisti aukščiausią atsišaukimą, kviečiantį prie susitaikymo. Katalikai siūlė donatistams susirinkti į bendrą posėdį, kur būtų lojaliai išnagrinėti tarpusaviniai priekaištai. Kadangi asmeniški sumetimai buvo didžiausia susitaikinimų kliūtis, tai buvo pažadėta, kad visi atsivertusieji donatistų vyskupai pasilaikys sau turimas vietas. Ten, kur du bus vienoj vietoj vyskupai, vienas schizmatikas, kitas ortodoksas, tai jie geruoju susitars dviese valdyti diaceziją. Nesant tam galimumo, buvo nutarta, kad katalikas vyskupas pasitrauks savo konfrato naudai. Augustinas panaudojo visą savo iškalbumą, kad pravestų tokį, beveik heroišką nutarimą. Reikia pripažinti, kad daugiau pasiaukoti jau nebuvo galima.

Schizmatikams triukšmaujant ir abejojant, susirinkimas buvo įvykęs Kartaginoj 411 m. birželio mėnesy pirmininkaujant imperatoriškam komisarui, tribunui Marcelinui. Dar kartą donatistai buvo pasmerkti. Pagal komisaro raportą Honorijaus dekretas galutinai juos priskyrė prie eretikų. Buvo užginta jiems perkrikštyti ir susirinkti, už ką grėsė pabaudų ir konfiskavimo bausmės. Neklausą ūkininkai ir vergai bus baudžiami fizinėmis bausmėmis, — o kunigai ištremimu.

Greit pasirodė šių naujų įstatymų pasekos: jos visiškai atitiko ortodoksų vyskupų norams. Daug žmonių grįžo ar rengėsi grįžti į katalikų bendruomenę. Šios pasekos, buvo tai, daugiausia, Augustino veikimo vaisius, kurs jau dvidešimt metų kaip veikė savo pamokslais ir raštais. Ir, kaip galima buvo numa-

tyti, jis piktumui nepanaudojo savo trijumfo. Tuojau jis pradėjo laimėtojams skelbti susivaldymą. Jis nepageidavo blogo savo priešams. Jau, prieš dešimt metų, kai donatistai visur persekiojo katalikus, jis sakydavo savo bendruomenės kunigams:

— „Mano broliai, atsiminkite tai praktikuoti ir skelbti su nesudrumstu švelnumu: mylėkite žmones, kovokite su melu! Ilsėkitės tiesoje be išdidumo, kovokite dėl jos be žiaurumo! Melskitės už tuos, kuriuos veikiate, ir kuriems nurodote jų klaidas!“

Tačiau taikos šalininkų pergalė nebuvo taip pilna, kaip buvo galima pradžioje tikėtis. Ten ir šen fanatikai užsispirdavo savo pasipriešinime. Nusivylę cirkoncelijonai pasireiškė dar didesnėmis kvailystėmis ir žiaurybėmis. Jie katalikus puolė ir kankino kiek tik galėjo. Rodė rafinuoto žiaurumo, savo aukų akis pripildavo kalkių ir burną uksuso. Hipponos apylinkėse buvo užmuštas kunigas Restitutas. Vienam vyskupui buvo nupjautas liežuvis ir ranka. Nors miestuose buvo, beveik, ramu, tai kaimuose prasidėjo teroras.

Romėnų vyriausybė stengėsi padaryti galą šiam plėšikavimui. Kai ji ką nors sugaudavo, tai žiauriai bausdavo. Augustinas mielai juos užstodavo pas teisėjus. Jis rašė tribunui Marcelinui:

— „Mes nenorime, kad Dievo tarnai atsikeršytų panašiais kankinimais, kokių jie yra patyrę. Mes neprieštaraujame, kad kaltiesiems būtų atimtos priemonės blogui daryti, bet mes tikime, kad pakaks, neatimant jiems nei gyvybės nei kurio nors nario, atitraukti juos nuo uždrausto veikimo, nuraminant jų protus, ar, kad sulaikius juos nuo kriminalinių darbų, juos panaudoti naudingiems darbams... Krikščioniškas teisėjau, šiose aplinkybėse atlikite kunigo pareigas, ir, kovodamas su neteisingumu, nepamirškite žmoniškumo...“

Tokio švelnumo Augustinas ypač parodė savo susitikime su Emeritu, Cherchelio, — ar kaip tada jis vadinosi Mauretanijos Cezarėjos, — donatistų vyskupu, — vienu labjausiai užsispyrusių atskilėlių. Jo elgimasis su šiuo nepermaldaujamu savo priešu buvo ne tik žmoniškas, bet ir mandagus, pilnas geros valios ir švelniausios meilės.

Tai įvyko 418 metų rudenį, septyneriems metams praslinkus po Kartaginos susirinkimo. Kodėl jis tokio amžiaus ir tiek silpnos sveikatos padarė šią ilgą kelionę iš Hipponos į Cezareją? Mes tik žinome, kad popiežius Zozimas pavedė jam atlikti misiją šio miesto bažnyčioje.

Su savo nenuilstamu pasiaukojimu, visados pasirengęs veikti Kristaus garbei, senas vyskupas šioje kelionėj matė naują apaštalavimo progą. Jis pradėjo kelionę, neatsižvelgdamas nei į pavojingus kelius, šiais tiek neramiais laikais, nei į didelius sezono karščius (buvo rugsėjo pabaiga). Jis per nesibaigiančias Numidijos lygumas ir per Atlaso kalnuotuosius regijonus padarė du šimtus varstų, bažnyčiose sakydamas pamokslus, sustodamas miestuose ir miesteliuose, kad sutvarkytų esamus reikalus, ir varginamas nepatenkintųjų ir besiskundžiančiųjų minių. Galop, po keletos nuovargio ir triukšmo savaičių, atvyko į Cherchelį, kur apsistojo pas Denterijų, Mauretanijos metropolitenų.

Emeritas, pašalintas vyskupas, paslaptingai gyveno priemiesty, nuolatos bijodamas valdžios smūgių. Kai sužinojo Augustino geras intencijas, tai išėjo iš savo urvo ir pasirodė mieste. Du prelatai susitiko vienoje Cezarėjos aikštėje. Augustinas, kurs jį buvo matęs Kartaginoje, pažino jį, pasveikino ir tučtuojau pasiūlė draugiškai su juo pasikalbėti:

— „Įeikime į bažnyčią! tarė jis: ši aikštė netinka pasikalbėjimui tarp dviejų vyskupų."

Paglostytas Emeritas sutiko. Pasikalbėjimas tęsėsi tiek širdingame tone, kad Augustinas jau džiaugėsi palenkęs schizmatiką. Denterijus, laikydamas katalikų vyskupų priimtą nusistatymą, rengėsi pasitraukti ir užleisti vietą atsivertėliui. Buvo susitarta, kad rytojaus dieną Emeritas katedroje sutiks dalyvauti viešose diskusijose su savo Hipponos kolega. Jis atėjo laiku. Minios žmonių grudosi, kad užgirstų du kalbėtojus. Bazilika buvo pilna. Tada Augustinas, kreipdamasis prie užsispyrusio donatisto, maloniai jam tarė:

— „Emerite, mano brolau, jūs čia esate. Jūs dalyvavote mūsų Kartaginos susirinkime. Jei jūs įtikėjote, tai kodėl jūs dabar čia atėjote? Jei, priešingai, jūs nesijaučiate nugalėtas, tai pasakykite mums, kodėl jūs taip manote!.."

Bet kas įvyko Emerito dvasioje? Visados jis apvylė Augustiną ir Cezarėjos žmonės. Į broliškiausius ir aiškiausius klausimus. jis atsakinėjo. tik išsisukinėjimo sakiniais. Galop jis visiškai nutilo, ir nebebuvo galima jis prakalbinti.

Augustinas grįžo. neatvertęs eretiko. Be abejo, buvo tai jam skausmingas nepasisekimas. Bet neparodė jokio nepasitenkinimo: jis net pasirūpino, kad atskilėlis nenukentėtų nuo sukilusių žmonių. Tačiau, kai jis galvojo apie per trisdešimt metų vestos su schizma kovos vaisius, tai galėjo pasisakyti, kad gerai tarnavo Bažnyčiai. Donatizmas, apskritai, buvo jo nugalėtas... Ar dabar jau galės pailsėti meditacijose ir Šv. Rašto giliose studijose? Ar dabar galės gyventi mažiau kaip vyskupas, daugiau kaip vienuolis? Buvo tai nuolatinis jo širdies troškimas...

Bet Hipponoje jo laukė nauji ir dar blogesni išbandymai.

ŠEŠTOJI DALIS

Priešais barbarų veidą

„Et nunc veniant omnes quicumque amant Paradisum, locum quietis, locum securitatis, locum perpetuae felicitatis, locum in quo non pertimescas Barbarum.

„Dabar tesusirenka visi pasilgę Rojaus, poilsio vietos, ramybės vietos, amžino laimingumo vietos, vietos, kur nebėra ko bijoti Barbarų. . .“

(Pamokslas apie Barbarų Persekiojimą, VII, 9)

I

ROMOS SUGRIOVIMAS

403 m. birželio mėnesy nepaprastas nuotykis sudrumstė senąją imperijos sostinę. Jaunas Honorijus, lydimas regento Stilikono, šventė trijumfą prieš Alariką ir gotų armiją, pabėgusią į Pollentiją.

Trijumfalinės iškilmės to laikotarpio romėnams buvo labai nepaprastas dalykas. Buvo jau nuo to tiek atpratę! Taip pat nemažiau buvo nuostabu Palatine matyti imperatorių. Nuo Konstantino viešpatavimo laikų imperatoriški rūmai buvo tušti. Per šimtmetį vos ketvertą kartų susilaukdavo Viešpaties vizito.

Roma negalėjo atsisakyti nuo savo princų. Dvaras buvo nukeltas į Milaną, paskui į Raveną. Ji save laikė nuvainikuota. Daug kartų senatas prašė Honorijų, mažiausia pasirodyti Romos piliečiams, jei jau negali gyventi tarp jų, nes to neleidžia politinės priežastys. Šis kelionės projektas visados buvo atidedamas. Tikrovėje, krikščioniškieji centrai nemėgo Romos, vengė jos gyventojų ir jos dar pusiau pagoniško senato. Reikėjo šio netikėto laimėjimo prieš barbarus, kad Honorijus ir jo patarėjai sutiktų vykti Romon. Bendras pavojus laikinai sutaikė priešingas religijas — ir štai jos, rodos, susidraugavo tame pačiame patriotiniame karšty. Senosios neapykantos buvo pamirštos. Pagaliau, pagonų aristokratija iš Stilikono tikėjosi didesnio palankumo. Dėl visų šių priežasčių trijumfuojąs cezaris Romoje buvo priimtas su entuziastišku džiaugsmu.

Dvaras, išvykęs iš Ranenos, perėjo Apeninus. Buvo sustota ant Klitumnos krantų, kur seniau būdavo ieškoma didžiųjų baltųjų jaučių, kuriuos trijumfatoriai aukodavo Kapitoliuje. Bet tėvynės dievai buvo nugalėti: dabar aukuruose jau nebus aukojami jaučiai. Pagonai apie tai liūdnai galvojo.

Iš čia per Narnį ir per Tibro slėnį buvo nusileista į lygumą. Ritmiški legijonų žingsniai skambėjo ant plačių degančio kelio akmenų. Perėjus Milvijaus tiltą, senoji Roma pasirodė kaip visiškai naujas miestas. Regentas buvo įsakęs atnaujinti Aurelijaus mūrus. Sienų ir bokštų raudonos plytos, šviežiai tašytos, spinduliavo saulėje. Galop, keliaudami *Via lata*, pasiekė Palatiną.

Minios užpludo šią ilgą siaurą gatvę ir šalimas gatveles. Pasipuošusios moterys užtvino balkonus ir net rūmų terasas. Žiūrėtojai greitai pastebėjo, kad senatoriai nekeliauja vaikštynių priešaky. Stilikonas prieš paprotį juos išvadavo nuo pareigos pėstiems keliauti pirm trijumfatoriaus. Su pasitenkinimu buvo komentuojamas šis judrus žygis, kuriame buvo įžiūrėtas naujų laisvių pažadas. Ovacijos ir entuziazmo balsai sveikino jauną Honorijų, kurs su Stilikonu dalėsi trijumfo garbe.

Jo togos malonus spindėjimas, kur išsiuvinėjimai skendo brangiųjų brilijantų pertekliuje, žavėjo minias. Diadema, tikras meno šedevras, spindėjo ant galvos. Žalios spalvos brilijantų auskarai šlamėjo kiekvienoje riebaus kaklo pusėje — tuo jis priminė Bacchą. Jo veidas atrodė malonus, jo išvaizda su ketvirtainiais pečiais ir tvirtu kaklu buvo karinga. Matronos su maloniomis akimis sekė šį devyniolikos metų cezarį, kurs turėjo tam tikro grožio ir spinduliavo kaip jaunatvės žiedas. Šis išsigimęs ispanas, tikras vainikuotas eunukas, rengėsi apsigyventi Rūmų eunukų visuomenėje ir kurs mirs nuo vandeninės ligos; šis Teodosijaus sūnus tada mėgo žiaurius pratimus, medžiokles ir arklius. Bet jis jau buvo pradėjęs storėti. Jo kūno ketvirtainiškumas, iš tolo žiūrint, darė jėgos įspūdžio. Jis romėnams, ypač jaunuomenei, padarė puikaus įspūdžio.

Bet, gal būt labjau, negu imperatorium, buvo susižavėta armiją, tėvynės apsauga. Legijonai, princui pasitraukus, buvo beveik apleidę sostinę. Rinktinės grupės buvo čia beveik nežinomos. Taigi raitelių grandinės buvo žmonėms visiškai naujas vaizdas. Jie šaukė iš entuziazmo, matydami žirgų šauniuosius aprėdus. Savo beveik metaliniuose balnuose jie turėjo raitų statulų, — sidabrinių raitelių ant bronzinių žirgų, — pavidalą. Kariškos vėliavos, ilgos švilpiančios gyvatės, iššaukė tiesiog vai-

kišką entuziazmą. Pirštais buvo rodoma į šalmų viršūnes, papuoštas povų plunksnomis ir raudono šilko juostomis...

Kariškas kortežas užpludo Forumą, pakilo šventuoju Keliu, ir, perėjęs senųjų imperatorių trijumfo arkas, sustojo Septimo Severijaus rūmuose. Stadijone minios laukė Honorijaus. Kaip tik jis pasirodė balkono imperatoriškoje ložėje, visur suskambėjo triukšmingos ovacijos. Imperatorius, su diadema ant galvos, nusilenkė tautai. Kilo ovacijų audra. Roma nebežinojo kaip bereikšti savo laimę, pagaliau laimėjus sau savo valdovą.

Katastrofų angoje, ji turėjo šią aukščiausią garbės, aistringos puikybės ir nenugalimo pasitikėjimo dieną. Viešas apsvaigimas žadino keisčiausias viltis. Poetas Claudienas, dalyvavęs šiose iškilmėse, šitaip interpretavo šias pavojingas iliuzijas: „Prisikelk tu, sakė jis Romai, kelkis tu, tavęs maldauju, garbingoji Karaliene. Pasitikėk dievų palankumu. Mieste, nusikratyk nuo senatvės skurdžios baimės, *tu, kuri esi nemirtinga kaip dievai!..*“

Tačiau nuolat grėsė barbarų pavojus. Pallentijos laimėjimas nebuvo galutinas. Alarikas pabėgo į Alpius ir laukė palankių aplinkybių, kad įsibrautų į Italiją ir kad iš Ravenos dvaro prisiplėštų pinigų ir garbės. Remdamasis savo avantiuristų ir plėšikų armija prie Honorijaus, praktikavo tam tikrą nuolatinį šantažą. Kai imperatoriškoji valdžia atsisakydavo jo kariuomenei išlaikyti mokėti jam priklausančią sumą, tai jis pats jėga atsiimdavo užmokestį. Roma, kuri jau per tiek šimtmečių buvo surinkusi pasakiškų turtų, jam buvo paženklintas grobis. Jau senai jis jos troško, ir, kad įgytų dar daugiau drąsos ir kad patrauktų karius, sakė, kad Dangus jam skyrė misiją nubausti ir sugriauti naująjį Babiloną. Savo Panonijos giriose užgirdo paslaptingą balsą: „Eik, ir tu sugriausi Miestą!“

Šis bandų vadas nebuvo užkariautojas. Buvo aišku, kad ne jam skirta pasidaryti imperatoriu: jis pats jautė esąs žemas barbaras. Bet jis taip pat jautė, kad ne paklusnumui gimęs. Jei jis norėjo tapti milicijos vadu ir jei atsisakė tarnauti imperijai, tai todėl, kad norėjo valdyti. Dvaro atstumtas, jo neapkenčiamas, jis pasistengė iškilti prieš savo paties ir kitų akis, įsitikindamas esąs teisingumo vykdytoju, fatališku žmogumi, kurs aklai eina prie baisaus, dieviško pykčio paženklinto tikslo.

Dažnai jis suklysdavo savo rolėje. Ši nerami barbaro siela buvo prietaringiausių terorų vykdytoja.

Nežiūrint jo puikybės, Roma jį gąsdino. Jis nedrįso jos pulti. Be to, šis veiksmas nebuvo patogus. Jo iš plėšikų susidedanti armija neturėjo pakankamai įrankių šiam didžiuliui miestui apgulti. Prieš ją rimtai užpuldamas, jis turėjo du kartu pabandyti. Pirmąsyk 408 m. pasitenkino sulaikymu Romai skirtų maisto produktų, kas joje išaukė badą. Jis su savo kariuomenė sustojo ant Tibro krantų, tikslu sulaikyti gabenimą maisto iš uosto sandėlių į sostinę. Nuo užtvarų buvo matyti vaikščioją barbarų kariai, raudonai dažytuose kailiniuose. Išbadėjusi aristokratija pabėgo į savo Kampanijos, Sicilijos ar Afrikos vilas, su savim pasiimdama viską, ką galėjo. Buvo bėgama ir į artimas salas: į Sardiniją ir į Korsiką, nors jos rodėsi tyrumais. Buvo slepiamasi net pajūrio uolose. Baimė buvo tiek didelė, kad senatas nusilenkdavo visiems Alariko reikalavimams. Gavęs didelę sumą, sutiko pasitraukti.

Kitais metais jis pavartojo tą pačią jėgos priemonę, kad imperatorius jam suteiktų policijos vado titulą, kurio jis jau senai siekė. Pagaliau 410 m. sudavė jam aukščiausį smūgį.

Barbaras žinojo ką darąs ir kad jis daug nerizikuoja, apguldamas Romą. Vėliau ar anksčiau badas atidarys jam duris. Visi kas tik galėjo, ypač turtingieji, apleido miestą. Jokio garnizono jai apginti. Už mūrų liko tik tingūs, nemoką ginklais naudotis plebėjai, dar susilpnėję iš bado. Tačiau patriotizmo karštyje šie vargšai gynėsi visa energija. Apgulimas buvo ilgas. Prasidėjęs pradžioj pavasario baigėsi vasaros pabaigoj. 410 m. rugpjūčio 24 d. su gaisrais ir perkūnija Alarikas įsiveržė į Romą per Salarijos vartus. Dar yra žinoma, kad jam tai padėjo išdavikai. Reikėjo, kad būtų grobis išduotas.

Romos plėšimas, rodosi, tęsėsi tris dienas ir tris naktis. Miesto viena dalis buvo sudeginta. Nugalėtuosius ištiko visos baisybės: žiauri ir beprotiška destrukcija, išžaginimai, galvažudystės pavienių žmonių, masinės skerdynės, kankinimai ir sužalojimai. Bet, tikrovėje, barbarai norėjo tik romėnų aukso. Jie buvo plataus maštabo vagys. Jie tam kankina savo aukas, be lyties ir amžiaus skirtumo, kad išgautų nurodymų, kur paslėpti jų turtai. Tvirtinama, kad romėnų godumas šia proga

davė nuostabių tvirtybės pavyzdžių. Kai kurie leido geriau save kankinti iki paskutinio atsiduksėjimo, negu išduoti savuosius raktus. Galop, kai Alarikas pastebėjo, kad jo armija pakankamai prisiplėšė, davė pasitraukimo ženklą ir pradėjo kelionę su pilnais grobio vežimais.

Saugokimės įsivaizduoti šiuos įvykius pagal dabartines idėjas. Romos paėmimas nebuvo valstybės žlugimas. Buvo tai kolosalinis plėšikavimas. Gotas visiškai negalvojo apie imperijos sugriovimą. Buvo tai tik sukilęs plėšikas, — be abejo, ambicingas plėšikas, — bet vis dėlto plėšikas.

Po tokio žygio prieš Amžinąjį Miestą, plėšimo epidemija labai paplito, užkrėsdama net valdininkus ir Romos piliečius. Visuotinės anarchijos sūkury nieks nebesivaržė, nes nebereikėjo bijotis bausmių. Ypač Afrikoje, kur visados tūnojo senas piratų instinktas, buvo pradėta užpuldinėti bailūs romėnai ir italai. Daug turtuolių čia atvyko, ieškodami prieglaudos; tikėjosi būsią čia ramiau, nes nuo barbarų juos skyrė jūra. Gandai apie jų pasakišką turtingumą žadino pagundas. Jų tarpe buvo minimi tuli patricijai *Valerii,* kurių turtai esą tokie dideli ir rūmai tokio liuksuso, kad nesirandą kas galį juos užvaldyti. Šie bėgą archimilijonieriai pasidarė stebuklingu šalies grobiu. Jie buvo begėdiškai eksplotuojami.

Afrikos kariškasis gubernatorius, grafas Heraclijonas, pirmasis pasistengė apiplėšti italų emigrantus. Atplaukus laivui, jis įsakė suimti žymiąsias matronas, ir jų nepaleido, kol gavo gerą duoklę. Tas, kurios negalėjo išsipirkti, jis pardavė Graikijos ar Sirijos vergų pirkliams, kurie iš žmogiškų kūnų susidarydavo orientalinius haremus. Kai iš tiek aukštai buvo duotas pavyzdys, tai pavaldiniai tarėsi smarkiai suklysią, bijodami gėdos. Visuose provincijos kraštuose buvo stengiamasi išnaudoti nelaiminguosius pabėgėlius. Hipponoj tikri Augustino parapijonai pasiryžo atimti turtus iš vieno šių garsiųjų *Valerii,* kurių nuosavybė buvo pagrobta vieno vanago — Pinijaus, šventosios Melanijos Jaunosios vyro. Jie nusprendė jį padaryti kunigų prieš jo paties valią, kas, kaip žinome, prilygo savo turtų atidavimui katalikų bendruomenei. Tam prieštaraująs Augustinas turėjo nusileisti miniai. Buvo tai beveik sukilimas bazilikoje.

Tokie buvo tolimi Romos paėmimo aidai. Kartaginiečiai ir numidai, kaip paprasti barbarai, plėšė romėnus.

Kaip čia atsitiko, kad šis šiurpus plėšikavimas tų laikų žmonių akyse pasirodė pasaulinės katastrofos pavidale? Juk niekas visiškai nežlugo. Imperija visados dar laikėsi. Alarikui išvykus, romėnai grįžo į savo miestą ir rūpinos viską prikelti iš griuvėsių. Greitai žmonės pradėjo gan balsiai šaukti, jei jiems bus grąžinti cirko ir amfiteatro žaidimai, tai jie gotų įsiveržimą ims laikyti tik blogu sapnu.

Bet nemažiau tikra, kad šis sensacinis įvykis apsvaigino viduržemio pasaulį. Vaizduotė buvo sužadinta. Idėja, kad Roma yra nenugalima ir beveik šventa buvo tiek giliai įsigyvenusi žmonių širdyse, kad buvo netikima šiai liūdnai žiniai. Buvo nepagalvota, kad jau senai galima buvo numatyti Romos žlugimas, kai ji neteko garnizono, kai buvo imperatoriškos armijos apleista, turėjo fatališkai sužadinti gotų godumą, kad plėšimas be apsaugos, badu marinamos vietos, nebebuvo garbingos, labai sunkus ir nepaprastas dalykas. Visų dėmesys buvo sutelktas tik į brutalų faktą: Amžinasis Miestas buvo plėšikų paimtas ir sudegintas. Visi buvo pagauti pabėgelių pasakojimų sužadinto susijaudinimo. Augustinas viename savo pamoksle perdavė šios visuotinės panikos aidą:

— „Baisūs dalykai, sako jis, buvo mums papasakoti: ten griuvėsiai, gaisrai, plėšimai, galvažudystės, kankinimai. Tai teisybė, apie tai daug kartų girdėjome, aimanavome dėl šių nelaimių, dažnai verkėme, ir kažin ar galėjome nusiraminti!..“

Aišku, šis Romos paėmimas buvo baisus ateities ženklas. Bet vienašališka dvasia ypatingai perdėjo nelaimės reikšmę ir prasmę. Kaip pagonams, taip ir krikščionims, tai pasidarė deklamavimo tema, bendras religinės polemikos dalykas. Vieni ir kiti šiame įvyky matė dangiško keršto pasireiškimą:

— „Kai mes duodavome aukų mūsų dievams, — sakė pagonai, — Roma laikėsi, Roma buvo laiminga. Dabar, kai mums aukoti užginta, matote kuo Roma pasidarė!..“

Ir jie vaikščiojo skelbdami, kad krikščionybė imperijos žlugimo kaltininkė.

Iš savo pusės, krikščionys atsakinėjo: „Pirmoj eilėj Roma nežlugo, ji laikosi. Ji buvo tik nubausta, ir už tai, kad dar te-

bėra pusiau pagoniška; šia baisia bausme Dievas norėjo ją persergėti (ir būdavo perdėdamai atpasakojamos įvykusios baisybės)! Ji teatsiverčia, tegrįžta prie savo senelių dorybių, — ir vėl pasidarys pasaulio valdovė!"

Štai ką kalbėjo Augustinas ir vyskupai. Tačiau tikintieji tik pusiau buvo įtikinti. Buvo gražu nurodyti, kad dėl Kristaus vardo buvo pagailėta Romos krikščionių ir nemažo skaičiaus pagonų, kad barbaras Alarikas protegavo ir brangino šventųjų apaštalų bazilikas, — bet tuo dar nebuvo paneigtas faktas, kad daug krikščionių žuvo Miestą užėmus, kad pašventintas mergaites ištiko šiurpulingiausi įžeidimai, ir kad pagaliau gyventojai neteko savo turtų... Ar tai šitaip Dievas globojo savuosius? Kokia nauda būti krikščionimis, jei jie buvo traktuojami kaip stabmeldžiai?..

Šis dvasios nusiteikimas buvo nepaprastai palankus ofensyviniam pagonybės grįžimui. Vykdomi Teodosijaus tiek griežti įstatymai, kurie draudė net namie praktikuoti senovės dievų kultą, dabar susilaukė smarkių protestų.

Kartaginos gatvėse tarp pagonų ir krikščionių virė nuolatinės kovos. Sufetulos kolonijoj buvo užmušta šešiašdešimt krikščionių. Guelmoj, prieš Romos paėmimą, įvyko pagonų sukilimas. Bažnytiniai namai buvo sudeginti, karščio sūkury buvo užmuštas kunigas. Kaip tik valdžios globa susilpnėjo, ar kai politinės aplinkybės pasidarė palankios, tai pagonai skubėjo skelbti savo tikėjimą. Visiškai dar nesenai Romoje, Alariko apgultoje, naujasis konsulas Tertullas teisė pagal senuosius papročius. Prieš priimdamas pareigas, jis rimtai apžiūrėjo dėžese esančias vištas, su pranašo lazdute erdvėje įbrėžė skritulius ir ištyrė paukščių skridimą. Galop pagonų orakulas užsispyręs maišėsi po minią, tikrindamas, kad po trijų šimtų šešiasdešimt penkerių metų viešpatavimo, krikščionybė bus nugalėta. Pasibaigė didelio nusivylimo amžiai: prasideda užgintųjų dievų atgimimo epocha.

Šie karingi simptomai nepaspruko iš Augustino pastabių akių. Jis sielojos jau ne vien tik tuo, kad pagonybė tiek palengva nyksta, bet drebėjo, kad imperijos nusilpnėjimas negrąžintų jai gyvastingumo. Reikia pribaigti donatizmą. Nauji žygiai

viliojo apaštalą: jis jiems aukos geriausias savo jėgas iki pat savo mirties.

II

DIEVO VALSTYBĖ.

Trylikos ar keturiolikos metų laikotarpy, turėdamas tūkstančius rūpesčių ir reikalų, tarp nuolatinio triukšmo ir blogų nujautimų, kurie tada jaudino afrikiečius, Augustinas rašė savo *Dievo Valstybę,* didžiausį karo įrankį, nukreiptą prieš pagonybę, ir taip pat pilniausį įrodymų ir kritikos arsenalą, kurio katalikų publicistai ir apologetai niekad neišsėmė.

Mes nesigilinsime į šio didžiulio veikalo smulkmenas, mes, kurie rūpinamės vien tik ištirti Augustino sielą ir domimės tik tomis jo knygų dalimis, kur šiek tiek virpa jo karšta siela, tokia, kuri visdos gyva mums XX amžiaus žmonėms, kuri mus liečia ar savo pamokymais ar savo jautimo būdu. Augustino pobūdis atžvilgiu į pagonybę yra ryškiausias iš jo prigimties ir charakterio. Ir jis, gal būt, mūsiškas mūsų pasaulio ir gyvenimo koncepcijos atžvilgiu, kurs gali laikinai išnykti, bet kurs tuoj atgija, kai dvasiškumo prasmė ima silpnėti.

Nemarioji pagonybė, ar tu mirusi? Tvirtinama.
Bet žemai šypsosi Pan'as ir juokiasi Chimera.

Kaip ir mes, Augustinas, išauklėtas moters krikščionės, ją pažino daugiau iš estetinės pusės. Mokyklos atsiminimai, literato emocijos ir susižavėjimai, štai ką jam reiškė senoji religija. Be abejo, jis geriau ją galėjo pažinti negu mes: prieš jo akis dar buvo pagoniškų prietarų ir papročių vaizdas.

Prieš savo atsivertimą, be abejojimo, žavėjosi senųjų dievų aistringomis, vaizdingomis ar poetiškomis avantiuromis, jų statulomis, jų šventyklomis ir visais menais, kilusiais iš jų religijos. Bet ši mitologija ir ši plastika buvo antraeilės reikšmės dalykai, net pagono akyse. Ne čia glūdėjo religijos esmė. Pagonybė kaip grožio religija yra moderniųjų estetų išradimas.

Dar prieš Augustino laikus romėnas Varronas, didelis pagonybės religijos mokslo kompiliatorius, skyrė tris teologijos rūšis — teatro, kurią jis vadina pasakiška mitologija, tinkančia

poetams, dramaturgams, skulptoriams ir juokdariams. Jų išrasta, ji yra tik fantazija, vaizduotės žaismas, gyvenimo pagražinimas. Antroji buvo civilinė teologija, — rimta, tvirta, reikalaujanti pagarbos ir dievotumo: „Tai ta, kurią miestų piliečiai, ypač kunigai, turi pažinti ir praktikuoti. Ji moko, kokie dievai reikia viešai garbinti, kokios ceremonijos ir kokios aukos reikia atlikti jų garbei". — Pagaliau, trečioji, fizikinė ar metafizinė teologija, skirta filosofams ir elitui: ji grynai spekuliatyvinio pobūdžio. Vienintelė, tikrai religinė, tinkanti tikinčiam, jam privaloma, yra antroji, civilinė teologija.

Mes nenorime įsigilinti. Tai, ką mes užsispyrę vadiname pagonybe, yra tai, ką pats Varronas vadino „teatro religija": operos dalykas, proga baletui, dekoracijoms ir vaizdavimui. Mūsų poetų transpozuota, ši mitologija užliejama misticizmo ar neaptarto simbolizmo. Gražių dvasių žaislas! Gyvoji pagonybė, su kuria Augustinas kovojo, kurią minios gynė savo kraujo kaina, kuriai ir prasčiokai tikėjo ir kurią didžiausi politikai laikė reikalinga valstybei palaikyti, — ši pagonybė yra kitas dalykas. Kaip ir visos religijos, ji ne tik duodavo tikėjimą, bet dar turėjo apeigas, pamaldas ir šventes. Štai ką Augustinas, kaip krikščionis, neigė ir skelbė netoleruotina.

Jis savo akimis matė pagonų kulto tikrovę, — ir baisiausį dabarties juslingumui dalyką — pamaldas. Laikotarpy, kuriame jis rašė *Dievo Valstybę,* privatiškos, kaip ir viešosios pamaldos buvo uždraustos. Bet tas netrukdė dievotiesiems aplenkti įstatymą, kada norėjo. Jie mažiau ar daugiau slėpdavosi, kai aukojo prie šventyklos, koplyčios ar privačiame name. Ne visos apeigos galėjo būti atliktos pagal visus šventųjų knygų detalizuotus nurodymus. Buvo tai tik senovės ceremonijų šešėlis. Bet savo vaikystėje, pavyzdžiui Julijono viešpatavimo metais, Augustinas galėjo dalyvauti iškilmingiausiai ir tiksliausiai švenčiamose pamaldose. Buvo tai tikros skerdynių scenos. Pamirškime Partenono frigiumą ir jo aukotojus gražiose linijose. Jei norime pamatyti tikrą šios plastikos ir šių skerdynių modernišką vaizdą, tai turime nueiti į Villettos skerdyklas.

Tarp šių mėsos gabalų, šių kraujo srovių, mistikas Julijonas apsvaigdavo: jam niekados nebūdavo perdaug nusmaugtų ar užmuštų gyvulių. Niekas nenuramindavo jo skerdynių šven-

tojo karščio. Patys pagonai juokdavos iš šios aukų manijos. Per trejus jo valdymo metus aukurai maudėsi kraujuose. Ant šventyklų grindų būdavo sukapojama šimtai jaučių, ir budeliai nusmaugdavo tiek avių ir tiek smulkesnių gyvulių, kad jų jau nieks nesuskaitydavo. Tūkstančiai baltųjų paukščių, balandžių, diena iš dienos būdavo sunaikinama vien dėl valdovo dievotumo. Jis buvo vadinamas *Aukotoju,* ir, kai jis išvyko kariauti su persais, tai buvo paleista epigrama, seniau pagaminta Morkui Aurelijui (imperatoriui filosofui!), taip pat mėgusiam skerdynes: *Morkui Cezariui, baltieji jaučiai! Juos tau paskirsime, jei grįši laimėjęs.* Buvo pranašaujama, kad Julijonas grįžęs ištuštinsiąs tvartus ir ganyklas.

Žmonės, kurie tuo galėdavo pasinaudoti skatindavo prie tokių dievotumo ekscesų. Romoje Kaligulos laikais per tris mėnesius buvo paaukota daugiau kaip šimtas šešiasdešimt tūkstančių aukų, apie du tūkstančius per dieną. Ir šios skerdynės įvykdavo šventyklose, viešose vietose forumuse, siaurose aikštėse, išpuoštose bokšteliais ir statulomis. Pagalvokim tik apie vasaros sceną tarp baltai įkaitintų sienų, tarp įvairių kvapų ir musių. Žiūrėtojai ir aukos, susigrūdę, stumdėsi. Vieną kartą aukojimo metų Kaligula buvo suterštas fenikopteros krauju, kuriai buvo pjaunama galva. Bet šviesiausias cezaris nebuvo per daug švelnus: jis pats dalyvavo šiose ceramonijose, apsiginklavęs peiliu ir apsivilkęs mėsininko trumpais marškiniais. Visų šių dalykų šlykštumas kėlė pasibjaurėjimo pas krikščionis ir pas visus, kurie turėjo jautresnius nervus. Kruvinas purvynas, po kurį buvo braidoma, paskleisti taukai, mėsos gabalų dvokimas, visai tai buvo tikras šiurpas. Tertulijonas užsiimdavo nosis prieš „dvokiančius laužus“, kur buvo kepamos aukos. Ir šventasis Ambroziejus skundžias, kad romėnų kurijoj krikščionys senatoriai turėjo dūmuose kvepuoti ir būti apibertais prie Pergalės statulos pastatyto aukuro pelenais.

Vidurių tyrinėjimas prieš krikščionių akis atrodė baisiausia šlykštine. Smulkmeniškas smegenų, širdies, kepenų tyrinėjimas, vidurių išnarpliojimas — šios praktikos buvo madoje visose visuomenės klasėse. Pagonai, apskritai, mažiau ar daugiau užsiimdavo magija. Nebuvo filosofo, kurs nebūtų draug buvęs ir taumaturgas. Buvo tai tarsi nelojali konkurencija su krik-

ščionių stebuklais. Ambicingieji ar nepatenkintieji perskrosdavo gyvulių pilvus, kad sužinotų, kada mirs imperatorius ir kas bus jo įpėdinis. Bet jau nekalbant apie magiją, huruspicina buvo aukojimo neišskyriama dalis. Pranašai, kūną sukapoję, imdavo tirti vidurius. Jie būdavo tyrinėjami su šiurpiu dėmėsiu. Operacija užtrukdaavo ilgai. Plutarchas pasakoja, kad Makedonijos karalius Pilipas Ilthome aukodamas jautį, draug su Aratu iš Sicynijos ir Demetriju iš Faros, tyrė aukos vidurius, kad sužinotų ar tiksli jų pasirinktoji strateginė priemonė. Tarnas jam įdavė garuojantį mėsų gabalą. Karalius davė jį ištirti savo draugams, kurie padarė prieštaraujančių išvadų. Jis klausė jų nuomonės, visą laiką jaučio vidurius laikydamas tarp savo rankų. Galop jis pritarė Arato nuomonei, paskui ramiai atidavė pakietą aukotojui. . .

Be abejo, šios apeigos Augustino laikais nebebuvo viešai praktikuojamos. Bet jos senovės religijoje turėjo didelės reikšmės, kurios buvo prašomos atnaujinti. Suprantame, kad tas iššaukė pasipiktinimą pas *Dievo Valstybės* autorių. Jis, kurs nenorėjo nužudyti musės, kad užtikrintų sau aukso karūną poezijos konkurse, su pasibaisėjimu žiūrėjo į šiuos mėsininkus ir šias šventąsias virtuvės. Aukų vidurius jis išmesdavo į šiukšlyną, ir iškilmingai pagonams atskleisdavo tyrąją eucharistinės Duonos ir Vyno auką.

Bet labjausiai jis puldavo pagonus už jų nesusivaldymą, girtavimą ir ištvirkavimą. Per daug nepadidinkime šių ydų, — mažiausia pirmųjų dviejų. Augustinas negalėjo teisti taip, kaip mes. Aišku, kad jo laikų, kaip ir dabarties, afrikiečiai mums rodytųsi blaivūs. Nesusivaldymo excesai, kurie jiems prikišami, tik retkarčiais pasikartodavo, viešųjų švenčių ar šeimyninių iškilmių proga. Bet tada jie būdavo baisūs. Čia reikia prisiminti mūsų arabų slaptas orgijas!

Pagonų tikrosios ydos ciniškai pasireikšdavo po religijos priedanga. Girtavimas ir persivalgymas privalomai lydėdavo šventes ir aukojimus. Religinė šventė buvo tai puota, valgymų perteklius, bosai vyno paleisto į gatvę. Tas buvo vadinama *Fercula* ar pasilinksminimu, *Laetitija.* Šiose dienose vargšai, pažįstą mėsą tik iš matymo, ją valgydavo ir gerdavo vyną. Tuoj būdavo jaučiamos šio neprotingo pertekliaus greitos pasekos.

Visi žmonės pasigerdavo. Turtingieji savo namuose gal būt įnešdavo daugiau iškilmingumo: bet, tikrovėje, buvo tas pats brutalumas. Elegantas Ovidijus, kurs savo *Mene mylėti* pradedančius mylėti moko gražių manierų, jiems pataria nevemti ant stalo ir vengti apsvaigimų.

Aišku, religija buvo tik pretekstas šiems ekscesams. Augustinas eina per toli, dievus padarydamas atsakingais už šiuos juslingumo pasireiškimus. Pagonybė tik nieko nedarė tam suvaldyti. Tačiau begėdiškumai, kuriuos jis pagonams prikiša, bjaurūs vaidinimai, dainos, šokiai, net prostitucija, visa tai mažiau ar daugiau buvo susiję su pagonybės esme.

Teatras, kaip cirko ir arenos žaidimai, buvo dieviška įstaiga. Tam tikrose šventėse ir tam tikrose šventovėse paleistuvavimas pasidarydavo šventas. Visi žinojo, kas dėjosi Kartaginoj, kiemuose ir Dangiškos Mergelės portikuose, ko skaisčiausios matronos turėdavo prisiklausyti, — kam, pagaliau, buvo reikalingi Didžiosios Dievų Motinos puspročiai kunigai. Augustinas, puoląs šias baisybes, jų neperdėjo savo reikalui. Jei norima smulkmeniškai sužinoti, kokie vaizdai būdavo rodomi teatre, ar kokie buvo papročiai kai kurių dievotų draugijų, reikia tik paskaityti tai, ką pasakoja Apulėjus, dievočiausias iš pagonų. Jis aiškiai džiaugiasi savo pasakojimais, jis tik skundžiasi žmonių korupcija: dievai plasda labai aukštai viršum viso šio skurdo. Augustinui, priešingai, dievai yra baisūs demonai, mintą ištvirkimu ir begėdystėmis, ištroškę kraujo ir aukavimo riebalų.

Tokiu būdu jis pirštu nurodo pagonybės gyvąją žaizdą: jos visišką nemoralumą, ar jos amorališkumą. Panašiai kaip mūsų šių dienų scientizmas neįstengia patiekti moralinių gyvenimo pagrindų. Jie net tuo nesirūpina. Tai ką Augustinas šiuo klausimu yra parašęs, *Dievo Valstybėje* yra, gal būt, stipriausia iš prieš politeizmą nukreiptų, argumentų. Šie puslapiai, kaip kad ir šis, sukelia gilių minčių:

„... Ar šių dievų draugai ir garbintojai, besididžiuoją esą jų ydų ir nusižengimų pasekėjai, sielojas respublikos žlugimu ir jos giliu puolimu? Visiškai ne. Tebūnie jie, sako *jie, tesidžiaugia savo kariuomenės skaičiumi, tebūnie garbinga savo pergalėmis; ar dar geriau, ji tesinaudoja taika ir ramybe,* to pakanka.

Kiti dalykai mums nerūpi! Ko mums ypač reikalinga, tai kad kiekvienas galėtų nuolatos didinti savo turtus, kad kasdien pertekliuje gyventų ir kad galingieji galėtų valdyti silpnesniuosius. Vargšai, kad turėtų duonos ir globos, tenusilenkia turtingiesiems; kad turtingieji išnaudotų vargšus savo reikalams ir sudarytų savo klientų paradą. Kad tauta plotų ne tiems, kurie rūpinas jos reikalais, bet tiems, kurie teikia jai pomėgių. *Kad joks nemalonumas nebūtų įsakytas, kad jokia blogybė nebūtų užginta...* Kad provincijos klausytų savo gubernatorių ne kaip jų morališkumo saugotojų, bet kaip jų laimės viešpačių ir kaip pasismaginimų teikėjų. Ar tai svarbu, kad šiam paklusnumui stinga nuoširdumo ir kad jis atsiremia vergiška ir bloga baime! *Kad įstatymai geriau proteguotų vynuogyną, negu gerus papročius.* Tedidėja kartizanių skaičius tiems, kurie nori jomis pasinaudoti, ypač tiems, kurie negali išlaikyti konkubinato. Testatomi platūs ir šaunūs rūmai; kad dieną ir naktį kiekvienas pagal savo fantaziją ar savo valdžią žaidžia, geria, vemia ir ištvirkauja. Visur šokių ritmiškas skambėjimas, šauksmai. Teatre žiauriausių ir begėdiškiausių pasismaginimų karštis. Tas, kurs pasmerks šiuos pasismaginimus, bus nubaustas kaip viešas priešas. Jei kas nors pasiryžo juos reformuoti ar pašalinti, tai daugumas turės visišką laisvę jam užčiaupti burną, jį išginti, jam atimti net pačią gyvybę. O gi tie, kurie žmonėms teikia šių malonybių ir kurie leidžia jomis naudotis — yra tikrieji dievai!..“

Augustinas tačiau tarp pagonų pastebi keletą gerų asmenybių, filosofų, pirmoj eilėj Platoną, kurs religijai stengėsi suteikti moralinį pobūdį. Krikščionių daktaras didingai garbina. Bet šios kilnios doktrinos neišėjo iš mokyklų, ar ši moralė, kuria didžiuojas pagonybė, neperžengė šventyklų ribų. „Kad nebūtų mums atsikertama, sako jis, keliais paslaptingais bei slaptais šnabždėjimais, pasiekusiais ausis kelių išrinktųjų, kuriems duodama aš nežinau kokių blaivumo ir dorovės pamokų. Bet kad jie mums parodytų šventyklų, skirtų dievotiems susirinkimams, iš kur būtų pašalinta šlykštūs žaidimai ir paleistuvingos dainos... Teparodo jie vietas, kur dievybės būtų mokiusios tautas, raginusios suvaldyti godumą, maldyti ambiciją, suvaldyti

ištvirkimą, iš kur nelaimingieji galėtų suvokti tai, ką poetas Persijus tiek gyvai pataria pažinti.

Supraskite, nelaimingieji, supraskite daiktų priežastis
Tai, kas mes esame, koks gyvenimo tikslas,
Įvesta tvarka... tai ko Dievas iš mūsų
Reikalauja ir kokia mūsų vieta šiame pasauly.

Pagaliau, tepasako jie, kokiose vietose dievai patiekė savo mokslą ir kur *dažnai* renkasi jų garbintojai, kad jo pasisemtų. Mes rodome jums savo bažnyčias, pastatytas tik tam ir randamas visur, kur tik Kristaus religija yra paplitusi".

Nieko nuostabaus, kad žmonės, tiek svetimi aukštesnei moralybei ir tiek giliai paskendę materijoje, pateko į brutualiausių prietarų vergiją. Papročių materializmas visados baigiasi žemu tikėjimu. Čia Augustinas trijumfuoja. Jis prieš mūsų akis išrikiuoja begalinę armiją dievų, kuriems romėnai tikėjo. Jų yra tiek, kad jis juos palygina musių debesiui. Jis negali mums visų suminėti, jis tik mini tuos, kuriuos pats susekė. Jo dėka visa dieviška plejada pakyla iš tamsumų ir pamiršimo, kur, gal būt, ji snaudė ilgus šimtmečius: skurdžios dievybės, dirbančios laukuose, kurios daigina javus ir globoja augalus, tos, kurios budi prie vaikų, kurios dalyvauja prie gimdančių moterų, tos, kurios daboja šeimas ir saugo namus. Pas pagonus, be dievo ar deivės pagalbos, negalima padaryti nė vieno žingsnio. Žmonės ir daiktai yra tarsi dievų supančioti ir užnuodyti.

„Name, ironiškai sako Augustinas, yra tik vienas sargas Tai tik vienas žmogus — ir jo pakanka šiai pareigai. Bet čia reikalinga trijų dievų: Forkulio durims, Kardėjos — velkėms Limentino — slenksčiui. Be abejo, Forkulus visiškai vienas negalėtų draug rūpintis slenksčiu, durimis ir velkėmis". Štai vyksta vestuvės ir tam paleidžiama į darbą, visa dievybių minia: „Pasigailėjimo, sušunka Augustinas, duokite ką nors veikti vyrui!..

Šis afrikietis, kurs turi tiek gilų Dievo vieningumo ir begalinumo jausmą, piktinasi tokiu šventvagišku dieviškos substancijos suskaldymu. Bet pagonai pagal Varroną jam atsakinėjo, kad reikia tarp šių visų dievų atskirti tuos, kurie yra grynoji poetų fantazija ir tuos, kurie yra realios būtybės, pasakų dievai ir religijos dievai. „Taigi, sakydavo jau Tertulijonas,

jei pasirenkami dievai, kaip yra išgliaudomas svogūnas, tai aišku, kad visa, kas nepasirinkta, yra pasmerkta..." — Tertulijonas tūri per daug sąmojaus, priduria Augustinas. Dievai, atmesti kaip pasakų karžygiai, tuo dar nėra pasmerkti. Tikrovėje jie pagaminti iš tos pačios medžiagos, kaip ir tikrieji. „Ar svarbiausieji, barzdotas Jupiteris ir bebarzdis Merkuras nėra tokie pat, kaip poetų sugalvoti?.. Ar senasis Saturnas ir jaunasis Apolonas nėra poetų nuosavybė, kaip ir tie, kurių statulų šventyklose nematyti?.."

Filosofai, kaip antai: Platonas ir Porfyras, protestavo prieš pasakiškų dievų atsiradimą ir skelbė, kad yra tik vienas Dievas, pasaulio dvasia; jie taip pat nepripažino žemesnių dievų, esančių tarp dievų ir žmonių, tarpininkų ar pasiuntinių, kurie buvo vadinami demonais. Šios hybridinės būtybės, kurios su žmonija susijusios savo aistromis, o su dievybe savo nemirtingumo privilegija: juos aukomis reikia raminti, jų klaustis ir juos patraukti magiškais žodžiais. Štai kuo baigėsi aukščiausia pagonų išminties pastanga: dvasių išaukinėjimu ir žvaira pranašų ir taumaturgų praktika. Štai ką pagonai gina, ką jie su tokiu užsispyrimu ir fanatizmu nori užlaikyti.

„Ne, ne, sako Augustinas, tai neturi pasilikti. Ne tikėjimų ir prietaringų praktikavimų perteklius yra imperijos dekadenso priežastis. Jei jūs prašote, kad būtų atidarytos šventyklos jūsų dievams, tai todėl, kad jie palankūs jūsų aistroms. Tikrovėje jūs juokiatės iš jų ir iš imperijos: jūs norite tik laisvės savo ydoms. Štai tikroji dekadenso priežastis. Maža tereiškia jūsų netikras dievotumas prie aukurų ir statulų. Pasidarykite skaistūs, blaivūs, drąsūs, neturtingi kaip jūsų seneliai. Turėkite vaikų, atlikinėkite karo tarnybą, ir jūs nugalėsite kaip jie! Krikščionybė reikalinga visų šių dorybių. Neatsižvelgiant į kai kurių eretikų pažiūras, Kristaus religija nepriešinga nei jungtuvėms nei karingumui. Senojo įstatymo patrijarchai buvo palaiminti moterystėje. Yra teisingų ir šventų karų."

Ir jei, neatsižvelgiant į visas gelbėjimo pastangas, imperija žlugs, tai ar jau yra nusivylimui pagrindo? Reikia numatyti romėnų valstybės galą. Kaip visi šio pasaulio daiktai, ji yra palenkta senatvei ir mirčiai. Ji žus vieną dieną. Mums nėra reikalo su ja žūti, šiai katastrofai besiartinant, stiprinkimės amži-

nybės jausmu. Remkimes tuo, kas nepraeina. Aukščiau žemiškos valstybės pakyla Dievo valstybė, kuri yra ne kas kita, kaip šventų sielų bendravimas, vienintelė, kurioj ragaujama tobulo ir amžino džiaugsmo. Pasistenkime būti gyvenimo piliečiais. Šis gyvenimas yra tik šešėlių šešėlis...

Tų laikų žmonės buvo nuostabiai prirengti šiems pamokymams suprasti. Barbarų įsiveržimo angoje šie krikščionys, kuriems Prisikėlimo, ypač kūno, dogma davė gilaus pagrindo tikėti, kad šis gyvenimas tai tik blogas sapnas, kuris turi, kaip galima greičiau, baigtis.

Tuo momentu, kuriuo Augustinas pradėjo rašyti *Dievo Valstybę,* jo draugas Evodijus, Uralos vyskupas, jam papasakojo šią istoriją:

„Jis turėjo savo sekretorium labai jauną vaikiną, vieno kunigo sūnų. Šis jaunuolis pradžioje buvo stenografu Afrikos prokonsulo biure. Evandijus, bijodamas, kad jis neužsikrėstų tokios aplinkumos ydomis, ir, būdamas tikras jį esant visiškai skaisčiu, jam pasiūlė pereiti pas jį. Vyskupo namuose, kur jis skaitė tik Šv. Raštą, jo tikėjimas buvo tiek egzaltuotas, kad jis troško tik mirties: apleisti šį gyvenimą, *„būti su Kristumi"*, buvo jo karščiausias troškimas. Šis jo prašymas buvo išklausytas. Po šešiolikos dienų ligos jis mirė pas savo tėvus.

„Dviem dienom praslinkus po šių laidotuvių, viena dorovinga moteriškė, Dievo tarnaitė, našlė jau dvylika metų, sapnaso sapną, kuriame matė ketvertas metų atgal mirusį diakoną, kurs su savo Dievo tarnais ir tarnaitėmis — mergaitėmis ar našlėmis — rengė vienus rūmus. Šie rūmai tiek buvo papuošti, kad jie spindėjo nuo šviesos ir rodėsi esą visi iš sidabro. Našlei paklausus, kam jie prirengti, diakonas atsakė, kad tai nesenai mirusiam jaunuoliui, kunigo sūnui. Tuose pačiuose rūmuose ji matė baltai apsirengusį senelį, kurs įsakė kitiems dviem, irgi baltai apsirengusiems asmenims, nueiti prie jaunuolio karsto, paimti iš ten jo kūną ir atnešti į dangų. Kai kūnas buvo išimtas iš karsto ir atneštas į dangų, pakilo, sako ji, iš karsto skaisčiųjų rožių bukietas, rožėmis vadinamas, nes jos niekados nenuvysta..."

Taigi kunigo sūnus pasirinko geriausiąją dalį. Kuriam reikalui pasilikti šiame baisiame pasauly, kur kiekvieną dieną

gali būti gotų ar vandalų sudegintas ar užmuštas, jei ten angelai rengia jums šviesos rūmus?

III

BARBARŲ NUSIVYLIMAS

Augustinas, baigęs *Dievo Valstybę,* įžengė į septyniasdešimtantruosius metus. Buvo tai 426 m. Šiais metais Hipponoje atsitiko didelis įvykis, kurio protokolas išspausdintas bendruomenės knygose.

„Spalių šeštą dieną, — rašoma *knygose,* — garsiajam Teodosijui dvyliktą kartą esant konsulu ir Valentinijui Augustui — antrą kartą, — vuskupui Augustinui su savo kolegomis, Religijanu ir Martinijanu, užėmus vietas Hipponos Taikos Bazilikoje ir dalyvaujant kunigams, Saturnijui, Zeporijui, Barnabei, Fortunatijanui, Lazarui ir Heraklijui, visiems dvasiškiams ir žmonėms, Augustinas, vyskupas tarė:

— „Reikalinga neatidėliojant išspręsti klausimas apie kurį vakar pranešiau Jūsų Malonei ir kuriam svarstyti jūsų pakaks didelio skaičiaus. Nes jei iškelčiau kitą dalyką, jūs juo mažiau domėtumėtes, laukdami šio.

„Mano broliai, mes visi esame mirtingi šiame gyvenime, ir nė vienas žmogus nežino savo paskutiniosios dienos... Dievas norėjo, kad savo metų tvirtume apsigyvenčiau šiame mieste. Tada buvau jaunas, dabar jau pasenau, ir, kadangi žinau, kad vyskupui mirus, varžytynėmis ar ambicijomis sudrumsčiama ramybė (tam turiu liūdnų pavyzdžių), aš turiu, kiek tas nuo manęs pareina, stengtis pašalinti šią nelaimę iš jūsų visuomenės. Jums pranešu, kad mano noras, tikiu, jog tai ir Dievo valia, skirti savo įpėdiniu kunigą Heraklijų...

Šiuos žodžius užgirdę, žmonės sušuko:

— „Garbė Dievui! Garbė Kristui!

Šis šauksmas buvo pakartotas šešiolika kartų.

— „Kristau, išgirsk mus! Užlaikyk mums Augustiną!

Šis šauksmas buvo pakartotas šešiolika kartų.

— „Būk mūsų tėvas! Būk mūsų vyskupas.“

Šis šauksmas buvo pakartotas aštuonius kartus.

Žmonėms nutylus, vyskupas Augustinas toliau tęsė:

— „Nejaučiu reikalo jums girti Heraklijų. Gerbdamas jo išmintį, turiu pagerbti ir jo kuklumą... Kaip jūs matote bažnyčios sekretoriai užrašo, ką aš sakau ir ką jūs sakote. Mano kalba ir jūsų ovacijos nedingsta. Vienu žodžiu, dabar mes sudarome bažnytinį aktą, ir aš noriu dabar patvirtinti, ką esu jums pranešęs...

Čia žmonės sušuko:

— „Garbė Dievui! Garbė Kristui!

— „Būk mūsų tėvas, ir Heraklijus tebūna mūsų vyskupas!

Žmonėms vėl nutilus, Augustinas, vyskupas, tęsė:

— „Suprantu, ką jūs norite pasakyti. Bet nenoriu, kad jam panašiai atsitiktų, kaip kad su manimi įvyko. Daugelis jūsų žino, kas tada atsitiko... Aš buvau išventintas vyskupu dar gyvam esant mano tėvui ir vyskupui, palaiminto atminimo seneliui Valerijui, ir aš užėmiau sostą draug su juo. Aš ir jis nežinojome, kad tai buvo uždrausta Nikėjos susirinkimo. Nenoriu, kad jis už tai būtų smerkiamas, už ką aš buvau smerktas.

Tada žmonės sušuko trylika kartų:

— „Garbė Dievui! Garbė Kristui!

Po tylos valandėlės, Augustinas, vyskupas, tęsė:

— „Jis pasiliks kunigas, kol Dievas panorės, kad jis būtų vyskupu. Bet, Kristui padedant, atliksiu tai, ko ligi šiol negalėjau atlikti... Jūs atsimenate, ko aš norėjau keleri metai atgal, ir ko jūs man nedavėte. Parašymui studijų apie Šv. Raštą, ką man paskyrė mano broliai ir mano tėvai vyskupai dviejuose Numidijos ir Kartaginos susirinkimuose, *aš turėjau būti nė keno netrukdomas per penkias savaitės dienas.* Buvo dėl to su jumis susitarta. Buvo suredaguotas aktas, kurį jūs patvirtinote, viešai jį perskaičius. Bet jūsų pažadai greitai buvo sulaužyti. Greit aš buvau vėl jūsų apgultas. Jau neturiu laisvo laiko studijoms. Nuo ryto ligi vakaro esu įveltas į jų žemiškuosius reikalus. Aš jus prašau ir maldauju Kristaus vardu, kad leistumėt šiuos rūpesčius sudėti ant šio jaunuolio, kunigo Heraklijaus pečių, kurį Jo vardu skiriu savo įpėdiniu vyskupijoje...

Po to žmonės sušuko trisdešimt šešius kartus:

— „Mes tau dėkojame už tokį pareiškimą!

Jiems nutilus Augustinas, vyskupas, tarė:

— „Dėkoju už jūsų meilę ir gailestingumą, labjausiai gar-

binu Dievą. Taigi, mano broliai, nuo šio laiko visais reikalais kreipkitės prie Heraklijaus. Visados, kai jis bus reikalingas patarimo, jam nepagailėsiu savo pagalbos ir paramos... Tokiu būdu jūsų nenuskriausdamas, galėsiu pasilikusias savo gyvenimo dienas, jei Dievas dar jų man duos, skirti ne tinginiavimui ir poilsiui, bet Šv. Rašto studijavimui. Šis darbas bus naudingas Heraklijui ir per jį jums patiems. Niekas tenepavydi man atostogų, nes šios atostogos bus labai darbingos...

„Man dabar tenka tik prašyti jus, kurie galite, pasirašyti šie aktai. Man reikalingas jūsų pritarimas: jį pareikškite savo ovacijomis.

Šiuos žodžius užgirdę žmonės sušuko:

—„Tebūnie taip! Tebūnie taip!... ..

Susirinkimui aprimus, Augustinas, vyskupas, pabaigė, sakydamas:

— Gerai! Dabar atliksime savo pareigas Dievui. Pamaldų metu aš patariu Jūsų Malonei išsivaduoti nuo visų reikalų ir asmeniškų rūpesčių ir pasimelsti prie Viešpaties už šią bažnyčią, už mane ir už kunigą Heraklijų".

Šio dokumento sausumas ir jo frazeologijos oficijalumas neįstengia panaikinti šios liaudiškos scenos reljiefo ir spalvingumo. Per šio pritarimo dievotas formules matyti Augustino avelių sunkus charakteris. Šis būrys, tiek jo brangintas ir auklėtas, buvo dabar sunkiau suvaldyti, negu jo vyskupavimo pradžioje. Hipponos diacezija nebuvo lengva valdyti ir administruoti. Vyskupas yra tikras tikinčiųjų tarnas. Jis turi ne tik juos maitinti ir juos apvilkti, rūpintis jų reikalais, jų ginčais, jų bylomis, bet turi jiems priklausyti savo kūnu ir siela. Jie pavydžiai seka, kaip jis praleidžia laiką, reikalauja atskaitos už išvykimo laikotarpius. Kai Augustinas vykdavo sakyti pamokslų Kartaginon ar Utikon, tai atsiprašydavo savo parapijonų. Kad atsidėtų Šv. Rašto studijoms, — studijoms, kurias jam skyrė du susirinkimai, — jis reikalingas jų leidimo ar, mažiausia, jų pritarimo.

Pagaliau, septyniasdešimt dviejų metų senelis, po trisdešimt ir vienerių metų vyskupavimo, iškovoja iš jų teisę pailsėti šiek tiek. Bet kokį poilsį! Jis pats apie tai sako: „Tai bus labai darbingas poilsis", kuris užpildys jo penkias atostogų die-

nas per savaitę. Jis pasiryžta studijuoti, medituoti Šv. Raštą, — savo avelių, savo dvasininkų ir visos Bažnyčios reikalui. Tai brangiausia viso jo gyvenimo svajonė, — projektas, kurio jis niekados negalėjo įvykdyti. Tas mus stebina. Mes sau sakome: „Ką jis padarė iki šiol savo traktatuose, savo laiškuose, savo pamoksluose, visoje šioje savo kalbų ir raštų jūroje, jei ne studijavo ir komentavo Šv. Raštą". Bet daugelyje šių raštų ir homelijų jis tik iš dalies išdėsto tiesą, ar atsako eretikams. Jis norėjo tirti tiesą dėl jos pačios, nesirūpindamas apsireiškiančiomis klaidomis ir ypač ją apimti, kiek galima, visoje jos platumoje ir gilumoje, galop išsivaduoti nuo šios jaudinančios polemikos ir dideliame *Veidrody* atvaizduoti gryniausią ir pilniausią dieviškų dogmų tiesą.

Visados jam stigo laiko: jis apsiribojo praktinės moralės vadovėliu, kurį paskelbė prieš mirtį, — ir kurs šiandie yra dingęs. Dar kartą tenka pabrėžti, kad eretikai jį atstūmė nuo spekuliatyvinio gyvenimo. Per paskutiniuosius savo gyvenimo metus, žiauriausio triukšmo sūkury, jis puolė Arijų ir Pelagijų, Malonės ir Trejybės priešus. Pelagijus jauname italų vyskupe, Julijone iš Ekliano, susilaukė šaunaus mokinio, kurs anam Augustinui buvo kietas priešas. Arijanizmas, rodos, jau žuvęs Vakaruose, draug su barbarų įsiveržimu įgijo naujos gyvybės.

Momentas buvo reikšmingas kaip katalikybei taip ir imperijai. Gotai, alėnai, vandalai, sunaikinę Ispaniją, rengėsi žygiuoti į Afriką. Jei jie pakartotų prieš Italiją Alariko ir Radagero pastangas, tai greitai pasidarytų visų Vakarų viešpačiai. Šie barbarai buvo arijonai. Daleidus, — kas rodėsi labai galima, — kad po Galijos ir Ispanijos žus Afrika ir Italija, kas tada pasidarytų su Vakarų katalikybe? Juk užkariautojai savo bagaže vežėsi ir savo religiją, kurią primesdavo nugalėtiesiems. Augustinas, kurs svajojo sukurti žemišką Kristaus imperiją, lygią cezarių imperijai, matė vienos ir antros griuvėsius. Jo išgąsdinta vaizduotė dar padidino per daug realų ir per daug gręsiantį pavojų. Laukdamas katastrofos, jis pergyveno šiurpo valandas.

Mažiausia, kad tiesa būtų išgelbėta, kad ji išplauktų iš klaidų jūros, kad ji paplistų kaip potvynis po barbarų bangos! Iš čia plaukia tas nenuilstąs užsispyrimas, kurio senelis vysku-

pas parodė, paskutinį kartą puldamas erezijas. Jis ypač puolė Pelagijų, jei savo malonės teorijoj, jis išvedė savo principus iki galutinų išvadų, tai gal ir todėl, kad čia veikė ir barbarų pavojus. Ši, tiek maloni, tiek išlaikanti pusiausvyrą, tiek švelniai žmoniška, sudarė nepermaldaujamą doktriną, kuri prieštarauja jo charakteriui. Bet jis, be abejo, jautė, kad akyvaizdoje arijonų ir pelagijonų, šių Kristaus priešų, kurie gal būt rytoj bus imperijos priešais, nebus per daug Prisikėlimo ir Prisikėlusio dieviškumo įrodinėjimo.

Augustinas toliau rašė, diskutavo ir gynė. Atėjo momentas, kuriame jis turėjo kovoti, kitu ginklu, negu su plunksna. Jo ir jo avelių gyvenimas atsidūrė pavojuje. Reikėjo mokėti materijaliai ginti savo šalį ir savo miestą. Iš tikrųjų, prieš didįjį vandalų antplūdį, barbarų pirmtakų ordos pradėjo plėšti provincijas. Cirkoncelijonai dar buvo gyvi, jų gerieji draugai, donatistai, taip pat. Šie sektantai, visuotinės anarchijos padrąsinti, apleido tyrumus ir pasirodė daug agresyvingesni, negu kada nors buvo. Gal būt jie tikėjosi iš vandalų arijonų tikros paramos prieš romėnų Bažnyčią ar, mažiausia, pripažinimo jiems pageidaujamų teisių. Nuolatos barbarų bangos įsiverždavo iš Ispanijos. Už šios klajonačių plėšikų ir pavienių kareivių armijos, priešingos takai ir romėnų civilizajai, plaukė Pietų nomadai, Atlaso maurai, kalnų kabylai, užpuldinėdami kaimus ir miestus, viską pakeliui plėšdami, degindami ir užmušinėdami. Viskas virto griuvėsiais: „Buvę vaisingi ir gausiai apgyventi kraštai, sako Augustinas, virto tyrumais“.

Pagaliau 429 metų pavasarį, vadovaujant karaliui Genzerikui, vandalai ir alėnai, susirinkę Ispanijos pasieny, perėjo Gibraltaro sąsiaurį. Dabar buvo jau didelis užpuolimas. 80.000 armija metodiškai pradėjo atakuoti afrikietiškas provincijas. Cherchellis, jau gerai nuvargintas Mauro Širmo sukilimo, buvo vėl paimtas ir sudegintas. Visi miestai ir sustiprintos krantų vietos žuvo viena po kitos. Viena tik Konstantina ant uolos viršūnės erzino užpuolikus. Kad badu numarintų pabėgusius į Atlasą gyventojus, barbarai naikino pasėlius, degino sandėlius, kirto vynmedžius ir vaisinius medžius. Ir kad juos priverstų išeiti iš savo uolų, jie padegė miškus, kuriais buvo apsidengę kalnų šlaitai.

Šis kvailas naikinimas ėjo prieš vandalų tikslą, nes tuo jie naikino Afrikos prigimtus turtus, kurių garsas juos čia atvedė. Afrika jiems buvo pertekliaus šalis, kur geriamas vynas ne vien tik ištroškus ir kur valgoma geriausios rūšies duona. Buvo tai plataus, lengvo ir laimingo gyvenimo šalis. Buvo tai Viduržemio sandėlis ir Romos didysis maitintojas. Bet jų neprotingas aukso godumas sunaikino provincijas, kuriose jie manė apsistoti. Jie elgėsi Afrikoje taip, kaip Alarikas elgėsi Romoje. Pagaliau, kad išplėštų iš gyventojų auksą, jie panašiai kankino, kaip buvo kankinami turtingieji romėnai. Jie dar blogiau elgėsi. Vaikai tėvų akyvaizdoje buvo pakariami po du kaip skerdyklų gyvuliai. Ar dar buvo sudaužomos jų galvos į sienas ar į akmens grindis.

Bažnyčia rodėsi labai turtinga, jai priklausė didžioji žemių dalis, tai ypač ją barbarai stengėsi apiplėšti. Kunigai ir vyskupai buvo kankinami su rafinuotu žiaurumu. Jie juos kaip vergus vesdavosi paskui savo armiją, laukdami, kad turtingieji parapijiečiai išpirktų savo ganytojus. Juos priversdavo draug su kupranugariais ir mulais nešti bagažą, ir pailstančius badydavo durklų viršūnėmis. Daug krito kelyje, kad jau nebeatsikeltų. Bet prie vandalų žiauraus gobšumo prisidėjo dar fanatizmas. Šie arijonai ypač puolė katalikus, kurie jiems reprezentavo romėnų religiją ir jų viešpatavimą. Štai kodėl jie smarkiai puolė bazilikas, vienuolynus, prieglaudas, visus Bažnyčios turtus. Visur buvo užgintas viešas kultas.

Į Hipponą pirmiausia atslinko pasakojimai apie šiuos barbarų žiaurumus. Ji su liūdna rezignacija turėjo laukti jų atėjimo. Jau šimtmetis, kaip Afrika nebeturėjo ramybės. Po Fizmo ir Gildono sukilimo sekė Pietų ir kalniečių antplūdžiai. Ir dar neseni buvo tie laikai, kai cirkoncelijonai vertė nuolatos būdėti. Bet šį kartą visi jautė, kad šiurpi nelaimė visiškai netoli. Liūdesiu apsvaigindavo žinios apie miestų ar tvirtų pilių užėmimą, apie netolimo ūkio ar vilos sudeginimą.

Visuotinio šiurpulingumo sūkury Augustinas stengėsi išlaikyti dvasios pusiausvyrą. Jis matė ne vien tik materijalinius griuvesius; prie kiekvienos žinios apie žudymus ar gaisrus jis turėjo įprotį pakartoti dvasiškiams ir jo avelėms šiuos Išminčiaus žodžius:

— „Ar tai jau tiek didelis dalykas didelei širdžiai matyti krintančius akmens ir balkius ir mirštančius mirtingus žmones?..."

Jis buvo kaltinamas nejautrumu. Jo negalėjo suprasti. Kai jo aplinkuma jaudinosi dėl dabartinių blogybių, jis jau verkė dėl jų pasekų; ir šis aiškus numatymas buvo jam skausmingesnis, negu jaudinimasis dėl kasdieninių, barbarų padaromų, baisybių. Jo mokinys Possidijus, Guelmos vyskupas, kurs buvo šalia jo šiuo liūdnu metu, jam naiviai pritaikė *Ecclesiasto* žodžius: „Juo daugiau turima mokslo, juo daugiau vargo". Iš tikro, Augustinas kentėjo daugiau, negu kiti, nes daugiau galvojo apie katastrofą. Jis gerai nujautė, kad Afrika žūsta imperijai ir, tuo pačiu, Bažnyčiai. Jo dvasioje pirmoji nesiskyrė nuo antrosios. Kas daryti prieš brutalią jėgą? Visa iškalba ir visa pasaulio meilė žus šiame audringame vandalų masės gaivale. Barbarai nebebus galima atversti, kaip negalima buvo atversti donatistų. Jėga galėjo būti vienintelė atrama prieš kitą jėgą.

Tada visiškai nusivylęs Dievo žmogus dar kartą kreipės prie cezario. Vienuolis šaukiasi kario. Jis maldavo Bonifacą, Afrikos grafą, išgelbėti Romą ir Bažnyčią.

Šis Bonifacas buvo lėtas žmogus, gražus seno kario ir žemosios Imperijos valdininko tipas. Iš kilmės trakietis, jis jungė orientališką dvilipumą su visomis barbaro ydomis. Jis buvo tvirtas, judrus kūno pratimams, kaip kad šio laikotarpio kariai, kupinas energijos ir sveikatos ir prie progos narsus. Šalia to mėgo dar vyną ir ištvirkimą, gėrė ir valgė kaip geras pagonas. Jis vedė du kartu; ir po antrųjų jungtuvių prieš visų akis ir ausis įsitaisė konkubinių haremą. Pradžioje pasiųstas į Afriką tribuno titulu t. y. kaip imperatoriškos valdžios komisaras, gal būt, kad pritaikintų Honorijaus dekretą prieš donatistus; gavęs grafo titulą buvo paskirtas provincijos militarinių jėgų viršininku.

Tikrovėje, krašto globojimo tikslu ėmė jį plėšti pagal įsigalėjusią pas romėnų valdininkus tradiciją. Jo tarnai, dar godesni, negu jis, padarydavo tokių veiksmų, kad Hipponos vyskupas, nors labai besistengiąs su juo geruoju sugyventi, jam daro atvirų priekaištų. Kad užtikrintų savo aplinkumos ištiki-

mumą, turėjo susiderinti su plėšikais. Bet jis pats vogė. Jis turėdavo užmerkti akis, kad sau dovanotų. Būdamas šios plėšikų bandos dalyvis, jis jau nebegalėjo turėti autoriteto jiems suvaldyti.

Kaip Augustinas galėjo tikėti šio, pilno didelių apetitų, avantiūristo, pasiaukojimui ir nuoširdumui ir jame įdėti aukščiausią viltį? Augustinas gerai pažinojo žmones, jis iš tolo nujausdavo žemos ir veidmainiškos prigimties žmones. Kokiu būdu jis suklydo?

Pirmoj eilėj jis buvo reikalingas Hipponos vyskupui, kai atvyko į Kartaginą su tribuno titulu, kad nuramintų donatistus. Paprastai gerai žiūrima į tuos žmones, kurie patarnauja kokiame reikale. Paskui tribunas, kad patiktų vyskupui ir Ravenos dievotam dvarui, rodė didelio atsidėjimo katalikybės reikalui. Jo pirmoji žmona, kuri buvo labai dievotą ir kurią, rodėsi, jis labai mylėjo, be abejo, ragino jį prie žygių katalikybės naudai. Kai ji mirė, jis įkrito į tokį nusivylimą, ir gal būt labai nuoširdžiai pasidavė egzaltuotam dievotumui. Gal būt jo kreditas smuko Ravenoje, kur turėjo sužinoti apie jo plėšimus ir jo ambicingą elgimąsi. Jis tikrai buvo nusivylęs pasauliu, ar manė gerai būsią jį pamiršti ir užsidaryti vienatvėje kaip vienuoliui. Tai šiuo momentu Augustinas ir Alypijus jo prašė neapleisti Afrikos armijos.

Juodu sutiko armijos generolą Thubinėj, Numidijos pietuose, kur, be abejo, numidai buvo persekiojami. Čia vėl pasireiškia Augustino užsidegimas keliauti iki pat mirties. Kelionė iš Hipponos į Thubinę buvo ilga ir pavojinga. Jei senas vyskupas nepabijojo tokio vargo, tai todėl, kad situacija jam rodėsi labai nerami. Ar Bonifacas vaidino komediją, ar iš tikro jis buvo gėdulo tiek prislėgtas, kad pasaulis jam rodėsi nepakenčiamas ir kad rimtai manė pakeisti savo gyvenimą? Tik yra tikra, kad Afrikos grafas dviem aukštiems dvasininkams pasirodė labai dievotas. Kai jie užgirdo Afrikos grafą visiškai rimtai kalbantį apie uždarą gyvenimą, tai toks kariškio dievotumas juos nustebino. Be to, šios gražios intencijos nesiderino su jų planais. Jie jam įrodinėjo, kad galės laimėti išganymą ir armijoj būdamas, jam nurodė Dovydo pavyzdį, karalių kariautoją. Pagaliau jie jam pasakė kokios iniciatyvos iš jo laukia. Jie jį

maldavo ginti bažnyčias ir vienuolynus nuo naujų donatistų ir ypač nuo Afrikos barbarų užpuolimų. Šiuo momentu šie užėmė visas apsigynimo linijas ir imperijos teritorijas.

Bonifacas be vargo davėsi save įtikinti ir Augustinui bei Alypijui pažadėjo viską, ko jie prašė. Bet nejudėjo iš vietos. Toks jo elgesys — vienas keisčiausių. Jis yra visų provincijos kariškų jėgų viršininkas — ir nieko nedaro, kad nubaustų Afrikos plėšikus. Buvo kalbama, kad jis norėjo tik save ir savuosius padaryti turtingus. Kraštas buvo jau tiek apiplėštas, kad pagal Augustino išsireiškimą nebeliko nieko, kas būtų dar galima paimti.

Ši inercija patvirtino gandus apie išdavimą. Nuo pat pirmųjų savo valdymo metų jis turėjo projektą Afriką paversti savarankiška kunigaikštyste. Ar dėl šios priežasties jis stengėsi geruoju sugyventi su vietos ordomis, kad gautų iš jų paramos, susikirtus su imperijos kariuomene? Kaip ten bebūtų, jo elgesys neaiškus. Po kelerių metų kovos su vandalais, Kastino vadovaujamais, jis nusikelia į Ispanijos pasienį ir veda arijonų religijos barbarų princesę. Tiesa, naujoji Afrikos princesė grįžo prie katalikybės. Bet jo pirmasis vaikas buvo pakrikštytas arijonų kunigų kurie tuo pačiu metu perkrikštijo ir Bonifaco namų vergus katalikus. Šis vandalės vedimas, šis palankumas arijonizmui iššaukė didelį pasipiktinimą ortadoksų tarpe. Pradėjo plisti gandai apie išdavimą.

Be abejo, Bonifacas labai didžiavos savo ištikimumu imperatorei Placidei. Bet jis radosi tarp viską galinčių barbarų ir imperijos ištižimo. Jam rodėsi geriau būsią palaikyti gerus santykius su dviem priešingom valdžiom, ir, laikui atėjus, stoti į stipresniojo pusę. Ši įtartina diplomatija buvo priežastis jo žlugimo. Jo konkurentas Aetijus Placidei apkaltino jį išdavimu. Ravenos dvaras jį paskelbė imperijos priešu, ir buvo prieš jį išsiųsta armija. Bonifacas nesvyravo: jis atvirai sukilo prieš Romą.

Augustinas buvo parblokštas tokiu apleidimu. Bet kaip pamokyti šį jėgos žmogų, kurs apšmeižtas imperatorei, gal būt, savo pusėj turėjo teisybę ir kurs kerštą savo priešams laikė visiškai naturaliu dalyku? Jo paskutiniai laimėjimai dar labjau jį prie to skatino. Jis sumušė du generolu, išsiųstus jam nura-

minti, ir tokiu būdu jis buvo Afrikos viešpats. Kaip jis pasielgs? Iš šio įžeisto ir keršto ištroškusio nugalėtojo galima buvo laukti blogiausių žygių... Augustinas tačiau pasiryžo jam rašyti. Jo šis laiškas tai takto, išminties, taip pat krikščioniško tvirtumo ir apaštalavimo šedevras.

Buvo pavojinga šiam trijumfuojančiam sukilėliui pasakyti: „Tu klysti. Tavo pareiga susitaikinti su imperatorium, tavo viešpačiu". Bonifacas tada galėtų jam atsakyti: „Kam tu čia kišies? Politika ne tavo dalykas. Rūpinkis tik savo bažnyčia". — Štai kodėl Augustinas labai judriai per visą savo laišką kalba tik kaip vyskupas, atsidėjęs Jėzaus Kristaus sūnaus išganymui. Kaip dvasinis vadas jis tiksliau ir tobuliau pasiekė savo tikslą ir kaip sielų gydytojas drįso Bonifacui priminti tokias tiesas, kurių kaip patarėjas niekados nebūtų galėjęs pareikšti.

Pagal Augustiną grafo ir Afrikos nelaimių didžioji priežastis yra jo prisirišimas prie žemiškų gerybių. Jo ambicija ir jo bei jo šalininkų gobšumas yra visų tų nelaimių priežastis. Reikia, kad jis atsitrauktų nuo šių laikinų gerybių ir kad liautųsi plėšęs savo pavaldinius! Kadaise buvęs pasiryžęs gyventi skaistybėje, turi būti ištikimas jungtuviniame gyvenime! Pagaliau turi atsiminti padarytą tikėjimo priesaiką! Augustinas nesikiša į Bonifaco ir Placidės ginčus, jis nenurodinėja nei vienos nei antros pusės klaidų. Jis pasitenkina pasakęs sukilusiam generolui: „Jei jūs iš romėnų imperijos gavote tiek gero, tai neatsilyginkite blogu už gerą. Jei, priešingai, jūs sulaukėte blogo, tai negrąžinkite blogo už blogą..."

Aišku, Hipponos vyskupas grafui negalėjo duoti kitokių patarimu. Tokiose komplikuotose aplinkybėse politinio patarėjo vaidmuo buvo ypatingai sunkus. Kaip laimėjusį generolą priversti sudėti ginklus prieš nugalėtuosius? Tačiau Augustinas, vertindamas padėtį krikščionybės atžvilgiu, rado būdą pasakyti viską, kas buvo reikalinga, viską, kas buvo reikalinga momentui.

Kaip priėmė Bonifacas šį tiek drąsų laišką? Jis savo nusistatymo nepakeitė. Jam buvo tikrai sunku nusileisti, kai naujos armijos korpusas, Sigisvulto vadovaujamas, buvo prieš jį pasiųstas. Tikras fatališkumas jį vertė pasilikti Romos prie-

šininku. Ar jis jautėsi žuvęs, ar savo šeimyniškų santykių dėka, — nepamirškime, kad jo antroji žmona buvo barbarų duktė, — jau senai jis buvo susitaręs su Genzeriku pasidalyti Afriką? Jis buvo įtariamas. Sužinojęs apie Sigisvulto atvykimą ir apie naują išsiunčiamą korpusą, pakvietė vandalus į savo pagalbą. Buvo tai didelis 429 m. įsiveržimas.

Greitai barbarai įėjo į Numidiją. Artimi Hipponai regijonai atsidūrė pavojuje. Terorizuojami gyventojai masėmis bėgo nuo priešų, apleisdami miestus. Pasilikę slėpėsi bažnyčiose, maldaudami kunigų ir vyskupų globos. Kiti, jausdami besiartinančią mirtį, balsiai reikalavo krikšto, atliko išpažintį, viešai darė atgailą. Vandalai ypač, kaip matėme, puolė dvasininkus: jie jautė, jog katalikai kunigai buvo pasipriešinimo siela. Ar šie Bažnyčios reikalui turėjo laikinai pasidaryti ramūs ir pabėgimu išvengti persekiojimų? Daugelis laikosi Apaštalo žodžių: „Jei jūs persekiojami viename mieste, tai bėkite į kitą“. Bet Augustinas energingai smerkė bėgančių lepšiškumą. Laiške, parašytame savo kolegai Honoratui ir skirtame visiems Afrikos dvasininkams, paskelbė, kad vyskupai ir kunigai neturi apleisti savo bažnyčių nei savo diocezijų, bet turi pasilikti iki galo, — iki mirties ir iki kankinio vainiko, — kad atliktų savo pareigas. Jei tikintieji gali pasitraukti į saugią vietą, tai ir jų ganytojai turi juos lydėti, jei ne, tai jie temiršta jųjų tarpe. Jų paguoda bus — būti prie mirštančiųjų, ir sulaikyti atkritimus, kurie iššaukiami teroro žygiais. Svarbiausia Augustinui, numatančiam ateitį, kad nuslūgus vandalų bangai, katalikybė galėtų Afrikoje pražysti. Tam reikia, kad katalikai krašte paliktų ir, kad būtų ištikimi savo tikėjimui. Kitaip trijų šimtmečių darbas tektų vėl iš naujo pradėti.

Stebimasi šio septyniasdešimts penkių metų senelio dvasios šviesumu ir tvirtumu. Demoralizuotos pabėgėlių minios jį užvertė savo skundais ir aimanavimais. Situacija darėsi vis kritingesnė. Nenugalimųjų būrelis mažėjo. Tačiau šio šiurpo sūkury Augustinas turi vilties spindulį: Bonifacas susitaikė su imperija. Dabar jo armija, atsigręžusi prieš barbarus, galėjo ginti Hipponą ir gal būt išgelbėti Afriką.

Ar Augustinas padėjo šiam susitaikinimui įvykti? Aišku, kad jis to karštai troško. Savo laiške grafui Darijui, kurs buvo

specijaliai iš Ravenos atsiųstas, kad tartųsi su sukilusiu generolu, karštai sveikina šį imperatoriaus įgaliotinį už jo taikos misiją: „Jūs esate atsiųstas, rašo jis, kad sulaikytum kraujo liejimąsi. Džiaukitės, įžymus ir labai brangus Jėzaus Kristaus sūnau, džiaukitės šiuo tiek dideliu gėriu, ir džiaukitės Viešpatyje tuo, kuo esate ir tuo, kad jums buvo paskirtas tiek reikšmingas ir tiek gražus uždavinys. Dievas laimina jūsų darbus!..“ Į tai Darijus atsakė: „Mano tėve, kad dar ilgai jūs galėtumet to linkėti imperijai ir romėnų respublikai!..“

Bet imperija Afrikoje buvo jau pralaimėjus. Sukilėlio susitaikinimas su imperatorium pagimdė Augustine tik keletą iliuzijų, kurios greitai dingo. Bonifacas, kurs bergždžiai derėjosi dėl vandalų armijos pasitraukimo, buvo Genzeriko sumuštas ir buvo priverstas užsidaryti Hipponoje su savo kalniečių gotų armija. Tokiu būdu barbarai nuo kitų barbarų gynė vieną paskutiniųjų romėnų tvirtovių Afrikoje! 430 m. gegužės pabaigoj Hippona buvo apgulta iš sausumos ir iš jūros pusių.

Augustinas skausmingai galvojo apie šį aukščiausį pažeminimą ir apie visas baisybes, kurios teks perkentėti, jei miestas bus paimtas. Krikščioniškai jis pasidavė Dievo valiai, ir savo aplinkumai kartojo psalmės žodžius: „Tu esi teisingas, Viešpatie, ir Tavo sprendimai yra teisėti“. Pabėgėlių minia ir, jų tarpe, Possidijus, Guelmos vyskupas, pasislėpė jo vyskupiškuose rūmuose. Vieną kartą, jiems pasidavus nusiminimui, Augustinas jiems tarė:

— „Šių nelaimių akivaizdoje, prašau Dievo ar išvaduoti šį miestą nuo apgulimo, ar, jei ne tokie yra Jo tikslai, duoti savo tarnams reikalingos jėgos Jo valiai vykdyti, ar, mažiausia, mane paimti iš šio pasaulio ir priglausti savajame rojuje.“

Bet, greičiausia, šis nusiminimas pas jį buvo tik laikinis, ir kaip savo pamoksluose, taip ir savo pasikalbėjimuose su Bonifacu jis drąsino tautą ir generolus. Jis šiame laikotarpy Bonifacui parašė ištisą eilę laiškų, kuriuose tai šen tai ten pasireiškia tikrai karingas karštis: šie laiškai, greičiausia, bus netikri. Žinoma, jie pareiškia jausmus, kuriais tada gyveno Hipponos žmonės ir pats Augustinas. Viename šių laiškų jis iškilmingai sveikina Bonifacą, nugalėjusį barbarus.

„Jūsų Ekscelencija žino, kad guliu savo lovoje ir laukiu

paskutinės dienos. Džiaugiuos tavo pergale. Maldauju išgelbėti romėnų valstybę. Valdykite savo kareivius kaip geras grafas. Neabejokite apie savo jėgas. Savo garbę atiduokite Tam, kurs duoda drąsos, ir jūms nebus baisūs visokie priešai. Sudiev!"

Žodžiai maža tereiškia. Augustinas Hipponos gynėjui taria paskutinį atsisveikinimo žodį. Mirštąs vyskupas iki galo išdidžiai laikosi prieš barbarus. Jis nėra patriotas dabartine šio žodžio prasme. Bet šis afrikietis, šis krikščionis buvo nuostabus Romos tarnas. Iki savo mirties jis ją garbino, nes imperija jo akyse buvo tai tvarka, taika, civilizacija, tikėjimo vieningumas valdymo vieningume.

IV

ŠVENTASIS AUGUSTINAS

Trečiame apgulimo mėnesy jis susirgo. Jis turėjo karščio, užkrėčiamo karščio. Kaimo žmonės, sužeisti kariai, kurie po Bonifacijaus pralaimėjimo, atėjo į Hopponą, atnešė užkrėčiamųjų ligų sėklą. Be to, buvo jau rugpjūčio pabaiga, epidemijų, drėgnų karščių ir slėgiančių vakarų sezonas, pavojingiausias metų laikas ir sunkiausias ligonims.

Staiga Augustinas atsigulė į lovą. Bet ir mirštančio lovoj jam nedavė ramybės. Žmonės ateidavo, prašydami pasimelsti už pamišusius. Senas vyskupas susijaudindavo, verkdavo, maldaudavo Dievo, ir nelaimingieji pamišėliai grįždavo į protą. Štai pagydymas, kurs mieste sukėlė didelį triukšmą. Vienas žmogus jam atvedė kitą ligonį. Augustinas, nusiminęs, jam atsakė:

— „Mano sūnau, tu matai mano būvį. Jei aš turėčiau valdyčiau ligas tai pirmiausia pats išsigydyčiau".

Žmogus nenusileido: jis matė sapną. Paslaptingas balsas jam tarė: „Ieškok Augustino: jis uždės rankas ant tavo ligonio, ir šis pagys!" Ir iš tikro taip atsitiko. Tai, man rodos, vienInteliai stebuklai, kuriuos šventasis padarė dar gyvas būdamas. Bet kas tai prieš jo meilės ir jo apaštalavimo nuolatinį stebuklą?

Greitai liga užvaldė vyskupą. Pagaliau jis iškovojo, kad nebebus trukdomas ir kad jam bus leista rengtis prie mirties tyloje ir susitelkime. Per dešimt jo gyvenimo dienų nieks ne-

beįeidavo į jo celę, išskyrus gydytojus ir tarnus, kurie atnešdavo jam maisto. Šį laiką jis paskyrė savo klaidų apgailėjimui. Jis mėgo dvasininkams priminti, kad „net po krikšto, krikščionys ar kunigai, nors ir labai būtų šventi, neturėtų niekados atsisveikinti su šiuo gyvenimu, neatlikę visuotinės išpažinties.“ Kad sužadintų gailestį, įsakė nukopijuoti atgailos psalmes ir kopijų lakštus prikalti prie jo kambario sienos. Gulėdamas jis nuolatos jas skaitė.

Štai vienas prieš savo paties ir Dievo veidą! Iškilmingas momentas dideliam seneliui.

Jis prisimena savo praeitį, ir kas pirmoj eilėj jį paveikė, tai faktas, kad žusta visos jo žmogiškos viltys. Bažnyčios priešai, su kuriais per keturiasdešimt metų kovojo be atvangos ir manė juos nugalėjęs, — dabar visi kėlė savo galvas: donatistai, arijonai, barbarai. Barbarų dėka arijonai darėsi Afrikos viešpačiai. Bažnyčios, ilgų pastangų kaina atstatytos, bus dar kartą sugriautos. Ir štai valdžia, kuri galėjo jas apginti, kuriai, gal būt, jis per daug pasitikėjo, dingsta taip pat! Buvo tai tvarkos, materijalinės taikos, ramumo faktas, kurs reikalingas kiekvienam dvasiškam darbui. Barbarai trijumfuoja nuo vieno iki kito Vakarų krašto...

Mirštančiam skausmingai begalvojant kartais suskambėdavo trimitų garsai: apkasuose kildavo triukšmas. Šie garsai pusiau apsvaigusiame skambėdavo liūdnu akcentu, kaip permainos ženklai. Taip, galima buvo manyti, kad atėjo piktumo diena. Ar jau iš tikrųjų pasaulio galas?.. Buvo per daug baisybių ir šiurpo, kad apie ateitį tik su baime galvotum. Šv. Rašte minimi ženklai gąsdino žmones: plėšimai, karai. Bažnyčios persekiojimai darosi žiauresni ir baisesni. Be abejo, dar nebuvo visų paskelbtų ženklų. Kiek jau kartų žmonija apsiriko savo baisybėse ir savo viltyse! Tikrovėje, nežinoma Teismo nei diena nei valanda. Štai kodėl reikia nuolatos budėti!.. Bet jei ir šio barbariško karo baisybės praeis kaip ir šios, kaip jos sunkios šiuo momentu! Kaip tas buvo skaudu Augustinui, matančiam, kaip visas jo darbas buvo sugriautas!

Jį guodė tik mintis, kad po savo atsivertimo, daugiau kaip keturias dešimt metų, jis padarė viską ką galėjo, jis veikė Kris-

tui net virš savo jėgų. Jis jautė, kad paliks milžiniško darbo vaisius, visą apologetinį ir dogmatinį darbą, kuris saugos nuo klaidų tuos, kurie pasiliks iš jo parapijiečių ir iš Afrikos Bažnyčios. Jis pats įsteigė pavyzdingą bažnyčią, savo brangią Hipponos bažnyčią, kurią tvarkė pagal dievišką įstatymą. Jis taip pat įsteigė vienuolynų, didelę biblioteką, praturtėjusią dar grafo Darijaus duosnumu. Jis išmokslino dvasininkus, kurie po šių karų skleis Tiesos šviesą. Knygos, vienuolynai, kunigai — pagrindinis ir tikras dvasių maistas, štai kas liko ateities veikėjams. Viskas buvo prirengta būsimai sėjai... Ir su džiaugsmu, susijusiu su skausmu, jis skaitė sienoje psalmės eiles: *„Exibit homo ad apus suum et operationem suam usque ad vesperum...* Išeis žmogus prie savo darbo ir dirbs iki vakaro."

Jei dabar žemiškas atlyginimas jam dingo, jei viskas griuvo aplink jį, jei jo vyskupiškas miestas buvo apgultas, jei jis pats vos dar kvėpavo, — „jis, sako Possidijus, valdė visus narius, gerai girdėjo ir tobulai matė", — jei jis pats per anksti miršta, tai tas yra jo jaunatvės klaidų išpirkimas. Prisiminęs šiuos klaidžiojimus, jis dar giliau verkė... Tačiau, koks bebūtų buvęs tada jo elgesio pašėlimas, jis pastebi kelius savo pašaukimo bruožus. Jis prisimena savo motinos nusivylimą ir ašaras, bet ir savo motinos egzaltaciją, skaitydamas *Hortensijų,* nusigręžimą nuo pasaulio, kai mirė jo draugas. Senajame žmoguje jis pažino naują žmogų. Jis sau sakė: „Kodėl gi? Tai buvau aš pats! Aš nepasikeičiau. Aš tik radau save. Aš pakeičiau tik savo kelius. Nuo pat jaunatvės dienų, jau prie didžiausių savo klaidų, aš pakilau, mano Dieve, kad grįščiau prie Tavęs!"

Jo didžiausias pamišimas buvo tai noras viską suprasti. Jam stigo nuolankumo dvasios. Pagaliau Dievas jam suteikė malonę palenkimui savo proto tikėjimui. Jis įtikėjo, ir paskui jis suprato, kiek galėjo. Pirmoj eilėj visiškai nuoširdžiai. prisipažino, ko jis nesuprato. O paskui tikėjimas jam atidarė jo protui kelius. Jis didingai išnaudojo protą jo žemiškosios prigimties ribose. Ar tai nebuvo išdidi jo jaunatvės svajonė? Suprasti! Ar begalėjo rastis aukštesnis dalykas?

Mylėti taip pat! Išsivadavęs iš nuodėmingų aistrų, jis davė valią savo širdžiai. Jis prisiminė visą savo tautos ir Bažnyčios meilę, visus, kuriuos buvo mylėjęs Dievuje, — viską, ką

buvo padaręs, visus dieviškos meilės įkvėptus darbus... Taip mylėti, viskas glūdi šiame meilės veiksme! Gali užplūsti barbarai. Bet ar Kristus nepasakė? „Aš esu su jumis iki pasaulio pabaigos“. Tol, kol rasis du žmonės, susijungę Jo meilėje, pasaulis nebus galutinai pražuvęs, Bažnyčia ir civilizacija bus išgelbėtos. Kristaus religija veikimo, proto, pasiaukojimo ir meilės meilės. Jei pasaulis šiandie nėra pasmerktas, jei Teismo diena dar toli, tai todėl, kad religija sukurs ateities renesansą...

Tokiu būdu Augustinas pamiršo savo kančias ir žmogiškus nusivylimus, nes Bažnyčia amžina. Dievo Valstybė renka žemiškos Valstybės skeveldras: „Ką saugo Kristus, to gotai nepagrobs, *non tollit Gothus quod custodit Christus!*“ Jo kančioms didėjant, jis apie nieką kitą nebenori galvoti, kaip apie šią amžinąją Valstybę, — „kur pailsės, kur prisikels kur mylės“. — kurs ras visus brangiuosius mirusius. Visus jis prisiminė šioj aukščiausioj minutėj: Moniką, Adeodatą, ir tą, kuri kentėjo dėl jo, ir visus, kuriuos brangino...

Spalių 5 d. vyskupas Augustinas pasidarė visiškai silpnas. Buvo už jį meldžiamasi Hipponos bažnyčiose ir ypač šioj Taikos bazilikoje, kurioj tiek metų sakė pamokslus ir dirbo dėl kitų. Guelmos Possidijus buvo vyskupo kambary, apsuptas savo dvasininkų ir savo vienuolių. Visi meldėsi. Ir, be abejojimo, jie paskutinį kartą sugiedojo jam vieną liturginių giesmių, kurios kadaise Milane jį jaudino iki ašarų, ir kurių, barbarams įsiveržus ir gresiant terorui, buvo nebedrįsta daugiau giedoti. Augustinas dar gynėsi nuo per daug jaudinančios melodijos švelnumo, žvelgė tik į melodijos prasmę, ir jis kartojo:

— „Mano siela ištroškusi gyvojo Dievo. Kada pasirodysiu prieš jo veidą?..“

Ar dar:

— „Gyvenimas buvo nusileidęs į žemę. Jis pakėlė mirties kančias, ir jis mirė dėl gyvenimo pertekliaus... Gyvenimas jums nusileido, — ir jūs nenorite pakilti prie Jo, ir gyventi?..“

Jis jau žengė į Gyvenimą ir į Garbę. Jis ėjo su tyliu švelnumu, skambant himnams ir prie maldų šnabždėsio... Palengva jo akys užsimerkia, veido bruožai nurimsta. Jo lūpos nebekruta. Possidijus, ištikimas jo mokinys, palinksta prie jo: kaip

Senojo Įstatymo patriarchas Thagastės Augustinas, „užmigo su savo tėvais.. :“

Ir dabar, nežinau ko vertas šis mano veikalas, pergyventas ir parašytas su pagarba ir meile dėl šventojo, dėl didelės širdies ir didelio proto kokiu, kad buvo Augustinas, dėl šio vienintelio krikščionies tipo, pilnutiniausio ir, gal būt, nuostabiausio, iš visų gyvenusių ant šio žemės rutulio. Autorius gali tik su visu nusižeminimu, pakartoti tuos žodžius, kuriuos pasakė penkiolika šimtų metų atgal Posidijus, Guelmos vyskupas, jo pirmas biografas:

„Nuolatos kreipiuos prie šios knygos skaitytojų širdies, prašydamas nusilenkti Viešpaties veikimui ir palaiminimui, kurs mane paskatino pažinti ir leisti kitiems pažinti šį gyvenimą... ir kurs davė jėgų jį baigti. Melskitės už mane ir su manimi, kad aš įstengčiau sekti šio nepalyginamojo žmogaus pavyzdį, su kuriuo Dievas man suteikė laimę tiek ilgai gyventi...“

TURINYS

Psl.

KETVIRTOJI DALIS

PENKTOJI DALIS

ŠEŠTOJI DALIS